

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Kodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Daniyel

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 597 [1836 oder 1837]

[לאינד רפס]

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9191

א (א) בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנאצר מלך בבל ירושלם ויצר עליה: (ב) ויהן אדני בידו את יהויקים מלך יהודה ומקצת כלי בית האלהים וביאם ארץ שנער בית אלהיו ואת הכלים הביא בית אוצר אלהיו: (ג) ויאמר המלך לאשפנו רב סריסיו להביא מבני ישראל

א (א) אים דריטטען יאר רע דער רעגערונג דעם יהויקים, קעניגס פֿאָן יהודה, קאם נבוכדנצר דער קעניג פֿאָן בבל נאָך ירושלים אינד בעלאַגערטע עס. (ב) גאַטט גאב אין זיינע געוואַלט, דען יהויקים קענ ג פֿאָן יהודה אינד איינען טהייל דער גערעטהע דעם גאַטטעס= הויזעס, דייע. זע בראַכטע ער נאָך דעם לאַנד דע שנער, אין דען טעמפעל זיינעס גאַטטעס, אונד (חייגיג) גע פֿאָן דען גערעטהען. בראַכט טע ער אין דען טעמפעלשאַטץ זיינעס גאַטטעס. (ג) דאָ בע פֿאַהל דער קעניג דעם אשפנו

ומורע

אָבערסטען דער האַפֿטערדיענטען, צו ברינגען (חייגיגע) פֿאָן דען קינדערן ישראל'ס, אַנעהט.

ר ש י

א (א) בשנה שלש למלכות יהויקים. וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנאמר (ירמיה כ"ה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הראשונה לנבוכד נצר ומה תלמוד לומר בשנת שלש בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים ב' כ"ד) והיו לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיו שנת שמונה לנבוכד נצר דאמר מר שנה ראשונה בנש נווה שניה עלה ובנש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו. והיא היתה שנת אחד עשר למלכות יהויקים חמש שנים קודם שנבאו ושלש שעבדו ושלש שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין בנו: (ב) ומקלת כלי בית האלהים לקח. ומקלחם נשארו כמו שנאמר (ירמיה כ"ז) כה אמר ה' אל העמודים ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלים אשר לא הכלם נבוכד נצר: ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו. לקלם לע"א שלו הניח אם את השניה כולה אף את

ב א ו ר

א (א) בשנה שלש, כבר אמרתי בבאורי לספר מלכים (ב' כ"ד א') כי אנכי אחזיק בדעת הרלב"ג, כי יהויקים לא בא כלל לנבל, ונבוכדנצר לא עלה עליו רק פעם אחת, וא"כ יהיה הנוונה כאן בשנת שלש כמשמעו שלש למלכו (ולא למרדו כאשר הנינו המפרשים עיין רש"י), ובארתי שם כי אין סתירה ממה שנאמר בירמיה (כ"ה א') בשנת הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנצר, כי פעמים ישב הסופר שנים תמימות, ולפעמים מקלת השנה עולה לו בשנה (עיין שם). (ב) ויחן, כי נבוכדנצר חפץ את יהויקים ויאסרהו בנחשתים להוליכו בבלה (דה"ב ל"ו ו'), אבל שוב נתרצה לו והושיבו על נסאו למען יהיה לו עבד עולם, ולא הביא אותו לנבל כמו שפירשתי במקום הנזכר. ומקצח, כמפורש בד"הי (שם שם ז') ומכלי בית ה' הביא נבוכדנצר לנבל ויתנם בהיכלו בנבל, והמ"ס לסימן המשקל ולא ליחס, ולזה נחסר אחריו הדגש, וכמוהו ומקלת ראשי האבות (נחמיה ז' ע') וע"ע בביתור מ"א (י"ב ל"א). ויביאם, שער הכתיב לדעתי כי כל הכלים אשר לקח, הביא בית אלהיו, רק שמקנת מהם נחן לכלי שרת בהיכל אלהיו, ומקלחם שם באוצר בית אלהיו לזכרון עולם, ויחסר במלת ו את הכלים מ"ס השימוש, ועצמו ומ את הכלים, ר"ל קלת מן הכלים. (ג) מבני ישראל,

ומזרעה המלוכה וימן הפרתמים:
 (ד) ילדים אשר אין בהם כל-
 מאום וטובי מראה ומשכלים
 בכל-חכמה וידעי דעת ומביני
 מדע ואשר נח בהם לעמוד
 בהיכל המלך וללמדם ספר
 ולשון כשדים: (ה) וימן להם
 המלך דבר-יום ביומו מפתגב

נעהמליך פֶּאָן דעם קעניגלי.
 לען שטאַממע אונר פֶּאָן דען
 ערלען. (ד) קנאַבען, און
 וועללען קיין פֶּעהל זייא, אונר
 דיא שאַן פֶּאָן אַנועהעווקענט.
 נ סרייך, איינזו כֶּטס פֶּאַלל,
 וויסענסקונדיג, אונר טיכטיג
 זייען צום דיע נס טע אים
 פֶּאַללאַסטע דעם קעניגס, אונר
 דיעזע צו אונטערריכטען אין
 שריפֿט אונר שפראַכע דער
 כשדים. (ה) דער קעניג זעטצ:
 טע איהענען אויס, איינע
 טעגליכע בעקאַסטיגונג פֶּאָן

חמלך יתיר א' ר ש י

האזים זאת הכלים הניח בית האור: (ג) הפרתמים. דוכסים: (ד) ואשר נח בהם. פירושו
 רז"ל שהיו חונסין עלמן מן הזקוקין השיחה ומן השינה מפני חמת מלכות ומעמידים
 עמם כשוכרים לוקניהם: וללמדם ספר. מוסר על אשר נח בהם: (ה) וימן. ל' הזמנה:
 פת נג. הוא שם מזל המלך נל' כשדים. ויש פותרים פת נג. לחם. ואין נראה כן שהרי
 פתיב ויהי האלטר נושא את פת נגס ונותן להם זרעונים. ואין זרעונים חליפי לחם אלא

ב א ו ר

הוא הכלל, ואח"כ פרט איזהו ילדים מהם יבואו, ומפרש שהם יהיו מזרע המלוכה או מן
 הפרתמים (החשובים והאצילים), ואולי פרתם שרשו פרת והמ"ס למשקל, והוראתו על איש
 מיוחד במעלה מעיין פרט, וע"ד אנקראו ראשי המדינה בלשון המלך בשם פרטוטי המדינה
 (עיין ערוך ערך פרט העשירי) ילענין זה אשרתים בל' הק, וגם הוראת פרתח בלשון חז"ל
 קרובה להוראת פרט. והנה היתה מנחת נביכדנצר בלוי הזה לפי שרפה לעשות חן יהודה
 לחבל משלתו (והחיינעה פרוצ'ינן זיינעם רויכע), והי' בחסדו להפקיד שם פקידים מנני יהודה
 (כנראה מגדליהו אשר הפקיד על יהודה אחרי נדקיהו) ולתת להם מושל עם מזרע המלוכה
 אשר יהיה תמיד סר למשמעתו, ולזה חסן שיהיה מזרע המלך ומנני הפרתמים בחמנה חללו
 ולבגודו בהיכל וללמדם ספר ולשון כשדים למען יתחנכו בדרכי הכשדים, ויאהבו ללכת בהם
 ולעשות כמעשהם, ואז יבחר מזרע המלוכה לראש ונגיד, ומן בני הפרתמים ישים שופטים
 ושטרס בארץ, והם ידריכו את העם בחסן המלך בדרך שאר העמים אשר תחת משלתו.
 (ד) ילדים, נערים פגירים לימים, וכנר מלכנו הילר אינונו (בראשית ל"ז ל') על יוסף שהי'
 לו בן י"ז שנים. שאר, האל"ף נוסף. בח, הן כח נוספי הן כח נפשי הראוי להנער אשר
 יעמוד לשרת בהיכל המלך פנימה. (ה) וימן, הראש"ג אשר שהוא פעל יולח והטעם לתת
 להם מנות ע"כ, ר"ל שיעיר וימן כמו וימן להם למנה; והנכון שהוא כמו וימן ה' דג גדול
 (יונה ב' א') שהוא כמו הכין. פתגב, אין לבח על הוראת המלה הזאת בנירור; הראש"ג
 כתב וז"ל: ושייח נג מאכל וכתוב במקרא ונתחיק לבג (ישוקאל כ"ה ז') והקרי לבג, והטעם
 קרוב, אולי טעם נג הבשר המבושל ע"כ, אבל לז באר מחיזה לשון לוקחה זאת; ואפשר
 לפי שאינו כפסוק שהיה כי נג וכו מתחלשים, יהיה גם כאן כוונת נג כמו בזה הוראתו חזק
 שגן (עיין ערוך ערך נז א'); ולדעת ידודי רי"ו לח כוון הראש"ג רק לומר, שאחר שהיה
 נוחן להם המלצר זרעונים תחת הפתגב, מזה יראה שהיה זה האחרון מותר לבשר; ורוב
 המשרשים פירושו שהוא מאכל שהקריבו לפני ע"ז (עיין געוועניום ערך פתגב) והיה דרך מלכי
 קדם להעלות על שלחנם מזבחי מתים שהקריבו לאילייהם, וכן שחו מין תקרובת ע"ז, לזה
 לא רנו הקדושים הצלה להזחל בהם, וגם זה נובל לפרש ע"פ לאון חז"ל בחלוף נג עם בז,
 שהוא

הַמֶּלֶךְ וּמִיּוֹן מִשְׁתִּיּוֹ וּלְגַדְלָם
שְׁנַיִם שְׁלוֹשׁ וּמִקְצָתָם יַעֲמִדוּ
לְפָנַי הַמֶּלֶךְ: (ו) וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי
יְהוּדָה דְּנִיָּאל וְחֲנַנְיָה מִיִּשְׂאֵל
וְעֻזְרִיָּה: (ז) וַיִּשֶׂם לָהֶם שֵׁר
הַסְּרִיסִים שְׁמוֹת וַיִּשֶׂם לְדְנִיָּאל
בְּלִטְשַׁאצַּר וּלְחֲנַנְיָה שְׁדֵרְךְ
וּלְמִישָׁאֵל מִישַׁךְ וְלְעֻזְרִיָּה עֶבֶד
נְגוּ: (ח) וַיִּשֶׂם דְּנִיָּאל עַל-לְבוֹ
אֲשֶׁר לֹא-יִתְגַּאֲרַב בְּפִתְחֵי הַמֶּלֶךְ
וּבִיּוֹן מִשְׁתִּיּוֹ וַיִּבְקֶשׂ מִשֵּׁר

דעם קעניגס פֿאַרצוגליכען
שפייזען, אינד פֿאַן דעם וויי
נע ווינער אייגענען געטראַג-
קע, וואָ זאָללמען זיאגעפֿלעגט
וועררען דורך דרייא יאהרע,
אונד נאָך דערען ענדע, דעם
קעניגע פֿאַרגעשטעללט ווער.
דע: (ו) דא וואָר אונטער איה.
נען פֿאַן דען זאהנען יהודה'ס,
דניאל, חנניה, מישאל אינד
עזריה. (ז) דער אָבערסטע
דער האָבעדיענטען לענטע
איהנען (אנדערע) נאָמען בייא,
נעהמליך: דעם דניאל, (דען
נאמען) בלט שאצר, דעם
חנניה, שדרך, דעם מישאל,
מישך, אונד דעם עזריה,
עבד נגו. (ח) דניאל בע-

הסריסים

שלאם אין ווינעם אינגערן, ויך ניכט צו פֿעראונרייניגען דורך דעם קעניגס פֿאַרצוגלי-
כע שפייזען, אונד דורך דען וויין ווינער געטראַנקע, אונד באַטהרען אָבערסטען דער
האַש.

ר ש י

מ'ישי תבשיל: (ו) בלטצור. על שם ע"א של כנל שקרויה כל שזאת די שמה בלטצור בשום
אל (לקמן ד' ה'). בלטצור שם לצון חכמה: יתחיל ל' לנליך: (ח) שר הסריסים. שהיה

ב א ו ר

שהוא שם פרטי למלאך מה (שנת ס"ז ע"ח), ואולי היו אנשי כנל עובדין אותו. ולגדלם,
כך יגדלו אותם שלש שנים. ומקצתם, נכלות השנים האלה. יעמדו, יתיכנו לפני המלך והוא
יבחר לו הנערים אשר יקרנו אליו. (ו) וישם, אשר הראב"ע באשר קרא פדעה ליוסף לפנת
פענז, וכן סעדיה אמר כי כל שם לצון בשדים וכן נר, וככה נבוכדנצר, בלשצר, שזכר,
ושם כל מסורה בשם חלקי עכ"ל; והנה בפירוש ר"ם שנידונו נכתב כל ע"ז שזאת כרע כל,
עז אשר לפן אשר, כמו טעו במלכותם שומר אומר של כנל (יראה לי כי כ"ל של כל) ע"כ, ועל
מה שהניח ראיה מן טעו במלכותם הציר רעי ד"ו ו"ל: אין לזה מקום בתנ"ך אז כלשון
חנמים כפי זכרוני, ויראה שט"ס הוא וכו"ל כמו טעו במערתא הזכר אלל רשנ"י נכרחו למערה
(שנת ל"ג ע"ב) עכ"ל. עבד נגו, כתב הראב"ב: והגזון אשר כי נגו כמו נכו כלל ראיה ע"כ,
ומה שהזכירוהו כן הראב"ע בשם הגזון כדרכו, ולעיל אמר רב סעדיה, יש ראיה לדעתי
כי ניים דברי הזמר שרב סעדיה הזה אינוו הזיג הנבחר אשר היה מהנאונים האמתיים, אך
איש אשר שזאו כן חיבר הפירוש הזה, לכן שזא דרך הגזון ללבת בפשטות הכמונים, ונזר
באורח הדרכות והרמוזים כאשר יראה המניין, ואשר הוכיח השפר הזה לאור שם על הממזר
עטרת גזון, אס לתלות באשלי רכובי, או קראו גזון ע"ל הפלגה כאשר אמתו עושים עד
היום — חולם כנל זאת לא יאנע כי לפגמים יתערכו גם דברי הגזון בחיך דבריו, וכן הוא
במה שהניח הראב"ב במלת נגו, ובעיקר הוראתו יראה כי נכונה דעת הגזון, אך בהיפך
הענין כי העיקר הוא נגו מן נגה, וכן כתב הראב"ע בעלמו על כרע כל קרם נכו (ישעיה'
מ"ו ח') כי י"א שהיא כוכב חמה, והמכס געזענוים כתב היוזו כוכב (אעקול), יהיה אין שיהי'
הוא מענין אור (דער טטראָהענדע), וח"כ שזו בעברית נגו וכלשון באי בא תאורת נגמ"ל
בי"ת ופירוש עבד נגו עבד לנגו. (ח) אשר לא יתגאל, מלת אשר במקום כי כדרכו, גמר

הַפְּעֻדֵי עֲנִמְעוּ, דַּאֲס עַר זִיךְ
 נִיכְט פֿעראונרִינגען מױססע.
 (ט) דאָ פֿערליעה גאַטט דעם
 דניאל הולד אונד גנאָדע בייא
 דעם אַכערסטען דער האַפֿבע־
 דיענטען. (י) דאָך זאַנטע דער
 אַכערסטע דער האַפֿבעֿרִיע־
 טע־צו דניאל: אױך פֿירכטע
 מינען העררו, דען קעניג,
 דער אייערע שפּיזע אונד גע־
 טרענקע אַננעאַרדנעט; וואָ
 רום זאָלל ער אייער אייסזעהען
 איבלער פֿינדען, אַלס יענעם
 דער קנאַבען אייערעם גליי־
 כען? — איהר מאַכטעט דאָ־
 דורך שולד־פֿערפֿאַללען מײן
 היפט בייא דעם קעניגע. —
 (יא) דאָ שפּראַך דניאל צום
 קעללערמייסטער, וועלכען
 דער אַכערסטע דער האַפֿבע־
 דיענטען איבער דניאל, חנניה,

הַפְּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגַּאֲלֻּ:
 (ט) וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דְּנִיָּאל לְחֹסֶד
 וּלְרַחֲמִים קִפְּנֵי שַׁר הַפְּרִיסִים:
 (י) וַיֹּאמֶר שַׁר הַפְּרִיסִים לְדְנִיָּאל
 יִרְא אֲנִי אֶת־אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ
 אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מְאֻכְלֶכֶם וְאֶת־
 מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאָה
 אֶת־פְּנֵיכֶם זַעֲפִים מִן־הַיְלָדִים
 אֲשֶׁר כִּגְיִלְכֶם וְחִיבְתֶם אֶת־רֵאשֵׁי
 רֵמְלָךְ: (יא) וַיֹּאמֶר דְּנִיָּאל אֶל־
 הַמֶּלְצָר אֲשֶׁר מִנָּה שַׁר הַפְּרִיסִים
 עַל־דְּנִיָּאל חֲנַנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעֹזְרִיָּה:
 (יב) נִסְגָּא אֶת־עַבְדֶּיךָ יָמִים

עשרה
 מישאל אונד עוריה געזעטצט האָט: (יב) פֿערווד עס דאָך מיט דינען קנעכטען נור צעהן
 טאָ

ר ש י

שר על משתמי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וספק: כגילכס. דוגמתכס ול' משנה הוא
 בן גילו: ומיבתם את ראשי למלך. תגרמו לי להתחייב להחזיר ראשי: (יא) המלצר. הסודר
 את המנות ואת הקערות שקורין מאיטרי"ב אל"ה: (יב) נס. ל' נסיון: מן הזרועים. מין

ב א ו ר

זַלְנוּ שְׁלַח לְהַתְגַּאֲלֻּ. (ט) ויחן, כַּחַב הַרְאֵנִי עֲוֹלֹתַי: אָמַר הַגֹּאֵן הַטֵּעַם שְׁנַתְנוּ לַחֵן וּלְרַחֲמִים
 זַעֲיִנֵי שַׁר הַפְּרִיסִים וְהוּא לֹא עָשָׂה בְּקִשְׁתּוֹ וְהִשִּׁיב בִּי לֹא גִילָה סוּדוֹ לְמֶלֶךְ כִּי לֹא יִקְיִיְהוּ עַבְדִּי,
 (ומכל הדברים האלה אין זכר בפירוש ר"ם שלפניו); וכוונתו כי מה שנתנו ה' לחן ולרחמים
 היה אך שלא ענה אותו קשה רק דבר אחר רכות שלא יוכל למלואת שאלתו, כי באמת היה
 מן הראוי שיקלוק עליו על התרחקו מלחם המלך ועל בלתי אבותו לנגוע במשחתו, בפרט אם
 היה לחם ויין של אלילי בנל כדעת המפרשים שהזכיר למעלה. (י) אשר למה, שלמה יראה
 את פניכם וגו' ועי' ומיבתם וגו'. זועפים, כחברו והגם זעפים (בראשית מ' ו'). כגילכס,
 אין לו ריע במקרא, וחז"ל השתמשו בזה לרוב בן גילו ופירושו בן מזלו וא"כ הוא מן גלגל כי
 הנחיים והנפולים אחים המה (ואם יבאנו על משקל מרובעים הלא אך דרך אחד להם כוודע),
 וכמו שאמרו גלגל חוזר בעולם, ויקראו שני אנשים בני גיל אס מקרה אחד לשניהם (ועיין
 ספר המלים להקנס אגזעניום ובמערכי לשון לערוך ערך גיל). וחיבתם, המלות חיב וקיס
 שהם סומי העי"ן לא נמצא רק בפועל וע"ד השלמים. (יא) ויאמר, בעבור שראה דניאל כי
 שר הפריסים לא יאות לו לדבר הזה כי ירא את המלך, לזה פנה אל המלצר שהיה ממנה
 חמת שר הפריסים והוא נחרכה לזה, כי לקח לו את מיבתם ונתן להם רק זרעים ומיס.
 המלצר, סגנון שהוא שם תוסף כמו שכתב הראש"ע שהוא בלשון כשדי הנותן מנות, וכבר
 הסבירו עמו גם פכמי העמים מחדש וכן מתורגם. (יב) נס, כ"ו הפועל מן נסע ע"ד אל

עשרה ויתנו לנו מן הילדים
 ונאכרה ומים ונשתה: (יג) ויראו
 לפניו מראינו ומראה הילדים
 האכלים את פתבג המלך
 וכאשר תראה עשה עם עבדיך:
 (יד) וישמע להם לדבר הזה וינסם
 ימים עשרה: (טו) ומקצת ימים
 עשרה נראה מראיהם טוב
 ובריאי בשר מן כל הילדים
 האכלים את פתבג המלך:
 (טז) ויהי המלצר נשא את פתבגם
 ויין משתייהם ונתן להם זרענים:
 (יז) והילדים האלה ארבעתם נתן
 להם האלהים מדע והשכל בכל
 ספר וחכמה ודניאל הבין בכל
 חזון וחלמות: (יח) ודמקצת

טאגע, לאס אונס געמיוע
 געבען צור קאסט, אונד בלאס
 וואססער צים טרינקען.
 (יג) דאן זאלל זיך צייגען פאר
 דיר אונזער אויסזעהען, געגען
 דאן אויסזעהען דער קנאבען,
 וועלכע דעם קעניגס פארציג.
 ליכע שפייזען גענאססען, אונד
 וויא דוא עם פינדען וויהסט,
 מעגעסט דוא דאן מיט דיינען
 קנעכטען פערפארען. (יד) ער
 ווילל פארטרע איהנען היערין
 אונד פערזוכטע עם מיט אידע
 גען צעהן טאגע. (טו) דא צייג
 טע זיך נאך צעהן טאגען אידע
 אויסזעהען בעססער, זיא ווא
 רען אויך פאללער אן פלייש
 אלס אללע דיא קנאבען, וועל
 כע דעם קעניגס פארציגליכע
 שפייזען גענאססען. (טז) דער
 קעללער מייסטער בעהיעלט
 אלזא אימסער איהרע פאר.
 ציגליכען שפייזען אונד איהרען
 טאפעלוויין, אונד איהנען
 גאבער נור געמיוע. (יז) דיע
 זען פיער קנאבען פערליעה

הא' נלירי
 גאטט קענטנים אונד איינוויכט אין דען ביכערן דער וויזיהייט, אונד דניאל פערשטאנד
 זיך אויך, אויף (דיח דייטונג דער) געזיכטע אונד טריימע. (יח) נאך פערלויף דער צייט
 דיא

ר ש י

קטניות תחת פת בג: (יג) ובאשר תראה. לפי מה שחזק עשה: (טז) נושא ספ פת בגס.
 כוטל

ב א ר

נא אח פני ה' (מדברי הראב"ע). ימים עשרה, יראה לי כי לעשר ימים היה תמיד מחוק
 המלך להעמיד הילדים את פני שר הסריסים לנקר, ולזה נקש דניאל בעדו ובעד חביריו,
 כי ינסה אותם אך עשרה ימים עד כי יחראה לפני שר הסריסים. הודעים, ולסלך זרעונים,
 הדבר הנודע והוא מאכלים מזמתי האדמה, וזה קלת ראיה כי פתבג היה מאכל נשר כנזכר
 למעלה. (טו) ומקצת ימים עשרה, נאשר הניאס לפני שר הסריסים וכמו שבארנו, והראב"ע
 נלחם פה עם הגאון שאמר שהיה זה נס גדול, וגבר עליו בטענות נולחות עיין בדבריו; אולם
 מכל דברי הגאון האלה לא נמלא דבר בפירוש ר"ס שלפנינו. (טז) נשא, כמו שפירוש נוטלו
 לעלמו. (יז) בכל ספר וחכמה, תרגמתי כאלו הוא נסמיכות בכל נספר חכמה והו"ו נוססת
 ואין זה זר כל כך כנודע. ודניאל, אולם דניאל היה לו יתר שאת מכלם, כי הנק גם ככל
 חזון

הַיָּמִים אֲשֶׁר-אָמַר הַמֶּלֶךְ
 לְבִיָּאם וַיְבִיֵאם שָׂר הַסְּרִיסִים
 לְפָנָיו נְבֻכַדְנֶצַּר: (יט) וַיְדַבֵּר אֲתָם
 הַמֶּלֶךְ וְלֹא נִמְצָא מִכֻּלָּם כְּדִנְיָאֵל
 חֲנַנְיָהּ מִישָׂאֵל וְעֻזְרִיָּה וַיַּעֲמֵדוּ
 לְפָנָיו הַמֶּלֶךְ: (כ) וְכָל דְּבַר חֲכָמַת
 בִּינָה אֲשֶׁר-בִּקֶּשׂ מֵהֶם הַמֶּלֶךְ
 וַיִּמְצָאם עֶשֶׂר יְדוֹת עַל-כָּל-
 הַחֲרָטְמִים הָאֲשֵׁפִים אֲשֶׁר בְּכָל-
 מַלְכוּתוֹ: (כא) וַיְהִי דְנִיָּאֵל עַד-
 שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ:

דיא דער קעניג אַננעאַרדנעט ,
 זיא (זיהק) פאַרצושטעללען ,
 בראַכטע זיא דער אַכערסטע
 דער האַפּבערדענטען פֿאַר
 נבוכדנצר . (יט) דער קעניג
 שפראך מיט איהנען , אונד
 פֿאַן אללען וואַרד קיינער גלייך
 געפֿונדען דעם דנ אל , הנניה ,
 מישאל אונד עזריה , זיא בליע .
 בען אַלואַ ביא דעם קעניגע
 (לור בעדיעמנג) . (כ) אין יע .
 דעם פֿאַכערע קענטניסע
 אונד וויסענשאַפטען וואַרי
 בער דער קעניג זיא פֿראַגטע ,
 פֿאַנד ער ביא איהנען צעהנ .
 פֿאַך מעהר (קענטניס) אַלם
 בי אַ אללען בילדערשריפֿט
 קונדיגען אונד בעשווערערן
 זינעם גאַנצען רויִכעם .

ובשנת

(כא) אונד דניאל בליעב (דמעובסט) ביו צום ערשטען יאָהרע דעם קעניגס כורש .

א'ם

ר ש י

נוטלו לעלמו: (יח) אשר אמר המלך להביאם . שיבאו לפניו: (כ) החרטומים . אלו שואלים
 שנימי מזים בעלמות מחיס כמה דלת אשר שחיק עלמות שחיק עמיא: האשפים . אלו
 שדוחקים במזל בק מפורש בתנחומא: (כא) ויהי דניאל . בגדולה נבנל עד שנת אחת לכורש
 המלך לדברי האומר החך זה דניאל ולמה נקרא שמו החך שחתכוהו מגדולתו . לריבין אנו
 לומר שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש . ולדברי האומר שכל דברי מלכות ותחנין על כיו נאמר
 כורש זה הוא דריוש השני אשר אחשורוש . וכימי דריוש המדי שהשליכו לגנוב אריות לא ירד
 מגדולתו שנאמר (דניאל ג') ודניאל דא הללת במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאי למדנו
 שנימי כורש השני היה בגדולה:

ובשנת

ב א ו ר

חזון ותלמות כי הוא לבדו היה נביא (מדברי הראש"ע) . וחלמות , פתרון סלואות . (יח) להביאם,
 מוסב על כל הנערים אשר הביא שר הסריסים מארץ ישראל למען ינחר המלך הנערים אשר
 יעמדו לשרת לפניו . (יט) וידבר אחס , נכנס עמם בדברים לנסוחם . (כ) וכל , שגורו ונכל
 דבר חכמה ונ' אשר בקש מהם הנה מלא להם עשר ידות , וכנוי הפעול במלת וימלאם
 תמורת יחס שליו או יחס שבו ועוד כמוהו (עיין מכלול ושרשים לרד"ק) . התרטומים האשפים ,
 הוראת המלות האלה עיין לקמן (ב' ג') . והנה נחסר וי"ו העיטוף ושיעורו והאשפים , ורבים
 כמוהו . (כא) ויהי , השעם שהיה נבנל עד שנת אחת לכורש (הראב"ע) , וכן מחובגס ; ויראה
 לב"ו כי בשנת אחת לכורש עלה דניאל עם עולי בבל , ומה שבא לקמן (י"א) בשנת שלש לכורש
 ונ' וחגי הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (שם ד') , הנה נאמר כי באשר ראה דניאל
 ב' כורש השנית אחת בנין הנית , חזר לבנל להתנפל לפני המלך . ועיין לקמן (שם ג') בפירוש
 דש"י ובמנוח לספר הזה . ור"ס פירש כי בשנת אחת לכורש מנע עלמו ממלכות המלך והיה
 מתבודד להשאכל על ירושלים , ותרגומי סובל גם זה הפירוש .

ובשנת

דניאל ב

הרגום אשכנזי ד

ב (א) ובשנת שתים לשלכות נבוכדנצר

ב (א) אים צווייטען יאהרע דער רעגיערונג דעם

נבוכדנצר חלם נבוכדנצר

נבוכדנצר, האטטע

חלמות ותחפּעם רוּחוּ וּשְׁנָתוֹ

נבוכדנצר איינען טרוים, זיין

נְהִיְתָה עֲלָיו: (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ

גייסט ווארד, דמרוך אויפנע=

לְקַרְא לְחַרְטָמִּים וְלֹא־שָׁפִים

רענט אונד זיין שלאף אונד=

ולכששים

הינ. (ג) דער קעניג בעפאל, דיא

דיא בילדערשריטקונדיגען

אונד דיא בעשווערער, דיא

צו=

ר ש י

ב (א) וישנת שתיים לשלכות נבוכדנצר. אי אפשר לושר כן אלא בשנת שתיים לחרנן הבית כך שנויה בסדר עולם. וקרצו למלכות נבוכד נצר על שהרצה זדונו לכנס לתוך דניר מלכו של עולם: נהייתה עליו. ל' שברון כמו (יחזקאל ז') הוה על הוה: ותחפּעם רוּחוּ. בפרעה נאמר ותחפּעם רוּחוּ (בראשית ט"א) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום ופאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון ותחפּעם לשון פעימה והלימה (בנחומש פירש"י ז"ל לשון נקיסה):

ב א ו ר

ב (א) ובשנת שתיים, נחמטנו כל המפרשים נסספר הזה, כי הלא נבד נאמר ולגדלם שלם שנים, וכן נאמר ולמקלת הימים אשר אמר המלך וגו', וא"כ היה זה לכל הפחות שנת הרביעית לנבוכדנצר? וחז"ל אצרו נס"ע בשנת שתיים לחרנן הבית, ופירש"י פ"י בשנת שתיים לאחר שנכב את כל הגויים שהזכיר ירמיה, וקלת מתכמי העמים אחזו להם דרך מפרשי ישראל במנוכות החשבוניות (עיין ספר מלכים וד"ה כי נכמה מקימות), ואמרו: שנבוכדנצר כלך נבד בימי אביו וכבש ירושלים ותח"כ מלך לבדו, ולזה במלך לו שני חשבוניות; אולם הרמיק מכלם הוא דעת ר"ס, כי המלך חלם חלומות משנת שתיים עד תום הימים לגדלם שלם שנים ועוד לא נאו לפני המלך, ועל כן שאל מן הכסדים לנאר חלומי כי עדיין דניאל לא בא לפניו, (ואשאלך קורא הנועים, הרוח הנאון ידבר במחנה הזה??) ואולי נוכל לפרש כי ובשנת שתיים מוסב על סוף הפרשה שלפניו בנראה מפשטות הוראת וי"ו הקיבור, כי אמר שהיה דניאל שם בשנת המלך עד שנת אחת לכורש, ואמר כי נאשר היה שם שתי שנים ואז מלך עוד נבוכדנצר נעשה זאת, ויתורגם: (אונד איק צווייטען יאהרע אונטער דער רעגיערונג נבוכדנצר). חלמות, דמיונות שונות. ותחפּעם רוּחוּ, פעל חזיר כי הרוח פעם את עצמו, ונא גם נופעל בהוראת הזאת ותחפּעם רוּחוּ, והוא על דרך ויחמנא ואחנא (בראשית א' ח' וי"ד); והרשב"ע הביא דעת הנאון בהנדל שבין ותחפּעם אכל פרעה ובין ותחפּעם נבוכדנצר, (ובפירוש רב סעדיה כאן לא נזכר מזה דבר, אך הדברים הם ממש בפירוש רש"י גם כאן גם נחומש עיינן סס), והקצה עליו משה שאל לקמן (ג') ותחפּעם רוּחוּ, אולם אין מזה טענה, כי שם נאר ותחפּעם רוּחוּ לדעת את החלום, ולא הזכיר עדן הפתרון, נהיחה, תרגמתי כדעת רש"י ראב"ע ורד"ק שהוא מענין והייתי ונחליתי (לקמן ח' ב"ו) שהוא מלשון שבר ונהי, כלומר כי שנינו לא ערבה עליו עוד. (ב) לחרטמים, החנם לענגערקע נחבירו הנחמד על דניאל רצה להוכיח מזה, כי כותב ספר דניאל לא היה יודע בטיב אין נכל וסדר וערך יושביה בימי נבוכדנצר, ונסספר חלום נבוכדנצר שם מול פניו רק חלום פרעה הנזכר בתורה, ולכן הזכיר גם חרטמים, אף כי חכמי נכל וכהניו לא השתמשו נכל בכתב חרט הכיורים (הירקגויפהען) כחכמי לוען, והביא לזה ראיות ברורות מפי סופרים הקדמונים; אולם לדעת אין מזה טענה, כי נודע הוא כי ארץ מצרים הייתה מקור המדעים ומשם ישאנון חכמי עם ועם, והנה כהני מצרים רשמו ידיעות רמות ונשגבות בחרט הכיורי, וזה היה בדברי ספר החתום בעיני איש המוני אשר לא בא בהיכל חכמתם פנימה, ולזה נאו דורשי החכמה מקצה הארץ למצרים, אף אחרי שחדלו כבר מלהשתמש בכתב הכיורי לפענות לפונות ולחשף הנסחרות אשר יכללו התמונות האלה, ועוד עשה שחדלו החכמים לשלוח פשר הכיורים הנשחרים עוד מימי קדם כנודע, ומעתה איננו סן הכינע כי היו גם בארץ נכל חכמים אשר שקדו על דלתי החכמה בארץ מצרים, ולמדו שם פתרון הכתב הזה וקראו בענין זה חרטמיכ. ולאשפ"י,

וּלְמַכְשָׁפִים וּלְכַשְׁדִּים לְהַגִּיד
 לַמֶּלֶךְ חֲלֻמֹתָיו וַיָּבֵאוּ וַיַּעֲמְדוּ
 לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ: (ג) וַיֹּאמֶר לָהֶם
 הַמֶּלֶךְ הַלּוֹם חֲלֻמֹתַי וְהַתְּפַעֵם
 רוּחֵי לְדַעַת אֶת־הַחֲלוֹם:
 (ד) וַיְדַבְּרוּ הַכַּשְׁדִּים לַמֶּלֶךְ
 אֲרַמִּית מַלְכָּא לְעַלְמִין חַיִּי אָמַר
 חֲלֻמָּא לְעַבְדֶּיךָ וּפְשָׂרָא נְחֻוּא:
 (ה) עֲנֵה מַלְכָּא וְאָמַר לְכַשְׁדִּיא
 מַלְתָּהּ מִנֵּי אֲזָדָּת הֵן לָא
 תְּהוּדְעוּנְנֵי חֲלֻמָּא וּפְשָׂרָהּ הַדְּמִין

צויכערער אונד דיא כשדים
 (ד) דין קאזערער, צו בערופען,
 דאס זיא דעם קעניגע זיינע
 טרויסע זאגען. זיא קאמען אונד
 שטעללמען זיך פאר דען קע-
 ניגן. (ג) דא שפראך צו איהנען
 דער קעניג: איינען טרויס הא-
 בע איך געטרויסט, מיין גע-
 מיטה איום אונרוהיג דיעזען
 טרויס צו קעננען. (ד) דיא
 כשדים ערוועדערטען היע-
 רויך דעם קעניגע, אראמע-
 איש: עוויג לעבע דער קע-
 ניגן — זאגע דען טרויס דיי-
 נען קנעכטען, וואללען דיא
 דייטונג וויר פערקנידען.
 (ה) דער קעניג אבער ענטגע-
 נעטע אונד שפראך צו דען
 כשדים, דער בעפעהל איזט

חחעברון

יחיר י'. לכשדאי קרי

פאן מיר ערגאנגען, דאס ווען איהר מיר ניכט אנצייגט דען טרויס אונד זיינע דייטונג,
 זאללט

ד ש י

(ד) לעלמין חיי. לעולם יחיה: אמר חלמא לעבדך. אמור הלום לעבדך: (ה) מילחא
 מני אזדא. הדבר ממני הלך: הן לא תהודעונני חלמא ופשרה. אס לא תודיעוני חלום
 ופתרונו: הדמין תחעברון. לאנרים תחחכו. והרבה יש בגמרא הדומי הדמיה במסכת גיטין:

ב א ו ר

תרגומתי נדעת הכנס געזעמיום והכנס וענגערקע, שלדעחס המה בעלי ההשבעות, כי בלשון
 בני קדם אשפיה הוא נחש. ומן החימה על החכמים האלה שלא הביאו ראיה לזה טן שפיכון
 עלי ארץ (בראשית מ"ט י"ז); גם יתכן לפתרו מענין שפה ונפלה הה"א ונוסף האל"ף כאשר
 בערנו על זה כמה פעמים. והראש"ע פירש כי האשפים המה הרופאים היודעים נדפס הזרוע
 וכו', ולא ידעתי מקור להוראה הזאת, ואולי הוא מדברי חז"ל כי שף יורה בלשונם על
 החנועה והכדוד, בנישחא דשף ויחיב בנהרדעא (ד"ה דף כ"ד ע"ב), ונקרא הרופא אשף,
 לפי שידע בתנועת הדפק; גם יש לפרש לפ"ז שם בעל ההשבעה מזה הענין, כי האנשים
 האלה יחוגו ויגועו בשכור בלהטיהם כנודע. ולהכשדים, שם הכשדים יאמר בכלל וביחוד על
 כל האומה וגם על כל החושים בכובנים ומכשפים נפרט, ובכר הארינו בזה הענין חכמי העמים
 (עיין במנוח לספר דניאל ובהערות למקום הזה מאת הכנס וענגערקע). (ד) ארמית, עיין
 במבוא הספר. מלכא וגו', המליכה הזאת בכר פירשתי באר היטב בנאווי לספר מלכים א'
 (א' ל"א). (ה) ענה, במשמעו לשון תשובה כי הם שאלו מאתו להגיד להם החלום וע"ז השיב:
 אודא, כמו אזלח בחלוק דטלג"ת וכן בש"ס ואזדא פלוגי לטעמיה, כלומר הדבר יכא מפי המלך
 ואין להשיב. ויש מפרשים שהכוונה כי דבר החלום הלך ממני; ולדעתי כוון גם רש"י לזה עיין
 בדבריו, שאמר הדבר ממני הלך, שאם לא כן היה לו לומר ממני יכא. והראש"ע אמר שהוא
 לשון קיימא, וזאת הוא, והטעם זאת המלה היא תחיקים (וגם ר"ס כתב שהוא לשון מוזק,
 ואשר שכן אזדא פלוגי לטעמיה); אולם בכר הודה הוא בעלמו שלא ידע מקור ההוראה הזאת
 כי אשר יש מלות רבות בלשון כשדים, פירושם לכי טעם המקום וכו'. הדמין, בכר כתב
 הראש"ע

ד נ י א ל ב

חרגום אישכנוי ה

זאללט איהר פערשטיממעלט
אונד אייערע הייערע אין
שטטהויען פערוואנדעלט
וועררען. (ו) ווען איהר יעדאך
רען טרוים אונד זיינע דייטונג
פערקינדעט, זאללט איהר
גאבען אונד געשענקע אונד
גראסע עהרענבעצייגונג פאן
מיר עמפפאנגען, פערקינדי-
געט מיר אלאדען טרוים אונד
זיינע דייטונג. (ז) זיא ענט-
גענעטען אבער וויערער-
האלט, אונד שפראכען: דער
קעניג וואללע רען טרוים זיינען
קענטען מיטטהיילען, ווער-
רען ווירדאן דיא דייטונג גע-

זתעבדון ובהיכון נולי יתשמון:
(ו) והן חלמא ופשרה תההון
מתגן ונבזכה ויקר שגיא תקבלון
מן קדמי להן חלמא ופשרה
החוני: (ז) ענו תנינות ואמרין
מלכא חלמא יאמר לעבדוהי
ופשרה נההוה: (ח) ענה מלכא
ואמר מן יציב ידע אנא די עדנא
אנתון זבנין כל קבל די חזיתון

בען. (ה) דארויף ערוויעדערטע דער קעניג אונד שפראך: מיט געוויסהיט נעהמע איך
וואהר, דאס איהר דיא צייט ערקויפט האבט * אינדעם איהר דאך געוועהען האבט,
דאס

"זיח מוס חייך טהייער זיין, דח איהר זיח ניכט לוס נחכרענקען פענווענדען וואונט.

ר ש י

נולי. אשפה: יתשמון. לשון וישם יהון שומות לאשפות: (ו) והן. ואס: ונבזכה. דונונות:
להן. אך: החוני. תגידו לי: (ז) תנינות. שנית: נחמה. נגיד: (ח) מן יציב ידע אנא.
נאמת יודע אני יציב דבר אמת ונכב: די עדנא אנתון זבנין. אשר זו השעה אהם מסורים
למות: כל קבל די חזיתון. כל נגד אהם רואים שהלך ממני הדבר ואהם כופלים לי

זבאר

הראב"ע בשם יפה, תעשו קטיעות קטיעות, וכן כתב הרד"ק בבאורו למלות ארמית בסמיו
קדש (באוף ספר השרשים) והביא ראיות לזה מהחרגום ומדמו"ל ע"ש; והנכון שהכוונה רק
על מקלת האברים הנראים כמו האזנים האף האלמנטות, וכמו שמלינו אלל אדוני זק (אופטיס
א' ו' ח'), וכבר נודע כי היה המנהג בימי הקדמונים במעט בכל האומות ליסר את הסומא
בהנרת האיברים, למען לאס לו אות, והיה לשמלה בעיני כל רואיו, כי אס ואמר בדת
המפוששים שינחמו כל גופם לנחמים, כבר יהיה זה חכלית הנקמה ומה להם עוד לביחם אחרים,
ואדרך המליכה נראה כי ובחיוכו וגו' הוא יותר קשה מן הראשון. נולי, רוב המפרשים אמרו
שענינו אשפה, ויפה אמר החכם געעניוס שהוא מן רב ל בחילוף הידוע וכענין נבלה, ויש
אומרים שהוא כמו חרבה ושמה ויהיה מענין נפל, וכבר אמרנו בש"א כי כל לשון נבל ונגלה
איך שיוכן נגזר מן נפל, וכן מתורגם. (ו) ונבזכה, מנחה ודויון (ראב"ע). להן, לכן.
(ח) ענה מלכא, לא מנאלי פיודש מספיק ומתקבל בשני הפסוקים האלה בכל השבאים והמעתיקי'
ולכן ברתי לי דרך לעלמי והוא: כי הנה המלך חשב כי המה יקחו להם מועד (ובאשר עשם
דניאל באמת) ויעשו בלהטיהם לדרוש אל האובות והידעונים ובכוכבי השמים ונסיליהם למנות
פער הדבר, אולם המכשפים ידעו כי כל חנמתם תתבלע, כי הדבר למעלה מהכשפה, ולזה
לא נקאו להם זמן רק עמדו בדבורם שזה מן הנמנע, ולכן מרה אף המלך בהם, ואמר:
מן יציב, כלומר הדבר הזה אמת וקיס, כענין דברך נכב בשמים (חכלים קי"ט פ"ט). די
עדנא, בדרך התול, אהם קניחם הזמן לעשות מסחר וקנין בו ולזה כל תחפטו לנלות זמנכם
בדרישת הענין הזה. כל קבל, אחרי אשר ראיתם כי אנכי גזרתי אמר כי תגידו לי הלוים
ובכל

די אודא מני מלתא: (ט) די הן
 חלמא לא תהודענני הדהדיא
 דתכון ומלה כדבה ושהיתה
 הזמנתון למאמר קדמי עד די
 עדנא ישחנא להן חלמא אמרו
 לי ואנדע די פשרה ההוננני:
 (י) ענו כשדיא קדם מלכא
 ואמרין לא איתי אנש על-
 יבשתא די מלת מלכא יוכל
 דהחוייה כל-קבל די כל-מך
 רב ושליט מלה כדנה לא שאל
 לקר-חרטום ואישף וכשדי:

דאס דער בעפעהל פאן מיר
 ערגאנגען איזט. — (ט) ווען
 איהר מיר דען טרוים ניכט
 קינדעט, זא (ווייסזיך) דאס
 איהר אללע, איינע ווייזע
 האבעט, אייך נור פארצובע-
 רייטען, מיר לוג אונד טרוג
 פארצוברינגען — וויא נעהמ-
 ליך דיא צייטאימשטענדע זיך
 ענדערן — זאגעט מיר דען
 טרוים, ווערדע איך דארויס
 ענטנעהמען, דאס איהר אייך
 דיא דייטונג מיר געבען קע-
 נעט. — (י) דארויף ערווייע-
 דערטען דיא כשרים דעם קע-
 ניגע אונד שפראכען: עם איזט
 קיין מענש אויף דעם ערדבא-
 דען, דער עם פערמאכטע
 דען געגענשטאנד דעם קע-

ניגס צו פערקינדען, דעסהאלב האט קיין נאך זא מעכטיגער אונד געוואלטיגער קע-
 ניג אייגע זאכע וויא דועזע, פאן איינעם בילדער שריפטקונדיגען, בעשווערער אדער כשדי
 גע=

ר ש י

להגיד לכם: (ט) די הן חלמא לא תהודענני. אס החלום ופחרונו לא חודעונוי אחת היא
 דתכם למות: ומלה כדנא ושחיתה הודמנתון, אז אס דבר כוזב ונשחת חביונו עזמכס לומר לפני:
 עד די עידנא ישחנא. עד אשר ישחנה העת כלומר קידם נטות כללי ערב. שיחנה מועד
 הנזקר: עד די עידנא ישחנא. לשון נערה וגז' היא. בן יענש. והעונש כזר פ' למעלה.
 ודוגמתו לכן כל הירג קין (שס ד'): להן. אך החלום אמרו לי מה חלמתי יחדע כ"ס שהפחרון
 חגיו: (י) די מלת מלכא. אשר דבר המלך יונל להגיד: כל קבל. כל כנגד. כל' חשבותיו
 זו אחת היא לעומת שלא היה מלך מעולם שאל דבר כזה: מלה כדנה. דבר כזה: ואשף.
 הדוחק

ב א ו ר

ובכל זאת לא תשתדלו להפיק רוני, לכן דעו: (ט) די הן, אס לא חודיעונוי החלום אז אדע:
 הדה היא, כי אחת היא מנהגכם ודרכיכם להחלל במחט סקר מבלי דעת זום דבר גפלא
 ונסתר. ומלה כדבה, כלומר ואך משחות שוא ומדומים, וכדנה בארמית כמו כוזב בעברית.
 הודמנתון, הייחס תמיד מוכנים לאמר לפני. עד די, כפי השמחה העת ומקרי הזמן כלומר
 רק אמריתם הדברים כפי האומד והשעור בערך אל הזמן ההוא ומקריין, ובאמת לא ידעם
 דבר בעתירות. להן חלמא, כלומר לכן חקבעו לכם זמן למתי חאסרו לי החלום, ואז:
 ואנדע, כלומר אס גם לא תדעו הפתרון בחימו הזמן, עוד אחכה לכם כזה, כי אס חגידו
 לי החלום אדע כי ברוב ימים תמלאו גם הפתרון. (י) ענו, הנשדים התנללו על אשר לא
 נקצו זמן מאת המלך להודיע החלום, כי ידעו שאך לשוא יהיה כל עמלם, כהיות זה למעלה
 מהשגה האנושית, ורק ה' לנדו הוא היודע. מלה מלכא, מלה בארמית כמו דבר בעברית,
 כלומר הדבר אשר שאל המלך. כל קבל, כזה נכר הוכיחו אומו על פניו, באשום: כי דבר
 כזה

דניאל ב

(יא) וּמַלְתָּא דִּי-מַלְכָּא שְׂאֵל
יְקִירָה וְאַחֲרֵין לָא אִיתִי דִּי יְחֻנְיָה
קָדָם מַלְכָּא לְהֵן אֱלֹהִין דִּי
מְדַרְהוֹן עִם-בְּשָׂרָא לָא אִיתוּהִי:
(יב) כָּל-קַבְל דְּנָה מַלְכָּא בְּנָם
וְקִצְף שְׁגִיָּא וְאָמַר לְהוּבְדָה לְכָל
חַכְמֵי בְּבַר: (יג) וְדַתָּא נְפַקַת

וחכימא

רשיי

הרגום אשכנזי ו

נעפֿארדערט. (יא) דען דאס
וויאס דער קעניג פֿארדערט,
איזט זא שווער, דאס נעמאנד
זיך פינדען ווירד, דער דעם
קעניגע דאריבער בעשיידגיג
בען קענטע, אויסנענאמען
דיא נעטטער, דערען וואה-
נונג ניכט בייא שטערכליכען
איזט. (יב) דאריבער ערצירנע
טעאונד ערגרימטערער קע-
ניג זעהר, אונד בעפֿאהל,
אללע וויזען בבל'ס אומצו-
ביינגען. (יג) דיעזער בעפֿעהל

הדומק במזל: (יא) יקירה. כנדה ומשא כנד: ואחרן לא איתי די יחונה, ואחד אין אשר
יגיד: להן אלהין. אך המלכים אשר מדורם עם נשר ודס אינו: מדרהון. מגוריהון:
(יב) כל קבל דנא. לעומת החשונה הזאת: מלכא ננס וקלף שגיא. היה המלך צועף וקצף
גדול: ננס. צועף. והנס זועפים (בראשית מ') ח'טובא אינון נסיסין: ואמר להונדא. ויאמר
להאניד. וי'ו של ואמר נחעלמו בו מנחם ודונ'ס. מנחם דחק עלאולתא ב' של ננס ניסוד
החינה ולא פטר ננס וקלף ל' שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקלף הרבה ואמר להאניד
וי'ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונס אמר אי אפשר להיות ב' ננס יסוד בחינה אלא שם דבר
הוא וכן פתרו צועף וקלף גדול אמר להאניד ושם הו'ו טפילה ויתרה כמו וי'ו של ורכב
וסוס (חלהים ע'ו) ואני אומר אין הו'ו דחוקה להיות טפילה ויתרה כי כן פתרונו. מלכא
ננס וקלף שגיא המלך נסיה צועף וקלף גדול ואמר צועפו להאנידס ומן המקראות קברי
לשון הוא: (יג) ויחא נפקת. דת המלך וגזירתו ילא במדינה: ובעו דניאל וחברו

באר

כזה לא עלה על דעת סוס מלך, אס גם היה גדול ומושל בצרך, וכדמתורגם, וכדברים
האלה עוד בעלו את חרון אף המלך, כי אף שמתלה לא גזר רק לקנן חיובו מאיבניהם
כאשר בארנו, הנה עתה חרץ עליהם משפט מות כמו שיבוא. (יא) די מדרהון, כלומר אף
שישיעו החלשים עלינו מרוחם, נכל זאת לא ישנונו בתוכינו עד כי נוכל לשאול את פיהם
כדברים הועלמים מעיני כל חי. (יב) ננס, עיין רש"י. ואמר להובדה, רכיס מזמני העמים
חמהו כי כפי הנראה היה גם דניאל וחבריו מנת הנשדים, ולכן גם עליו נקנסה מיתה, ואיך
יחנן כי עבד נאמן לאלהי האמת יתחבר לבת המנשפים ואשכים, אשר ילכו רק אחרי ההנל
ויהבולו ויאמינו בשוא נחעה, והלא תורתנו הקדושה הרחיקתנו חכלית הריוק מהאמונות האלה?
והנכון בעיני שהחרת הספק הזה הוא לדעת, כי כבר הודיעונו חכמי העמים כי הנשדים
נחלקים לכמה נחות שונות, וכת מהם היתה הונכי שמים וחוזים ככוננים לדעת ע"פ מערכת
גרמי השמים ומלב הכוננים את מקרי חבל הנעשים חחת השמש, הן מקרי הארץ ככללה,
והן אודות איש פרעי, ולתקוף בחכמה הזאת לכונני העמידות, ונראה כי דבר זה לא חסרה
לנו התורה, והעד הנאמן לזה שנס חז"ל האמינו כי מזל גורם, ואס יולד איש במזל פלוני
יהיה עלול לדבר פלוני (כמפורש במסכת שבת), ואמרו ג"כ אין לך עשב מלמטה שאין לו מזל
מלמעלה וכדומה כדברים האלה, ועיין מה שכתבנו בהמעמר לס' דברים על הפסוק ופן השש
עיניך השמימה (דברים ד' י"ט), וגם החכמים האחרונים מני עמנו ובראשם הראב"ע החזיקו
כדעת הזאת, כי היתה בימים ההם האמונה הזאת נפולה על פני כל הארץ, ואין אחד מן
החכמים אשר העיז פניו להשתפק באמתיה, וא"כ נאמר כי דניאל היה מכת החזקים ככוננים,
וזה לא יתנגד לדת ישראל ומקי התורה, וזה שלא באו דניאל וחבריו בתחלה לפני המלך עם

וְחִימִיָּא מִתְקַטְלִין וְבַעַז דְּנִיָּאֵל
 וְחִבְרוּהִי לְהִתְקַטְלָה: (יד) בְּאֲדִין
 דְּנִיָּאֵל הַתִּיב עֵטָא וְטַעַם לֹאֲרִיֹךְ
 רַב־טַבְחִיא דִּי מַלְכָּא דִּי נִפְקָא
 לְקַטְלָה לְחִימִי בְּבַל: (טו) עֲנָה
 וְאָמַר לְאֲרִיֹךְ שְׁלִיטָא דִּי־מַלְכָּא
 עַל־מַה־דְּתָא מְהַחְצֵפָה מִן־קַדְמָא
 מַלְכָּא אֲדִין מַלְתָּא הוֹדַע אֲרִיֹךְ
 לְדִנִּיָּאֵל: (טז) וְדִנִּיָּאֵל עַל וְבַעַז
 מִן־מַלְכָּא דִּי זְמַן יִנְתָן־לָהּ
 וּפְשָׁרָא לְהַחְוִירָה לְמַלְכָּא:

ערנינג, דיא ווייזען ווארדען
 בעטארטעט, אונד מאן זיכטע
 אויך דניאל אונד זיינע גע-
 פעהרטען, אום זיא צו טאר-
 טען. (יד) אכער דניאל וועג-
 דעטע זיך מיט איבערלעבונג
 אונד קלוגהייט צום ארייך,
 אבערסטען דער קעניגליכען
 לייבוואכע, וועלכער אויסגינג
 דיא ווייזען בכל'ס צו טארטען.
 (טו) רעדעטע דען ארייך, דען
 בעאמטען דעם קעניגס אן,
 אונד שפראך: אויס וועלכעם
 גרונדע איזט איין זא שטרענ-
 געס געזעטן פֿאם קעניגע(ערי-
 גינגען)? — דא מאכטע ארייך
 דעם דניאל דיא זאכע בע-
 קאנט. (טז) דניאל גינג אונד
 ערבאטה זיך פֿאם קעניגע,

דאס ער איהם צייט לאססען מעכטע, וואָ ער דאן דעם קעניגע דיא דייטונג געבען ווער-
 דע

ר ש י

להתקטלא. ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג: (יד) באדין. תרגום של אז: המיב עטא וטעם לארייך.
 השיב עלה וטעם לארייך שם האיש: רב טבחיא. שר ההורגים המחווינים הריגה: (טו) על
 מה דחא מהמלכא. מה זה. שדת המלך חנופה להרוג: אדין מלחא הודע ארייך לדניאל.
 שקלף המלך על שאין פומר חלומו: (טז) על ובעא. נכנס ובקש: ינתן ליה. ימן לו:
 חז

ב א ו ר

הכשדים, כי עוד היו לעירים לימים, ועוד לא ארבו להם הימים אשר נספחו לבת הכשדים.
 (יד) באדין דניאל, אז השיב דניאל לרב הטבחים אשר ליה את עבדיו להכות נפש החכמים
 בעלה, כלומר בהשחלות נפשו (מיט איבערלעבונג) ובטוב טעם, ויחסר נ"ח השמוס, והכוונה
 בעלה, והתיב כמו שב אפי וכדמתורגס; גם יחנן כי רב הטבחים דבר עמהם כדי שיכירו את
 נפשו למות, וע"ז השיב: (טו) מהחצפה, מלת חלוק נודע בדברי חז"ל, ועם קשה עורף
 חרגמו חליפי אפיין, והוא מלשון חזק ומקיף, ובאן הוא כענין דבר המלך חזק על יושב
 (דה"א כ"א ד') וכדמתורגס. והנה נראה כי דניאל נגר ידע הסנה לאשר נעשה, אך שאל
 לארייך כדי להכניס עמו בדברים. (טז) ודניאל על, נובל לפרש שהוא כמו עלה, כי הנפולים
 והנמים אחים הם, וכבר אמרנו במקום אחר כי הניאה לפני המלך נקראת בלשון על ה,
 מפני חשיבותו של מלך; אולם בלשון ארמית נקראת כל ביאה במקום על, כמו שאמרנו חז"ל
 ברוב, כי על לגבי, ועיין דברים יקרים בזה בהקדמת ד"הי לר"ו (לד כ"ב). די זמן, די
 הוראתו כמו אשר, או כי בעברית, והנה כאשר בקש דניאל זמן, כבר שכנה חמת המלך,
 הי ראה שדניאל ישתדל להפיק רצונו מה שלא עשו שאר הכשדים, ולזה לא קנע לו זמן מתי
 יגיד פשר הדבר אם ליום או ליומים, כי ממילא יובן שלא יחכה לו רק ימים מספר; ור"ס
 כתב כי דניאל אמר לו למחר יהיה זה, עיין בדבריו שסיפר בהם את כל אשר נשאו ונתנו
 המלך עם דניאל יסדיו בדבר הזה. ופשרא, כלומר ספר הדבר אשר שאלת והוא כולל המלום
 עם

(יז) אָדִין דְּנִיָּאל לְבֵיתָהּ אֶזְלָהּ
 וְלַחֲנִיָּיָהּ מִיִּשְׂאֵל וְעִזְרִיָּהּ
 חֲבֵרוֹהֵי מַלְתָּא הוֹדֵעַ: (יח) וְרַחֲמִין
 לְמַבְעָא מִן־קִדְם אֱלֹהֵי שְׁמַיָּא
 עַל־רִזָּא דְנָהּ דִּי לֹא יְהוּבְדוּן
 דְּנִיָּאל וְחֲבֵרוֹהֵי עִם־שְׂאֵר חֲכִימֵי
 בְּבֵל: (יט) אָדִין לְדְנִיָּאל בַּחֲזוּא
 דִּי־לִילִיָּא רִזָּא גְלִי אָדִין דְּנִיָּאל
 בְּרִדְךָ לְאֱלֹהֵי שְׁמַיָּא: (כ) עָנָה דְּנִיָּאל
 וְאָמַר לְהוּא שְׁמָהּ דִּי־אֱלֹהָא
 מְבָרַךְ מִן־עֲלְמָא וְעַד־עֲלְמָא
 דִּי חֲכֻמָּתָא וְגִבּוֹרְתָא דִּי־לֵיהּ
 הִיא: (כא) וְהוּא מְהֻשְׁנָא עַד־נִיָּא
 וְזִמְנִיָּא מְהַעֲדָה מַלְכִין וּמְהַקִּים
 מַלְכִין יֵהֵב חֲכֻמָּתָא לְחֲכִימִין
 וּמִנְדַּעַא לִידְעֵי בִינָה: (כב) הוּא
 גְּלֵא עֲמִיקְתָּא וּמִסְתָּרְתָּא יְדַע

דע. (יז) דאן גיננ דניאל נאך
 היוזע, אונד מאַטע זיינען
 געפֿעהרטען חנניה מישאל
 אונד עזריה דיא זאכע בע-
 קאננט. (יח) דאָמיט זיא ער.
 באַרמען פֿאַם נאָטט דעס הימי-
 מעלס ערפֿלעהען, וועגען דיע-
 זעם געהיימניססעס, דאָס
 ניכט געטאָרטעט ווערדען,
 דניאל אונד זיינע געפֿעהרטען,
 אונטער דען איכריגען וויזען
 בבליס. — (יט) דאָ וואָרד דעם
 דניאל אין איינעם נעכטליכען
 געזיכטע דאָז געהיימניס אָפֿ-
 פֿענבאַרט, אונד דניאל בעי-
 געדייעטע דען נאָטט דעם
 היממעלס. (כ) ער הוב אָן אונד
 שפּראַך: געפריעזען וויא דער
 נאָמע דעם אַללכיעכטיגען,
 פֿאַן עוויגקייט צו עוויגקייט,
 נור זיין איזט דיא וויזיהייט אונד
 דיא קראַפֿט. (כא) ער וואָנ-
 דעלט צייטען אונד שטונדען,
 ער ענטטהראָנעט קעניגע אונד
 זעטצעט קעניגע איין, ער
 פֿערלייהעט וויזיהייט דען וויי-
 זען אונד פֿערשטאַנד דען פֿער-
 מה

שטענדיגען. (כב) ער ענטהיללעט דאָז טיעפֿע אונד פֿערבאַרגענע, אונד ווייס וואָס איס פֿינ.

ר ש י

(יט) רזא גלי. הסתר נלה. הוא גלי עמיקתא. גולה עמוקות: (כא) מהשנא. מחליף: מהעדה. מסיר מלכים על שהכין מחוך החלום שלכות נכונדנכר פוסקת ומלכות אחרת עומדת: (כב) הוא גלי עמיקתא ומסתרפא. על שגלה לו עומק זה: הודעמני

ב א ו ר

עס הפתרון, וכדמתורגס. (יח) די לא יהוברון, הוא פעל סתמי שהמאנידים לא יאנידין חומס, וכן תרגמונו; ולא יתכן לפרשו בדרך פעול, כי בנינו אפֿעל. (ב) חכמתא וגבורתא הזכיר הסבמה נגד אשר האגיל עליו מרוח חכמתו לחשוף מלכוני העמים, וגבורה נגד מה שבראבו מעוז ומעלמות המלכים אשר יעמדו כי לא נכחס ייכשו ארץ רק יכואו נגבורות ה' ולום ילחמו. (כא) והוא, סתח נחם דסייס לנסר מגבורות ה', והוא כי מחליף את הזמנים, ומשיב

מה בהשוכא ונהירא עמה שרא:
 (כג) לך ואלה אבהתי מהודא
 ומשבה אנה די חכמתא
 וגבורתא יהבת לי וכען הודעתני
 די בעינא מן די מלת מלכא
 הודעתנא: (כד) כל קבל דנה
 דניאל על על-אריון די מני
 מלכא להודא לחכימי בבל
 אזל וכן אמר לה לחכימי בבל
 אל תהויד העלני קדם מלכא
 ופשרא למלכא אחוא: (כה) ארין
 אריון בהתבהלה הנעל לדניאל
 קדם מלכא וכן אמר לה די

פִּינְסִטְעֵרן לִינְט + דַעֵן בִּיֵא
 אִיהֶם, וּוִילֵעֵט דַאָז לִיבֵט.
 (כג) דִיר גַאטֵט מִינֵער פֿאַטֵער
 דאַנקע אַיך, אִינר דִיך פֿרִיזֵע
 אַיך, דַאָם דוּא ווִיזֵהִיט אִינר
 קראַפֵט מִיר פֿע־ל עֵהֵעֵן, אִינר
 מִיר יֵעֵטֵט בַעקאַנֵנט מַאָכֵ=
 טַעסֵט, וְאִם ווִיר פֿאַן דִיר עֵר=
 פֿֿעֵהֵזֵטֵעֵן. — דַאָם דוּא אִונז
 דִיא זאַכֵע דַעס קַענִיגֵם ווִיסֵסֵעֵן
 לִיעֵסֵעֵסֵט. — (כד) דַאָן
 גִינג דִניאַל צו אַרִיִוֵךְ, וּוֵעֵלֵכֵעֵם
 דַער קַענִיג בַעפֿאַהֵלען הַאָטֵטֵע
 דִיא ווִיזֵעוּ בַכֵלִ'ם אִימֵצוֹכֵרִינֵ=
 גַעֵן, עֵר גִינג הִינ אִונר שפֿראַךְ
 אַלֹאָ צו אִיהֶם: לֹאָם גִיבֵט
 טאַדֵטֵעֵן דִיא ווִיזֵעֵן בַכֵלִ'ם!
 פֿֿיֵהֵרַע מִיך פֿאַר דַעֵן קַענִיג,
 אַיך וּוֵעֵרדֵע דַעס קַענִיגֵע דִיא
 דִייטונג גַעֵכֵעֵן. (כה) אַרִיִוֵךְ
 פֿֿיֵהֵרַטֵע דַעֵן דִניאַל שַנַעֵלֵל
 פֿאַר דַעֵן קַענִיג. אִונר שפֿראַךְ
 צו אִיהֶם אַלֹאָ: אַיך הַאָבֵע

השכחה ונהורא קרי ר ש י

(כג) הודעתנא . הודעתני: (כד) כל קבל דנא . כל עומת זה שנגלה לו הסוד: דניאל על על אריון .
 כנסם אכל אריון: די מני . שהסקיד: אל תהויד . אל תאנד: העלני . הננסני: (כה) ארין .
 אזל: נהמהלה . ננהל' ובמהירות: הנעל . הכניס את דניאל: די השכחה גבר . אשר מלאתי
 איש

ב א ו ר

ומושיצ מלכים לכסא כרכונו, ואח"כ אמר יהנ חממתא וגו' נגד החכמה שזכה בתחלה . (כב) מה
 בחשוכא, מה שעוד נסתר בחשכת ימים הנאים, אשר עוד לא נגלה עליהם אור ההויה .
 ונהורא, יפה אמר החכם ונגעקע שהנויה על-אור השכלי אשר בו מנין ומניע עד סוף כל
 הדורות (דיו חזונויסענהייט), והו"ו של ונהורא לדעתי היא ו"ו הסנה, וכדמתורגם .
 (כג) די חכמתא וגבורתא, הנה פשר הדבר בא לו נחזיון לילה רק בדרך רמז ולמיון, ולא
 מפורש ושם שכל, והיה כריך לחכמה גדולה להנחיל לאור חמת המראה, ואמר וגבורתא
 כי נתן בו כח לקבל יד ה' אשר היתה עליו . די בעינא, אמר הודעתני במ"ב לפי שלו
 לנדו נגלה הדו הוה, ודי בעינא בל"ר הוא וחנריו, באומר לא נזכותי לכדי נגלה לי
 זה הסוד, ושנ אמר הודעתנא ברבים כי הוא הודיעם (מדברי הוה"ב"ע); אולם יותר
 נכון לדעתי כיון שהוא ימלא משאלות המלך ויגיד החלוס עם פתרונו, כבר ינכלו גם חנריו,
 ויהיה זה כאלו נגלה גם להם הסוד, כי עמו היו נכרה . (כד) כל קבל דנה, עיין רש"י .
 (כה) די השכחה, אשר מלאתי (רש"י), ויפה אמר, כי כבר אשרתי שמת די עומד בארמית
 במקום מלת אשר או כי בעברית, והמלות האלה יבואו בעברית לפעמים לאמת כמו אשר
 שמעתי בקול ה' (שמואל א' ע"ו י"ט) שענינו באמת שמעתי, ובמלת כי הדבר ידוע (עיין
 בספר המליס להחכם געועניזם ערך כ"י) . והנה יש פה מקום עיון, כי כפי הנראה לא ידע
 אריון

דניאל ב

הרגום אשכנזי ח

הַשְׁכַּחַת גְּבַר מִן־בְּנֵי גְלוּתָא דִּי
 יְהוּד דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוּדַע:
 (כו) עֲנָה מַלְכָּא וְאָמַר לְדַנְיָאֵל דִּי
 שְׁמָהּ בְּלִטְשַׁאצְר הָאִיתִין כְּהֵל
 לְהוֹדְעֵתְנִי חֵלְמָא דִּי־חַזִּית
 וּפִשְׁרָהּ: (כז) עֲנָה דַנְיָאֵל קְדָם
 מַלְכָּא וְאָמַר רְזָא דִּי־מַלְכָּא
 שְׂאֵל לָא חֲבִימִין אֲשֵׁפִין חֲרַטְמִין
 גְּזֻרִין יִבְרִין לְהַחְוִיָּה לְמַלְכָּא:
 (כח) בְּרַם אִיתִי אֱלֹהַּ בְּשֵׁמִיא גְּלָה
 רְזִין וְהוֹדַע לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר
 מָה דִּי לְהוּא בְּאַחֲרִית יוֹמֵיא
 יחיר

געפונדען איינען פֿאן
 דען אויסגעוואַנדערט־
 טען יהודה'ס, דער דיא
 דייטונג געבען ווילל דעם קעניג
 ניגע. (כו) דא ערווערערטע
 דער קעניג אונד שפראך צו
 דניאל דעססען נאמע בלטשצר
 וואר, פֿערמאגסט דוא עם,
 מיר אנצווייגען דען טרוים דען
 איך געוועהען אונד אויך זיינע
 דייטונג? — (כז) דניאל אנט־
 ווארטעטע דעם קעניגע, אינד
 שפראך: יענעם געהייטנים
 דאן דער קעניג צו וויססען
 פֿערלאנגעט, האבען דיא וויי־
 זען, דיא בעשווערער, דיא
 בילדערשריפטקונדיגען אינד
 דיא רעטהועל־לאזער ניכט
 פֿערמאכט דעם קעניגע צו
 ענטהיללען. (כח) אבער איין
 גאטט איזט אים הימ־

מעל, דער געהייטנים אפֿגענוכא־עט, אונד דיעזער מאכטע דעם קעניגע נבוכדנצר
 בעקאנט, וואס אין דען שפעטעסטען צייטען זיך עראייגען ווירד. — דיין טרוימבילד
 אונד

ר ש י

איש: גלותא די יהוד. גלות יהודה: (כו) האיתך כהל. היסך יכול: די חזית. אשר ראיתי:
 (כז) גזרין. שם מין נעל שדים: (כח) ברם איתי וגו' והודע למלכא. הוא גילה לי כו זה

ב א ו ר

ארייך שדניאל כנר עמד לפני המלך ובקש ממנו די זמן ינתן לה כמפורש לעיל בפסוק ט"ו,
 שאם לא בן מה היה צריך לומר לפני המלך, מי הוא ואיזה הוא זה אשר יגיד הדבר, הלכ
 המלך כנר ידע אותה; אולם לפי יקשה איך עבר ארייך את מכות המלך והחיה את דניאל
 ורעיו אשר כנר בא להמיתם (לעיל י"ג)? ולא ראיתי לאחד מן המפרשים מי שהרגיש בזה, ומה
 שיראה לי בזה הענין הוא, כי מה שנאמר לעיל (שס) ובעו דניאל וחברוהי להתקטלה, אין
 הכוונה שנקצו להרוג אותם מיד, כי לא הניע חור דניאל וחבריו (כי אם שנהרגו ע"פ הגורל
 ועוד לא יבא עליהם, או שהחלו בגדול ודניאל וחבריו היו הלעידים כאשר פרשנו), אך נקצו
 להודיע להם כי גם המה לטבח הובנו, כן נראה לי; ולדעת דעי רי"ו נ"י אין הכרח לפרש
 למעלה בפסוק י"ג שנהרגו חכמי בבל באמת, כי אם פירוש ודחא נפקת וחבימיא מתקטלין,
 כלומר הדת ילא שיהיו החכמים מתקטלים, ונח הוי"ו לביאור הקודם נרעיו הרבים נס"ק
 והבינוני מתקטלין הורחתו על העתיד כדרך עוד חרבעים יום וינינה והפכת (יונה ג' ד').
 (כו) גזרין, רוב המפרשים והמעתיקים אמרו שהם החוזים נבונים לדעת מאערכת השמים
 בעת הולדת איש מה יהיה מעשהו, ואשר יקרה לו כל ימי היותו (כחטיוויטאטסטטעלוער),
 ויהיה זה מענין וחגור אומר ויקס לך (איוב כ"ב כ"ח) ומלשון גזרה בלח"ל; ולי נראה שהוס
 מענין מתוך כהוראה הראשונה של גזר, ונקראו כן החכמים אשר ידעו לפתח קצר החיזות
 (דען קחטטען חויפֿלונזען, לו לערשטיידען), ונדמורגס: (כח) אלח, החכמים אשרו אלהין,

חֲלֹמְךָ וְחֻזֵי רֵאשֶׁךָ עַל־מִשְׁכַּבְּךָ
 דָּגָה הוּא: (כט) אַנְתָּה מַלְכָּא
 רַעִיוֹנִיךָ עַל־מִשְׁכַּבְּךָ סְלִיקוּ
 מָה דִי לְהוּא אַחֲרֵי דָגָה וְגִלְא
 רֻזִיא הוֹדְעָךָ מִהֲדֵי לְהוּא:
 (ל) וְאַנְתָּה לֹא בְּחֻכְמָה דִי־אִיתִי
 בִּי מִן־כָּל־חֻזִיא רֻזָּא דָגָה גְּלִי
 לִי לְהֵן עַל־דְּבַרְתָּ דִי פִשְׁרָא
 לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוֹן וְרַעִיוֹנֵי לְבָבְךָ
 תַּנְדַּע: (לא) אַנְתָּה מַלְכָּא חֻזָּה
 הוּיָת וְאַלּוּ צִרְם חַד שְׂגִיא צִלְמָא

אינד דיא געזיכטע דיינעם
 הויפטעס אויף דיינעם לאגער
 ווארען דיעזע. — (כט) דיר אָ
 קעניג! בעשעפטיגטען אויף
 דיינעם לאגער דיא געראנקען,
 (לו וויסען) וואס אין דער צוֹ
 קונפט געשעהען ווירד, אינד
 דער דיא געהיימניסע אַע־
 פענכארעט. מאַכט דיר בע־
 קאנט, וואס געשעהען ווירד.
 (ל) מיר איוט דיעזעס געהיימ־
 ניס אַע־ענכארט ווארדען,
 ניכט עטווא ווייל איך מעהר
 וויזוהייט בעזיטצע אלס אללע
 לעבענרען, זאנדערן, דאמיט
 דיא דייטונג דעם קעניגע בע־
 קאנט ווערדע, אינד דוא דיא
 געראנקען דיינעם אינגערן ער־

פֿאַהרעסט. (לא) דוא אָ קעניג, זאָהעסט, דא וואַראַיִן גראָסעס כילד, דיעזעס כילד וואַר

האָך

ר ש י

ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומו בעתידות: חלמך וחזוי ראשך על משכבך. אשר על משכבך
 וזהו: (כט) רעיוןך. הראש רק כס' דניאל, כי לדורות הקידמים ה' הלכ מקור לכל תנועות
 על משכבך עלו: וגלל רזיא הודעך. והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה: (ל) ואנה
 לא נחנמה. ואני לא מרוב החכמה שיש בי מאשר הנרות יותר וגלה לי הסוד הזה: להן
 על דברת די פשרא למלכא יהודעון. יודיעוך מן השמים: ורעיוני לנבך תנדע. הראש
 לנבך שאת מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך: תנדע. תדע: (לא) חזה הוית. רואה
 היית: ואלו. לשון והנה: כלמא דכן רב. כלם אשר היה לו כן גדול:

ב א ו ר

ודניאל אמר אלה חד (ראב"ע). וחזוי ראשך, לא מלינו בכל ספרי הקדש שניחם המחשבות
 ותמונות הרעיונים אל הראש רק כס' דניאל, כי לדורות הקידמים ה' הלכ מקור לכל תנועות
 הנפש, הן הרגשיות והן המושכליות (ואוּוּתָהּ עַשְׂפִּיכְרֵעֵן חַלְס דַּעֲנַקְעֵן), כי להם הדם הוא
 הנפש, וכל תנועות הדם יזלו ממקור לנב ואליו ישובו כנודע, אבל דניאל בכר למד וידע כי
 נאוח מקום המיתרים (נערפֿעֵן) ומשם יתפשטו לכל סיבני הגוף, ועל ידם תהיינה תנועות
 הגוף ודמיוני השכל. (ל) ואנה, הראב"ע אמר שהוא דרך ענוה כי אין בי חכמה שאוכל
 לדעת זה הסוד, רק נגלה לי הסוד בעבור כבודך שתדע פתרון חלומך ע"כ: ולדעתי הענין
 כן הוא, דניאל לא רצה להתגשש על חכמי בבל, ואף כי על חכמיו חגיגה מיאשאל ועזריה,
 לזה אמר: כי הדבר הזה הוא נאמת קלרה יד אנוש מהשיג, וה' שוכן שמים אשר הוא לבדו
 היודע לא יגלה סודו כי אם לעבדיו, ולזה אין להאשים המכשפים על כי לא מלאו מענה,
 ומה שנגלה לו לבדו הוא לפי שה' חפץ רק לגלות למלך מה יהיה אחריו, והיה די בזה אם
 לדניאל לבדו הודיע הפשר. יהודעון, כתב הראב"ע: ומלת יהודעון (שהוא נרבים) שנ על
 משרתי אל הכוכב, והוא הדבר אשר דברתי שדניאל אמר לולא נגלה ה' אליו, על חכמיו היה
 רוח ה', כי לא נופלים הם ממנו. ורעיוני לבבך, ותדע חוכן התמונות אשר ראית. (לא) חזה
 חוית, יפה אמר הפסם וענְעַרְקַע בִּי אַרְשִׁי הִיא בַּעֲבָרִית אִו הִיא בְּאַרְמִית, אִם יְלוֹם אֵל
 כְּנִינִים

דָּבָן רֶב וַיְוִיֶה יַתִּיר קֶאֶם לְקַבְלָךְ
 וַיְרִיֶה דְחִיל: (לב) הוּא צִלְמָא
 רֵאשֵׁה דִי־דְרָב מִב חֲדוּהִי
 וַדְרַעוּהִי דִי כֶסֶף מְעוּהִי וַיִּרְכַּתְהָ
 דִי נַחֲשׁ: (לג) שְׁקוּהִי דִי פְרוּז
 רְגִלוּהִי מִנְהוּן דִי פְרוּז וּמִנְהוּן
 דִי חֶסֶף: (לד) חֲזָה הוּיִת עַד דִּי
 הַתְּגוּרַת אֲבָן דִי־לֹא בִידִין
 וּמַחַת לְצִלְמָא עַל־רְגְלוּהִי דִי
 פְרוּזֹא וְחֶסֶף וְהַדְקַת הַמּוֹן:
 (לה) בְּאֲדִין דְּקו כְּחַדָּה פְרוּזֹא
 חֶסֶף נַחֲשָׁא כֶסֶף וְרֵהֲבֹא וְהוּ
 כְּעוֹר מִן־אֲדִיר־קִיט וּנְשָׂא הַמּוֹן

הַאָד אִינְד זַעְהַר גַּלְעַנְצַענְדַר,
 עִם שְׁטַמְאֲנְד פֶּאָר דִיר, אִינְד
 זִיין אִיזִיסוּעֶהֶען וּוְאָר פֶּוֹרְכֶּמ־
 בְּאָר. (לב) זָא וּוְאָר דְּאִזְכִּילְד—
 דַּעַן קֶאָפֶף (הַחֶטְטַע עֵם) פֶּאָן
 רִינְעֵם גַּאָלְדַע, בְּרוּסְט אִינְד
 אַרְמַע פֶּאָן וּלְבַעַר, בִּיךְ אִינְד
 לַענְדַען פֶּאָן עֶרֶץ. (לג) דִיא
 שְׁעַנְקֶעל פֶּאָן אִיזִיעוּן, דִיא פִּי־
 סַע אַבְעַר, טַהִיילֶם פֶּאָן אִי־
 זַעַן, טַהִיילֶם פֶּאָן טַהֶאָן.
 (לד) דִוֹא וּוְאָרְסְט אִין דַּעַר אַנְא־
 שׁוּיאִוּנְג, בִּז אִיין שְׁטִיין זִיךְ
 לֶאָן רִים, אָהַנַע (וּיִטוּוִיִקוּנְג)
 פֶּאָן מַעַנְשַׁענְהַענְדַעַן, אִינְד
 דַּעַם בִּילְדַע אִין דִיא פִּי־סַע שְׁלוֹג,
 וּועלְכַע פֶּאָן אִיזִיעוּן אִינְד טַהֶאָן
 וּוְאָרְעוּן, זָא דֶאָס עַר זִיא צַעַר־
 מַאֲלַמְטַע. (לה) אַלְלַעֶם צוּזַא־מ־
 מַעַן וּוְאָרְד צַעַרְמַאֲלַמְט, דְּאִז
 אִיזִיעוּן, דַּעַר טַהֶאָן, דְּאִזְעֶרֶץ,
 דְּאִז וּלְבַעַר אִינְד דְּאִז גַּאָלְדַר, עִם וּוְאָרְדַע וּוּיִא שְׁפֶרִיִיא פֶּאָן וּאָמְמַעֶרְטַענְעַנְעוּן, דַּעַר וּוּיִנְד
 פֶּעַר־

ימיר בי וויין רוחא דאז וילבער אונד דאז גאלדר, עם וואורדע וויא שפרייא פאן ואממערטענגען, דער ווינד פער.

ור ש י

וויב יתיר קאס לקבלך. היה עומד לנגדך: ורוח דחיל. ומארו נוכח: (לב) די דהב טב. של זכב טוב: מדוהי. חזה שלו: ודרעוהי. זרועותיו: מעוהו וירכמה. בטנו וירכותיו: (לג) שקוהי די פרזל. שקוהי של פרזל: מוכן די פרזל ומנהן די חסף. מהס של פרזל ומהס של חסף. (לד) די חזרות אבן. אשר נחשתכה ונבדלה אבן אחת: די לא בידין. אשר לא בידים כי חס מחליה: ומחל ללמא. והכמה אחת הללם: והדיקה אותה: (לה) באדין דקו כחה. אז הולקו יחד כל מיני מתכות ומרש שהיה בו: והו כעור מן אדני קיטי. והיו כמון מנרות הקין: ונשא המון רוחא. ומשא אותה הרוח: וכל אשר לא אשתכח להון.

ב א ו ר

הננינים יורה על התמדת הפעולה, כמו ומשה היה רועה (שמות ג' א') וכדומה, ותבוא זאת המליכה במראות הננואה, להורות כי המראה התמיד לפני הנביא או חולם החלום עד שיכול להתבונן בו. צלמא דבן, כלס זה (ראב"ע). (לב) הוא צלמא, לדעתי מלת הו א יורה בזן עלמות הדבר, כמו הוא הדבר אשר דברתי (בראשית מ"ב י"ד), כלומר כן הי' תכונת הללם הוא וכדמתורגם. חדוהי, כמו הו חזות בעברית (ויקרא ט' כ') ונחלק הזי"ן בדל"ת בדרכו, ואולי העיקר חדד לפי שהדד חד מלמעלה. והנה בעברית לא מצינו חזה רק אלל בעלי חיים וזלת בני אדם, אולם במין האנושי יאמר תמיד ל ב, חס גם הכוונה אך על אבר הגוף ולא על הרוח השוכן בו, אמנם חדה או חדי בארמית נאמר גם על בני אדם (עיין ערוך ערך חדי). (לד) החגורה, מענין לנוויס סוף לנוויס (תהלים קל"ו י"ג) (ראב"ע), הנה הביא את הפסוק הזה ולא גזרו את הילד (מ"א ו' כ"ה) כאשר עשה ר"ס ויתר המפרשים, כי רנה להביא ראיה שמלת גזר נאמר גם על הנחוש שלא נבלי פרזל. (לה) כחדא, באותו רגע. כעור, אין לו

רוּחָא וְכַל-אַתֵּר לְא־הַשְּׁתַכַּח
 לְהוֹן וְאַבְנָא וְדִי-מַחַת לְצִלְמָא
 הוּת לְטוֹר רַב וּמְלֵאת כָּל-
 אֲרַעָא: (לו) דְּגָה חֵלְמָא וּפְשָׁרָה
 נְאֻמְר קְדָם-מְלָכָא: (לז) אֲנַתָּה
 מְלִכָּא מְלִךְ מְלִכֵּיא דִי אֱלֵה
 שְׁמֵיא מְלָכוּתָא חֲסֵנָא וְתִקְפָּא
 וְיִקְרָא יְהִיב-קִדְ: (לח) וּבְכָל-דִּי
 דְּאֲרִין בְּגִי-אֲנִשָּׂא חַיּוֹת בְּרָא
 וְעוֹף-שְׁמֵיא יְהִיב בִּידְךָ וְהַשְׁלִטְךָ

פֶּעְרוּוֹהֶטְעַם, זָךְ דָּאָס זײַא
 נירבענד צו פֶּינדען וואָרען אונד
 דער שטיין, דער אויף דאָס
 בילד שלוג, וואָרד צו איינעם
 גראָסען בערגע, דער דאָזיגאַנ-
 צע לאַנד ערפֿיללטע. (לו) דיעם
 איזט דער טרוים, אונד נון
 וואָללען וויר דעם קעניגע דיא
 דייטינג זאָגען. — (לז) דוא
 אַ קעניג, בײַט דער קעניג
 דער קעניגע. דיר האַט דער
 גאָטט דעם היממעלס, דיא
 העררשאַפֿט, דיא מאַכט,
 דיא געוואַלט אונד דיא הערר-
 ליכקייט פֿערליעהען. (לח) אונד
 איבעראַלל וואָ מענשענקיני-
 דער, וואָ טהיערע דעם פֿעל-
 דעם אונד פֿעגעל דעם הימ-

יתיכ ה'. דידין קרי

מעלם וואָהנען, האַט ער זײַא אין דיינע געוואַלט געגעבען אונד דײַך צום בעהעררשער גע

ד ש י

בלומר לא נודע מקומם הראשון ולא נבר שהיו שם מעולם: הוּת לטור רב. (ועשית הר גדול): (לו) דנא חלמא. הרי זה החלום שחלמת: ופשריה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך: (לז) מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך מלכיא דדניאל חול חון מזה שנוגד הקב"ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבוד נתן לך: (לח) והשליטך בכלהון. והשליטך על כולם. שאפילו גזור על הסוס לא יהא לונף ועל העוף לא יפרס כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כ"ז): אנת הוא ראשה די דהנא. ראש הזהב של הכלס שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועמה קיימת והיא חשובה מאד: (לט) ונתרך תקום מלכו אחר. ארע מנך. ואחרוך אחר מלכות בלשנך בנך תקום מלכות שחטול

ב א ו ר

אח וענינו לפי מקומו מוץ, וכן הוא נאמר לשונות בני קדם, והנכון בזה כדעת האומר שהוא עפר בחלוף המולא. וכל אחר, חרגמתי כדעת החכם וענגערקע שהנוונה כי בעבור דקותם לא היו ניכרים בשום מקום אשר נשא שם הרוח את עפרם. (לו) נאמר, ברבים, ובתב הראב"ע וז"ל: אוכל אני והחכמים (ובדפוס נפל טעות ונכתב והחכמה) לפתור אותו, והוא דרך מוסר ע"כ, ויפה דבר כי נבר אמרתי שלא רצה דניאל כלל להכנות הכשדים בעיני המלך, ויען שהם אמרו אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחום, לכן לא חפץ לסתור את דבריהם. (לז) די אלה ששיא, יש בזה מאמר מתנגד (חיינ געגענוחטן) לשאמר אנת מלכא מלך מלכיא, כלומר אף שאתה מלך מלכים, עוד גבוה עליך ומידו לך כל החוסן (מדברי החכם וענגערקע) וחז"ל אמרו כי מלך מלכיא קדש עיין רש"י, אף שאין זה מתיישב לפי פשטות הכתוב. חסנא, אמר הראב"ע כמו והיה החסון לנעורת (ישעיה א' ל"א), והגאון אמר מלכות נחלס ע"כ, וגם מזה אין זכר בדברי הפירוש המיוחס לרבינו סעדיה. (לח) חיות ברא, הנה נובל לומר כי מלות ובכל די דארין נמשך גם לחיות ברא וגו', כלומר לא לכר תמאול במשכונת בני אדם, אבל גם במקומות הרחוקים מן הישוב אשר אך מעונות, לאריות ולננות יענה המה; אולס

דניאל ב

תרגום אשכנזי י

בְּכִלְהוֹן אֲנִתָּהּ הוּא רֵאשָׁה דִּי
 דִּהְבָּא: (לט) וּבִתְרָךְ תִּקּוּם מַלְכוּ
 אַחְרֵי אַרְעָא מִנָּךְ וּמַלְכוּ
 תְּלִיתָאָה אַחְרֵי דִי נְחֻשָׁא דִּי
 תְּשֻׁלְט בְּכָל־אַרְעָא: (מ) וּמַלְכוּ
 רְבִיעִיא תְּהִיזָה תְּקִיפָה כְּפָרוּזְלָא
 כְּדִי־קַבְלֵי דִּי פְּרוּזְלָא מְהַדְק וְחֻשְׁלָא
 כְּלָא וּכְפָרוּזְלָא דִּי־מַרְעֵע כְּל־

ימיר ה'. ימיר א'. רביעאה קרי אלין

געועטצט איבער זיא אללע. —
 דוא אלוא — ביוט דאז
 הויפט פאן גאלד. (לט) אונד
 נאך דיר ווירד ענטשטעהען
 איין אנדערעס רייך, גערניגער
 אלס דיינעס, אונד דאן איין
 דריטטעס רייך פאן ערץ, וועל
 עס העררשען ווירד איבער
 דיא גאנצע ערדע. (מ) איין
 פיערטעס רייך ווירד שטארק
 זיין וויא אייזען, אונד זא וויא
 אייזען אללעס צערשלאגט
 אונד צערמאלט, וויא אייזען
 אללעס צערשמעטערט, זא
 ווירד

רשי"י

שחטול השררה מזרעך נמוכה וספלה ממלכות שלך: ארעא. חתונה ונמוכה. כמו | שהכסף
 נמוך וספל מהזהב. וראיה שהחיה שהיא אחר הראש היה של כסף כך חתא מלכות מדי ופרס
 אשר אחר מלכות בבל ספלה ממלכות נבוכד נלר: ומלכי חליתא - אחרי. אחרת: די נחשא.
 חסינא כנחשא. והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדון: (מ) ומלכו רביעיא. היא קשה
 כפרזלא. כאשר ראית השוקיים שהם רביעיים לראש ולחיה ומעיים והם של ברזל: מהדק
 וחשל כלל. מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדין אותם בקורנוס: וחשל. ומרדד. והרבה
 י

באור

אולם מיניו כנר בירמיה (כ"ו ו') על נבוכדנצר וגם את חית הגדה נחתי לו לעבדו והוא ע"ד
 ההפלה, וז"כ אין ספק שגם כאן הכוונה כן, כי ידוע כי משרתי המלך בארכות הקדש ירבו
 לדבר בתפארת מלכס ורב ממאלתו ע"ד הגיומא וההפלה עד למאד, ולולא זאת כל ימאלו
 מן בעיני אדוניהם. (לט) ארעא, שפלה, ומזה נשפת המדקקים מלעיל ומלרע שעורו מלארע,
 וכמו שהעירו על זה כנר הרב בעל מערכי לשון בערוך ערך ארע, והחכס געועניוס נספר
 המלים שלו. וכתב הראש"ע ובעבורה נקראת הארץ ארעא שהיא למטה, אך לדעת החכס
 געועניוס נהפך הוא, כי ארעא הוא כמו ארץ בעברית בחילוף הגל"י בעי"ן כמו למר ועמר
 וכדומה (עיין ספר המלים להחכס הנ"ל בערך אות העי"ן) ומזה הועתק לשם התואר, ודבריו
 נראים. די נחשא, כתב רש"י חסינא כנחשא, כוון לפרש בזה שאין הכוונה שתייה המלכות
 שפלה מן השנית כערך הנחשא מן הכסף, שהרי אמר די חשלט בכל ארעא מה שלא נאמר
 בשנית, אבל הענין על החוסן; אבל יותר נראה שהכוונה שתייה פחותה מן השנית, אבל
 בכל זאת חשלט בכל הארץ כמו הראשונות, אבל לא תהיה מפוארה ועדינה כמוהן. (מ) כל
 קבל די, שעורו כאן כענין מלת כמו וע"ד הא-כדי דלקמן (מ"ג). מהדק וחשל, כתב
 רש"י מרדד ומהדק כל מיני מתכות שמרדדין אותם בקורנוס וחשל ומרדד וכו' ע"ש. ראה נא
 איך ירד המפרש הזה לעומק כוונת הפסוק, כי הקדים נבאוור מלת מרדד [שהוא תרגום
 של וחשל, כי חשל בלשון סוריא הוא הנבאה במקנת (העוהערן, לערהעוהערן), וכמו שהביא
 החכס (ענגערקע עיין בדבריו), ואולי הוא ההפוך מן חלש כי ע"י הרדוד נעשה הדבר חלוש
 ודק] למדק, אף שנמקרא הוא בהיפוך, כי ענין הוי"ו של וחשל הוא כמו וגבר ימות ויחלש
 (איוב י"ד י') ועוד רבים כמוהו (כמו שהביא הרד"ק בשראים) שענינו אחר שיחלש ימות, וכן
 הכוונה כאן כי ע"י הרדוד יעשה אותם דק דק. וכפרזלא די מרעע, מרלן, כענין מרעס
 בשנט ברזל (תהלים ב' ט'). והנה לדעת כל המפרשים יהיה זה רק כפל ענין המאמר הקודם

תרגום אשכנזי

דניאל זב

ווירד עם אללע דיעוע צער. שלאגען אונד צערשמעטערן. (מא) דיא פֿיססע דיאדואגע זעהען אונד דיא צעהען, טהיילס פֿאן טעפֿערטהאָן אינד טהיילס פֿאן אייווען, (בעדייטען) דאס עם אייוגע טהיילטעם רייך ויין ווירד, זאכער אויך (זין דען טהאָן טהיין) ווירד (עטוומס) זיין פֿאן דער פֿעסטיגקייט דעם איי זענס, זא וויא דוא געזעהען האסט דאז אייווען פֿערמישט מיט לעהם טהאָן. (מנ) דאס דיא פֿוסצעהען וואָרען טהיילס פֿאן אייווען אונד טהיילס פֿאן טהאָן,

אלין תדקו תרע: (מא) ודי חזיתה רגליא ואצבעתא מנהון חסר די פחר ומנהון פרזל מלכו פליגה תהוה ומן נצבתא די פרזלא להוא ביה כל קבל די חזיתה פרזלא מערב בחסר טינא: (מנ) ואצבעת רגליא מנהון פרזל ומנהון חסר מן קצת מלכותא תהוה תקיפא

ומנה

ימיר די וויין

דאס דיעזעס רייך טהיילס שטארק אונד טהיילס

ר ש י

יש נגמרא חשלי דודי בעי שולתא: כל אלון. כל מיני מחבות הללו שראית בכלם: (מא) חסר די פחר. חרס של יוצר. והרבה יש נגמרא מאני דפרזל: מלכו פליגה תהוה. מלכות חלוקה תהיה שני מלכים יהיו מאנה באחד חזק וחלש. כמו שפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא: ומן נצבתא די פרזלא להוא ביה. אף החלש יהא חזק על שאר האומות ע"י החזק חברו שיראו מפניו זהו מן נצבתא די פרזלא להי ביה. מן חזק מלכ הנרזל. יהיה במלך החלש: כל קבל די קזימה. כל עומת שראית ברזל מעורב בחסר הטיט:

מתערבין

ב א ו ר

ויבוא רק לחזק; אולם לדעתי יבאר הפותר שני ענינים שונים, כמה שידמה המלכות לברזל, האחד, כמו שהברזל יחן לכל מחבות התמונה הנרצה בהולם פצם, כן תמשול המלכות הזאת בזאת נפשה בכל הגוים להולכים בדרך הישר בעיניה, ולתת לפניהם חקים ומשפטים נחפשה, והשני כי כל הקמים עליה תאבד ותכלה כאשר הברזל יכרות ויבנה את כל, ולזה חתם כל אלון מדק ומרע, כלומר או מדק או מרע, ולכוונה הזאת תרגמתי. (מא) ומן נצבתא, אשר הראב"ע כמו בח, וכן כתב הרד"ק בשרשים שהוא לשון חזק והוא הינון, כי עמידה תורה על החזק כמו נפילה על הרפיון, והוא נענין והולכה לא יכלכל (זכריה י"א ט"ז) שהכוונה הנריאה והחזקה. פרזלא מערב, הנה לא נזכר לעיל בחלוס כי היה הברזל והחומר מעורבים יחד, גם מן האלצעות לא בא דבר רק נאמר שמן הרגלים היו איזהו חלקים של ברזל, ואיזהו מחומר יוצר, ויראה כי דניאל הראה בזה למלך כי עוד בעמדו לפניו, רוח ה' נוססה בו, ולכן אף שאר לו בתחלה עיקר החלוס, עתה נאמר ירש הסחרון נוספו לו ידיעות בפרטי עיניו החלוס אשר גם המה יורו על דברים שונים, וכאשר אנאר. (מב) ואצבעת, לפי דרבי גם בזה אין כפל הענין ממה שקדם, כי על הרגלים אמר שהברזל והחומר יורה שתהי' מלכות חלוקה, כלומר שלא תהיה בחקפה ובגבורתה בכל מקומות ממלכתה, אבל בכל זאת תהי' בכל מקום חזקה, לפי שהיה מעורב ברזל עם חומר, אולם בתמונת האלצעות (שהם יורו על סוף המלכות) יש הוראה מיוחדת, כי באחרית הימים תהיה המלכות נחלקת לחלקים נבדלים מאד, קצתם יהיו חזקים בברזל, וקצתם גמאלו בחסר, ומה שראה שהברזל והחסר מעורב,

זה

דניאל ב

וּמִנֵּה הַהוּא חִבְרָה: (מג) דִּי
חֲזִית פְּרוּלָא מְעַרְבִי בְּחֶסֶף
שִׁנָּא מִתְעַרְבִין רְהוּן בְּזַרְע
אֲנָשָׁא וְלֹא לְהוּן דְּבִקִין דְּנָה
עִם דְּנָה הָאֲכַדִּי פְּרוּלָא לֹא
מִתְעַרְבִי עִם חֶסְפָּא: (מד) וּבִיּוֹמֵיהוּן
דִּי מַלְכֵי־אֲנוּן יִקִּים אֱלֹהֵי שְׁמַיָּא
מַלְכוּ דִּי לְעֵלְמִין לֹא תִתְחַבֵּל
וּמַלְכוּתָהּ לְעַם אַחֲרָן לֹא
תִשְׁתַּבֵּק תִּדְק וְתִסָּף כָּל־אֲלִין
מַלְכוּתָא וְהִיא תִקּוּם לְעֵלְמֵי־א:
(מה) כָּל־קַבְלֵי דִי־חֲזִית דִּי מִטּוֹרָא
אֲתַגְזֹרֵת אֲבָן דִּי־לֹא בִידִין
וְהִדְקֵת פְּרוּלָא נְחָשָׁא חֶסְפָּא

כסע

ודי קרי

חרגום אשכנוי יא

טהיילס צערברעכליך זיין
ווירד. (מג) דאס דוא פערנער
זאהעסט, אייזען פערמישט
מיט לעהם = טהאן, (דייטעט)
דאס ויא זיך פערמישען ווער=
דען מיט פאמיליען (געווינגער)
מענשען, אבער ניכט פֿעסט
אן איינאנדער פֿערבונדען
בלייבען, זא וויא אייזען מיט
טהאן זיך ניכט פֿערמענגט.
(מד) אין דען טאגען דיעוער קע=
ביגע ווירד דאן ערריכטען דער
היממלישע נאָטט איין אנדע=
רעס רייך, דאן אין עוויגקייט
ניכט צערשטערעט ווירד, אונד
זיינע הערשאַפֿט קיינעם אַנ=
דערן פֿאַלקע איבערלעסט,
דיעזעס ווירד צערמאַלמען
אונד צערניכטען אַללע יענע
רייכע, זעלבסט אבער ווירד
עס אין עוויגקייט בעשטעהען.
(מה) דאָרום זאהעסט דוא דאָס
פֿאַם בערגע איין שטיין זיך

לאָן רים אָהגע טענשענקראַט, אונד צערשמעטערטע, אייזען, ערץ, טהאן, זיל

ר ש י

(מג) מתערבין להון זרע אנשא וגו' מתחנים יהיו אם שאר האומות לא יהיו שלמים ונדקיס עמם באמת ולב שלם ודמיהם שונות מדתי שאר האומות: הא כדי פרולא לא מתערב. הלל הוא כמו שאין הנזול נדבק יפה עם החכם: (מד) וביומיהון די מלכיא אינון. ביומיהם של מלכים הללו, בעוד מלכותם קיימת: יקום אלה שמיא מלכו. מלכות הקב"ה שלעולם לא תחטבל והוא מלכות מלך המשיח: חדק וחסף. חדק וחכלם: (מה) כל קבל די חזיתא. כל עומת שראית שנתסרקה אבן מן ההרן שהדיקה כל הללם זה פתרון שהמלכות המשיחית תכלה ותרוץ

ב א ו ר

זה יורה באמצעות על ענין אחר, וכמו שיבואר. (מג) מתערבין, אותם החלקים המשיחים יתערבו עם הפחומים שהם נקרחים אך זרע אנשא כנגד אותם שהם כבני עליון, והוא ע"ד ויראו בני האלהים את בנות האדם (בראשית ו' ז'). ולא להון דבקיין, כלומר לא יועיל להם הקשר הזה, כי בכל זאת לא יהיו לעם אחד. (מד) לא תחטבל, מענין ואנכי בראתי משחית לחבל (ישעי' נ"ד ט"ו), ובדחו"ל המובל כמנינו ובדמתורגם. לא חשחבק, שגב בארמית הוא כמו עזב בעברית (עיין ערוך ערך שגב). וחסף, חכלה והוא מענין אסף אסיפס (ירמיה ס' י"ג), אסף אסף כל מעל פני האדמה (לפניה א' ז') שהוא משרש סוף (עיין רד"ק שרש אסף). (מה) די לא בידין, וזה יורה שהוא מלכות שמים ולזה תקום לעד. וציב הלמא, כיון

הרגום אשכנזי

זילכער אונד גאלר — דער
אללמעכטיגע גאטט צייגטע
דאמיטרעם קעניגע און, וואס
אין צוקונפט געשעהען
וירד — אונד זא וואהר
וויא דער טרוים איזט, עבען
זא צופערלעססיג איזט זיינע
דייטונג. — (מ) דא פיעל
דער קעניג נביכרנצר אויף זיין
אנגעזיכט, פערניינטע זיך גע-
גען דניאל, אונד בעפאהל פיר
איהן אפפער אונד ווייהרויך
דארצוברינגען. (מ) דאן ער-
וועדערטע דער קעניג דעם
דניאל אונד שפראך: וואהר-
ליך! איינער גאטט איזט
דער גאטט דער גאטטער,
אונד דער הערר דער קעניגע
דער דיא געהיימיססע אפ-
פענבארעט, דא דוא עם פער-
סאכטעסט, דיעזעס געהיימ-
ניס מיר צו ענטהיללען.
(מ) היערויף ערהאב דער קע-
ניג דען דניאל, איבערהויפטע

דניאל ב
כספא ודהבא אלה רב הודע
למלכא מה די להוא אחרי דנה
ויציב חקמא ומחיימן פשרה:
(מ) באדין מלכא נבוכדנצר נפל
על אנפוהי ולדניאל סגד ומנהה
וניחחיו אמר לנסכה לה:
(מ) ענה מלכא לדניאל ואמר
מן קשט די אלהכון הוא אלה
אלהין ומרא מלכין וגלה ריזן
די יכלת למגילת רזא דנה:
(מ) אדין מלכא לדניאל רבי
ומתנן רברבן שגיאן יהב לה
והשלטה על כל מדינת בבל
ורב סגנין על כל חכימי בבל:

ודניאל

איהן מיט גראסען אנועהגליכען געשענקען, איבערגאב איהם דיא העררשאפט איבער
דיא לאנדשאפט בכל, אונד ערגאננטע איהן צום אכערפארשטעהער איבער אללע
וויזען

ר ש י

וחרונן את כולם: מה די להוי אחרי דנא. מה שיהיה אמר זאת אחר מלכות זו שלך: ויליב
חלמא. אמת הוא החלום: (מ) אמר לנסכה. רבה לעשותו איזה: (מ) מן קשט. באמת:
ומרא מלכין. אדוני האדונים: רזא דנה. סתר זה: (מ) לדניאל רבי. דניאל גדל על כל

ב א ר

נכון החלום ונאמן פתרונו (ראב"ע), והניווה כי החלום הזה חינו כשאר החלומות אשר שוא
ידברו, רק הוא נכון כי הפתרון נאמן כלומר יתקיים. (מ) נפל על אנפוהי, נכר נחז גם
הראב"ע ראש הפשטנים כי חשבו לאלוה, גם רוב חכמי העמים ראשונים וגם אחרונים הסכימו
לזה, אך שקלתם אמרו שלא השתחוה והקריב נחומים לדניאל, רק לרוב ה' הדובר בו, והביאו
ראיה מן (יקוועפוס) שסיפר לנו כי כאשר ראה אלכסנדר את הנהן הגדול נפל לפניו ארצה;
אכן יען לא הזכיר הכתוב כי דניאל מיחה בזה, לכן פניתי לי לדרך אחר, והוא כי בתחלה
נפל המלך על פניו לתח תודה לאלהי השמים (כי גם אם נעת ההיא עמדו לאלהים שונים,
בכל זאת האמינו בגבוה מעל גבוה, אך חשבו כי נחן מכבודו לאחרים, ולהם ראוי להשתחות
גם כן וכנודע), ואח"כ סגד לדניאל דרך כבוד וזה לעבדיו להקריב בעבור דניאל בהיכלי
אלהיהם נסכים ונחומים ולהתפלל בעדו (ומלת לה בסוף הפסוק הוא כמו אמרי לי וכדומה)
כאשר יעושים למלכי ארץ ושמים נכבדים, וכן תרגמתי. (מ) ורב סגנין, כמו ויבוא סגנים
ישעי'

דניאל ב ג

(מט) וְדַנְיָאֵל בָּעָא מִן־מַלְכָּא וּמְנִי
עַל עֵבְדֵיהּ דִּי מְדִינַת בָּבֶל
לְשַׁדְרָךְ מִישָׁךְ וְעֵבֶד נֶגּוֹ וְדַנְיָאֵל
בְּתַרְעֵי מַלְכָּא :

תרגום אשכנזי יב

וויזען ככלים . (מט) דניאל
אבער , ערכאטה ויך פֿאַם קע־
ניגע , דאָס ער שדרך , מישך
אינד עבר נגוצור פֿערוואַלטונג
דער לאַנדשאַפֿט ככל זעטצטע ,
אונד דניאל כליעב אָם האַפֿע
דעם קאַניגס .

ג (א) נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא עֶבֶד
צִלְם דִּי־דָהָב רוּמָה אַמְיִי
שְׁתִּין פְּתִיָּה אַמִּין שֵׁת אַקִּימָה
בְּבִקְעַת דּוּרָא בְּמְדִינַת בָּבֶל :

ג (א) דער קעניג נבוכדנצר
ליעם איינע גאלדענע
בילדזיילע פֿערפֿערטיגען , דעם
רען העהע זעכציג עללען אונד
דערען דיקקע זעכס עללען
וואַר , אונד ליעם זיא אויפֿ־
ר כֿטע־אין דער עכנע דורא'ס ,
אין דער לאַנדשאַפֿט ב ב ל .

ונבוכדנצר

ר ש י

השרים : (מט) ומני על עבדמא די מדינת בבל . ויפקד על כל זרני המלכות את חנניה
מישאל ועזריה :

ג (א) עבד כלס . מלאה לבו לעשות כלס של זהב : פתיה אמין שית אקימה וגומר . אס
אין עניו אלא שז היאך יכול לעמוד בנו בת אמין שתין . אסר רב זיני היו מעמידין
אוחו ונופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר
(יחזקאל)

ב א ו ר

(ישי' מ"א כ"ה) (ראב"ע) , וכנר בא השרש הזה הרבה פעמים , ובפרט בעזרא ונחמיה ונדבריו
חז"ל הוא ידוע . (מט) בחרע , והוא מעלה גדולה (הראב"ע) . והנה יראה לי כי בספור
האחרון מפרשה הזאת והוא מפרשת גדולת דניאל וחנניו , רנה לתת סנה וטעם למראה הנוגא
הזה , כי באמת יפלא מה ראה ה' על ככה להראות לנבוכדנצר (אשר הלך לישראל מאד , שם
ארכו לשממה ועריו לשרפת אש ואת מקדש אל הפך לגלים) את כל אלה ולהסיר מנגד עיניו
את מסך העתידות עד כי ירא ויביט עד סוף כל הדורות ? והנה בחלום פרעה ידענו כי הים
להוליא יוסף מניח בלא , ולהושיבו על כסא מלכים לטובה בני ישראל להחיותם ברעב , כי
באה העת למלאות דבר ה' בבית בין הנחרים , אבל כאן כל נדע מדוע הביא השם את ר"ג
בסוד אלהי , ולזה סיפר כי ע"י החלום הזה עלו דניאל וחנניו מעלה מעלה , והיו מושלים
בארץ בבל , וא"כ אין ספק כי הקלו את עול הגלות מעל אחיהם והטיבו עמהם , ולא נתנו
לעם הארץ לרדות עמהם בפרך , וזאת היחה חכלית הנרנה בחלום נבוכדנצר .

ג (א) עבד צלם , יש דעות חלוקות בענין הכלס בדברי המפרשים , כי י"א שהיה הכלס של
כל אלהי בבל , כי אחרי אשר נלס עמים רבים , ובכל אשר פנה הכלים , היה רונה
לתת כבוד לאלהיו הנותן לו (לפי דעתו) עוז ותעזומות , ולדעת חז"ל העמיד נבוכדנצר את
כלמו ועשה עלמו לאלוה , וכן דעת קלת חכמי העמים הקדמונים , ואמרו לפי שפחדו לו דניאל
ואמר אנתה הוא ראשיה די דהנא , לכן גבה לבו ורנה לדמות לעליון , ועשה כלמו של זהב
לרמו שהוא ראש הזהב . רומה אמין שחין , כנר הרגישו חז"ל בזרות ערך קומת הכלס לרחבו
(ולא יועיל לנו בזה דעת האומר כי אמת הבנלי היחה קטנה מאד , כי בזה לא ישחנה היחס
שנין קומה לרוחב כוודע) ; וחכמי העמים עוד החפלחו על רבוי הזהב הנלטרך לכלס בזה
וחזבו לנמוע כי ימלא ככל העולם די זהב — והנה בענין ערך הגובה לרוחב , יראה לי דעת
האומר כי נחשב לגבהו גם כן מושבו (פיעדעשטטו , פאסטשטעטט) , [ולזה נוטה גם קלת דעת
חז"ל , רק שהם נחרו כדרכם בדרש עיין רש"י] , ועל דבר סך הזהב הננון ברעת האומר שהי'
הכלס

תרגום אשכנזי

דניאל ג

(ז) ונְבוֹכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ אַשּׁוּרִיָּא
 לְמַכְנֵשׁוֹ לְאַחַשְׁדְּרָפְנִיא סְגִיָּא
 וּפְהוֹתָא אֲדַרְגֻזְרִיא גְדַבְרִיא
 דְּחַבְרִיא הַפְתִּיא וְכָל שְׁלֹטְנֵי
 מְדִינְתָא רִמְתָּא לְחַנְכַת צְלֻמָּא
 דִּי הַקִּים נְבוֹכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ אַשּׁוּרִיָּא
 (ג) בְּאֲדִין מַתְכַנְשֵׁין אַחַשְׁדְּרָפְנִיא
 סְגִיָּא וּפְהוֹתָא אֲדַרְגֻזְרִיא
 גְדַבְרִיא דְּחַבְרִיא הַפְתִּיא וְכָל
 שְׁלֹטְנֵי מְדִינְתָא לְחַנְכַת צְלֻמָּא
 דִּי הַקִּים נְבוֹכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ אַשּׁוּרִיָּא

(ז) דאן זאנדטע דער קעניג
 נבוכדנצר, אים צו פֿערזאמלן
 אללע סאַטראַפֿען, (חז"ל) פֿאַר
 שטעהער, שטאַדטהאַלטער,
 אָבערריכטער אונד שאַטצ־
 מייסטער, ריכטער, רעכטס־
 געלעהרטע, אונד אללע בע־
 זאַמטען דער פּראָפּינצען, דאַס
 זיא קאַממען צור איינווייהונג
 דער בילדזיילע, וועלכע
 נבוכדנצר דער קעניג אויפֿ־
 ריכטען ליעס. (ג) דא פֿער־
 זאַממעלטען זיך דיא סאַטראַ־
 פען, דיא פֿאַרשטעהער אונד
 דיא שטאַדטהאַלטער, דיא
 אָבערריכטער, דיא שאַטצ־
 מייסטער, דיא ריכטער, דיא
 רעכטסגעלעהרטע אונד אללע
 בעאַמטען דער פּראָפּינצען,

צור איינווייהונג דער בילדזיילע, וועלכע נבוכדנצר דער קעניג ערריכטען ליעס, אונד
 שטעלל.

ר י ש י

(יחזקאל ז') וזהבס לנדה יהיה : זנקעת דורא. שס מקיס : (ב) אחשדרפניא. דוכסין :
 ופחותא - שלטוני : אדרגוזיא גדבריא וגו'. נולס שס אומות הס : לחנכת צלמא. תחלת
 עבודותיו

ב א ו ר

הלל רק מזופה זכמי זהב (גה'דב'טך), ונקרא ללס די זהב בענין מזבח הזהב ומזבח הנחשת.
 (ג) לאחשדרפניא, כנר כתב הראב"ע וז"ל : המה מעלות שזע (כוון צזה לשבעת הסריסים
 רוחים פני המלך כנזכר באסתר) בלשון ישמעאל, רק לא גדע פירוש אדרגוזיא והנאים
 אחריו עכ"ל, ואם הראב"ע שהיה נקי בלשונות בני קדם הודה שלא ידע פירוש, מי יבוא
 אחריו לפתוח את אשר סגר, על כן יהי' בנאור השמות האלה דברי מעטים, כי אחזתי בהערכת
 החכם וענגערקע אשר הלך בעקבות החכם געזעניוס. והנה שלשה השמות הראשונים פנר
 ידועים המה ממקום אחר, ואדרגוזיא כנר פירש ר"ס שהוא מורכב מן אדר וגזר, ועמו
 הסכים החכם געזעניוס, וכנר מלאנו לו את אדר מלך (מ"ב י"ז ל"ג), ויש לדמות השם הזה
 לשם כרתי לפי דעת חז"ל. גדרביא, גזברון ובחילוף זי"ן בדלי"ת. דחבריא, לדעת ר"ס וחכמי
 העמים הוא מענין דת; ואולי הוא משרש ת בר בארמית שהוא השנייה והחמינה עיין ערוך,
 (והדלי"ת למשקל כי בארמית היא אות השמוש וכדרכי), וידמה לאדרגוזיא וכמבואר, רק
 שאדרגוזיא המה הראשים - הפתיא, לדעת חכמי העמים המה יודעי דת ודין וכדמתורגם,
 ור"ס פירש שהמה הממונים על הכנשן שס השלינו המורדים במלכות, והיא מענין תפת ותכחה,
 ערוך מאתמול תפתה (ישעי' ל"ג ל"ג); ואולי נהפך הוא, כי נקרא תפתה שס יבוא אלהים
 במשפט כל יושני תבל (וכנר נודע כי בהנלי היונים היו שלשה אלילים שופטים באין תחתיה)
 וא"כ יהיה תפת ותפתה ענינים שונים. וכל שלטוני מדינהא, חכמי העמים תמהו איך יעזבו
 כל שרי המדינות את מקומות ממשלתם ויניחו העם באין שוטר ומושל (ועיין בנאור למגלת
 אסתר ט' ג'); ולדעתי אין זה טענה נלל, כי לא היה הפקודה הזאת משפט חרוץ שהיו

דניאל ג

וְקָאִמִּין לְקַבֵּל צְלָמָא דֵּי הֵקִים
נְבוּכַדְנֶצַּר : (ד) וְכַרְוֹזָא קְרָא
בְּחֵיר לְכוּן אֲמַרִּין עַמְמֵיָא אֲמִיָּא
וְלִשְׁנֵיָא : (ה) בְּעַדְנָא דֵּי תִשְׁמַעוּן
קִל וְקֶרְנָא מִשְׁרוּקֵי תֵּא קִיתְרִם
סַבְכָּא פְּסַנְחָרִין סוּמְפַנְיָה וְכֹל
זַנֵּי זַמְרָא תַפְלוּן וְתַסְגְּרוּן לְצַלָּם
דִּהֲבָא דֵּי הֵקִים נְבוּכַדְנֶצַּר

וקימין קרי. יתירי מלכא

הרגום אשכנוי יג

שטעללטען זיך הין, פֿאַר דיא
בילדזיילע דיא נכו כדנצר
האטטע אויפֿריכטען לאַכסען.
(ד) איין העראַלד פֿערקיןדעטע
כיט קרעפֿטיגער שטיממע:
אייד פֿעלקער, נאציאָנען אונד
צונגען ווירד אַנגעקיןדיגעט:
(ה) זאכאלד איהר הערען ווער.
דעט דען שאלל דעס האַרנס,
דער ראַהרפֿלעטע, דער ציט-
הער, דער סאַמבוקע (*), דעס
פּואַלטערס אונד דער זאַק-
פֿפֿייפֿע אונד אַללער אַרטען
זאַיטענשפּיעלע, זאַללט איהר
ביעדערפֿאַללען אונד אַנבעטהען דאַו גאַלדענע בילד, דאַו נכו כדנצר דער קעניג האַט
אויפֿע.

(* חין דריי עקקיגעס זמיטענאזיטטרווענט.

ר ש י

עבודותיו: (ד) וכרוזא קרא בחיל. הכרוז יולא נח גדול: לכו אמרין עממיא. לנס כל
העמים והלשונות אומרים מברוז מלות המלך במלמת המלך: (ה) בעדנא די תשמעון קל
קרנא משרוקיתא. קול הקרן שורקת כמו (זכריה ג') אשרקה להם ואקבלם: קחרים סנכא
וגו' כולם כלי זמר הם: זניזמרא. מיני זמר למינו ת"א לזוהי: (ו) אחון נוכא. גומא שעושין
לשרוף

ב א ו ר

כל השרים מחויבים לבא רק היחה הזמנה (חיינארוג) דרך כבוד שכל איש מהם אשר יהיה
לאל ידו לבא מבלי שיגיע מזה הססד לפקודתו יבא, אבל אין אונס והכרח בדבר. (ד) וכרוזא,
המעביר קול בחיל (ראב"ע), כלומר שהוא חואר לאדם המכריז, וכדמתורגס. עממיא וגו',
חכמי העמים אמרו שהניווה על השרים הנזכרים שהם שלוחי העם ועומדים במקומו (רעפדע-
זענטאגטען), והמפרשים מבני עמנו לא דברו מזה כלל; ולי נראה שהענין בן הוא, כי לחנוכת
הכלל באו השרים וקמו לעומת הכלל (נזכר בססוק הקידם) להגדיל חפארת החנוכה, ואין
ספק שהשתחוו בעת ההיא, אך לא נפקד אז מקום דניאל וחבריו, אולי התחללו או נמנו
אחלף אחרת על אשר לא באו, ואח"כ העבירו קול בעיר כי כל איש אשר ישמע בניתו או
בכל מקום שיהיה את קול השירים שזכר, והיה זה העת אשר ינחו ויקטירו לכלל, ישתחו
ויתפללו דרך כד נקעת דירא שס עומד הכלל, ובענין והתפללו אל ה' דרך העיר אשר במרת
בה והבית אשר בניתי (מ"א ח' מ"ד), וכן וכיון פתיחן לה בעליהם נגד ירושלים (לקמן י"א).
ובזה יותר לנו ספק עלום מה שנבר העיר עליו הראב"ע, מדוע לא הלשינו גם את דניאל?
כי אין לספק שגם הוא עבר את מלות המלך. והשיב לפי שהמלך הקריב לפניו ניחומים באשר
יעשה לתליו לכן פחדו, ויפת אמר לפי שהיה המלך אהבנו על כן לא הזכירוהו ע"כ; אולם
לפי דרכנו אין לנו לריבין לכל זה, כי נאמר לפי שדניאל היה נחמד המלך פנימה, והיה מן
היושנים ראשונה במלכות, לא היה רשות לכל אדם לבא בתדרו אס לא נקרא בשם, ולכן לא
היו השרים יכולים לבדוק אחריו אס הוא עושה כדבר המלך אס לא, אבל לחנויה מישא!
ועזריה שלא היו נכבדים כל כך, שמו להם אורגים אשר שמו את עקבותם וידעו את אשר
הם עושים. (ח) קל קרנא, גם בהעזקת שמות האלה הלכתי בעקבות החכם וענגעקע אס
לו עשר ידות בלשונות בני קדם וכל מדע יקר, ויען שהתקירות בענינים האלה עמוקות מאד,
ושגנו ממני, לכן חלתי מלקור על שרשי המלכות ותנוות הכלים, ואמרת לא טוב אני
מהנד"ק

חרגום אשכנזי

אויפריכטען לאססען. (ו) דער-
יעניגע דער ניכט ניעדער-
פעללט אונד אנבעטהעט,
זאלל זאגלייך אין דען ברענ-
נענדען פייעראפען געווארפען
ווערדען. (ז) דאהער אויך זא-
גלייך אלס אללע פעלקער
הערטען, דען שאלל דעם
הארנס, דער האהרפלעטע,
דער ציטהער, דער סאמביקע,
דעם פואלטערס אונד אללער
ארטען פאן זאיטענשפיעל,
פעלען אללע פעלקער, (חולע)
נאציאנען אונד צינגען (חכבעט)
הענד) ניעדער פאר דעם גאל-
דענען בילדע, דאן נביכרנצר
דער קעניג האטטע אויפריכ-
טען לאססען. (ח) בייא דיע-
זער געלעגענהייט קאמען אין

דניאל ג

מלכא: (ו) ומן-די-לא יפל
ויסגד בה-שעתא יתרמא לגוא-
אתון נורא יקידתא: (ז) כל-
קבל דנה בה זמנא כדי שמעין
כל-עממית קר קרנא
משרוקיתא קיתרם שבכא
פסגטרין וכל זני זמרא נפלין
כל-עממית אמיתא ודשניא סגדין
לצלם דהבא די הקים נבו כדנצר
מרכא: (ח) כל-קבל דנה בה-
זמנא קרבו גברין בשדאין
ואכלו קרציהון די יהודיא:

דער וועלכען צייט כשרישע טענגער איינהער, אונד קלאגטען דיא יהודים אן. (ט) זיא

רשי

לשרוף בה אננים לסיד והוא כנשן שכל המקרא: (ז) כל קבל דנה. כל עומת זו שזוהרו
במכות המלך על כך: זה זמנא. בו זמן שיטעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתקיים
להשתחות נפלין כל עממית וגו': (ח) כל קבל דנה. כל עומת זו שזאו שוואי יהודים
שעה להלשין עליהם: קריבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון. הלשינו עליהם. לא מלך רביל
(ויקרא ז' ט) מתרגמין לא תיבול קורבין. ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רביל לאכול
ליגמא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דברים שמאותה שעה יש עליהם לברר דבריהם
ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורבין לשון קורן בעיניו (משלי ו')

באר

מהרד"ק שאמר מיני כלי זמר המה ידועים אללם, שם כן בלשון ארמי, גם הראב"ע אמר:
ושמנתם לא ידענו, והרובה למזוא פשר השמות האלה יעיין בהקדמה לס' תהלים מאת החכם
ר' יואל בר"ל כ"ע. (ו) בה שעחא, שעתא בארמית יורה נעלם כמו רגע בעברית רק על
זמן מועט (חויגענבויק), ולדעת החכם זענגערקע הוא נגזר מן שעה שהוא הראות (זעהען,
טויען), והוא כדעת החכם געזעניוס שזה הוראת פעל שעה בעברית עיין ספר המלים שלו;
אולם לדעת הרד"ק ויתר המדקדקים לא יהיה לשרש שעה הוראה הזאת כלל, רק הוראתו
פנייה מעבר לעבר (ווענדען, חוואווענדען, וועגווענדען), ולדבריהם נאמר כי שעתא הוא
הזמן הקצר אשר ילטרך לפנות את עלמו (וואס און זיך חוואווענדען קאן). (ח) ואכלו קרציהון,
כתב הראב"ע תרגם לא מלך רביל המדנר בסתר רעה על אחד כאלו אוכל בשרו ע"כ, ועמו
הסכימו חכמי העמים, כי גם בלשון ערבי יאמר על הולך רביל שהוא אוכל בשר רעהו, גם
באר לשונות ישחמשו במליצה הזאת והוא מענין קרן מלפון בא (ירמיה מ"ו כ'), והוא לשון
כריתה וגזרה (כמו שכתב הרד"ק בשרשים), והוא א"כ כמו כרת בחלוק הדומה, או עיקרו
ארמית והוא כמו קרע בחלוק הכד"י בעי"ן כמו ארץ וארע וכדומה, ובאן הכוונה על חתיכת

(ט) עֲנוּ וְאָמְרוּ לְנְבוּכַדְנֶצַּר
 מַלְכָּא מַלְכָּא לְעַלְמִין חַיִּי:
 (י) אַנְתָּה מַלְכָּא שְׁמַת טַעַם דִּי-
 כָּל-אַנְשׁ דִּי יִשְׁמַע קַל קַרְנָא
 מִשְׁרוּקֵיתָא קִיתְרִים שְׂבָבָא
 פְּסַנְחָרִין וְסִפְנִיא וְכָל זְנִי זְמַרָא
 יִפֹּל וְיִסְגַּד לְעַלְמֵ דְהַבָּא: (יא) וּמִן-
 דִּי-לֹא יִפֹּל וְיִסְגַּד יִתְרַמָּא לְגֹאֲ-
 אֲתוֹן נוֹרָא יִקְיֹדְתָא: (יב) אִיתִי
 גְּבָרִין יְהוּדָאִין דִּי-מְנִית יְתְהוֹן
 עַל-עֲבִידַת מְדִינַת בָּבֶל שְׁדַרְךָ
 מִיִּשְׁךְ וְעַבְדֵּךְ נְגוּ גְבַרְיָא אֲלֶךְ לֹא-
 שְׁמוּ עֲלֶיךָ מַלְכָּא טַעַם לֹא אֱלֹהֶיךָ
 לֹא פִלְחִין וְלְעַלְמֵ דְהַבָּא דִּי
 הִקְיִמְתָּא לֹא-סַגְדִּין: (יג) בְּאֲדִין
 נְבוּכַדְנֶצַּר בְּרַגְזוֹ וַחֲמָא אָמַר
 יְתִיר ה' יְתִיר י' וְסוּמְפוּנִיא קְרִי יְתִיר י' יְתִיר י' לְהִיחִיחַ
 טַעַן לִיעֲסַעֲסַט, בַּעֲטָהֶען זִיא נִיכְט אָן - (יג) זְאָגְלִיִךְ בַּעֲפֹאֶהֶל נְבוּכַדְנֶצַּר אִים גְּרִימֵי
 מִי

שפראלען צו נבוכדנצר דעם
 קעניגע אונד זאגטען: מזגע
 דער קעניג עויג לעבען!
 (י) דוא, א קעניג! האסט דען
 בעפעהל ערטהיילעט, דאס
 יעדער דער דא הערעט דען
 שאלל דעם הארנס, דער
 ראהרפלעטע, דער ציטהער,
 דער סאמבוקע, דעם פואל
 טערס אינד דער זאקפּע יפע,
 אונד אללער ארטען פאן זאי
 טענשפעל, ניעדע-פאללען
 אינד דאן גאלדענע בילד אנה
 בעטהען מיססע. (יא) דער
 אכער ניכט ניעדערפעללט
 אונד ניכט אנבעטהעט, זאלל
 געווארפען ווערדען אין דען
 ברעננענדן פיייעראפען. (יב) נון
 זינד יהודישע מעננער דא, דיא
 דוא איבער דיא פערואלטינג
 דער פראפּינץ ככל זעטצ
 טעסט, (נעהויד) שדרך,
 מישך אונד עכד ננו, דיזעזע
 מעננער אכטען ניכט אויף דיק,
 אקעניג! דייען געטטערן דייע
 גען זיא ניכט, אונד דאן גאל-
 דענע בילד, דאן דוא ערריכט
 טען ליעסעסט, בעטהען זיא ניכט אן - (יג) זאגלייך בעפאהל נבוכדנצר אים גרימֵי

ר ש י

שהוא לסימן לשון הרע. (ט) ענו ואמרו. לוחו כל עניה שנמקרא לשון קול רם הוא:
 (י) שמת טעם. גזרת דבר: (יב) איתמי. יש: יהודאין. משנט יהודה: לא שמו עליך מלכא
 טעם. לא חשו לנת ענה לעמך לחוש על גזרותיך: (יג) אמר להיתה. לוח להניא: אלך-
 אלה

ב א ו ר

בשר. (י) טעם, כמו מטעם המלך וגדוליו (יונה ג' ז'). (יב) יהודאין, כמו שכתב רש"י משנט
 יהודה. והנה לכוונה מיוחדת זכרו כל זאת כדי להעלות חרון אף המלך, אמרו שהם משנט
 יהודה אשר בחר בהם כי נקם להביא מנני ישראל ומזרע המלוכה (לעיל א' ג') ובאשר בארנו
 שם, וגם נטלם ונשאם והפקיד אותם על מדינות בבל, ובכל זאת מאסו את חקותיו ולא אבו
 שמוע. לא שמו עליך מלכא טעם, לא הרנישו כלומר לא השגיחו עליך, כי מלת טעם יאמר
 על כל ההעברה על כל הרגשות בין שהם גופני או רוחני (פיהוען, עשפּינדען), לפי שהחוש
 הזה ר"ל חוש הטעם הוא ביותר חזק, כי אברי הטעם יפעלו בדבר המושג ביותר עז מזאר
 כלי החושים, ומזה הענין טעמו וראו כי טוב ה' (תהלים ל"ד ט'), ועיין ספר המליים
 להחכם

להיתיה לשדרך מישך ועבד
 נגו באדיו גבריא אלך היתיו
 קדם מלכא: (יד) ענה נבוכדנצר
 ואמר להון הצדא שדרך מישך
 ועבד נגו לאלהי לא-איתיכון
 פלהין ולצלם דהבא די הקימת
 לא-סגדיו: (טו) כען הן איתיכון
 עתידין די בעדנא די-תשמעון
 קל קרנא משרוקיתא קיתרם
 שבכא פסנהרין וסומפונרה
 וכל זני זמרה הפלון ותסגדון
 לצלמא די-עבדת והן לא
 תסגדון בה-שעתא תחרמון
 לגוא-אתון נורא יקידתא ומן-
 הוא אלה די-ישיזבנכון מן-ידי:

מיגען צארנע, דען שדרך, מישך אונד עבד נגו קאכמען צו לאכסען, אונד דיעזע מעני נער ווארדען פאר דען קעניג געבראכט. (יד) דא רעדעטע זיא נבוכדנצר אן, אונד ששראך צו איהנען: איזט עס וואהר, שדרך, מישך אונד עבד נגו? דאס איהר מיינעם גאטטע ניכט דיענען אונד דאז גאלדענע בילד, דאז איד אויפ-שטעללען ליעם, ניכט אנבע-טען וואללעט? — (טו) האל-טעט אייד נון בערייט, זא וויא איהר, הערען ווערדעט דען שאלל דעם הארנס, דער ראהרפלעטע, דער ציטהער, דער סאמבוקע, דעם פואל-טערס אונד דער זאקפייפע, אונד אללע ארטען פאן זאי טענשפיעל, ווערדעט איהר נייערפאללען אונד ווערדעט אנבעטהען דאז בילד, דאז איד האבע מאכען לאכסען; ווען איהר עס אבער ניכט אג-בעטהעט, ואללט איהר זאגלייך אין דען ברעננענדען פיעראפען געווארפען ווער-דען. — ווער איזט דאז דער גאטט, דער אייד פאן מיינער האנד עררעטטען קעננטע? —

ענו

ימיר י

בעטהעט, ואללט איהר זאגלייך אין דען ברעננענדען פיעראפען געווארפען ווער-דען. — ווער איזט דאז דער גאטט, דער אייד פאן מיינער האנד עררעטטען קעננטע? —

דא

ר ש י

אלה: הימיו. הובאו. (יד) הלדא. שמה גזרותי לדו ושמה ודנר רק הוא בעיניכם אלה שדך מישך ועבד נגו אשר לאלוה אינם עובדים. ה"א של הלדא משמח בל' חמיה: די הקמית. שהקמתי: (טו) נען הן איתיכון עמידין. עמה הונס עמידים ע"כ לקבל זו עליונם: והן לא תסגדון. ואם לא תשתחוון מהו מושלמים: לנוא. לחוך: ומן הוא אלה. ומי הוא שום

ב א ו ר

להחנם געוועניוס. (יד) הצדא, חרגמתי: כדעת הראז"ע שאמר כי שאלם האמת הוא ככה, והרד"ק בשרשים אמר: וי"מ האמת ללשון חמיהא ולא נדע לו חנר אבל לפי הענין יחפרש כך ע"כ, ויש עוד פירושים אחרים במלה הזאת, אבל יען כולם סמכו בהתחקית שרשה רק על משענת קנה דלון, לכן חמכתי יחדותי על שני עמודי הלשון האלה. (טו) איתיכון עמידין, לדעת חכמי העמים מהיה הכוונה אם אדם מוזמנים לעשות זה הרי טוב, ואם לא אעשה זאת לכם, והוא נענין אם תשא חטאתם ואם אין מחני וגו' (שמות ל"ב ל"ג) וכן חרגמתי, ושלא להכביר מלים שניתן המאמר לדוך השאלה, והלכתי בזה בעקבות המתרגם השלם הרמב"מ שם, שגם הוא

(טו) עֲנוּ שְׂדֵרְךָ מִיֶּשֶׁךְ וְעִבְדְּ נָגוּ
 וְאָמְרִין לְמַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר לֹא-
 חֲשָׁחִין אֲנַחְנָא עַל-דְּנָה פְתָנָם
 לְהַתְּבוּתְךָ: (יז) הֵן אִיתִי אֱלֹהֵנָא
 דִּי-אֲנַחְנָא פְּלִחִין כָּל לְשִׁיבֹתָנָא
 מִן-אֲתוֹן נֹרָא יְקִידָתָא וּמִן-יַדְךָ
 מַלְכָּא יִשׁוּב: (יח) וְהֵן לֹא יָדִיעַ
 לְהוֹאֲרֶךְ מַלְכָּא דִּי לֹאֲקָהִיד
 לֹא-אִיתְנָא פְּלִחִין וּלְצַלֵּם דְּהָבָא

(טו) דארויף ערוויעדערטען
 שררך, מישיך אונד עבד נגו,
 אונד שפראכען צו דעם קעניגע
 נבוכדנצר: וויר זינד ניכט פֿער-
 לעגען, דיר דיעזע אנרעדע
 צו בעאנטוואָרטען. (יז) עם
 איזט אונזער גאָטט, דעם וויר
 דיענען, דיעזער איזט פֿער-
 מעגענד אונז צו רעטטען אויס
 דעם ברענענדען פֿיעראָפֿען,
 זאָ וויא פֿאָן דיינער האַנד אָ
 קעניג! אונז צו בעפֿרייען.
 (יח) זאָללטע עם דיר אָ קעניג!
 ניכט בעקאָנט געזעזען זיין,
 דאָס וויר דיינען געטטערן ניכט
 דיענען, אונד דאָ גאלרענע
 בילד

יח י

ר ש י

שם אליה שילל אחכס מידי: (טו) לאלכא נבוכדנצר. למה הזכר שמו אלא כך אמרו לו
 אם לקבל עלינו נזרחך לתת מאים וארנוניות וגולגוליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה
 נבוכדנצר שכל אנשים בעינינו ובזוי עם את וכלכא שיון: לא תחמין אנתא. לא חוששין
 אנו על זאת ליטול ענה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור בפינו: (יז) יכול לשזכותא.
 יכול להגילנו מכל כרה: מן אתון נורא ומן ידך מלכא ישוב. מן הכנאן ומן ידך מלכא:
 (יח) והן לא. ואם לא יחפון להגיל גופינו ידוע להו לך:

החמלי

ב א ר

הוא השתדל לתרגם באופן שאין אנו לריבין למקרא קצר ע"ש. (טו יז) לדעת כל המפרשים
 והמעתיקים ענו לאלך עזות מה שאינו מדרך המוסר, ואם גם נאמר כי התחמין לנכס על
 אמרו ומן הוא אלה וגו', ככל זאת דברי חכמים נחת נשמעים, והיה להם להשיב תנה במענה
 רק, וחכמי העמים הרגישו בזה, וקצתם רבו להביא מזה ראיה כי המאמר ספר דניאל אשר הי'
 צימי החשמאים, גם הדברים הזלה בפי חנוניה וחביריו להרהיב עוז בנפש בני עמו, שגם
 המה יחפרו נפסא למות, ואזאת מלך אנטיוכוס כל תנעתא; אולם חלילה לנו אנתו בני
 ישראל להאמין כי באו בשפרי קדש דברים אשר לא נאמרו והמאמר בלשם מלכו, ולכן
 בחרתי אני בדרך אשר, והיא כי אארו אין אנתו דואגים מה להשיב לך על שאלתך מדוע
 אנתו עובדים את מלות האלך, כי לא נמרד ונמעל עשינו זאת, רק לפי שאנתו עובדים
 לאל גדול ונורא הכל יכיל, ויש בידו להגילנו מן אתון נורא, ועפ"ו תרגמתי, ועתה אפרש
 המלות לפי דרכי: חשחין, אמרו כל המפרשים שהוא לשון חשש בדברי חז"ל והוא מענין דאגה
 (בעתרהגט פֿערנעגען זיין), וכן ושאר חששות דעורא (ז' ב') שהוא הדברים הנלככים שדואגים
 עליהם לה: אס. הן איתו, כי הסכה במה שהמרנו את סידך היא לפי שאנתו עובדים לאל
 אחד. ומן ידך מלכא ישוב, הוא בדרך התנאי כי מלת יכיל במאמר הקודם חשוב גם על
 זה, יש ביכולתו גם להגילנו מידך אף שאתה מלך מלכים ואין איש עומד לפניך. ומדע בזה
 כי לא היו סומכין על הנס, רק אמרו איש בידו להגיל אס תגור זאת חכמתו הנב"ח, והנה
 עד כה השיבו על שאלתו מדוע לא השתחוו לאלים במה שעבר, ומעתה יענו על מה שזוה המלך
 להם בעתיד. (יח) והן לא, גם פה נטיתי בתרגומי מדרך המפרשים, כי לדעתי הנוונה הלך
 היה לך לדעת זאת כי אנתו בני יהודה לא נשתחוה לאל אשר, וכמוזו לו בזה על מה שהודה
 היא

בילד דאז דוא אויפֿשטעללען
 לעסעסט, ניכט אנבעטהען
 וועררען? — (יט) דא וואַרד
 נבוכדנצר וואַ זעהר ערגריממט,
 דאָס זיינע געזיכטסציגע זיך
 פֿערענדערטען וועגען שדרך,
 מישך, אונד עכד נגו, אונד
 ער בעפֿאהל, דען אָפֿען זיע
 בענמאהל מעהר צו הייטצען,
 אַלס איהן צו הייטצען נאָטהע
 ווענדיג וואַר. (כ) אונד אייני
 גען שטאַרקען מעננערן אויס
 זיינעם העערע בעפֿאהל ער,
 דען שדרך, מישך אונד עכד
 נגו צו בינדען, אונד זיא אין
 דען גליהענדען פֿייעראָפֿען צו
 ווערפֿען. (כא) יענע מעננער
 וואורדען אַלואַ געבונדען,
 אין איהרען ביינקליידערן,

די הקימת לא נסגד: (יט) באדין
 נבוכדנצר התמלי חמא וצלם
 אנפורהי אשתנו על שדרך
 מישך ועכד נגו ענה ואמר
 למזא לאתונא חד שבעה על
 די חזה למזיה: (כ) ולגברין
 גברי חיל די בחילה אמר
 לכפתה לשדרך מישך ועכד
 נגו למרמא לאתון נורא
 יקדתא: (כא) באדין גבריא אלך
 כפתו בסרבליהון פטישירון

אשחני קרי. יתיר י
 וכדבלחהון

ר ש י

(יט) התמלי חמא. נחמלא חימה: וללס אנפיהי אשחני. ופרלוק פניו נשתנו: למזא לאתונא. להלית
 לכנשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שנע פעמים שיטערוהו עד כדי הסקו
 וכאלו יבעירוהו ז' שעורין כמוהו: למזיה. להסיקו: (כ) ולגוברין גברי חיל די בחילה. ולאנשים
 גבורי נח אשר בחילו: אמר לכפתה. לוב לאסור אותם שראה מתחזקים לענותו קשות ואמר גבורים
 הם אלו וכוה לגבורים אשר בחילו לאסור אותם: (כא) גובריא אלך. אנשים אלו: כפיתו
 בסרבליהון. נתקשרו בנגדי מעטפותן: פטישיון וכרבלתהון. מיני מלבושי מלכות שהיו להם
 ואע"פ

ב א ו ר

הוא עלמו כי ה' הוא אלה אלהין ומרא מלכין (לעיל ב' מ"ז) ואיך נעבוד לזולתו? (יט) אשחנו,
 הקרי בל"י והוא הנוכח כי הוא יסמך על כללם שהוא הנסמך כדניו, ולפי הכתיב ישוב הסעל
 על הסומך אנוכי (כי פנים יבוא תמיד בחומר או פעל רבים) שלא במשפט, ומלינו לו
 רעים (עיין חל"ע שלי דפוס פראג חלק ג' ערך דרכי הגשון). על, נעבור, כמו על דבר שרי
 (בראשית י"ב י"ז), נשחנו פניו נעבור שענו עזות. חד שבעה, הוא רק דרך גוזמא והפלגה,
 כמו שנעמים יקס קין (שם ד' כ"ד) וכדומה הרבה נודע. די חזה, מן הראוי, כי כמו שנאמר
 מן ראה ראוי בדחז"ל (וכן במקרא שנע הוערות הראויות (אסתר ב' ט') כלומר דבר שנראה
 מוכשר למה (חויסערזעהען, פאסטענר), כן הוא משרש חזה בארמית כמו שמורגל כפי חז"ל
 למה חזי. (כ) גברי חיל, לאסור שלשה אנשים לא היו לריבין גבורי החיל אשר בלנא, אולם
 הענין כמו שכתב החכם וענגערקע כי המה היו משומרי ראש המלך (וייבומחען), ומחקם הוא
 להמית הרוגי מלכות, והעד רב טבחיא דלעיל. (כא) בסרבליהון, תרגמתי שלשה מיני הנגדים
 הנוכרים ע"פ החכם וענגערקע אשר ידיו רב לו בלשונות בני קדם, והעמיק לחקור על מחלב
 שרשי המלות האלה, ויען כי העחקתו מסכמת עם חכמי ישראל (עיין רד"ק רש"י ראנ"ע וערוך
 ובפרט בהגהות הרב בעל מערכי לשון בערך פ ט ט), לכן סמכתי עליו, כי אנכי אודה ולא
 אנוש כי לי לא נפתח מקור לשונות הישנות, מסגו ישאנון חכמי העמים, ואין מדרכי לדרוש
 במופלא ממני. והנה על אשר השליכוס לכנשן בנגדיהם, אמרו חז"ל שהיה זה לכבוד ולתפארת
 עיין

וְכַדְבַּלְתְּהוֹן וּלְבַשִּׁיהוֹן וּרְמִיו
 לְגֹאֲ-אֶתוֹן נִוְרָא יִקְיִדְתָּא:
 (כג) כָּל-קַבֵּל וְיָנָה מִן-דִּי מַלְת
 מַלְכָא מַחְצְפָה וְאַתוּנָא אִוְה
 יִתִּירָה גְבַרְיָא אֵלֶךְ דִּי הַסְקו
 לְשַׁדְרָךְ מִישַׁךְ וְעֵבֵד נְגוּ קַטְל
 הַמוֹן שְׁבִיבָא דִּי נִוְרָא: (כד) וְגְבַרְיָא
 אֵלֶךְ תְּתַתְּרוֹן שַׁדְרָךְ מִישַׁךְ
 וְעֵבֵד נְגוּ נְפִלוּ לְגֹאֲ-אֶתוֹן-נִוְרָא
 יִקְיִדְתָּא מְכַסְתִּין: (כה) אֲדִין
 נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָא תוּהַ וְקַם

וואַמווערן אונד מאַנטעלן אונד
 געווענדערן, אונד וואורדען
 אין דען ברענגענדען פֿייער־אָ-
 פֿען געוואַרפֿען. (כג) דאָ נון
 דער בעפֿעהל דעס קעניגס
 זעהר שטרענג וואַר, וואורדע
 דער אָפֿע: זאָ זעהר געהייצט,
 דאָס דיא פֿייער־פֿלאַמע יענע
 מענגער ערגרעף, וועלכע
 דען שירך, מישך אונד עבד
 נגודאָהן געבראַכט האַטטען,
 (כג) נאַכדעם דיעזע דרייא
 מענגער, שירך, מישך אונד
 עבד נגו, בערייטס געבינדען
 אין דען ברענגענדען פֿייער־אָ-
 פֿען געפֿאַללען וואַרען.
 (כד) היערויף ערהוב זיך דער
 קעניג נביכדנצַר אין האַסט
 אונד

ר ש י

ואע"פ שהיו יולאין לידון לפני אותו רשע דיני מיחה לא שנו בנדיהם להשפיל את גדולתם
 מכאן למדו חכמים שאפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן השררה שהחזיק בה: וכדנלתהון.
 יש לו דוגמא (כד"ה ט' ע"ו) ודוד מנורבל: ורמיו לגוא אחון נורא. והואלכו לתוך כנשן
 צוערה: (כב) כל קבל דנה. כל עממת זאת אשר מצות המלך היתה עזה: ואחונא אזיה יתירה.
 והכנשן הוסק מאד: גבריא אלך. האנשים הנכורים אשר קצרו את חנניה מישאל ועזריה
 והשליכום לכנשן: קטל המון שביבא די נורא. שרף אותם כח שביבא האש: (כג) מכסתין.
 קשורין: (כד) מוה. תמה: וקם בהתנהלה. ועמד בנהל: ענין ואמרין. עונים ואומרים

ב א ו ר

(עיין רש"י), וחכמי העמים אמרו שעשו זה שלא לאחר מלהפיק רלון המלך, ושכן היה המנהג
 בארץ פרס; אולם יהיה איך שיהיה הזכיר הכתוב בזה כדי להגדיל הנוס שאף הנגדים העלולים
 להשקף בהריחם אש, ריח נור לא עדת בהון. והנה חכמי העמים שאלו מדוע לא השתדל
 דניאל להכילם, הלא הוא היה גדול מאד בעיני המלך? אולם אין זה טענה, כי הוא ידע
 שבלתה עליהם הרעה מאת המלך וחמתו אין להשיב, ופחד פן גם עליו תעבור הנוס כי יאמר
 לו המלך לך עבד אלהים אחרים, ומי יעמוד אז בפרץ להקל עול אחיו שה פזורה אס גם הוא
 לטבח יונבל, הן לא ללדקה תחשב לו זאת אס ללא יועיל יחרף נפשו למות. (כב) מן, כל עמת
 זאת אשר מצות המלך היתה עזה (רש"י), ומלת מן להורות הסנה כמו מדעתי כי קשה אחת
 (ישעי' מ"ח ד') ורבים כמוהו, והענין לפי שהיה דבר המלך נחמן, ולזה מהרו להשליכום אל
 הכנשן ולא נשמרו מן האש הגדולה. די הסקו, השרש נסק יאמר על ההעלאה (הינויף-פיה.
 דען, בריגען, טטייגען), וכן הוא בעברית אס אסק שמים (תהלים קל"ט ח') והואשאל גם
 על הנערת האש בתנור כידוע מדח"ל לפי שמעלים את הלהב, ובעברית בשי"ן שמאלית ואש
 נשקה ביעקב (שם ע"ח כ"א) וכדומה, וכאן הכוונה על העליה כי היה כנש עולה לפי הכנשן
 והם העלום לשם ואחוזם שביבי האש. (כג) וגבריא, כנר אמרתי לך פעמים בשם הרד"ק שיש
 וי"ו יורה על זמן העבר (עיין מכלול), ויהי' זה כמוהו, והענין כי כשגזרפו האנשים אשר העלום
 כנר היו סנניה וגו' מושליכום לכנשן וכדמחורגס. (כד) חוה, ויחד יאסק חרדה גדלה (כראשית
 כ"ז

הרגום אשכנזי

אונד ערשרעקט, אונד זאגטע צוויינען ראטהען: האבען וויר ניכט דרייא געבונדענע מאננער אין דען פייער אפען געווארפן? דיעזע ערוועדערטע טען אינד שפראכען צום קעניג: געוויס א קעניג — (כה) ער אבער ענטגענטעטע אונד שפראך: איך זעהע פיער מעננער פרייא הער רום וואנדעלן אים פיער, אן דענען ניכטס אערזעהרט איזט, אונד דאן אנועהען דעם פיער טען, גלייכט איינעם געט טער זאגע. (כו) דא נאעה טע זך נבוכדנצר דער טהיער דעם פייער אפענס, היעלט איי גע אנרעדע אונד שפראך: שדרך, מישך אונד עכד נגו, איהר דיענער דעם העכסטען גאטטעס, געהעט הערויס אונד

דניאל ג

בהתבהלה ענה ואמר להדברוהי הלא גברין תלתה רמינא לגוא נורא מכסתין ענין ואמרין למלכא יציבא מלכא: (כה) ענה ואמר הא-אנת חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגוא נורא וחבל לא-איתי בהון ורוה די רביעיא דמה לבר-אקהין: (כו) באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדחא ענה ואמר שדרך מישך ועבד-נגו עבדוהי די-אלהא עליא פקו

ואחו

רביעאה קרין. עלאה קרי

רשי"ו

למלך: יציבא מלכא. אחת דבר המלך: (כה) שרין מהלכין בגוא נורא. מותרין מאסוריהון והולכים בתוך האש: וחבל לא איתי בהון. ומלה לא יש בהם: ורוה די רביעיא. ותוארו של רביעי: דמה לבר אלהין. דומה למלאך שריתי בהיותי עם סנחרב כשגרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה ל"ז) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה עם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם: (כו) קרב נ"ג לתרע אתון נורא. נגש לשער המצר שהנכנס בחובה לדבר עשהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק: פוקו ואחו. לאו ונואו ולא אחר להם עלו ונואו מבאן למדנו ש"ף קרקעית

באור

כ"ז ל"ג) תרגם אונקלוס ותוס יצחק וגו' (ר"ס), וכ"כ רש"י. וקם, הנה היה אלל הכנען אשר הובן להנקם מאויבי המלך (אחיעזר טעטט-פערברעכער) מקום מושב למלך וארץ כנודע, וקם ממושבו. להדברוהי, לשריו ומנהיגיו וינהג מתרגמינן ודבר (ר"ס), וכן ורעו כנשים כדברם (ישעיה ה' י"ז) שענינו כמנהגם, ומזה מדבר (עיין רד"ק ובעזענוס), וגם הראב"ע אמר בן על בתוך הדברו (מיכה ב' י"ב), ועיין רד"ק שרש דבר. (כה) שרין, מותרין, תרגום ויפתח הנמלים (בראשית כ"ד ל"ב) ושרא. ורוה, תואר, יפת תואר (שם כ"ט י"ז) מתורגם שפירת ריוו. לבר אלהין, בענין בני אלהים בעברית שהם מלאכי ה' היושבים בשמים. והנה הראה ה' כי המלאך מתהלך עמהם, להורות כי מלאך ה' חונה תמיד סביב ליריאו, ובענין שזמרו חו"ל שני מלאכים מליים את האדם והוא נקרא כפי העמים (טוטלגייסט), והוא יל"ם מכל לרה, ורמו בזה לנבוכדנצר כי כל כלי יונר עליהם לא יכלח ואך לשא יעמול להרע להם עוד בעתיד. (כו) לתרע, לא וודע לנו איכות בני הכנען הזה, אולם נראה שהיה בלרו פתח או חלון פתוח שהיה יוכל הרואה להזקיר אליו מבלי שיווק. ועל מה שאיחרו עד כה ללחח, עיין רש"י, ולי נראה שגנבו שם עד כי ידעו כי המלך ראה את מלאך ה' לבנות מתהלך בתוכם

וַיֵּאָדָוּ בְּאָדִין נִפְקִין שְׁדַרְךָ מִיִּשְׁךְ
 וְעֵבֶד נָגוּ מִן-גּוֹת נִוְרָא:
 (כו) וּמִתְכַנְשִׁין אֲהַשְׁדַּרְפְּנִיא
 סַגְנִיא וּפְחֻתָא וְהַדְּבָרִי מִלְכָא
 חֻזִּין לְגַבְרִיא אֱלֹךְ דִּי לֹא-שְׁלַט
 נִוְרָא בְּגַשְׁמֵהוּן וְשַׁעַר רֵאשֵׁהוּן
 לֹא הִתְחַרְךְ וְסַרְבְּלִיהוּן לֹא שְׁנוּ
 וְרִיחַ נֹר לֹא עֲדַת בְּהוּן: (כז) עֲנִה
 נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר בְּרִיךְ אֱלֹהֵהוּן
 דִּי-שְׁדַרְךָ מִיִּשְׁךְ וְעֵבֶד נָגוּ דִּי-
 שְׁלַח מְלָאכְהָ וּשְׁזַיֵּב לְעַבְדֵּיהּ
 דִּי הִתְרַחְצוּ עֲלוּהִי וּמְלַת מִלְכָא
 שְׁנִיו וַיִּהְיוּ גַשְׁמֵיהוּן דִּי לֹא-
 יִפְלְחוּן וְלֹא-יִסְגְּדוּן לְכָל-אֱלֹהֵי
 לְהַן לְאֱלֹהֵהוּן: (כט) וּמְנִי שִׁים

קאממעט הער, — — דא
 גינגען שדרך, מישך אונד עבד
 נגו אויס דעם פֿייעראַפֿען הע=
 רויס. (כו) דיא סאַטראַפֿען,
 דיא פֿאַרשטעהער, דיא
 שטאַטטהאַלטער אונד דיא
 ראַטהע דעם קעניגס, פֿער-
 זאַממעלטען זיך, דא זאָהען
 זיא דאַס דאַז פֿייער קיינע
 מאַכט האַטטע איבער דיא
 קערפער דיעזער מעננער,
 דאַס איהר הויפט האַר ניכט
 פֿערזענגט וואַר, אונד (כז)
 פֿאַרבע) איהרער ביינקליידער
 זיך ניכט פֿערענדערט האַטטע,
 אויך קיין גערוך דעם פֿייער'ס
 און איהנען וואַר. (כח) נבוכדנצר
 היב אַלזאַ אַן, אונד שפראַך:
 געפריעזען זיא דער גאַטט
 דעם שדרך, מישך אונד עבד
 נגו, דער זיינען ענגעל גע-
 זענדעט, אום זיינע דיענער
 צו רעטטען, דיא אויף איהן
 זיך פֿערלאַכסענד, דען בע-
 פֿעהל דעם קעניגס איבער-
 טעם

טראַטען אינד איהרען קערפער פרייו גאַבען, אום נור ניכט צו דיענען אונד אַנצו-
 בעטהען איינען גאַטט אויסער איהרעם גאַטט. (כט) אונד פֿאַן מיר איזט (יעטלט) דער
 בע-

ר ש י

קרקעית הכנען והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות: באדין נפקין. אע"פ שנטוחין בנס העשו
 להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות ללאת שלא ברשות: (כו) ומתכנשין אהשדרפניא. ד'
 אימות נמנו למעלה באסיפה הראשונה שלא נמנו כאן אדרגוזיא דחבריא גדבריא תפתיא הם
 גבורי החיל אשר הרגם שניב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור: חזין לגבריא אלך.
 דוחין את האנשים האלה חנניה וחבריו: די לא שלט נורא בגשמהון. אשר לא שלטה האש
 בגופם: גשמהון. גופם כל' ארמי ויש רבים בזה הספר: ושער ראשהון לא התחרך. ושער
 ראשהון לא נחרך: לא שנו. לא נשתנו ממראיהם: לא עדת בהון. לא סרה לחובם:
 (כח) ענה נבוכדנצר. לוח נבוכדנצר: די התרחלו עלוהי. אשר נטחו עליו: ומלת מלכא שניו.
 ומלת המלך שנו שלא לקיימו: ויהבו גשמיהון. ומסרו גופם: להן לאלההון. זולתי לאלהיהם:

ב א ו ר

בחוכם, ולא יוסיף לענותם עוד כאשר נארכו. (כו) בגשמהון, אמר הראש"ע גופותם, כמו
 וגם יגדל (ישעי' מ"ד י"ד) וכן נחש סם, והוסיף שכן הוא כלשון קדר, ואולי שרשו גוש מעיין
 גוש עפר (איוב ז' ה') והמ"ס למשקל. וסרבליהון, יראם שהיה הבגד הזה לבוע בזמן לבוע
 אשר שתינה מיזם האש ומעמר העצן. והנה יש באמרים האלה מדרך המדרגה (טטייגערונג)
 כלאש

טעם די כל-עם אמה ולשון די-
 יאמר שלה על-אלהיון די-
 שדרך מישך ועבד נגוא הדמין
 יתעבד וביתה נולי ישתוה כל-
 קבל די לא איתי אלה אחרן
 די-יכל להצלה כדנה: (ל) בארין
 מלכא הצלח לשדרך מישך
 ועבד נגו במדינת בבל:
 (לא) נבוכדנצר מלכא לכל-
 עממיה אמיה ולשניא די-דארין

בעפעהל גענעכען, דאס ווער
 אויס אירגענד איינעם פאלקע
 איינער נאציאן, אדער איי-
 נער צונגע, אונעהרערביע-
 טהיג שפריכט פאן דעם גאטט
 דעס שדרך, מישך אונד עבד
 נגו, ואלל פערשטיממעלט,
 אונד זיין הויז איינעם שוטט-
 הויפען גלייך געמאכט ווער-
 דען, ווייל עס קיינען אנדערן
 גאטט ניכט, דער צו רעט-
 טען פערמאג, אלס דיעזען.
 (ל) דאן בעפער דער טע
 נבוכדנצר, דער קעניג, דען
 שדרך, מישך אונד עבד נגו
 אין דיא פראפיניץ בבל.

שלו קרי. דירין קרי
 כלל
 (לא) נבוכדנצר, דער קעניג, אן אללע פעלקער, נאציאנען אונד צונגען, דיא אויף
 דער

ר ש י

(כט) שים טעם. כלומר יושם חק: די יימר שלו. אשר יאמר משנה כלומר שום דבר של
 ונאי: הדמין. אברים כלומר ינתחווהו לאבר ס: נולי ישתוה. אשפה יושם: די יכל להללה
 כדנה. אשר יבול להכיל כזאת: (ל) הלל. הללית והגדיל אותם: (לא) נבוכדנצר מלכא
 לכל

ב א ו ר

כאשר יבין כל משכיל. (כט) שלו, כמו שלה בעברית שהוא מענין שגה ומשגה (חיררען,
 זיך פערגעהען), וכמו שאמר הראב"ע שהוא כענין ויבהו על השל (שמואל ב' ו' ז'), והכוונה
 אשר ידבר תועה על ה' וישם בו חסרון וגרעון כבוד, ולדעתיו כבוד המלך בדבריו כנגד המלשינים
 אשר הבעירו את חמתו על חמ"ע על כי לא השתחוו לאל נכר. הדמין, עיין לעיל (ב' ה').
 (לא) נבוכדנצר, זה פתשגן הכתב ששלח נבוכדנצר לכל העמים אשר תחת ממלחתו. ודע כי
 חכמי העמים מני אז שמו כאן תחלת הפרשה, ולדעתם כל דברי הפרשה הנאה המה דברי
 האגרת שכתב נבוכדנצר להם את אשר קרה לו, לזה בא הספור בלשון מדבר בעדו, אנה
 נבוכדנצר שלה הוית וגו'. וכן נראה דעת הראב"ע שהיה תוכן האגרת הפלא שיעשה נבוכדנצר
 כמה שסופר בפרשה הנאה, שכן כתוב להלן (ד' ג') על ומני שים טעם וז"ל: יספר את כל
 המעשה שעבר ונכתב כנה בעבור כבוד דניאל שכתב המלך בן לכל מדינות מלכותו, ומפאת
 גדולה היתה לישראל ע"כ. ואם גם לא אשוב לעון לשנות סדר הפרשיות כאשר עשה גם החכם
 מהר"י אברבנאל בפירושו לנביאים ראשונים וגם אחרונים (ועיין במבוא לספר מלכים), מ"מ
 יראה לי כי החלוקה שנידונו היא על פי המשפט, כי לדבריהם קשה כמה שמן פסוק כ"ה
 עד ל"ג בפרשה הנאה, דרך הסופר לו, ויגיד אשר קרה לנבוכדנצר בנוף נסתר (ורחוק הוא
 מא- לאמר שהוא כענין ואל משה אמר עלה אל ה' (שמות כ"ד א') וכדומה כמו שכתב הראב"ע,
 כי אם גם יבוא לפעמים השם תחת הכנוי, מ"מ לא מלינו כלל שיבוא ספור שלם ע"ד גוף
 הנסתר, אם הוא הוא המדבר בעלמו), ומפסוק ל"ג עד סוף הפרשה ישוב שוב אל המדבר
 בעדו, וכבר עמלו חכמי העמים לתקן המעוות הזה ולא עלתה בידם; ולזה אני אומר לישר
 הרבנים הזלה, שהענין כך הוא: דברי האגרת יבואו רק על מעשה חמ"ע, ובא בהאגרת
 כל הספור רק שכותב ספר דניאל השמיט זה שכבר זכרכו בסופו (ולולא יאמתי לשלוח ידי בסדר
 הפסוקים

דניאל ג ד

תרגום אשכנזי יח

דער גאנצען ערדע וואָר. נען — — הייל אייך אין פֿיל. לע! — (לג) דיא צייכען אונד וואונדער, וועלכע דער העכ. סטע גאָטט מיר ערוועז, פֿינע דע איך פֿיר גוט, בעקאָנט צו מאַכען. (לג) זיינע צייכען — אָ! וויא גראָס זינד זיא! — זיינע וואונדער, — וויא מעכ. טיג! — זיין רייך איזט איין עוויגעס רייך, אונד זיינע העררשאַפֿט, וועהרעט פֿיר אונד פֿיר.

בְּכָל-אַרְעָא שְׁלַמְכוֹן יִשְׁגָא :
(לג) אַתִּיא וְתַמְהִיא דִּי עֲבַד עָמִי
אֱלֹהָא עֲלִיא שְׁפַר קִדְמִי לְהַחְוִיָּה:
(לג) אַתּוּהִי כְּמַה רַבְּרִבִּין וְתַמְהוּהִי
כְּמַה תְּקִיפִין מְלָכוּתָהּ מְלָכוּת
עָלַם וְשְׁלִטְנָה עִסְדָּר וְדָר :
ד (ה) אָנָּה נְבוּכַדְנֶצַּר שְׁלַחַהּ הוּיָת
בְּבֵיתִי וְרַעַנָּן בְּהִיכְלִי :
(ג) תְּלַם חֲזִית וְיִדְחַלְנִי וְהָרַהֲרִין
עַרְמִשְׁכְּבִי וְחַוִּיר אֲשִׁי יְבַהֲלְנִי :

ד (ה) איך נבוכדנצר לעבטע רוהיג אין מיינעם הייזע אונד גליקליך אין מיינעם פֿאל.

עלאה קרי ומני לאסטע. (ג) דא האטטע איך אויף מיינעם לאגער איינען טרוים, דער מיך בעבען מאכ. טע, (המטטע) פֿארשטעללונגען אונד געבילדע מיינעם הויפטעם, דיא מיך ערשרעקי טען

ר ש י

לכל עממיא . זה תופס כחז האגרת . נבוכדנצר המלך . שאל לשלום לכל העמים : (לב) שפר קדמי להחויא . טוב לי להגיד :
ד (א) שלה הוית צביתי . שלו הייתי : (ב) וידחלונני . ואיים עלי והפסידני :

ב א ו ר

הפסוקים הייתי אומר כי פסוק כ"ט מקומו אפר פסוק ל"ב, כי אחרי שאמר אחיא ותמהיא, אפר ומני שים טעם, ופסוק ל' הוא סוף הפרשה, ואז יבוא דבר דבור על אפניו, באשר יבין המאכל, ובפרשה ד' יתחיל ספור חדש אשר העתיק ממגלות ילדי היום (טמגעבוך) שהיה לנבוכדנצר לעלמו בדרך המלכים השונים, ובחז נבוכדנצר לו לזכרון על ספר את כל דברי החלום ופחדונו למען יראה היעמדו דבריו אם לא? ומן פסוק כ"ה עד ל"ג השלים המספר הספור מפי סופרים וספרים אחרים, ומפסוק ל"ג עד סוף הפרשה שוב מלא ראש בכתב אמת דברי נבוכדנצר והעתיק אותם נכתבם ובלשונם, ובדאי כי יתאמת הדבר יותר אם האיש יעיד על עכמו ויספר את אודותיו, מאם יודיעום איש זולתו, ובוה ידמה בעיני כי הסירותי כל אכן נגף בענין הזה. שלמכוון ישגא, כל הפסוק הזה הוא רק פתח הכתב (דיח אויפֿטרייט), וכיונא בו מלינו בעזרא (ג' י"א) באגרת רחום בעל טעם, וכן (שס ז' י"ב) ארתמסתא מלך מלכיא לעזרא כהנא וגו'. (לב) עבד עמי, על פי דרבי הכוונה מה שעשה לפני, או נאמר שגב עמו עשה חסד כי מנעוהו מנא בדמים ולהרוג לדיקים ונקיים כאלה. (לג) אחוחני, אומותיו כמה גדולים. וחמהוהי, ונפלאותיו כמה חזקים.

ד (א) ורענן, השרש הזה יורה בעלם על העץ אשר עומד באנו ויגביה פארותיו, עץ רענן (דברים י"ב ב') וכדומה, ויאמר גם על העלה הרעוב ויגדל, והיה עלהו רענן (ירמי י"ז ח'), ואולי שרשו בארמית ויתחלף המ"ס בנ"ן, כי ר"ס יאמר בלשון ארמית על ההגבהה (טרהעבען), עיין ערוך ערך רעם, והואשאל אח"כ על ההללמה והטובה העכומה (תהלים ל"ז ל': ונ"ב י'); ופנמי העמים אמרו לפי שראה בחלומו האילן, לכן נשא בבר המשל מן העץ, אולם אין לורך כי כבר מלינו גם התואר הזה על שמן, בלומי בשאן רענן (תהלים כ"ב י"א) שגנינו על שמן הרטוב אשר ריחו לא נמר (פריטעס פֿהז). (ב) והרחרין, יפה אמרן פנמי העמים

תרגום אשכנזי

טען. (ג) דער בעשעהל ערנינג פאן מיר, אללע ווייזען בכל'ס פאר מיך צו בריונגען, דיא מיר דיא דייטונג דעס טרוימעס נע. בען זאלטען. (ד) דא קאמען דיא בילדער שריפט: קונדיגען אונד דיא בעשווארער, דיא קאלדער אונד דיא רעטהועל-לאזער, אינד איך זאגטע איה-נען דען טרוים. זיא וואוסטען זבער ניכט, מיר זיינע דייטונג צוגעבען. (ה) דאן קאם דניאל פאר מיך, דעססען נאמע בלטשאצר א זט, נאך דעם נאמען מיינעם גאטטעס, אינד אין וועלכעס דער גייסט דער הייליגען געטטער רוהעט: איך זאגטע דיעזעס דען טרוים. (ו) בלטשאצר (זאגטע איך) מיי-סטער דער בילדער שריפט.

דניאל ד

(ג) ומני שים טעם להנעלה קדמי לך הכימי בכל די פשר חלמא יהודעני: (ד) באדין עליון חרטמיא אשפוא בשדיא וגזריא וחלמא אמר אנה קדמיהון ופשרה לא מהודעין לי: (ה) ועד אחרין על קדמי דניאל די שמה בלטשאצר כשם אלהי ודי רוח אלהין קדישין ביה וחלמא קדמיה אמרת: (ו) בלטשאצר רב חרטמיא די ואנה ידעת די רוח אלהין קדישין בך וכל רז

יחיד ל'. בשדאי קרי. יחיד י' לא קיין

ר ש י

(ה) ועד אחרין. ועד אשר באחרונה הובא לפני דניאל: כשם אלהי. ע"א של צבל כל שמה טענר שס לאן סכמה הוא נארמי: (ו) וכל רז לא אנס לך. וכל סמוס לא נאנס ולא נכמד ממך

ב א ו ר

העמים (כאשר הביא לענגערקע במקום הזה) כי הוא מענין הריון, וכן יאמר בלשון אשכנז (איט זיינעק גערחנקען טווחנגער געהען). (ד) אמר אנה, כתב הראש"ע וז"ל: אמר חנה ולך אמר אמריח, כיגס הוא נכון כל וכמוהו אני הגדר (אי"ג ג' א') ונאשאר אני (יחזקא ט' ח') כי אומלל אני (תהלים ו' ב') עב"ל. ופשרה, הנה מגמת כוונת מחבר ספר דניאל לא לבד להראות כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה לחזק עמוקות מגי ששך, חבל גם להודיע כי כל חכמות המכשפים הצל המה אין בהן מועיל, לכן בפרשה ב' יספר לנו כי דניאל ברוח שדי אשר הבינהו, ידע לחוות החלום עם הפתרון, ובאן יודיע כי המרטומים והאשפים לא היה לאל ידם לפתור החלום אשר הוגד להם. (ח) ועד אחרין, אף שהיה דניאל רב סגנין על כל חכימי צבל ורב חרטמיא, הנה הביא אותו באחרונה כדי לנסותם, כי כבר סג לנו מלהאמין בדבריהם כנראה מספור הקודם, ואין ספק כי גם אם היו נודאים מלגס פשר מה, עוד ה' שואל המלך את פי דניאל, ונראה שגם המה פחדו מזה, כי לולא זאת אין ספק שאו לו משאות שוא במנהגם. וכתב הראש"ע וז"ל: ועד אחרין אחרון ואם בו רוח אלהין קדישין הוא קדוש ע"כ, ויראה לי כי בא לבאר לנו שכוונת המחבר הוא כי וכוונתו אמר לקרוא לדניאל אשר שמתו שמו בלטשאצר בשם אלהי, כי זה השם יאות לפי די רוח אלהין קדישין גיה, ולכן קדוש יאמר לו, וזה באמת פירוש נכון להבנת המקרא, כי לבאורה המאמר הזה אין לו ענין כאן כלל, וכבר הרגישו צוה סכמי פעמים ואמרו מה שאמרו. אמרת, עומד במקום שנים, אמרתי לו החלום וכה דברתי

דניאל ד

לֹא-אָנֹכִי לְךָ הַזְּוִי חֲלָמֵי דִי-חֲזוּת
וּפְשָׁרָהּ אָמַר: (ז) וְהַזְּוִי רֵאשִׁי עַל-
מִשְׁכְּבֵי הַזֶּה הַיּוֹת וְאֵלוֹ אֵילָן
בְּגוֹזֵי אֶרֶץ אֲרֹמָה וְרוֹמָה שְׂגִיָּא:
(ח) רְבֵה אֵילָנָה וְתַקֵּף וְרוֹמָה
יִמְטָא לְשָׁמַיָא וְחֲזוּתָהּ לְסוֹף כָּר-
אֶרֶץ: (ט) עֲפִיָּה שְׁפִיר וְאַנְבִּיָּה
שְׂגִיָּא וּמְזוֹן לְכֻלָּא בְּהַ תְּחַתּוּהִי
תְּטַלֵּל וְחַיּוֹת בְּרֵאָה וּבְעַנְפוֹהִי
יִדְרוֹן צְפִירֵי שָׁמַיָא וּמִנְהָ יִתְזוֹן
כֹּל יִתִּיר'

הרגום אשכנוי יט

קִיּוֹן גַּעְהִימְנִים דִּיר אֹנְעֵרֵי
פְּאָרְשֵׁלִיק בְּלִיבֵט! זָאָגַע מִיר
דִּיא דִּיטוֹנַג מִינַעַם טְרוּמַנְגֵי
זִיכְטֵעַס, דָּאָ אִיךְ גַּעוּעָהֶען.
(ז) דִּיעוּעַס וּוְאַרְעֵן דִּיא עֲרֻשִׁי
נוֹנְגֵעַן מִינַעַם גִּיסְטֵעַס אֹיף
מִינַעַם לֶאָנְעֵר: אִיךְ זָאָה
(כַּעְהֲזִיךְ), אִיין בּוּיִם שְׁמֵאָנְד
אִין דַּעַר מִיטְטֵעַ דַּעַר עֲרַדַּע,
עֲרוּוְאַר זַעְהַר הָאָךְ. (ח) דַּעַר
בּוּיִם וּוְאַר גֵּרָאָס אֹנְד שְׁטֵאָרְק,
זִינַעַ הַעָהֶע רִיכְטֵעַ בּוּיִ אָן דַּעַן
הִיסְמַעַל, דָּאָס מַאָן אִיהֶן זַע־
הַעַן קֶאָנְטֵעַ בּוּיִ אָנוּ עֲנַדַּע דַּעַר
גֶּאָנְצֵעַן עֲרַדַּע. (ט) זִיין לִיב
וּוְאַר שְׂאָן, זִינַעַ פֶּרוּכְט גֵּרָאָס;
פִּיר אֶלְלַע וּוְאַר שְׁפִיזֵעַ אָן

אִיהֶם, אֹנְטֵעַר אִיהֶם שְׁאִמְטֵעַטֵעַן זִיךְ דִּיא טַהֲעֲרַע דַּעַס פֶּעֲלַדַּעַס, אִין זִינַעַן צוּוִיגֵעַן
וּוְאַהֲנַטֵעַן דִּיא פֶּעֲגַעֵל דַּעַס הִיסְמַעַלֵס, אֹנְד פֶּאָן אִיהֶם קֶאָנְטֵעַ יַעֲרַעַס טַהֲעֲרַע גַּע־
שְׁפִיזֵט

ר ש י

מִטְךָ: (ח) רְבֵה אֵילָנָה וְתַקֵּף. גְּדֵל הָאֵילָן וְהוֹחֵז וְעַלֵס: יִמְטָא לְשָׁמַיָא. הַגִּיעַ הַשְּׂמִיָּם:
(ט) עֲפִיָּה שְׁפִיר. עֲנִפִּיה נָאָה: וְאִנְבִּיָּה שְׂגִיָּא. פִּרְיוֹ רַבּוֹ: וּמְזוֹן לְכֻלָּא בְּהַ. וְכִי מְזוֹן לְכֻלָּא
בְּרֵיָּה הִיָּה בּוֹ: תְּטַלֵּל. ל' כֹּל: יִדְרוֹן. ל' מְדוּר וְלִינָה: יִתְזוֹן. ל' מְזוֹן:
חזק

ב א ו ר

דְּבַרְתִּי וּבְדַמְתוּרַנְס. (ו) לֹא אָנֹכִי, הִיאָנְעֵ אָמַר לֹא יִנְלַחַךְ וּכְמוֹהוּ אִין אֹנֹס (אֲסַתֵּר א' ח')
מְנַלַּח מְכַרִּיָּת ע"כ, כְּלוּמַר אֲחַה חֲמַשֵּׁל בּוֹ לְבוֹא עַד תְּכוּנָתוֹ, וּר"ס כְּתַב אִין סַפֵּק לְךָ, פ"א
אִין אֲחַה מְלַטְעַר לְפִי שְׁאֲתָה נְבוֹא מוֹנֵהָ אֹנֹס כְּמוֹ נְסִיָּסִין עֲב"ל (וְעִיָּין עֲרוּךְ עֲרוּךְ נֹס וְנִסִּים);
וְלִדְעַתּוֹ נֹכַח לֹמַר שֶׁהוּא מֵשַׂרֵשׁ נֹס בְּעַבְרִית כְּלוּמַר שְׂכַל רוֹ לֹא יוּכַל לְהַמְלֵט מִמֶּךָ (קִיּוֹן גַּע־
הִיִּיחִיָּים קִתְּן דִּיר עֲנִטְגָהֶען), וְעִיָּין גַּם בְּעֲרוּךְ עֲרוּךְ אֹנֹס בְּהַעֲרָה מֵאֲחַהֲרֹב בַּעַל מַעֲרֹבִי לְשׁוֹן.
(ז) וְאֵלוֹ אֵילָן, הַחֲדָמוֹת מִמְלַכָּה חֲקִיפָה לַעַן גְּדוֹל הַקּוּמָה נוֹדַע מְדַבְּרֵי הַנְּבִיאִים, וּבְפִרְט
מֵהַמְשַׁל אֲשֶׁר נִשָּׂא יִחְזַקְאֵל עַל אֲשׁוּר (יִחְזַקְאֵל ל"א ג' — י"ח) שֶׁהוּא כַּעֲיֵן הַחֲלוּס הַנּוֹכַח בְּאָן.
(ח) רְבֵה אֵילָנָה, הִנֵּה כְּכֹר נִאֲמַר וְרוֹמָה שְׂגִיָּא, וְלֹאָה אָמַר הַחֲכָם וְיִכְאָעִים שֶׁהָאֵילָן הִיָּה
הוֹלֵךְ וְגֵדֵל, וַיֵּשׁ סַמֵּךְ לְדַבְּרוֹ בְּמָה שְׂכַח הַפַּעַל יִמְטָא בְּעַתִּיד בְּדַךְ עַל פַּעוּלָהּ הַמְחַמַּדָּת,
אִךְ בְּחַרְגוּמֵי לֹא נְטִיחֵי מַדְעַת רַבֵּי הַמַּעֲתִיקִים. וְחֻזְחָהּ, הִיאָנְעֵ וְהַרְדֵּק פִּירָשׁוֹ עוֹפִיּוֹ כַּעֲנִין
קִרְן חֲזוּת דְּלִקְמָן לְפִי שֶׁהִיָּה לְקִרְן כְּדָמוֹת סַעִיפִים, וַיֵּשׁ אֹימִרִים שֶׁהוּא כְּמַשְׁמַעוֹ כְּלוּמַר מֵרֵאשִׁי
הִיָּה נִרְאָה בְּכֹל הָאֲרֶץ; אֲבָל הִיאָשׁוּן יִרְאָה לִי יוֹתֵר נִבּוֹן לְפִי שְׁנַפְסוּק הַנֵּשׂ מְדַבֵּר מִן הַעֲלִים
(כִּי כֵן פִּירָשׁוֹ רַבֵּי הַשְּׂפָרָשִׁים מֵלַח עֲפִיָּה) וּמִן הַפִּרְי, לִכְן נִכְיֵן הוּא שֶׁהוֹכִיר בְּחַחֲלָה הַעֲנִפִים
וּכֵן חַרְגַמְתִּי. (ט) שְׂגִיָּא, חַרְגַמְתִּי ע"פ הַחֲכָם דַּע וְעִטְטֵעַ שֶׁהוּא עַל הַאִיבּוֹת (גֵּרָאָסֵעַ), וְעַל
הַכְּמוֹת יִאֲמַר וּמְזוֹן לְכֻלָּא בְּהַ, כִּי בֹהַ יְהִיָּה עֲרוּךְ נָאָה לְשׁוֹן הַפַּעַלִים שְׁפִיר וְשְׂגִיָּא כֹּאֲשֶׁר
הַעִיר ע"ז הַחֲכָם לְעַנְגְּעוּקֵעַ. וְכַנְהָ יִתְזוֹן, לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעַלֵּס וּמְזוֹן לְכֻלָּא בְּהַ, הוֹסִיף עֲתָה
שֶׁלֹּא אָמַר זֶה בְּדַךְ הַאִיבּוֹת, רַק עֵינָיו רָאוּ כִּי מִנְהָ יִתְזוֹן כֹּל בְּשַׂרָהּ, וְאָמַר יִתְזוֹן בְּעַתִּיד לְפִי
שְׁחַמִּיד בּוּיִ אֹנְכִים מַשְׁנוּ וּכְאֲשֶׁר הַעֲרַנוּ כַּעֲמִים, וַיֵּעַן אֲחִין הַמֵּאֲמַר חֲזַה עִיקֵר, לִכְן נִשְׁמַע
לְהֵלֵן

כָּל־בְּשָׂרָא: (י) הַזֶּה הָיִית בְּחַזוֹן
 רֵאשִׁי עַל־מִשְׁכְּבִי וְאֵלֹו עִיר
 וְקִדְיִשׁ מִן־שָׁמַיָא נָחַת: (יא) קָרָא
 בְּחֵיל וְכֵן אָמַר גְּדוֹ אֵילָנָא וְקִצְצוּ
 עֲנַפּוֹהֵי אֲתָרוּ עֲפִיָהּ וּבְדָרוּ אֲנָבָהּ
 תְּגַדְּ הַיּוֹתָא מִן־תְּחִתּוֹהִי וְצִפְרָיָא
 מִן־עֲנַפּוֹהֵי: (יב) בָּרַם עֵקֶר
 שָׂרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבָקוּ וּבְאַסּוֹ־
 דִּי־פְרוֹזֵל וּנְחַשׁ בְּדַתְאָא דִּי בָרָא
 וּבְטַל שָׁמַיָא יִצְטַבַּע וְעַם־חַיּוֹתָא

שפיזט ווערדען. (י) אויך זאג
 איך אויף מיינעם לאגער אין
 דען ערשיינונגען מיינעם הויפֿ-
 טעם, דאָס איין (חיבער זיך)
 וואָכענדער—איין הייליגער—
 פֿאָם היממעל העראַב שטיעג.
 (יא) די עזער ריעף מיט קרעפֿֿ-
 טיגער (טטיזשע), אונד שפראך
 אַלואַ: הויט אום דען בוים,
 ברעכעט אַב זיינע צווייגע, שיטֿ-
 טעלט אַב זיין לויב, אונד צערֿ-
 שטרייעט זיינע פֿרוכט; עם
 פֿליהע הינועג דאָ ווילד אונֿ-
 טער איהם, אונד דיא פֿעגעל
 דעם היממעלס פֿאָן זיינען
 צווייגען. (יב) זיינען ווארצעלֿ-
 שטאַם יעדאָך לאַססעט אין

דער ערדע, אַבר אין פֿעססעלן פֿאָן אייזען אונד ערץ, אים גראַזע דעם פֿעלדעם—
 פֿאָם טהויא דעם היממעלס ווערדען בעפֿייכטעט, אונד מיט דען טהיערען זאָלל ער
 טהייל

ר. ש. י

(י) חזה הוית. רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש. והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל.
 לועק נכח: גדו אילנא. קולו האילן: אתרו עפיה. השירו והפילו ענפיו: ובדרו חנה.
 והפילו פרו: תגוד מותא מן תחיהו. יגודו המות מתחיו: (יב) ברם עיקר שרשהו
 בארעא שכוּ. אך עיקר שרשו הניחו: ובאסור די פרזל ונחש. כלומר תנו רגליו בכנלי ברזל
 כשם שבושין לחום שמניחין אותו באפר כך כנלוהי בכנלים: בדתאא. בעשב השדה כלומר באחו
 שלא חזו משם: ילטבע. יהא שרוי תמיד ל' טבילה: חלקה. חלקו:

ב א ו ר

להלן פסוק י"ח, כי שם נאמר רק ומזון לכלל בה; אך יותר יראה לי לפרש שהו"ו לוחית
 טעם לפיכך המאספו שם כל חיתו יער ועוף השמים, לפי שמלאו שם מחיתם, וכן תרגמתיו.
 (י) חזה הוית, יען כי עתה יבוא ענין חדש, כי עד כה ראה האילן ניפיו ותקפו, ועתה
 עלה הכורת עליו, לכן יתחיל חזה הוית לעורר על המראה הזה, כי כפי הנראה אך על זאת
 חרד לבנו בהקילו יען ראה כי מלאך אלהים עולה בחזיון חלומו, ומזה ידע כי יש בזה סוד
 נעלם. עיר וקדיש, כמו שנתב רש"י והראב"ע שהוא ער תמיד לא ינוס ולא ייטן, אבל גם
 בכלל בו הוראת שומר (כדעת חכמי העמים) שעומד על פקודתו לשמור מעללי איש ומלעדי
 גבר, והו"ו של וקד יש היא לבאר כלומר שלא היה המלאך הזה מנח המשחיתים אשר יעלה
 משאול לפרוש רשת לרגלי איש להדיחהו למען. הורידו שמת (והמה נקראו כפי חז"ל מלאכי
 חבלה, והדברים עתיקים), אך מראהו יגיד עליו שהוא מיושנים בשמים. נחת, ירד וכמהו
 נחת גדודיה (תהלים ס"ה י"ח). (יא) אחרו, כמו שנתב רש"י השירו, ואמר הרד"ק (בסוף ספר
 השרשים בבאורו למלות ארמית בספר דניאל ועזרא) שהוא כמו פירות הנושרין בדמז"ל וא"כ
 יהיה חילוף; אולם כבר נתב בשרש נמר כי יאמר בעברית על כל העברה והעתקה מהמקוה.
 ובדרו, בדר בארמית כמו פזר בעברית, וכבר נא גם בעברית בני"ת בור עמים (שם ה"ח
 ל"ח) ע"ד חז"ל שמעתתיה מנדרין נעלמא. (יב) ובאסור די פרזל, אין לנקש מהמלוס כי
 ישמור דרכי הטבע, ולזה אין לחמוה אס ראה בחלומו את האילן אסור בזיקים ואוכל עשב
 השדה והוסר ממנו לב אנוש, כי מי יאמר לחלוס מה תעשה? וגם פרעה בחלומו ראה שבלים
 דקות נלעו המלאות, מה שהוא ג"כ מן הנמוע. בדחאא, כמו דשא בחילוף הש"ן צמיו.

טהייל האכען און דען קרייטערן
 דעם פֿעלדעם. (יג) זיין מענ-
 שענהערץ זאלל אומוואַנדעלט
 אונד דאָז הערץ איינעם טהיע-
 רעם איהם געגעבען ווערדען.
 (זין דיעזעק לוסטמאָדע) זאללען
 זייעבען צייטריימע איבער
 איהם פֿערגעהען. (יד) דורך
 דאָז אורטהייל דער(זיבער זיך)
 וואַכענדען, געשאה דער אויס-
 שפרוך, אונד דער געפֿאָסטע
 ענטשלוס דער הייליגען, פֿאַר-
 דערטע עס, דאָמיט דיא לע-
 בענדען ערקעננען, דאָס דער
 העכסטע העררשעט איבער
 דיא רייכע דער מענשען, דאָס
 ער זיא דעם פֿערליהעט, אָן
 דעם ער וואַהלגעפֿאללען פֿיני-
 דעט, אונד זעלבסט דען ניער-
 ריגסטען דער מענשען דאָר-
 בער זעצט. — (טו) דיעס
 איזט דער טרוים, דען איך דער

חלקה בעשב ארעא: (יג) לִבְבָהּ
 מִן־אֲנוּשָׂא יִשְׁנוֹן וּלְבַב הַיּוֹא
 יִתְיַהֵב לָהּ וְשִׁבְעָה עֲדָנִין יִחְלַפּוּן
 עֲלוּהֵי: (יד) בְּגֹזֶרֶת עִירִין פִּתְגָמָא
 וּמֵאמֵר קְדִישִׁין שְׂאֵלְתָא עַד־
 דְּבֵרֶת דִּי־יִנְדַּעוּן חֵיָא דִּי־שְׁלִיט
 עֲלֵיא בְּמַלְכוּת אֲנוּשָׂא וּלְמַן־דִּי
 יִצְבֵּא יִתְנַנֵּה וְשִׁפְל אַנְשִׁים יָקִים
 עֲלֵיהּ: (טו) דְּנָה חֵלְמָא חֲזִית אֲנָה
 מִרְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְאַנְתָּה
 בְּדַטְשָׂא צִר פִּשְׂרָא וְאָמַר כָּל־
 קְבֵר דִּי וְכָל־חַבְיִמֵי מַלְכוּתִי לֹא־
 יִכְלִין פִּשְׂרָא לְהוֹדְעוּתְנִי וְאַנְתָּה

ז'ז'ר'. עלאה קרי. יתיר ו'. יתיר י' יתיר ה' א' במקום ה' כהל
 קעניג נבוכדנצר שויעטע אונד רוא בלטשאצר זאנע מיר דיא דייטונג, דען ווען אויך זאללע
 וויזען מיינעם רייכעם ניכט פֿערמאָכטען מיר ווינע דייטונג צו געבען, פֿערמאָגסט דוא עס

דאָך

ר ש י

(יג) ושבעה עדנין. שבע שנים: יחלפון עלוהי. יעברון עליו בגזרה זו: (יד) שאילתא. גזרה וע'
 שנמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזרה קודם אותה שאלתא: עד דברת. כמו למען: די ינדען מייא י
 שידעו כל הקיים: ולמן די יכנא. למי שירכה: (טו) פשריה. פתרונו: ואנת כהל. ואתה יכול:

ב א ו ר

יצטבע, חרגום ירושלמי של וטבלתס נדס (שמות י"ב כ"ב) ויחכבעון, והראב"ע שפתר יורה,
 פירש הענין ולא המלה. (יג) ושבעה עדנין, רש"י ור"ס פירשו ע"פ חז"ל שבע שנים, ולדעת
 חכמי העמים עדן יורה רק על זמן קבוע (חיינע בעטטיאחטע זייט) והוא כמו מו עד בעברית;
 והנה כאשר בא להלן (י"ב ז') כי למועד מועדים וחמי רק על זמן בלתי ידוע לנו, כי שם
 בוודאי אין הכוונה על השנים כאשר יבין כל מעיין שם, הנה גם פה אנוהו לא נדע לחשוב
 העתים האלה, ואולי שבעה הוא רק ע"ד הפלגה וגומא בדרכו. עלוהי, כלומר במעמד
 הזה יעברו עליו שבעה עדנין, וזה ג"כ כוונת רש"י שאמר יעברון עליו בגזרה זו. (יד) ומאמר,
 ע"פ פקודת הקדושים כמו מאמר מרדכי (אסתר ב' ב'). שאלחא, רש"י פירש גזרה ולפי
 שנמלכים וכו' ע"ש; אולם אם גם אף לדעת חז"ל הקב"ה נמלך בפמליא שלו, מ"מ אין זה
 להיסק שהאלוהים נמלכים בה' טרם יגזרו גזרה, כי המשפט אך לאלהים הוא, ומלאכיו אך
 עושי רצונו המה, ולכן יראה שהוא שאלה (פֿעררען, פֿעררענגען), כלומר שפקודת הקדושים
 אשר שאלו הדבר הנאמר למעלה וגזרו אומר. ובתרגומי ראיתי לנאר מלת מאמר כענין אמירה
 בלב וזוה יהיו שני המאמרים מתאימים. (טו) אנה מלכא, הנה לעיל פסוק א' וכן לקמן ל"א
 אמר

וּתְקַפֵּת וּרְבוּחָךְ רַבָּת וּמִטָּת
 לְשָׁמַיָא וּשְׁלִטְנָךְ לְסוּף אַרְעָא:
 (כ) וְדִי חֲזָא מְלַכָּא עִיר וְקַדִּישׁ
 נַחַת וּמִן־שָׁמַיָא וְאָמַר גְּדוּ אֵילָנָא
 וְחַבְלוּהִי בְרַם עֵקֶר שְׂרִשׁוּהִי
 בְּאַרְעָא שְׁבִקוּ וּבְאֶסּוּר דִּי־פְרוּזַל
 וְנַחֲשׁ בְּדַתְאָא דִּי בְרָא וּבְטָל
 שָׁמַיָא יִצְטַבַּע וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא
 חֲלָקָה עַד דִּי־שְׁבַעַה עַדְנִין
 יַחְלִפּוּן עֲלוּהִי: (כא) דְּנָה פִּשְׂרָא
 מְלַכָּא וּגְזֵרַת עֲלִיאָהּ הִיא דִּי מִטָּת
 עַל־מְרָאִי מְלַכָּא: (כב) וְלֶךְ טְרַדִּין
 מִן־אֲנִשָּׂא וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא לַיהוּה
 מְדַרְךְ וְעִשְׂבָּא כְּחֹרִין וְלֶךְ
 יִטְעִמוּן וּמִטָּל שָׁמַיָא לֶךְ מִצְבָּעִין
 וְשְׁבַעַה עַדְנִין יַחְלִפּוּן עֲלִיךְ עַד
 דִּי תַנְדַּע דִּי־שְׁלִיט עֲלִיאָ בְּמַלְכוּת

קעניג! — דער דוא וואָ נראָם
 אינד מעכטיג ביזט, דעססען
 זיך פֿערגרעסערנדע העהע
 ביז אָן דען היממעל, אונד
 דעססען הערשאַפֿט אָן דאָז
 ענדע דער ערדע רייכט. —
 (כ) דאָס פֿערנער, דער קעניג
 איינען (מיבער זיהן) וואַכענע
 דען — הייליגען — העראַכע
 שטייגען זאָה פֿאָם היממעל,
 דער דאָ שפּראַך: הוועט אים
 דען כוים, אונד פֿערדערבט
 איהן, זיינען וואורצעלשטאָם
 אַבער לאַסט אין דער ערדע,
 אין פֿעססעלן פֿאָן איינען אונד
 ערץ, אים גראַוע דעם פֿעל-
 דעם, פֿאָם טוּא דעם היט-
 מעלס זאָלל ער בעפֿייכעט
 ווערדען, מיט דען טהיערען
 האַבע ער טהייל (מן כמהוגג)
 אונד זיעכען צייטריימע זאָל-
 לען (זין דיעזעק לוטטאָנדע) אים
 בער איהן פֿערגעהען —
 (כא) דיעזעס, מיין קעניג!
 (מיט) איינע דייטונג, איהן
 דאָז פֿערהענגניס דעם העל-
 סטען, וועלכעס מיינען העררן
 אונד קעניג טרעפֿען ווירד. —

עלאה קרי. יתיר א'. יתיר י'. עלאה קרי. אנשא

(כב) אויסגעשטאָסען פֿאָן דען מענשען, ווירד, בייא דען טהיערען דעם פֿעלדעס דיינע
 וואָהנונג זיין, אונד גלייך דען רינדערן ווירכט דוא גראַז עססען, פֿאָם טהוּא דעם היט-
 מעלס ווירסט דוא בעפֿייכטעט ווערדען, אונד זיעכען צייטריימע ווערדען איבער דיך
 וועלכעלן, ביז דאָס דוא ערקעננעסט, דאָס דער העכסטע העררשעט איבער דאָז רייך
 דער

ר ש י

לערך. לשנאיך כמו ויהי ערך (שמואל א' כ"ה): (כא) די מטת על מראי מלכא. אשר הגיע
 על אדוני המלך: (כב) ולך טרדין מן אנשא. ואומך יטרדו מכני אדם: לך מלכעין. אומך
 יטכילו: ושבעה עדנין יחלפון עליך. יש לומר גמול בית המקדש שהמריב שנבנתה נשבע שנים:

ב א ו ר

חמיד בעקנות הדורות פירש בן; אולם נכר כתב הראב"ע ח"ל: ויש אומרים כי לנו לשם
 ואין לורך כי נכון הוא כמשמעו ע"כ. (כא) דנה ישראל, כלומר הפתרון הוא הגזרה שיהא
 מפי הקב"ה וכדמתווגס. (כב) ושבעה עדנין, עיין מה שכתבתי לעיל, וגם הראב"ע אשר
 אין

בַּנְשָׂא וּלְמִן דִּי יִצְבֵּא יְהַנְנָה.
 (כג) וְדִי אָמְרוּ לְמִשְׁבֵּק עֵקֶר
 שְׂרִשׁוּהִי דִי אִירְנָא מְלָכוּתָהּ.
 דְּדִי קִימָא מִן דִּי חֲנֻדַּע דִּי שְׁלִיטִין
 שְׁמִיָּא: (כד) לָהֶן מְלָכָא מְלָכִי
 יִשְׁפֵּר עֲלֵיהֶּ וְחֲטִיבֵּ בְּצַדְקָה פִּרְקָה
 וְעוֹיְרָהּ בְּמַחֵן עֲנִין הֵן תְּהוֹרָה
 אֲרָכָה לְשִׁלוּחָהּ: (כה) כִּלְאָ מְטָא
 עַל-נְבוּכַדְנֶצַּר מְלָכָא: (כו) לְקַצַּת
 יִרְחִין הָרִי עֵשֶׂר עַל-הַיְכָל
 מְלָכוּתָא דִּי בְּבַל מְהִיבֵּ הוּא:

ענה יתיר

דויערן. — אַללעם דיעזעס ווידערפֿוֹהר נבוכדנצר דעם קעניג. (כו) גענען דאז ענדע פֿאָן צוועלף מאָנדען, וואַנדעלטע ער אומהער אויף ווינעם, קעניגליכען פֿאללאַסטע

דער מענשען, אונד ער עס דעם פֿערלייהעט, אָן דעם ער וואַהלנעפֿאללען פֿינדעט. (נג) דאס אַבער בעפֿאָהלען וואַרד דען וואַרצעלשטאַם דעם כוימעס שטעהען צולאַכ. סען; (דייטערמיהין) דאס דיין רייך דיר בלייבען זאָלל, זאָ באלד דוא ערקעננעסט, דאס דער היממעל העררשעט. (נד) דאַרום אָ קעניג! מעגע מיין ראַטה דיר געפֿאללען, — ענטלאַסטע דייך דיינער זינדען דורך טילדטהעטיגקייט, אונד דיינער שולד, דורך באַרמ. הערציגקייט געגען ליידענדע, פֿיעללייכט ווירד דיין וואַהל- שטאַנד דאָדורך נאָך לענגער

ר ש י

(כג) ודי אמרו וגו'. אשר אמרו להניח שרשוי של אילן והוא הפתרון: מלכותא לך קיימת. המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך: מן די חנדע די שליטין שמיא. מאחר שמדע שהעליונים מושלים בעלם: (כד) להן מלכא. באמת אחת מלך שמע לעלמי: מלכי. עלתי כמו איעלך אימליכניך: ישפר עליך. עלתי מיטב בעיניך לשמוע מילי: וחטאך בצדקה פרק. וחזאך בצדקה פרוק מעל לוארך: ועויתך במחן ענין. ועוונותיך פרוק בחנינות עניי: הן תהיה ארכה לשלומך. אולי תהא שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיב ענה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניי שכלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו ענה לחנום אמר לו עניי אלו שהגלית רענים הם פרנסם וכן עשה פתח אולרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נביכדנצר: (כו) מהלך הוה. הולך היה

ב א ו ר

אין לי דעת לדעת אלו שבעה עדנים מה הם, אם ימים או שבועים או חדשים או שנים וכו' ע"ש, וכתב עוד והגאון אמר חדשים ע"כ, וגם זה לך לאות נאמן כי פירוש ר"ם שבידיו אינו מהגאון, שהרי הוא אמר בפירוש לעיל כי שבעה עדנים שבע שנים המה, ובאן כתב ממש בדברי הראב"ע כי ז"ל: יש פותרין אותן לימים ומהן לשנים ומהן לחדשים ע"כ. (כג) ודי אמרו, בא הפעל ברבים, אף שהמלאך אשר לוה זה היה רק אחד, לפי שגא בצורת עירין וקדישין. (כד) בצדקה, ענינו כאן מתנות עניי כמורגל בפי חז"ל, ויגיד עליו רעו במחן ענין. פרק מענין ופרקת עלו (בראשית ב"ז כ') שהוא הסרת המשא, וכן בדברי חז"ל טעינה ופריקה, ויש לי עוד דברים נסעיפי השרש הזה, אך שאין כאן מקומו. הן תהוה, מרגמתי כדעת רש"י אולי תהיה שהות לשלומך שלא תמהר הרעה לבא, כי אין נראה דעת המפרשים שארכה לשון רפואה כמו לא עלמה ארכה (ירמיה ח' כ"ג), כי כבר בא זה בגזרת עירין וא"כ אין להשיב, ואם מנינו כי נחם ה' על הרעה, הנה אם כבר נמסר פתגם הקב"ה אל מלאכיו עושי רצונו, אח

ד נ י א ל ד

(כו) עֲנֵה מַלְכָּא וְאִמַר הֲלֵא דָא־
 הִיא בְּבַל רַבְתָּא דִּי־אַנְה בְּנִיתָהּ
 לְבֵית מַלְכוּ בְּתַקְפָּה חֲסִי וְלִיקַר
 הַדְרִי: (כז) עוֹד מִלְתָּא בְּפִס
 מַלְכָּא קַל מִן־שְׂמִיָּא נְפַל לָךְ
 אֲמַרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא
 מַלְכוּתָא עֲדַת מִנְךָ: (כט) וּמִן־
 אֲנִשָּׂא לָךְ טַרְדִין וְעַם־חַיּוֹת בְּרָא
 מְדַרְךָ עֲשָׂבָא כְּתוּרִין לָךְ יִשְׁעִמוּן
 וְשַׁבְעָה עֲדָנִין יַחַלְפוּן עֲלֶיךָ עֲדוּ
 דִּי תַנְדֵּעַ דִּי־שְׁלִיט עֲלֵיָּא בְּמַלְכוּת
 אֲנִשָּׂא וְלִמֵּן דִּי־יִצְבָּא יִתְנַנְּהּ:
 (ל) בַּה שְׁעַתָּא מִלְתָּא סַפַּת עַל־

יתירי . עלאה קרי . נבוכדנצר

תרגום אשכנזי כב

צו כבל . (כו) דער קעניג האָב
 אָן , אינד שפּראַך : איזט ריע .
 זעס ניכט דאָ גראַסע כבל ,
 דאָז איך צים קעניגויטץ כיר
 ערבויעט דורך מיינע געוואַל־
 טיגע מאַכט , אינד צים רוה־
 מע מיינער העררליכקייט .
 (כז) נאָך וואָר דאָז וואָרט אים
 מונדע דעס קעניגס , דאָ ער־
 שאַלל איינע שטימע פֿאַם
 היממעל העראַכדיר ווירד אַנ־
 געקינדגעט , קעניג נבוכדנצר!
 דייע העררשאַפֿט איזט דיר
 ענטנאַממען . (כט) פֿאַן דען
 מענשען אויסגעשטאַסען ,
 ווירסט ביידען דען טהיערען דעם
 פֿעלדעם דוא וואָהנען , דען
 רינדערן גלייך ווירד גראָז די־
 נע שפּיווע זיין , אונד זיעכען
 צייטריימע ווערדען איבער דיך
 וועכסעלן , ביז דאָס דוא ער־
 קעננעסט , דאָס דער העכ־
 סטע העררשעט איבער דאָז

רייך דער ומענשען , אונד עס דעם פֿערלייהעט , אָנדעם ער וואָהלגעפֿאַללען פֿינ־
 דעט . — (ל) אונד אין דעם זעלבען אויגענבליקע גינג דיעזער שפרוך איבער נבוכדנצר
 שאַן אין ערפֿילונג — פֿאַן דען מענשען וואָרד ער אויסגעשטאַסען , אונד דען ריג־
 דערן

ר ש י

היה: (כו) הלא דא היא . שמע עניים נאים על הפתח ולועקים אמר מה קול ההמון הזה
 באזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם אמר הלא דא היא נבל רמתא
 וגו' ואלמלא בזכותי אכורתי לפרנס עניים מהיכן הייתי בזוה נל הפלטרין הללו מעמה איני
 מפרנסם: וליקר הדרי . ולכבוד חפארתי: (כז) עוד מלחא בפוס מלנא . כן דרש רבי
 תנחומא: עדת מנך . סרה מינך: (כט) טרדין . לשון גירושין: (ל) ספת . הגזירה בלתי

ב א ו ר

את אשר יגזר אומר יקום . (כו) די אנה בניחה , אף שנבל היתה מני אז מקום מקדש מלך .
 הכוונה שנה כמה היכלים ובלר את חומותיה , באשר ספרו לנו חנמי העמים הקדמונים ,
 בתקף חסני , כלומר אך כמי ועלם ידי עשה לי את החיל הזה , וכבר מנינו בישיבה הרבה
 פעמים שהנביא שם דברים כאלה בפי סתריב להראות פרי גדל לבב מלך אשור . (כז) קל
 מן שמיא , באשר לא נמלא בספרי קדש זולת דניאל שוקדא מלאך בשם נובן אמרו ז"ל שמות
 המלאכים עלו עמהם מבבל) כן לא נזכר בהם קול מדבר מן השמים , אם לא נחספו לענם
 אם ה' דבר אז שמלאך קרא מן השמים , אבל כאן נשמע רק קול מרום שחק , ויען לא היה
 נבוכדנצר ראוי שמלאך אף כי ה' ישם אליו דברתו , לכן שמע רק קול ההנרה מבלי לדעת
 מי הוא המדבר , ולכן גם חנמי החלמוד השתמשו רק בנח קול כי כבר נסתם כל חזון , ואם
 נראה אליהם מלאך היה זה גלוי אליהו שהוא לדעתם עלה למרום בגופו (עיין בבאור לספר
 מלכים) ולא היה עלם נפרד . (ל) סכח , כמו שפירש"י והוא מלאן סוף כלומר בלתי אליו

הרגום אשכנזי

דערן גלייך, אס ער גראז, פאם טהוויא דעם היממעלס וויאד זיין קערפער בעפייט. טעט, ביז זיין הארגעזאכט. סען וואר, וויא אדלערפע. דערן אינד זיינע גענעל וויא פעגעלקראללען. (לא) אינד נאך פערלויף דער (בעטטיא) טען צייט האב איך נביכדנצר מיינע אויגען אויף צום הימ. מעל, דען מין פערשטאנד קאם מיר וועדער, אונד איך פריען דען העכסטען, לאבטע פערעהרענד דען עוויגלעכענ. דען, דעססען העררשאפט איינע עוויגע העררשאפט איזט, אונד דעססען רייך פיר אונד פיר וועהרעט. (לג) אללע

דניאל ד

נְבוּכַדְנֶצַר וּמִן־אֲנָשָׁא טְרִיד
וְעִשְׁבָּא כְתוּרִין יֹאכֵל וּמְטִל
שְׁמִיא גְשְׁמִיה יְצַטְבַּע עַד דִּי
שַׁעְרֵה כְּנִשְׁרִין רְבָה וּמְפָרוּהִי
כְּצַפְרִין: (לא) וְלִקְצַת יוֹמִיא אָנָּה
נְבוּכַדְנֶצַר עֵינֵי וְלִשְׁמִיא נְטִלַת
וּמְנַדְעֵי עֲלֵי יִתּוּב וְלַעֲדִיא בְּרַכַּת
וְלִתֵּי עֲלֵמָא שְׁבַחַת וְהִדְרַת דִּי
שְׁלִטְנֵה שְׁלִטָּן עֲלֵם וּמַלְכוּתָהּ
עִסְדָּר וְדָר: (לב) וְכָל־דָּאֲרֵי

ולעלאה קרי. דידי קרי ארעא

ר ש י

אליו: וטפרוהי כלפריין. ולפרינו כלפור: (לא) ולקנת יומיא. לקן הימים שקבעו לו לסוף ז' השנים: נטלת. נאחתי: ומנדעי עלי יתוב. ודעתי עלי חזרת: ולעילאה ברכת. ואת העליון

ב א ו ר

הגזרה. כנשרין, נוזות הנשר ונא שס הדבר תמות חלק ממנו, וכן הוא נהיפך שיבוא החלק תחת הדבר כנודע לנעלי המליכה. וטפרוהי, טפרא יאמר ביחוד על לפורן עוף החומס (עיינ ערוך ערך טפר), ואולי הוא מעברית נחלוף מן טרף. כצפריין, המה העופות הטורפות, ואס גם בעברית יבוא לרוב השם לפור על העופות הנלתי דורסים, הנה כנר נא לעיט לפור כל כנף (יחזקאל ל"ט ד' וי"ז) גם על החומסים. והנה בעיקר הענין מה שקרה לנביכדנצר, כנר כתב גם ר"ס (אס גם דרכו שלא לזוז מן הדרש) אל חאמר שנעשה חמור או ערוך, רק נשתטה ובר'. וכן אמר הראב"ע, והביא ראיה ממה שאמר בסוף עיני לשמיא נטלת, ואמר עוד שנימיו היתה כזאת, שנער אחד ברת מנית אביו ושכן ביערות בין חיתו השדה וסר ממנו רוח אנוש והיה לנער, הולך על ארבע ואוכל חזיר באחד האילות, וכאשר נדו אותו הכירוהו אביו ואמו והוא לא הכירם, ולא ראה לטעום ממאכלי בני אדם עיין בדבריו. ואס גם נכון הדבר כי לפעמים יקרה כזה כאשר ספרו לנו רושמי הקורות נמעט בכל דור ודור, הנה בכל זאת יקרה זה רק אס ילד לעיר לימים התרועע עם פראים יתערב בהם וילמד ממעשיהם, אבל באיש אשר כנר הניע לימים, יהיה זאת נמוע נחק הטבע, ויותר יתכן שהתחזק עליו דמיונו וילא מדעתו, וכנר העירו חכמי הרפואה שיש חולי שנעון כזה שיעוב איש דרכי האנושי בעבור שידמה בעלמו שהוא חיה או עוף ויעשה כמעשיהם; אולם מה לנו בדבר העולם מאתנו ואשר העיד עליו הנוחב שרק אלנבע אלהים היא. (לא) ומנדעי, לדעתי הו"ו יורה על זמן שכנר עברה כאשר הערנו כמה פעמים ונדמתורגם, כי אחרי ששן אליו רוח השכלי נשא עיניו לשמים. והדרח, נתתי לו פאר והדר. (לב) וכל דידי ארעא, כל דרכי הכתוב הזה כנר נמלחיס בעברית בנבואת ישעיהו, כי כן נאמר (שם מ' י"ז) כל הגוים כאין נגדו וגו', ושם (כ"ד נ"ח) יפקוד ה' על כנא המרום נמרום ועל מלכי האדמה על האדמה, ונאמר (שם מ"ג ל"ג)

אֲרַעָא כְּלָה חֲשִׁיבִין וְכַמְצִיבִיהּ
 עֲבַד בְּחִיל שְׁמִיא וְדַאֲרִי אֲרַעָא
 וְלֹא אִיתִי דִּי־יִמְחָא בִידֵהּ וַיֹּאמֶר
 לָהּ מָה עֲבַדְתְּ: (לג) בְּה־זִמְנָא
 מִנְדַעִי וַיְתוּבַעְלִי וְלִיקֶר מַלְכוּתִי
 הֲדָרִי וְזִיּוּי יִתּוּב עֲלֵי וְלִי הַדְּבָרִי
 וְרַבְרַבְנִי יִבְעֹזן וְעַר־מַלְכוּתִי
 הִתְקַנַּת וְרַבּוּ יִתִירָה הוֹסֶפֶת לִי:
 (לד) כְּעֵן אָנֹּה נְבַכְדַּנְצַר מְשַׁבַּח
 וּמְרוֹמָם וּמְהִדָּר לְמַלְךְ שְׁמִיא
 דִּי כָל־מַעֲבָדוֹהִי קְשׁוּטָא וְאַרְחֵתָהּ
 דִּין וְדִי מְהַלְכִין בְּגֹוָה יְכָל
 הַשְּׁפֵלָה:

בעוואנהער דער ערדע אכער
 זינד וויא ניכטס געאכטעט,
 ער האנדעלט נאך זיינעם וויל-
 לען מיט דעם העערע דעם
 היממעלס, אונד מיט דען בע-
 וואנהערן דער ערדע, אינד
 קיינער פערמאג עם איהן צו
 הינדערן, אדער צו איהם צו
 שפרעכען: וואס האסט דוא
 געמאכט? — (לג) צו דיעוער
 צייט קאם מיר וויערער דיא
 פאללקאממענע פערנונפט,
 צום רוהמע מיינעם רייכעם;
 מיינע ווירדע אונד טיין גלאנץ
 ווארען מיר וויערער געגעבען,
 זא דאס מיינע ראטהע אונד
 מיינע גראסען וויערער נאך
 מיר פערלאנגטען, איך איז מיי-
 נעם רייכע איינגעזעטצט, אונד
 נאך גרעסערע מאכט מיר
 פערליעהען וואורדע. —

ודידי קרי
 (לד) נוז לאבע איך נביכדנצר, ערהעבע אונד פערעהרע דען קעניג דעם היממעלס, דען
 אללע זיינע ווערקע וינד וואהרהייט, זיינע וועגע זינד גערעכט אונד דיא אין האכמוטה וואנ-
 דעלן, פערמאג ער צו ערניערריגען.

דער

ר ש י

העלין ברכתי: (לב) כלה חשיבין. רבותינו אמרו האי הידקא דיומא לא שמיא אנק הנראה
 בשמש: וכמכניה ענד בחיל שמיא. וכרלנו עושה כנכא השמים: ולא איתי די ימחא נידה.
 ולא יש שימחה בידו: (לג) בה זמנא. באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי. ולכבוד מלכותי
 קורתי: וזיוו. ותואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון. ואותי יועלי ושרי היו מנקשים ומפלים
 שאשוב: התקנת. הוכנתי: ורבו ימירא הוספת לי. וגדולה יתירה מן הראשונה נתיספת לי.
 אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר חנין בראשו: (לד) וארחתיה דין. ולרכבו משפט: ודי
 מהלכין בגוה. ואשר מהלכין בגוה יכול להשפיל:

ב א ו ר

ל"ג) אפעל ומי ישיבנה. כלה, בה"א כמו באל"ף. (לג) מנדעי, אף שנכר שב ידיעתו כנכר'
 הנה זה היה רק כנרן מחלקת באישון לילה כאשר יקרה זה גם למשוגעים שיהיה להם רגעים
 כאלה (ויכטע וויגענבויקקע), אבל אחרי שהודה לה' שב שכלו לאיתנו והיה מוכשר לשבת על
 כסאו בראשונה, ולכוונה הזאת הוספתי בתרגומי מלת (פֶּחֶן־קֶהֶן־וַאֲעֹן) והעתקתי מלת מנדעי
 (פֶּעֶרְנוֹנְפֶּט) והבן. וליקר מלכותי, לדעתי הנכון כדעת החכם ויכחעוים, שהכוונה כי שב
 חליו רוח השכלי לתפארת מלכותו, והענין הוא כי אף שנכנע כנכדנכר עתה לפני ה', ככל
 זאת עוד לא עוב דרך כל מלכי קדש בימים ההם אשר התעו אותם דברי מלקקוה מאנשים
 העומדים בהיכלם לשבוע כי אין איש בארץ אשר ילית את עמו ויעשה גדולות ונוראות כמהן,
 וכפרעו כי כנכדנכר באמת היה מאנשי השם ומהגבורים אשר בארץ המה, ולכן משב באמת
 כי היתה זאת להללחזת ואושר עמו שב לממשלתו. וזיוו, לדעתי הגוונה לפי שנתן שוב הוד

ד נ י א ל ה

שְׁגַלְתָּהּ וּלְחַנְתָּהּ: (ג) בְּאֲדִין
הִיְתִיו מֵאֲנִי דְהָבָא דִּי הַנְּפִיקוּ
מִן־הַיְכָלָא דִּי־בֵית אֱלֹהָא דִּי
בִירוּשָׁלַם וְאֲשֶׁתִּיו בְּהוֹן מַלְכָא
וְרַבְרַבְנוּהִי שְׁגַלְתָּהּ וּלְחַנְתָּהּ:
(ד) אֲשֶׁתִּיו חֲמָרָא וְשִׁבְחוּ לְאֱלֹהֵי
דְהָבָא וְכִסְפָא נְחֹשֶׁא פְרוּזָלָא
אֶעָא וְאַבְנָא: (ה) בְּה־שַׁעֲתָא
נִפְקוּ אֶצְבְּעֵן דִּי יַד־אֲנָשׁ וְכַתְבֵּן
לְקַבֵּל גְּבַרְשָׁתָא עַל־גִּירָא דִּי־
כְתַל הַיְכָלָא דִּי מַלְכָא וּמַלְכָא
דְזֶה פֶסֶם יְדָא דִּי כְתָבָהּ: (ו) אֲדִין

תרגום אשכנזי כד

סען, זיינע געמאָהלינגען, אונד
זיינע קעכסווייכער. דאָרויס
טרינקען. (ג) מאָן בראַכטע
אַלזאָ, דיאָגאַלדענען געפֿע־
סע וועלכע וועגענאַממען
וואורדען, אויס דעם טעמפּעל
דעם גאַטטעס הויזעס צו
ירושלים, אונד עס טראַנקען
דאָרויס דער קעניג, זיינע
גראַסבעאַמטען, זיינע געמאָה־
לינגען אונד זיינע קעכסוויי־
כער. (ד) ויא טראַנקען וויין
אונד זאַנגען לאַבליעדער איה
רען געטצען פֿאַן גאַלד אונד
זילבער, פֿאַן ערץ, אייזען,
האַלץ אונד שטיין. (ה) אין דער־
ועלכען שטינדע אַבער, קאָ־
מען פֿינגער איינער מענשען־
האַנד הערפֿאַר, אונד שרייע־
בען דעם לייכטער געגענאייכער, אויף דען קאַלק דער וואַנד דעם קעניגל כען פֿאַל־
לאַסטעס, אונד דער קעניג שויעטערען טהייל דער האַנד וועלכער שרייעב. (ו) היערי־
בזר

ר ש י

כמו (נחמיה ב') והשגל יושבת אללו: (ג) הימיו. הובאו: די הופיקו. שהוליאו: (ח) נפקו
אלכען. ילאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא. למול המנורה אשר לפני הזלחן
דוגמתו במס' יומא עשה נברשת של זהב: על גירא. על סיד טוח כותל הבית כמו (ישעי'
כ"ז)

ב א ו ר

העבדים עם בזוי וספל ובנויים לא יתחשבו, לכן לא האמין פרעה שיש להם אל מושיע כלל,
ולכן לולא היה שנור לא לזה בדבר נתעב כזה. שגלחה, הזכיר הכתוב כל זה, להראות כי
איש הנליעל הזה הפריע כל מוסר מלנים, כי מדרך נשי המלך היה שלא ללאת מפתח בית
הנשים כאשר ידענו ונאשר מלינו בושתי, אבל הנבזה הזה קרא לגשיו ללחק בהן (ולכן לא באה
אם השלך אל המשתה כנבואר לקמן י' ע"ש בנאור), וכדי בזיון בזה לתפלות המלך, ולמשתה
נגאל ונמחם בזה הביא נלי בית ה' הקדוש, והשקה בהם את גשיו סרות טעם. (ג) שגלחה,
גל היא המלכה כמו שפירש"י, ואולי הוא מענין סגולה בחילוף שמאל בימין, והנה הוא
ברבים כי גם הגברות היו רבות, והעד ששים המה מלכות (ש"ה ו' ת'). ולחנחה, המה
הפלגשים, ואולי נגזר הוא מן חן (והלמ"ד למשקל כאשר בארנו פעמים) שהוראתו בארמית
חיק, כי תרגום של ואת נשי אדוניך בחיקך (ש"ב י"ב ת') וית נשי רבוך בחנך, (ועיין ערוך
ערוך חן). (ד) ושבו, לא יתשב זאת לור, כי אף שהיו נעבדים בין מכולת התענוג והאכזרס
היו משתמים לאלהיהם, כי כמוהם היו אלהיהם, גם המה בין שגו ועם הזונות יפרדו,
וכבר נודע לנו מכל התועבות הנעשות בהיכל (ועלויטטון) בבבל, ואין ראוי לזכרם. (ה) פס
ידא, כתב הראב"ע חתיבת יד וכנה יהי' כסת בר (מהלים ע"ב ט"ז) וגם כתות פסים (פירוש
שכיס מלובע בלבעים שונים כל חלק וחלק בלבע שחר, כמו שאר ה"א בעלמו ז"ל בתורה),
וכל

חרגום אשכנזי

בער פערענדערטע זיך דעם קעניגס געזיכטספארבע, זיי נעגערדאנקען בעאונרוהיגטען איהן, דיא באנדע זיינער הייט טען לאזטען זיך, אונד זיינע קניע שלונען אן איינאנדער. (ז) דער קעניג ריעף מיטגע-וואלטגער (טטייווע) דאס מאן הערבייאבריינגע דיא בעשווע-רער, דיא כשרים אונד דיא רעטהועל-לאוער, דער קע-ניג עראפפנעטע אונד שפראך צודען ווייזען כבל'ס: יעדער דער דיעזע שריפט לעזען, אונד מיר איהרעדייטונג געבען קאן, זאלל אין פורפור גע-קליידעט, איינע גאלדענע קעטטע זאלל אום זיינען האלו געגעבען ווערדען, אונד אלס דער דריטטע אים רייכע זאלל ער העררשען. (ח) אללע וויי-זען

דניאל ה

מלכא זיהי שנוהי ורעינהי
יבהלנה וקטרי חרצה משחרין
וארכבתה דא לדא נקשן:
(ז) קרא מלכא בחיל להעלה
לאשפיה בשדיא וגזריא ענה
מלכא ואמר לחכימי בכר די
כדאנש דייקרה כתבה דנה
ופשרה יחונני ארגונא ילכש
והמונכא די דהבא על צוארה
ותלתי במלכותא ישראל: (ח) אדין

כשדאי קרי. וחמיכא קרי עללין

געגעבען ווערדען, אונד אלס דער דריטטע אים רייכע זאלל ער העררשען. (ח) אללע וויי-זען

ר ש י

כ"ז) באבני ניר מנפלות הוא דומה לסיד: (ו) זיהי שנוהי. תאריו נשתנו עליו: ורעינוהי. מחשבותיו: וקטרי חרצה משחרין. אזיר חליו נפתח שהי מתניו מתוקנין מחמת היראה וחגורו נפתח: וקטרי חרצה משחרין. נחרין: וארכבתה. וברכיו: דא לדא נקשן. מקישות ודופקות: בחיל. נכח: להעלה. להכניס: כתבה דנה. מכתב זה: ארגונא ילכש. במשפט הפרתמים: והמונכה. רביד ענק: ותלתי במלכותא ישראל. בשליש המלכות ימשול: עללין

ב א ו ר

והכל נגזר מגזרת כי פסו אמונים (ההלים י"ב ב') עכ"ל, וכן כתב בבאורו לתהלים (סס). וכוונתו כי שרש אפס ונפל האל"ף וענינו על הסיף והקצה, ונקראו כן חלקי הגוף הנכדלים כמו אלצעות היד והרגלים, ומזה מי אפסים (יחזקאל מ"ז ג') שהמה מים המגיעים עד הקרסולים כמו שחרגם שם יונחן. (ו) וקטרי חרצה, רש"י פירש אזיר מתניו, כי קטר בארמית כמו קטר בעברית, ור"ם כתב קטרי חרצה שמתניו נמתח, וכן פתר החכם געזעניוס בערך חרץ וקטר, כלומר כאלו נתקו חליות המתנים ולא היה בו כח לעמוד על רגליו, וזה ג"כ כוונת הראב"ע שאמר קטרי חרצה נמטט היו מותרים, שאם היתה כוונתו על האזור מדוע הוסיף מלת נמטט. חרצה, כל ביחיד אף שהכוונה על המתנים בענין וכן בהמת אשלח בס (דברים ל"ב כ"ד) וחרצה הוא בחילוף אותיות למנ"ר כמו חללים כל"הק. (ז) ארגונא, ארגמן, וכתב רש"י במנהג הפרתמים, ויפה פירש כי נגדי ארגמן היו לכנשי המלך וגדוליו, ובאשר מלינו במרדכי (אסתר ח' ט"ו), ובאחר מלרים היה נגדי שש לכנש מלכות כאשר מלינו ביוסף (בראשית מ"א מ"ב). והמונכא, גם רביד הזהב היה אות השררה במפורש ביוסף (סס) וחכמי העמים אמרו ע"פ עדות הסופר קאטענאפאן, כי במלכות פרס לא הורשה שום איש לאום רביד הזהב על צואריו או אלעדה על זרועיו אס לא נתן זה לו מיד המלך. ותלתי, תרגמתי ע"פ דעת חכמי העמים שיהיה שר השלישי במדרגה, ומעלתו תחת משנה לשלך, כי זה נכון לפשטות הענין, וכן יש לבחון בפירוש ר"ם, ורש"י וראב"ע פירשו בשליש המלכות ימשול, ואין

ד נ י א ל ה

עַלְלִין כָּל חַיִּי מֶלֶכָא וְלֹא־
כְּהַלִּין כְּתַבָּא לְמַקְרָא וּפְשָׁרָא
לְהוֹדְעָה לְמֶלֶכָא: (ט) אֲדִין מֶלֶכָא
בְּלִשְׁאֲצַר שְׁנִיא מִתְּבַהֵל וְזִוְהִי
שְׁנִין עַל־זֵהִי וְרַבְרַבְנֵהִי
מִשְׁתַּבְּשִׁין: (י) מֶלֶכְתָּא לְקַבֵּל
מִלֵּי מֶלֶכָא וְרַבְרַבְנֵהִי לְבֵית
מִשְׁתַּיָּא עַל־לַת עֲנַת מֶלֶכְתָּא
וְאִמְרַת מֶלֶכָא לְעַלְמִין הִי אֶל־
יְבַהֲלוּךְ רַעֲיוֹנְךָ וְזִוְיֹךְ אֶל־
יִשְׁתַּנּוּ: (יא) אִיתִי גַבְרַב בְּמַלְכוּתְךָ
דִּי רוּחַ אֱלֹהִין קְדִישִׁין בְּהוֹבִיּוּמִי

יתיר ל' . א במקום ה' . יתיר ל' . יתיר י' . אביך

חרגום אשכנוי כה

ועוד עם קעניגם קאמען אלוץ
הערבייא, פֿערמאָכטען אבער
ניכט דיא שריִפֿט צו לעזען,
אונד דעם קעניגע דיא דייטונג
צו געבען. (ט) דא ערשאַק
דער קעניג בלשאצַר זעהר,
זיינע געזיכטספֿאַרבע פֿערענע
דערטע זיך (נאָך מעהר) אונד
זיינע גראָסכעאַמטען וואָרדען
בעשטירצט. (י) דיא קעניגין
(מוטטער) קאַם וועגען דער אַגֿ-
געלעגענהייט דעם קעניגם
אונד זיינער גראָסכעאַמטען
אין דען שפּייזעזאַל, זיא
היעלט דיא אַנרעדע, אונד
שמראַך: לאַנגע לעבע דער
קעניג! לאַס פֿאַן דיינען גע-
דאַנקען זיך ניכט ערשרעק־
קען, אונד דיינע געזיכטס־
פֿאַרבע זאָלל זיך ניכט פֿער-
ענדערן. (יא) עם גיבט איינען

מאן אין דיינעם רייכע, אין וועלכעם דער גייסט דער הייליגען געטטער וואָהנט, שאַן
צור

ר ש י

(ח) עללין . נכנסין: (ט) שניא מתנהל . הרבה מתפחד: משתבשין . נחפזין: (י) מלכתא
לקבל מילי מלכא . המלכה כלפי שמעה את דברי המלך ושירו לבית המשתה בזה: (יא) איתי
גבר

ב א ו ר

ואין זה מכוון לטיב הלשון בססוק זה ובפסוק ט"ז ע"ש . (ח) עללין, והקרי עלין ובמסורה
מד מן ד' מלין יתיר למ"ד . (ט) וזוהי שנין, כבר נאמר לעיל זוהי שנוהי, ולכן יראה לי
שמלת שגיא עומד במקום שנים, והכוונה כי עתה כאשר ראה כי גה צפי חכמיו אין מענה,
נשתנה תואר פניו עוד יותר . משחבשין, הראב"ע אמר כמשמעו כאדם שלא ידע מה לעשות
וכן דעת הרד"ק; ואני חרגמתי להטעים הלשון כדעת מקלת חכמי העמים שהוא מענין אחזני
השן (ש"כ ח' ט') ח"י אחזני רחמא, והנה שגש הוא אחד במולאו ובהוראתו עם שגן,
ויורה דרך כלל על חסרון הסדר ובלכול הענינים, עיין מערבי לשון ערך שגש . (י) מלכתא,
היא אם המלך (דיא קעניגין מוטטער), כי נשיו כבר היו עמו במשתה כזכר . וכן כתב הראב"ע
ו"ל: יש אומרים אשת נבוכדנצר (ולדעתו היה בלשאר נן נבוכדנצר ולא בן אויל מרודך,
עיין לעיל פסוק ח') כי אם המלך היתה מושלת ברוח בנה, יען ממנהג מלכי פרס כי יורש
עבר היה באמונה אכל אמו, ואם עודנו רך בשנים כאשר מת אביו, היא מושלת בארץ עד הגיעו
למלכות, וכן היה המשפט במלכי ישראל כנראה מכמה מקומות בתנ"ך (מ"א ט"ו י" . ומ"ב כ"ד
ט"ו) ומעשה עתליה לעד, ולכן גם כאשר ישב המלך כבר על כסאו, עוד שמע לתורת אמו,
וזה הפירוש יסכים גם לתוכן הספור בכללו כאשר יבין המשכיל . (יא) איהי, כפי הנוחה מכל

הספור

צור צייט דיינעם פֿאַטערס
 איזט ערלייכטיגט, פֿערשטאַנד
 אונד ווייזטהייט, גלייך דער ווייז-
 הייט דער געטטער, אין איהם
 געפֿונדען וואָרדען, דעס האַלב
 דער קעניג נביכרנצר דיין פֿאַ-
 טער, צום אָבערסטען דער
 בילדערשרייַטקונדיגען, דער
 בעשווערער, דער כשרים,
 אונד דער רעטהוועללעכער
 איהן ועטצטע; דיעועס, מיין
 קעניג! טהאַט דיין פֿאַטער!
 (יב) דען איין אויסער-ררענט-
 ליכער גייסט דער קעננטים-
 סע אונד דעם וויססענס,
 דיא טריימע צו דייטען, דיא
 רעטהוועל צו ענטהיללען,
 אונד אַללעס פֿערוויקעלטע
 אויף צו לאָוען, וואָרד בייא
 איהם געפֿונדען, בייא דניאל
 געהמליך, דעססען נאַמען

אָבוך נהירו ושכלתנו והכמה
 כחכמת-אלהין השתכחת בה
 ומלכא נבכדנצר אבוך רב
 חרטמין אשפין כשדאין גורין
 הקימה אבוך מלכא: (יב) כל-
 קבל די רוח ויתירא ומנדע
 ושכלתנו מפשר חלמין ואחווית
 אחידן ומשרא קטרין השתכחת
 בה בדניאל די-מלכא שם-
 שמייה בלשאצר בען דניאל
 יתקרי ופשרה יהחווה: (יג) באדין
 דניאל העל קדם מלכא ענה

מלכא

דע-קעניג אין כל טשאצר אוטוואַנדעלטע, דניאל וואָלל נור גערופֿען ווערדען, ער
 ווירד (זיכער) דיא דייטונג געבען. (ג) דניאל וואָרד אַלואַ געבראַכט פֿאַר דען קעניג,
 דער

ר ש י

גבר. יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: נחמת אלהין. מלאכים: הקימה. מנהו
 שר על כולם: (יב) כל קבל וגו'. כלפי אשר רוח ימירה ודעת השכל יש בו: קטרין. סמוס

ב א ו ר

הפסוק הזה לא ידע בלשאצר את דניאל כלל, ואך השלכה (היא אמו כאשר בארנו) הודיעה
 לו עתה כי נמלא איש בזה בארלו. והנה חכמי העמים אמרו מפי סופרים קדמונים כי זה
 היה מדרך מלכות פרס שאם יקום מלך חדש, יסיר האשפים והמנשפים שהיו בימי המלך הקודם
 מפקודתם, וזה יולדק מאד נפרט לדברי חז"ל שאמרו כי בלשאצר היה בן אויל מרודך, ועל
 אויל מרודך אחרו כי אביו נביכדנצר כאשר שב למלכותו, שם אותו בנית הסוהר, וכאשר מת
 נביכדנצר ורבו להמליך את אויל מרודך, לא רצה לשבת על כסא המלכות מפחדו פן עוד ישוב
 רוחו אליו וימיתהו, עד כי השליכו את נביכדנצר מקברו, והראו לו כי הוא מת לא ימיה
 עוד (עיון ישע' י"ד י"ט בפירוש רש"י ורד"ק), וא"כ אין ספק כי אויל מרודך כאשר הגיע
 למלכות, העביר כל יועלי אביו וחכמיו ממעלתם כי חשב שנעלמם אסרוהו. ומלכא, הו"ו
 לנתינת טעם וכדמחורגם. אבוך מלכא, הכפל לחזק, כלומר דע המלך כי חניך שהיה
 איש מי רב פעלים עשה זה, וא"כ ראוי לך לנטות על חכמת דניאל. (יב) כל קבל, כל
 המפרשים האחרונים (כי חכמי ישראל הקדמונים שמו בזה יד לפה) נלחצו בנתיח מאמרי הפסוק
 הזה, ולדעו הענין הוא, כי נעבור זאת עשה לו כל הכבוד הזה, לפי שנמלא בו רוח ימירה
 רוח עזה ושכל טוב (כי מלת רוח שבגם על מנדע ושכלתו) והרוח הזה מפשר חלמין, גם נמלא
 בו החכמה להסתחידות והיא מתרת קשרים, ולכוננה הזאת חרומתי לפי הענין. בה בדניאלו
 לחזק כמו ובשר כי יסיה בו נעורו (ויקרא י"ג י"ק). די מלכא, גם זה יורה את יקר כבודו

מִלְכָא וְאָמַר לְדַנְיָאֵל אֲנִתְהָּ
 הוּא דַנְיָאֵל דִּי-מִן-בְּנֵי גְלוּתָא
 דִּי יְהוּדָי הִיִּתִי מִלְכָא אָבִי מִן-
 יְהוּדָי: (יז) וְשָׁמַעַת עֲלִיךְ דִּי רוּחַ
 אֱלֹהִין בְּךָ וְנִהִירוּ וְשָׁכְלִתְנִי
 וְחִכְמָה יִתִּירָה הַשְׁתַּכַּחַת בְּךָ:
 (יח) וְכַעַן הֶעֱלוּ קַדְמֵי חֲכִימָיָא
 אֲשָׁפִיא דִּי-כְתָבָה דְנָה יְקָרוּן
 וּפְשָׁרָה לְהוֹדְעָתְנִי וְלֹא-כְהִלִּין
 פְּשָׁר-מִלְתָּא לְהַהוּיָה: (יט) וְאַנְהָ
 שָׁמַעַת עֲלִיךְ דִּי-תוּכַל פְּשָׁרִין
 לְמִפְשָׁר וְקִטְרִין לְמִשְׁרָא כְּעַן
 הֵן תוּכַל כְּתָבָא לְמִקְרָא וּפְשָׁרָה
 לְהוֹדְעוֹתְנִי אֲרִגּוּנָא תִרְבֵּשׁ
 וְהַמוֹנְכָא דִּי-דְהָבָא עַל-צִוְאָרְךָ
 וְתִלְתָּא בְּמַלְכוּתָא תִשְׁלַט:
 (יז) בְּאֲדִין עֲנֵה דַנְיָאֵל וְאָמַר קְדָם

דער קעניג רעדעטע איהן און, אונד שפראך: ביזט דוא דער דניאל פאן דען געפאנגענען דער יהודים, וועלכע דער קעניג מיין פאטער הערגעכראכט אויס יהודה? (יז) איך האבע פאן דיר געהערט, דאס דער גייסט דער געטטער אין דיר איזט, דאס איינזיכט, פערשטאנד, אונד אויסגעהמענט דע וויזוהייט בייא דיר געפונט דען ווירד. (יח) נון זינד פאר מיך געכראכט ווארדען דיא וויוען אונד דיא בעשווערער, דאס זיא דיעזע שריפט לעזען, אונד דיא דייטונג מיר געבען, אכער זיא פערמאגען עס ניכט דיא דייטונג דער זאכע אנצוגעבען. (יט) פאן דיר האבע איך געהערט, דאס דוא דייטונג צוגעבען פערשטעהעסט אונד פערוויקעלטעס אויפלאגזען קאננסט, פערמאננסט דוא עס אלזא דיעזע שריפט צולעזען, אונד דיא דייטונג מיר צוגעבען, זא זאללסט דוא מיט פורפור בעקליירעט, מיט אויגער נאלדענען קעטטע אויף דען האלז אומגעבען ווערדען, אונד אלס דריטער אים רייזע זאללסט דוא העררשען. — (יז) דא ערווערדערטע דניאל דעם קעניגע אונד שפראך: —

ימיה היי. תכול קרי. והמניכא קרי מלכא

ר ש י

כל סתר נמלא בו בדניאל: (טז) חיכול. אס תוכל:

ונבזימך

ב א ו ר

כי המלך קרא אותו בשם אלהיו. (יג) אנתה הוא, כפי מה שאמרנו לא ידע בלשאלר את דניאל, אך ממה שאמרה המלכה אשמו דניאל, ונבוכדנצר הסיב את שמו בלשאלר, הבין המלך כי מזרע היהודים הוא, וז"כ הוא לשאלה ממש. (טו) ולא כהליון, הזכיר אך העיקר שהוא הפזר ולא זכר החפל שגם לא ידעו לקרות הכתב, כי נפשו אך ערבה לפתרון ולא לקריאה, וכפירוש ר"ם נאמר בזה הלשון: ולא כהליון כתבא למקרי, לא יכלו המכתב לקרות ולפתור, ואין ספק שזה טעות בדפוס, ומקומו לעיל פסוק ט'. והנה אין לנו יודעים מדוע לא היו יכולים לקרוא הכתב? ודאס מו"ל ידוע, ויש אומרים שהיה הכתב אשורית. (יז) ענה דניאל, יש לתמוה איך ענה דניאל קשות כאלה, ולא פחד ממלאכי מות חמת המלך אשר ברוח סיו

מִלְכָּא מִתְנַתְּךָ לְךָ לְהַיּוֹן
 וּנְבוּזַיִתָּךְ לְאַחֲרֵן הַבְּרָם
 כְּתָבָא אֶקְרָא לְמִלְכָּא וּפְשָׂרָא
 אֶהוּדַעְנָה: (יח) אֲנִתָּה מִלְכָּא
 אֱלֹהָא עֲלִיָּא מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא
 וַיִּקְרָא וְהִדְרָא יְהֵב לְנַבְכַדְנֶצַּר
 אֲבוּד: (יט) וּמִן־רְבוּתָא דִּי יְהֵב־
 לָהּ כָּל עַמְמֵיָא אַמְיָא וְלִשְׁנֵיָא
 הֵוּ זַאֲעִין וְדַחְלִין מִן־קַדְמוּהִי
 דִּי־הוּא צְבָא הוּהּ קַטְל וְדִי־הוּהּ
 צְבָא הוּהּ מְחָא וְדִי־הוּהּ צְבָא
 הֵוּהּ מְרִים וְדִי־הוּא צְבָא הוּא

דיינע געשענקע מעגען דיר
 בלייבען, דיינע גאבען פֿער־
 לייגע איינעם אנדערן; יעדאך
 דיא שרייט ווילל איך דעם
 קעניגע לעוען, אונד איהרע
 דייטונג איהם בעקאנט מאַ-
 כֿען. — (יח) דוא קעניג (הע-
 רע) — דער העכסטע גאטט
 גאב רייך, גרעסע, עהרע
 אונד העררליכקייט, דיינעם
 פֿאטער נבוכדנצר, (יט) פֿאָר
 דער גרעסע דיא ער איהם
 פֿערליעהען, ערציטטערטען
 אַללע פֿעלקער, נאַציאָנען
 אונד צונגען, אונד בעטען
 פֿאָר איהם. ווען ער וואַללטע
 ליעם ער הינריכטען, אונד
 וועם ער וואַהלוואַללטע,
 שענקטע ער דאָ לעבען, ווען
 ער וואַללטע ערהאָב ער, אונד
 ווען ער וואַללטע ערניערריג־

ימיכ ח'. עלאה קיי. זיעין קיי. משפל

ד ש י

(יז) ונבזייתך. דוכותיך: לאחריה. (יט) די הוה לבא. שהיה חפץ: הוה מחא. מחייס:

וכדי

ב א ו ר

ימיתו, ואין זה כלל ממדת היראה לאום נפשו נכפו ללא יועיל; והאמת לדעתו כי ספרו
 לנו הקדמונים כי העיר בבל נלכדה ע"י מעל השמים והסגנים אשר היה ידם עם דריוש (או
 בורש), והמה הסגירו העיר בידו ושלחו יד במלך בבל, ולזה אני אומר כי רוח ה' נקרב
 דניאל הבינהו את עבת השמים, ולכן לא ירא את המלך, כי כבר ידע כי קרב קלו, ואם
 גם יתרה בו אף המלך וירצה להמיתו כרגע, הלא השמים יעמדו לימינו להגן בעדו כי המה
 ישמחו לקול דברי הנשורה בפי דניאל אשר ינטיח אותם כי הכלית ה' דרכם וינכעו את אשר
 זממו. אך שכל זה היה זאת מדרך החנמה כי בטורם הגיד הפתרון שפך את מרי רוחו ודבר עם
 המלך קשות בתוכחת מגולה, כי ידע שלא ישלח בו המלך יד עד כי נודע לו פשר הדבר,
 ומדי דברו הנאצות האלה על המלך שם מנעו אל הכרת פני השמים לדעת איך יתפעלו המה
 מדבריו. (יח) אנחה מלכא, לקריאה בלומר אותה מלכא שמע ונדמתורגם, וקרוב לזה פי'
 גם ר"ס; ולדעת רעי רי"ו ויהי המשך הענין כך, הלא אתה הוא המלך אשר לאניך נבוכדנצר
 נתן אלהים מלכות וכו', וברום לבנו ניטל יקרו מאנו עד אשר הכיר את גדולת בוראו, ובבל
 זאת את בריו בלשאר, שידעת כל זאת היטב לא לקחת מוסר ולא השפלת לנך והתרומת
 על מריה שמיא, על כן מן קדמוהי שליח פסא די ידא וגו'. (יט) זאעין, והקרי זיעין,
 מענין ולא זע ממנו (אסתר ה' ט') (ראב"ע). מחא, הפך קטל ברזונו היה מזיל לקומים
 למות כן כתב ר"ס וכן דעת הרד"ק, אכל לפירוש הראשון של הרד"ק שמתא ענינו מכה,
 לא

מִשְׁפָּלָה: (כ) וְכָדִי רַם לְבָבָה
 וְרוּחָהּ תִקְפֹּת לְהוֹדֶה הַנְּחֹת
 מִן־כְּרִסָּא מַלְכוּתָהּ וַיִּקְרָה
 הָעֵדִיו מִנָּה: (כא) וּמִן־כְּנִי אִנְשָׁא
 טָרִיד וְלִבָּבָה וְעַם־חַיּוֹתָא שׁוּי
 וְעַם־עֲרֵדִיא מְדוּרָה עֲשִׁבָא
 כְּתוּרִין יִטְעֻמוּנָהּ וּמַטְל שְׁמִיא
 גִּשְׁמָה יִצְטַבַּע עַד דִּי־יִדַע דִּי־
 שְׁלִיט אֱלֹהָא עָלִיא בְּמַלְכוּת
 אִנְשָׁא וְלִמְן־דִּי יִצְבָּא יְהֻקִּים
 עֲלֵיהּ: (כב) וְאַנְתָּה בְּרַה בְּלִשְׁאֲצֵר
 לָא הַשְׁפִּלְתָּ לְבַבְךָ כְּלִי־קַבֵּל דִּי
 כָּל־דְּנָה יְדַעְתָּ: (כג) וְעַל־מְרָא
 שְׁמִיא וְהַתְרוּמְתָּ וְלִמְאֲנִיא
 דִּי־בֵיתָה הִיתִיו קַדְמוֹךָ וְאַנְתָּה
 וְרַבְרַבְנֵיךָ שְׁגַלְתְּךָ וְלַחֲנַרְתְּךָ

טע ער. (כ) ווייל אבער זיין
 הערץ זיך (טטמזן) ערהאָב,
 אונד זיין גייסט קיהן ווארדע,
 ביז צור פֿערמעססענהייט,
 דאָ ווארדע ער פֿאָן זיינעם
 קעניגליכען טהראָנע העראָב־
 געשטאַסען, אונד דיא ווירדע
 וואָרד פֿאָן איהם ווענגענאָמי
 מען. (כא) פֿאָן דען מענשען
 וואָרד ער אַיסגעשטאַסען,
 אונד זיין הערץ וואָרד דען
 טהיערען גלייך, בייא דען
 וואָלדעזעלן וואָר זיינע וואָה־
 נונג, גלייך דען רינדערן טוס־
 טע ער גראָו ציר שפיזע נעה־
 מען, אונד פֿאָם טהווא דעם
 היממעלס וואָרד זיין קערפּער
 בעפֿיכטעט, ביז דאָס ער
 ערקאַנטע, דאָס דער העכ־
 סטע גאָטט איבער דיא רייכע
 דער מענשען העררשעט אונד
 וועם ער וואָהל ווילל דאָריבער
 זעטצעט. — (כב) דוא זיין
 זאָהן כל שא צר האָסט דיין
 הערץ ניכט געדעמיטהיגט,
 אונגעאַכטעט דוא אַללעס די־ע־

עלאה קרי. יתיר י. ה. י. ה. י. חמרא

ועם וואוסטעסט. (כג) זאָנדערן דוא האָסט דיך ערהאָכען געגען דען העררן דעם
 היממעלס; דיא געפֿעסע ווינעם הוועס האָט טאָן פֿאָר דיך געבראַכט, דוא אונד
 דינע גראָסבעאַטמען, דינע געמאַהלינגען אונד דינע קעכסווייבער, האָכט
 איהר

ר ש י

(כ) וְכָדִי רַם לְבָבָה. וכאשר רם לבבו. להרשיע: הנפת. הוריד: העדיו מנה.
 הסירו ממנו: (כא) טריד. נגרש: (כב) כל קבל די כל דנה ידעת. כל עומת אשר כל זה ידעת
 שאירע לאכיד והיה לך להיות ירא מלפני הקב"ה:

ב א ו ר

לא יעמוד זה מול קטל ע"ד הכתנגדות (חנטיטהעע). (כא) ערדיא, תרגום פרא ערוד,
 והוא אינו שם תואר (ווירדע טהיערע) רק מין חיה ידוע, כמו שאמרו חז"ל בזכרות משיכיר
 בין חמור לערוד, וכן אמרו במסכת נלים (פרק ח') הערוד מין חיה, ותרגום ירושלמי והוא
 יהיה פרא אדם (בראשית ט"ז י"ב) מדמי לערוד, הנה לא בא שם פרא לתואר רק לשם;
 אולם יקשה קצת לדעתו (פרא וערוד אחד הוא) מה שאמר מי שלח פרא חפשי ומוסרות
 ערוד מי פתח (איוב ל"ט ה') שנראה היותם שני מינים, אס לא שאמר שהוא כפל ענין
 אחד בדרך המליצה. (כג) ולסאניא, כי נכונדנלר כסי מחשבו עשה יקר וגדולה לכלי בית

הַמְרָא שְׁתֵּין בְּהוֹן וְלֹא לְהֵי כֶסֶפָא
 וְדִהְבָא נְחֹשָׁא פְרוּלָא אַעֵא
 וְאַבְנָא דֵי לֹא-חֲוִין וְלֹא-שְׁמַעִין
 וְלֹא יִדְעִין שְׁבַחָתָּ וְלֹא לְהָא דֵי-
 נְשַׁמְתָּךְ בִּידָהּ וְכָל-אַרְחַתְךָ לָהּ
 לֹא הִדְרָתָּ: (כד) בְּאַדְוִין מִן
 קְדָמוּהֵי שְׁלִיחַ פִּסְפָּא דֵי-יִידָא
 וְכִתְבָא דְנָה רְשִׁים: (כה) וְדָנָה
 כְּתָבָא דֵי רְשִׁים מִנָּא מִנָּא תְקַל
 וּפְרִסִין: (כו) דְנָה פֶשֶׁר מְלִתָּא
 מִנָּא מְנַה-אַרְהָא מְלִכוּתְךָ
 וְהַשְׁלִמָה: (כז) תְקַל תְקִילָתָא

במאזניא

איהר וויין דארויסגעטרונקען,
 אונדרען געטצען פֿאן זילבער
 אונד גאלד, פֿאן ערץ, איי
 זען, האַלץ אונד שטיין, וועל
 כע ניכט זעהען ניכט האַרען
 אונד ניכטס וויססען, האַסט
 דוא לאַבליעדער געוונגען,
 דען גאַטט אַבער, אין דעם
 סען האַנד דיין לעבענסגייסט
 איזט, אונד בייא דעם אַללע
 דיינע שיקאַלע שטעהען,
 האַסט דוא ניכט פֿערעהרט—
 (כד) דעסהאַלב וואורדע פֿאן
 איהם געזאַנרט יענער טהייל
 דער האַנד, דער דיזעוע שריפֿט
 געצייכנעט. — (כה) זאָ
 לויטעט דיא געצייכנעטע
 שריפֿט: — געזעהלט,
 געזעהלט, געוואָגען
 אונד געשטירצט. —
 (כו) אונד דיזעועס איזט דיא

אויסלעזונג דערנוואַרטע — (געזעהלט,) — גאַטט האַסט געזעהלט (דיא יאהרע) דינער
 רעניערונג, אונד טאַכט איהרנאַיין ענדע. (כז) (געוואָגען,) — דוא ביזט געוואָגען

אויף

ר ש יו

(כד) שליח פסא די ידא . גשלת כף יד: וכתבא דנה רשים . וזה המכתב אשר חקק: (כו) מנא
 מנה אלהא . כלומר מנא זהו פירושו מנה אלהא מלכותך והשלמה . משנ קן שנספק מלכות
 של אביך וזרעו ומנא שכבר השלמה: (כז) חקל חקילתא במאזניא . ומלאת חסר מכל נדקה:

באור

ה' כי הניאם בהיכל אלהיו , אבל בלשון ברו ינו להם בהניאם אל בית משתה היין כאשר
 בארנו לעיל . ולאחא די בשמחך , זה עיקר התוכחה , כי בודאי לא יגונה במה שלא עזב
 תורת אבותיו אשר גם המה עבדו עץ ואבן , אבל אמר אל הגלולים האלה נשאת עיניך ואת
 אלהי האמת בזית , וכן לא נעשו אבותיך כי הם גם לאלהי ישראל נחזו כבוד ופאר , כמבואר
 למעלה . לא הדרח , ענינו לא הדרת אבל בזית אוחו כמו אשר לא כוימי (דברים י"ו ג'),
 וכן ובהמתם לא ימעיט (תהלים ק"ז ל"ח) שהוראחו לא ימעיט אבל ירב אותם . (כד) שליח
 פסא , לא שה' בעצמו קלילה בחב זה רק שלח מלאכו . רשים , מוסב על פסא כדן , כי
 פס ל"ז , ופירושו פסס יד היה כותב הדברים האלה וזה ג"כ כוונת רש"י ע"ש ; אולם אף אם
 נחשב שמוסב על יד , הנה גם יד תזכר ע"ד וידי משה כנדים (שמות י"ז י"ג) . (כה) ופרסין,
 פעל ביוניו מבניו ע"ד ולך טרדין (לעיל ד' כ"ג) , אך ששם הפ"א נקמ"ן וכאן כפת"ח וענינו
 כמ"ש הראב"ע לשון שבירה כמו הלך פרס לרעב לחמך (ישעי' נ"ח ז') , וכן פרשה ליון בידיה
 (איכה א' י"ז) ועיין שם בבאור , כי אין לומר שחלק המלכות בין פרס ומדי , כי הלא רק
 מלך אחד מלך על פרס ומדי , ואין ספק שיש במלה "הוא" גם מענין לשון נופל על לשון (ווארט
 טפיע) מהשם פרס , כמו שהרגיש כבר הראב"ע בזה . (כו) מנא , יפרש כל מלה ומלה
 מהכתב , אמר כי מנא יונה כי מנה אלהא וגו' ותקל כי חקילתא . ופרס , כי פריסת

בְּמֵאזְנֵיָא וְהִשְׁתַּכְּחַת חֲסִיר: (כח) פֶּרְס פְּרִיסַת מַלְכוּתְךָ וַיְהִיבַת לְמַדֵּי וּפְרָס: (כט) בְּאֲדִין וְאָמַר בְּלִשְׁאֲצָר וְהִלְבְּשׁוּ לְדַנְיָאֵל אֶרְגֻנָּא וְהִמּוֹנְכָא דִּידְהָבָא עַל-צִוְאַרְהָ וְהִכְרִזוּ עֲלוֹהֵי דִּי-לְהוּא שְׁלִיט תִּלְתָּא בְּמַלְכוּתָא: (ל) בְּהַ בְּהַ בְּלִילֵיָא קִטְיִל בְּלִשְׁאֲצָר מַלְכָּא כְּשִׁדְיָא:

אויף דער וואַגע אונד צו לייכט געפֿונדען וואַרדען. (כח) (ג ע = שטירצט), — דיין רייך ווירד געשטירצט אונד אַן מדי אונד פרס געגעכען. — (כט) היערויף גאַב בלשאצר דען בעפֿעהל, מאַן בעקליידע טע דניאל מיט דעם פּורפור אונד מיט דער גאַלדענען קעטטע אום דען האַלו, אונד מאַן ריעף אויס פֿאַן איהם, דאַס ער זיין זאָלל דער דריטע טע בעהעררשער אים רייכע. (ל) אין דערזעלכען נאַכט וואַרד בלשאצר קעניג דער כּשדים אימנעב-אַכט.

ו (א) וְדַרְיוֹשׁ מְדִיָּתָא קִבְּל מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנַיִן שְׁתַּיִן וְהַמְנוּכָא קִרִי. כּשִׂדָּא קִרִי. מְדָאָה קִרִי. וְתַרְחִין

ו (א) אונד דריוש דער מע- דער בעקאם דאַ קע- ניגרייך, אין דעם אַלטער (פֿאַן) צווייא אונד זעכציג יאָהרען.

ר ש י

(כח) פרס פריסת מלכותך וגו'. כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך. נשתברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס: ו (א) ודריוש מדה קבל מלכותא כנר שנין שתין ותרתי. למה מנה שנותיו לומר לך שנים שנכנס ונכודנלך להיכל בימי יהויקים נולד שטנו דריוש. מגלות יבניה ועד כ"ב שנה ואשר מר גלו בימי יהויכין בשבע לכיבוש יהויקים שהוא שמונה לנכודנלך נשתיירו לנכודנלך ל"ז שהרי מ"ה מלך וב"ג דחוייל מרודך כמ"ש רז"ל במס' מגילה ב' שעבדו לכלשכר

ב א ר

מלכותך וגו', ואף שנכתב נאמר פרסין, הנה לא חש לזה, כיון שהכוונה אחת וכמו שאמר מנח רק פעם אחת אף ששם הוכפל. (כט) והלבישו, אף שדניאל העיז פניו נגד המלך ואמר מתנתך לך להוין וגו' ודבריו נמדקרות חרב, בכל זאת עשה לו המלך את היקר הזה, כי דבר המלך אין להשיב. אך יותר נכון כי אין לתת טעם על מחשבות איש שבור אשר לנו כל עמו. והכרוז, הנה דניאל לא אמר למתי יהיה הדבר הזה, ואשב בלשאצר כי עוד יאריך ימים על מלכותו, ואולי רק בימים הבאים אחריי ימלא ה' את דברו, ולזה איננו זר כי זוה להכניז על דניאל כדברים האלה. ו (א) ודריוש, לדעת החכם געזעניוט בספר המלים שלו, היה שם דריוש שם כולל לכל מלכי פרס כמו פרעה ואבנימלך, כי הוראת מלת דארא או דאראב בלשון פרסי הוא, מלך. ואמר עוד: כי בכתבי קדש נזכרו שלשה מלכים בשם הזה, האחד נאן, והשני העזרא (ד' ה' ה' ה'), ובתני (א' א'), והשלישי נחמיה (י"ב כ"ב); אולם בכל זאת אין לנו לזכר באמת מי זה דריוש הנזכר כאן, כי מאין נביא עזרתו, אם מהמקרא, הלא הכתוב מכסה כי לא נחנרר בשום מקום מתי חיו המלכים האלה, ואם מדברי חז"ל, גם דעותיהם שונות זו מזו, ואם נשמעילה לנקש תורה מפי הסופרים הקדמונים מחכמי העמים, הלא גם המה אינם מסכימים יחד במספר וסדר מלכי פרס, נכרש כל יתאסדו על הספור הנכמי להחליט מי

וְתַרְתִּיּוֹן: (ג) שְׁפָרָה קָדָם
 דְּרִיּוֹשׁ וְהַקִּיּוֹם עַל־מַלְכוּתָא
 לְאַחַשְׁדַּרְפַּנְיָא מֵאָה וְעֶשְׂרִין דִּי
 לְהוֹן בְּכָל־מַלְכוּתָא: (ג) וְעָדָא
 מִנְהוֹן סָרְכִין תְּלָתָה דִּי דְנִיָּאל
 חַד מִנְהוֹן דִּי־לְהוֹן אַחַשְׁדַּרְפַּנְיָא
 אֱלִין יְהִיבִין לְהוֹן טַעְמָא וּמַלְכָא
 לֹא־לְהוּא נֹזֵק: (ד) אֲדִין דְנִיָּאל
 דִּנְהָ הוּא מְתַנְצַח עַל־סָרְכִיָא
 וְאַחַשְׁדַּרְפַּנְיָא כָּל־קָבֵל דִּי־רוּחַ
 יְתִירָא בֵּהּ וּמַלְכָא עֲשִׂית
 לְהַקְמוּתָהּ עַל־כָּל־מַלְכוּתָא:

(ג) דריוש פאנד פיר גוט, אין
 דעם רייכע איינצוועטצען הונט
 דערט אונד צוואנציג שטאטט
 האלטער, דיא דאז גאנצע
 רייך פערוואלטען זאללטען.
 (ג) אונד דריוא פאן איהנען
 ווארען געועטצט אלס מיני
 סטער, פאן דענען דניאל איי
 גער וואר, ווערעם דיא איבי
 ריגען שטאטטהאלטער רעכע
 זינג אבליגען מוכטען, דאמיט
 דער קעניגניכט בעאיינטרעכע
 טיגט ווערדע. (ד) דא אבער
 דיעזער דניאל דיא מיניסטער
 אונד דיא שטאטטהאלטער
 איבערטראף, ווייל איין פאר
 ציגליכערער גייסט אין איהם
 וואר, זאבעשלאם דער קעניג,
 איהן צו זעטצען איבער דאז

אדיו

נאנא

ר ש י

הרי ס"ג: (ג) ועלח מנהון ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפנים הללו
 ענה לשלשה הפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך לא יהא נספד בשום דבר מלכות המוטל
 עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה. דניאל זה: מתנצל. מתגבר: ומלכא עשית. המלך היה
 מושב

ב א ו ר

מי זה מהמלכים אשר בנב, ואיזהו המלך האחרון לנבל אשר נהרג, ועל כן אין למנוח
 בזה אורח סלולה ומסוקלה מכל נגף ומכשול. (ג) ועלא מנהון, לדעתי הענין כימן המאה
 ועשרים אחשדרפניא היו שלשה מהם לראשים וכדמתורגם. סרכין, חרגום של שוטרים סרכין,
 ולדעת קצת חכמי העמים יהיה הכ"ף נוספת כמו גנזך (דה"א נ"ח י"א) שענינו בית האוצר
 מן גזו (וגם זה לי לעד כי כל חותיות השמוס יוכשרו לשקל, כי אם גם כאן המלה היא פרסית
 הנה כל לשונות בני קדם אחיות הנה), ויהיה סר כמו שר (עיין בערוך ערך סר בהוראה
 החמישית), ועיין מ"ג, בנאורי על סרני פלשמים (יהושע י"ג ג'), ובארמית מלינו מלת סרכין
 לענין הזה בתרגום יונתן (בראשית מ"א מ"א), ובתרגום ראשון של מגלת אסתר (ח' ב');
 ואולי יש לפרש כי סוך הוא מהוראה השניה שהניח הערוך שענינו ההשגחה והנקוד (במחזיקי
 הען, פריפון, חונטערוזכען) ע"ס, וזה יולדק מאד למאמר ומלכא לא להוא נזיק, כי הם
 היו רוחים כל החשבונות של אחשדרפנים לדעת אם נאמונה הם עושים, ותרגמתיו (ויניסטער)
 שענינו (טטחטטפֿרטטעהער) והמלה הזאת כוללת כל הוראות האלה. די דניאל, אין ספק אכלי כי
 הוגד לדריוש כל דברי דניאל נפטר הנחש הידוע וכי הוא נשר שנתן מלכות נבל בידו ובזה המיס
 אח לב העם אשר הי' לנכס שלם עם המלך בלשאר והרהיב עוז בנפש המורדים אשר קשרו
 עליו ולכן כנדהו עד מאד וכן מלינו כי ננוכדנכר שם עיניו על ירמיהו יען ניבא כי מתן
 העיר ירושלים בידו. (ד) עשית, חשב כמו עשנותויו (ראב"ע) וכן פינשוהו ימר המפרשים.

אדיו

(ה) אֲדִין סַרְכִיָּא וְאַחַשְׁדַּרְפַּנְיָא
 הוּוּ בְעֵין עֵלְהָ לְהַשְׁכַּחַה לְדַנְיָאֵל
 מְצִד מַלְכוּתָא וְכָרַע עֲלֵהָ
 וְשָׁחִיתָהּ לֹא־יִכְלִין לְהַשְׁכַּחַה
 כָּל־קַבֵּל דִּי־מְהִימָן הוּא וְכָל־
 שְׁלוֹ וְשָׁחִיתָהּ לֹא הַשְׁתַּכַּחַת
 עֲלוּהִי: (ו) אֲדִין גְּבַרְיָא אֵלָן
 אֲמַרִין דִּי לֹא נְהַשְׁכַּח לְדַנְיָאֵל
 דִּנְהָ כָרַעֶיהָ לְהֵן הַשְׁכַּחַתָּא
 עֲלוּהִי בְּדַת אֱלֹהֵהּ: (ז) אֲדִין
 סַרְכִיָּא וְאַחַשְׁדַּרְפַּנְיָא אֵלָן
 הֲרַגְשׁוּ עַל־מַלְכָא וְכֵן אֲמַרִין
 לֵיה דְרִיוֹשׁ מַלְכָא לְעַלְמִין חַיִּי:
 (ח) אֲתִיעֲטוּ כָּל וְסַרְכִי מַלְכוּתָא

גאנצע רייך. (ה) דיא מיניא
 סטער אונד דיא שטאטטהאל
 סער זוכטען (מינגער) איינע
 איבעלטהאט צו פֿינדען ווי
 דער דניאל, פֿאן זייטען דער
 רעניערונגס־ערוואַלטינג, זיא
 קאנטען אכער קינע איבעל־
 טהאט, נאך זאנסט עטוואס
 שטראַפֿליכעס פֿינדען, דען ער
 וואר זא רעדליך, דאס נאר
 קיין פֿערנעהען, נאך זאנסט
 עטוואס שטראַפֿליכעס אן
 איהם צו פֿינדען וואר. (ו) דא
 שפראַכען דיעזע מענער:
 „דאוויר גענען דיעזען דניאל
 קינע איבעלטהאט פֿינדען,
 זא מיססען וויר (עטוואס) הע־
 רויס פֿינדען גענען איהן, דורך
 דאן געזעטן זיינעס גאטטעס.
 (ז) דיא מיניסטער אונד דיא
 שטאטטהאלטער בעשטירמ־
 טען אַלזא דען קעניג, אונד
 שפראַכען אַלזא צו איהם:
 „דער קעניג דריוש מענע עוויג

סגניא

לעבען! (ח) אַללע מיניסטער דעם רייכעס, (חזנע) אונטער שטאטטהאלטער אונד סאַט־

ראַי

ר ש י

חושב בלבו להקימו על כולם: (ח) הוּוּ נעין עלה. היו מנקזים עלילה ללמזיא לדניאל נדבר
 המלכות שיוכלו להלשין עליו: (ו) די לא נהשכח. אמרו בנייהם לא נמלא לדניאל זה שום
 עלילה: להן השכחא עלוהי. אבל נמלא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אס נוכל לבקש מאת
 פני המלך שום גזירה שיגזור להעניבו על תורתו והוא לא יקיים את מצות המלך והכי
 העלילה: (ז) הרגישו. משמשו על המלך: (ח) אחיעשו. נועבו: לקימא קיס מלכא.

ב א ו ר

(ח) אדיון סרכיא, למי שהרגישו שיש בלב המלך לגדל את דניאל מעל כל השרים, לזה לבגס
 רוח קנאה. עלה, מענין עלילת דברים נדעת רוב המנארים והוא נכון, ואין לנו לשעות
 בדבוי החכם בערההקוד לשנות המלה ולקרוא עולה או עולה. מצד מלכותא, מדד הנהגת
 המלכות שלו כאשר תרגמתי. וכל שלו, חסרון ושגגה כדלעיל (ג' כ"ט): (ז) הרגשו,
 מענין למה רגשו גויס (מהלויס ב' א'), מרגשת פעלי און (שס ס"ד ג') והוא לשון המיה
 וסערות (טחבען, טטירוען), ומה נקרא גם קנון עם בגס רגש כמו בית אלהים נהלך נרגש
 (שס ג"ה ט"ו), כמו שפירש הרד"ק כי ברב עם העיר הומה ובאן הכוונה כי הפלירו בו נרגשת
 רוח וכמת ורגס, וסנה הרגישו עליו כדי להחליט ממנו הדבר בחסרון, כי ידעו שאס יסיס
 המלך עכות נפסא הן נעניו יואה וכלבבו יבין כי הדת הואת היא שלא כדת, ואילת וכלימה
 תחשב לו — ולכן לא הניחו לו זמן לחקור הדבר ולא זז משם עד אשר מלא המלך את
 שאלתם

סגניא ואחשדרפניא הדבריא
 ופחורא לקימה קים מלכא
 ולתקפה אסר די כלדי יבעא
 בעו מן כל אלה ואנש עד יומין
 תלתין להן מנך מלכא יתרמא
 לגב אריותא: (ט) כען מלכא
 תקים אסרא ותרשם כתבא די
 לא להשניה כדת מדי ופרס
 די לא תעדא: (י) כל קבל דנה
 מלכא דריוש רשם כתבא
 ואסרא: (יא) ודניאל כדי ידע

ראפען, ראטהע אונד לאנדי.
 פאלענער האבן זך בעראטה.
 שלאגעט, איינע קעניגל בע
 זאטצונג פעסט צו שטעללען,
 נעהמל דאין מעכטיגעס פער-
 באטה, דאס, ווער דורך דריי-
 סיג טאנע עטוואס ביטטעט,
 בייא אירגענר איינעם גאטטע
 אדער מענשען, אויסער בייא
 דיר א קעניג, זאלל אין דיא
 לעווענגרובע געווארפען ווער-
 דען. — (ט) נון א קעניג!
 וואללעסט דוא דאז פערבאטה
 בעשטעטטיגען אונד אונטער-
 ציינען דיא שריפט, דאמיט
 (יענעס) דאן אנווידעררופלך
 בלייבע, נאך דעם געועטצע
 דער פערזער אונד מערער ווען
 עם אונאבענרעליך זיין זאלל.

(י) דער קעניג אונטערציינעטע אלזא דיא שריפט אונד
 (בעשטעטטיגטע) דאז פערבאטה. (יא) דניאל אבער, אונגעצאטעט ער ערפאהרען
 האט.

ר ש י

להציק בדם המלך נכח לפי שמדש באת למלוך וממדינה אחרת אתה וזריך סיוק: די
 יבעא בעו. אשר ינקא שום בקשה: להן מך מלכא. זולתי ממך האלך: לגב אריותא. לבר
 שאריות המלך סס: (ט) תקים אסרא. תעמוד חק זה: די לא להשניה. שלא לשנות כדת
 מדי ופרס: די לא תעדא. שלא תעבור: (יא) כדי ידע. כאשר ידע: וכיין פתיחין ליה
 בעילתה

ב א ו ר

אלתם. (ח) הדבריא, כנר פירשתי לעיל. לקימה קים, עיין רש"י ונחרגומי בחרתי בדעת
 רוב חכמי העמים שפירשו ליסד דת חדשה וכדמחורגס. עד יומין, כלומר בעוד שלשים
 ימים (וועהרענד), כמו עד היותי על אדמתי (יונה ד' ב'). לגב, לנור והוא מעלומי
 העי"ן כמו שכתב הרד"ק, וכן גביס גביס (מ"ג ג' ט"ז), ומזה גם ולחשף מים מגבא (ישעיה
 ל' י"ד), וגבאיו (יחזקאל מ"ז י"א). (ט) וחרשם כחבא, יראה לי שבנר הניאו עמם
 פחשגן הכתב בו רשום האסר, ואמרו למלך כי כל יאמר מלכחוב ידו בכתב הזה, כי היו
 נחפזים מאד כאשר בארנו. (י) כחבא ואסרא, כנר כתב הרד"ק במכלול בהוראת הוי"ו,
 שיש וי"ו העומדת במקום בי"ת או מלת עם, ולכן לדעתי הנוונה כי ירשם הכתב עם האסר
 הנכלל בו וכדמחורגס. (יא) ודניאל, כלומר אף שידע דניאל הדת הנמונה, בכל זאת לא
 עזב את דרכו בעבודת אלהים נחמול שלשים, ואין ספק שהי' הדבר הזה ידוע לאנשי ביתו
 כי מידי יום ביומו לעת נזאת עלה בעליותו ויפתח חלונו נגד ירושלים, והנה כאשר כזה
 נבוכדנצר להשתחות לכלמו, התחבא דניאל ולא רצה להכניס עלמו נסגנה כאשר בארנו
 לעיל (פרשה ג'), כי סס לא היתה מגמת המלך כלל לשים עלילות דברים על בני ישראל
 להעבירם מדתם, ולזה לא ראה דניאל לשום נפשו בכפו כאשר אמרנו (סס), אולם
 באן ידע דניאל כי השמים אף רשת פראו לרגליו בדת הזאת, לכן ראה כי עת לעשות לה'
 וחרף נפשו למות בעבור קדושת שאו הגדול, ולזה לא העלים כלל כי הוא עודנו מחזיק
 באמונתו

דִּירְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבֵיתָהּ
 וְכוּן פְּתִיחָן לָהּ בְּעִלְיָתָהּ נִגְדָה
 יְרוּשָׁלַם וּזְמַנִּין תְּלָתָהּ בְּיוֹמָא
 הוּא בְּרַךְ עַל-בְּרֻכּוֹהִי וּמְצִלָא
 וּמוֹדָא קַדְמֵם אֱלֹהֵהּ כָּל-קַבְלֵי דִּי-
 הוּא עֲבַד מִן-קִדְמַת דְּנִינָה:
 (יב) אֲדִין גְּבַרְיָא אֱלֹהֵי הַרְגֵּשׁוּ
 וְהַשְׁכִּחוּ קְדֻנְיָאֵל בְּעָה וּמַתְחַנְּן
 קַדְמֵם אֱלֹהֵהּ: (יג) בְּאֲדִין קָרְבוּ
 וְאִמְרִין קַדְמֵם-מַלְכָא עַל-אַסְרֵי
 מַלְכָא הֵלֵא אַסְרֵי רִשְׁמַת דִּי
 כָּל-אֲנָשׁ דִּי-יִבְעָא מִן-כָּל-אֱלֹהֵי
 וְאֲנָשׁ עַד-יוֹמִין תְּלָתִין לָהֶן מִנְּךָ
 מַלְכָא יִתְרַמָּא לְגֹב אֲרִיּוֹתָא
 עִנְיָה מַלְכָא וְאָמַר יִצְיָבָא מַלְתָּא
 כְּדַת-מְדִי וּפְרַם דִּי-לָא תַעֲדָא:
 (יד) בְּאֲדִין עֲנוּ וְאִמְרִין קַדְמֵם

מלכא

האטטע, דאס דיא שריפט
 אונטערצייכעט וואר, גינג
 (דענקתך) אין זין הויז וואָ ער
 אין ויינעם זבערנעסאכע אַפֿ=
 פֿענע פֿונסטער האטטע גע=
 גען ירושלם, דרייא סאהל
 דעם טאנעס (דזענעסט) גיע=
 דערקניעטע, בעטעטע אוינד
 לאַכפֿריוועטע פֿאַר זיינעם
 גאָטטע, זאָוויא ער פֿאַרדיע=
 זעם עס געטהאָן האַטטע.
 (יב) דיא מעננער הינגעגען
 שפירטען נאָך, אינד פֿאַנדען
 דניאל בעטענד אוינד פֿלעהענד
 פֿאַר ויינעם גאָטטע. (יג) דאָ
 טראַטען זאָ פֿאַר דען קעניג,
 אוינד שפראַכען וועגען דעם
 קעניגל כען פֿערבאָטהעס אַל=
 וואָ: — האַסט רואַ ניכט אין
 פֿערבאָטה ערלאַסען, דאָס
 יעדער ווער דורך דרייסיג טאָ=
 גע, עטוואַס ביטטעט בייא
 אירגענד איינעם גאָטטע אָדער
 מענשען, אויסער בייא דיר אָ
 קעניג! אין דיא לעווענגרוכע
 זאָלל געוואָרפֿען ווערדען? —
 דאָ אַנטוואָרטעט דער קעניג
 אוינד שפראַך: זאָ איזט עס
 פֿעסט געזעצט, נאָך דעם גע=

ועטצע דער מעדער אוינד פערזער דאָ אונאַבענדערליך בלייבט. (יד) דאָרויף ענטגעגן-גע=

ר ש י

בעליתא. בעליתו: נגד ירושלם. לנגד ב"ה ואע"פ שחייב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך
 דרך חרנס (מלכים א' ח'): ברך על ברובי. כורע על ברכיו: וזמנין תלחא. ערבית ושחרית
 ומנחה: כל קבל די הוא עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגישו. משמשו
 וחששו: (יג) על אשר מלכא. על ביטול אסיר המלך. אשר באו להלשין: יציבא מילתא. אמת

ב א ו ר

באמונתו ולא ישמע לטעם המלך וגדוליו בענין הזה. וזמנין תלחה, וכן אמר דוד ערב ובקר
 וזה הריס אשיתא (תהלים נ"ה י"ח). (יב) הרגשו, יראה לי שהוראת מלת הרגשו כאן איננה
 כמו לעיל (ו'), רק הוא מענין הרגשה המורגל בפי חז"ל (פיהוען, ושההרעההען, טפירען)
 והענין שחחרו אחריו, וכן כתב רש"י מאמרו ומששו, וכן דעת ר"ם שאמר שחברו סמוך לכינו
 ומלאו נערה והיא הגידה להם הדבר הזה, ולכוונה הזאת מנגמתי. (יג) על אשר, בעבור

חרגום אשכנזי

נעטען ויא אונד שפראכען צו דעם קעניגע: דניאל איינער פאן דען געפאנגענען אויס יהודה, אכטעט נבט אויף דין אקעניג, אויך ניבט אויף דאז פערכאטה, וועלכעס דרא ערלאססען, אינד פערריכטעט דרייא מאהל דעם טאגס זיין געבעטה. — (טו) אלס דער קעניג דיעס פערנאהם, בע- טריכטע עם איהן זעהר, ער שטרעכט דניאל צו בעפריי- ען, אונד בעמיהעטע זיך ביז צום זאנענאונטער גאנג אום

דניאל ו

מלכא די דניאל די מן בני גלותא די יהוד לאשם עליך מלכא טעם ועל אסרא די רשמת וזמנין תלתה ביומא בעא בעותה: (טו) אדון מלכא כדי מקתא שמע שגיא באש עלוהי ועל דניאל שם כל לשיובותה ועד מעלי שמשא הנה משתדר להצלותה:

באדין

יחיר י ר ש י

הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא. לא נתן לב ועלה לחוש על גזירותיך: בעא בעותיה. מתפלל חסילתו: (טו) כדי מלכא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שיהיה אהוב את דניאל וקשה עליו מיתחו: ועל דניאל שם כל. דקוי לדמות הדבר להכילו ואמר להם איני מאמין לכם: כל. איני יודע דוגמתו אך ענינו יורה סתרונו: ועד מעלי שמשא. עד נא השמש היה משתדל להכילו אבל בשמגיע זמן חסילתו כרע להקט"ה על

ב א ו ר

דבר האסור. (טו) באש, הרע לו, חרגום וירע הדבר (בראשית כ"א י"א) ובאיש, וכן הוא בעברית ורשע יבאיש ויחפיר (משלי י"ג ה'), שענינו כי הרשע ירע לעשות ויבאיש ממעשיו, וכן ויעז באשים (ישעי' ה' ב') שפירש הגאון ענבים רעים, גם באש שהוא לשון סרחון מזה הענין. כל, לבו (והוא מן המתהפכים) כמו כלשון ישמעאל (הראב"ע), ועמו הסכימו גם חכמי העמים; ור"ס אמר שהוא לשון תפולה ע"ש, ולדבריו נאמר שחלף הו"ן בלמ"ד כמו נשנה ולשנה והוא מן בינה, עיין ערוך ערך בן, וגם הרד"ק בשרשים אמר וו"ל: וי"מ כל מחזב וכן הוא כלשון ערב ע"ש, וכבר נודע כי לב נאמר גם על המחשבה, כמו ולבי נהג בחכמה (קהלת ב' ג'), ואנכי תרגמתי במלת (בעטטרעבטע) שהוא התאמלות המחשבה להשיג ענין מה, כי בזה המלה מתקבלת מול משתדר כאשר יבין הקורא. מעלי שמשא, כמו מבוא השמש בעברית, כי על בארמית הוא כעין בוא בעברית כאשר הודעתך, ונקראה שקיעת החמה מבוא השמש, לפי שפני דעת העם בימים ההם לעת ערב השמש טבעה בים הגדול אשר שם אהל לה, ודברה תורה כלשון בני אדם. משתדר, מתעסק ונאבק עם שריו כדי להכילו, ויאבק איש עמו (בראשית ל"ב כ"ה) מתרגמין ואישתדל, רי"ש מתחלף עם למ"ד, כמו ואלו וארו, ופתרון שניהם והנה. (ר"ס). ורד"ק אמר השתדר השתדל, ובמשנה במקום שאין איש השתדר להיות איש כמו השתדל עכ"ל; ועיין בערוך ערך גדל ושדר. והנה לא באר לנו הכתוב כמה השתדל להכילו? ורש"י ז"ל פירש עשה עמו באלו לא יאמין לדבריהם ע"ש; אבל לפי המשך המאמרים יראה לי שנבר מלא מקום להמליץ בעד דניאל, והוא כי הלווי היחה רק שלא ישאל שום דבר מאלהים ואנשים כי אם מהמלך, כמו שנאמר די יבעא בעו (לעיל ח'), אבל להודות לה' מקדו או לספר נפלאותיו וכדומה, זה לא היה בכלל האסור, ובוודאי כי לא ידע איש תוכן חפלת דניאל, אם היה מודה על מה שעבר, או מנקה על העתיד, ונטענה הזאת חזב המלך להכילו מידם, אבל הם לא קבלו זה, ואמרו כיון שברע על דבריו התפלל בדרך המתפללים, נבר עבר על דת פרס ומדי, ומשפט מות לו, ואין ביד המלך לחוס עליו. כהדירא

דניאל ו

הרגום אשכנוי לא

(טו) באדין גבריא אלך הרגשו
 על-מלכא ואמרין למלכא דע
 מלכא די-דת למדי ופרס די-
 כר-אסר ויקים די-מלכא יהקים
 לא להשניה: (יז) באדין מלכא
 אמר והיתיו לדניאל ורמו לגבא
 די אריותא ענה מלכא ואמר
 לדניאל אלהך די אנתה פלח-
 קה בתדירא הוא ישויבנך:
 (יח) והיתית אבן חדה ושמת
 על-פס גבא וחתמה מלכא
 בעזקתה ובעזקת רברבנותי די

איהו צו רעטטען. (טו) דאן
 אבער בעשטירמטען דיעוע
 מעננער דעו קעניג, אונד
 שפראכען צום קעניגע: בנ-
 דענקע א קעניג! דאס עם איין
 געועטץ דער מערער אונד
 פערזער איזט, דאס יעדעס
 פערבאטה אונד יעדע פער-
 ארדנונג, וועלכע דער קעניג
 בעשטעטטיגעט, ניכט געענ-
 דערט ווערדען דארף. (יז) דער
 קעניג ערטהיילטע אלץ דען
 בעפעהל, מאן בראכטע דען
 דניאל, אונד ווארף איהן אין
 דיא לעווענגרובע. דער קעניג
 רעדעטע איהן אן, אונד
 שפראך: מעגע דיין גאטט
 דעם דוא אהנע אונטערלאס
 דיענעסט, דיך עררעטטען! —

יח) איין שטיין ווארד געבראכט, אונד אויף דיא עפאנונג דער גרובע געלענט, אונד
 דער קעניג זיענעלטע איהן מיט זינעם זיענעל אונד דעם זיענעל זינער גראסען, דא-
 מיט

ר ש י

צרכיו והתפלל תפלתו ושז לא היה לו פתחון פה להגילו: (טו) די מלכא יהקס. אשר
 המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו: (יח) והיתית אבן חדה. הובאת אבן חדה ובכל ארץ
 בכל אבן חדה כי אם לנבים כמו שנאמר הנה נלכנה לנבים (בראשית י"א) למדנו שאין אבן בכל
 ולפי שעה הביאה מלכא מלך ישראל. אם התנה באעשה בראשית על הים שיקרע לנבי
 ישראל ועל האש שינטען לחנניה ומכיריו ועל האריות מהזיק לדניאל. לא התנה על זריקת
 אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מפס האריות אי אפשר לסלקו שגבר נגזרה גזרה
 אזהרה בו מהזקת אדם והנס אם יבא יבא סוף: ושמת על פס גבא. הושמה על פי הגומא:
 בעזקתיה. בטבעתו שלא יזיזה ממקומו וישליכו עליו אבנים להרגו: די לא תשא לנו
 בדניאל

ב א ו ר

(יז) בחדירא, תמיד אף לעת כזאת כאשר ידעת, כי עבודתך לחטא מות יחשב לך. ישויבנך,
 אמר זה דרך תפלה ובקשה, מי יתן והכל יליך. (יח) בעזקתה, עיקר הוראת עזקת גס בעברית
 גס בארמית הוא הפיירה (גרמבען, חוגרובען, חיינגרמבען), עיין שרשים וערוך, ונקרא
 הטבעת עזקא, לפי שאפתחין בו פתחי חותם שמות אנשים, וגם מאמרים קלרים (עיין בדברי
 החכם זענגערקע באן), והוא אל אח"כ השם הזה גם על כל הטבעות, גם אם אינן חקוקים
 בהן אותיות, ומזה הוא אסור באזקים (ירמי' מ' א'), וכל שם האל"ף תמורת העי"ן וההרגום
 בעזקתא. והנה המפרשים אמרו כי ראה המלך לעשות נכה, כי פחד פן השרים שונאי נפש
 דניאל ידו אבן בו להמיתו, אם גם יסגור אלהים פי האריות, והשרים גם המה חשבו פן
 המלך ישתדל להוכיחם מן הנור, לכן גם המה חתמו בטבעתם; וזה יראה לי רחוק מנמה
 לדדים, כי אם חשב המלך שה' יעשה עמו נס לנלתי מת איתו ערך לשני האריות, הלא הוא
 יכול

הרגום אשכנזי

מִטְנִיט וַיִּלְלֵקִיהַרְלִיךְ עַט-
וּוּאִם זַעֲנַדְעֵרְט וּוְעֵרְדַע הַיֵּ-
זִיטְלִיךְ דַעס דַניאַל . (יט) דאַן
גִינג דער קעניג אין ווינען פֿאַל-
לֶאָסֵט . אונד איבערנאַכטעטע
פֿאַסטענד , ליעם דיא ביא-
שלעשערִינגען ניכט פֿאַר זיך
קאַממען , אונד דער שלאָף
פֿלאָה איהן . (כ) דער קעניג
שטאַנד אויף , מיט דער טאַר-

דניאל ו

לֹא־תִשְׁנֶה צְבוּ דַנִיאַל :
(יט) אַדִין אֵל מַלְכָּא לְהִזְכִּילָהּ
וְבַת טוֹת וְדַחֵן לְאִהֲנַעֵל
קְדָמוֹהִי וְשִׁנְהֵה נִדְתָּ עֲלוֹהִי :
(כ) בְּאִדִין מַלְכָּא בְשִׁפְרָפְרָא

ס' זעירא . ופ' רבמא יקום

רשי"י

דניאל . שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא נרצונו (ס"א כרצונם) : (יט) ונת
טוח . לן בתענית : ודחון . ואלמן במשנה כך פתר דוגש לא הכניסו לפניו שלמן לאכול ;
ושנתה נדת עלוהי . נדה שנתו : (כ) בשפרפרא . בעלות שחר והרנה יש בתרגום יונתן ;
יקום

באור

יכול גם להלילו מחמת רוחם ; וגם בלתי נראה כי השרים העיזו פניהם נגד המלך להראות
לו כי יאשדוהו במרמה ; ולכן נכון בעיני כי המלך בלתי נפשו ובמורת רוחו לא היה רוצה לעמוד
שם ולראות במות אוהבו , אולם פחד כי אויביו אשר ישמחו ברעתו יעמדו מנגדו , וישאקו
וילעגו לו , ולזה כוה לתת על הכור אבן וחמם אוחו לכל יונלו האויבים לגלול אותה מעל
פי הנאר , ויען כי באמת רחש לבו דבר תקוה כי יזילהו ה' (כי אין ספק שסופר לו ממעשה
קמ"וע הדומה ממש לספור הזה) , לכן כוה שגם השרים יחממו בטבעתם , למען בעיניהם יראו
שאיך כוה שום רמיה , כי קשב אולי ימותו האריות בחפץ ה' , ויחשבו הם כי במלות המלך הוואתו .
וע"פ דרכי פירוש וחתמה מלכא כי ע"פ המלך חמם החומם בטבעת המלך וטבעות השרים ,
והריה במקרא שהכוונת הפעל בכווי ע"י אחר , כמו ויאשר יוסף מרכנתו (בראשית מ"ו כ"ט)
שעיניו ע"י שליח ע"ש בהמעמר ורבים נכה , וכן תרגמתי . צבו , לבו באומית הוא כמו חפץ
בעברית שיורה גם העסק (זח"ע , חנגעלעגעהייט) , וכן חרנס הארמי ועת לכל חפץ (קהלת
ג' א') וענדא לכל עסקא . ואמר להם המלך שעשה זה , שלא ישתנה שום דבר בעיניך דניאל
וכאשר פראנו . (יט) ובה טוח , לן בתענית , כי תרגום של וילן ונת , וטות הוא הלוס ,
והוא נאן בענין תואר , לן באשר הוא מתענה , וכן הוא בדגרי חז"ל (פסחים דף ק"ז) בת
טות ולא אבדיל ; ור"ס כתב חז"ל : פ"א ונת טות ואשה בתולה ע"כ ; ונראה לי שלפירוש זה
נמשך הענין למטה , וכן נראה ממ"ש על ודחון חז"ל : ומזמרון כנורות ונבלים לא נכנסו לפניו ,
כי כן היה משפט חוקי להביא לפניו נערות בתולות ומשחקות לפניו , ודחון , הוא כמו ודחון
חיבה הפוכה עכ"ל , וח"כ תהיה כוונת הכתוב כי גם בת טות (שהנה נערות ובא ביחיד על
הקבוצ) , וגם בלי זמר לא הכניס לפניו ; וחכמי העמים פירשו ודחון הפלגשים , וכן הוא
דעת הערוך ערך דחיה וכן תרגמתי ; והראב"ע אשר ודחון נגינות ושירים ע"כ , ואין אנו
לריכין לומר כדע' השפרשי' שהי' מלה הפוכה כמו חדוה , אך הוא דמד (בנפילת הלמ"ד) זענינו שמה
וגילה , כי העניק תעניק (דברים ט"ו י"ד) תרגם הירושלמי מדחדא דחדון , ואמר בעל הערוך
כי לדעת המתרגם יהיה עיקר בחילוף מן ענג עיין בדגריו , ורש"י ורד"ק פירשו ודחון שלמן ,
ואמרו שכן הוא בלשון חז"ל , אולם לא נזכר מזה בערוך . (כ) בשפרפרא , הוא כמו שחר
בעברית , ונכפל הש"א והע"ן , ועיקר הוראת שפר יורה על הזוהר (ליכט , גזמאן) , ושאל
על היופי והנעים [וידמה מלת שפרפרא אל יפופית (תהלים מ"ה ג') , וכן יפה"פיה (ירמיה
מ"ו ב') , היתן אחרי שפר (בראשית מ"ט כ"א) , ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג) , ומה
ועה שפירשו עליהם (ירמיה ל"ג י') , נקרא אהל המלך כן בעבור זהו ויפיו כמ"ש הרד"ק
בפירושו

דניאל ה

תרגום אישכנזי לב

יְקוּם בְּנִגְהָא וּבַהֲתַבְהֵלָה לְגַבְא
 דִּי אַרְיוּתָא אֶזְל: (כא) וּכְמִקְרֵבָה
 לְגַבְא לְדַנְיָאֵל בְּקַל עֵצִיב זַעֲקָא
 עֵנָה מִלְכָּתָא וְאָמַר לְדַנְיָאֵל
 דַּנְיָאֵל עֲבַד אֱלֹהָא הָיָא אֱלֹהֶיךָ
 דִּי אֲנִתְהָ פִלְחֵלְהָ בְּתַדִּירָא
 הֵיכְל לְשִׁיזְבוּתְךָ מִן אַרְיוּתָא:
 (כב) אֲדִין דַּנְיָאֵר עִם מִלְכָּא מִלְלָ
 מִלְכָּא לְעֵלְמִין חַיִּי: (כג) אֱלֹהֵי
 שְׁלַח מִלְאֲכָה וְסַגְרָא פִּם אַרְיוּתָא
 וְלֹא חֲבַרְוּנִי כָּל־קַבְרֵי דִּי קְדָמוּהִי
 זְכוּ הַשְׁתַּכַּחַת לִי וְאַף קְדָמִיךָ
 מִלְכָּתָא חֲבוּלָה לֹא עֲבָדְתָּ:

גענרעטהע, אלס עם נאך דעם
 מערשע, אונד גינג אייליג צור
 לעוועננרובע הין. (כא) אונד
 אלס ער זיך דער גרובע נאָהע-
 טע, ריעף ער נאך דניאל מיט
 קלאגליכער שטימע, דער
 קעניג רעדעטע איהן אן, אונד
 שפראך צו דניאל: דניאל,
 דיענער דעם לעבענדיגען גאָט-
 טעם! פֿערמאָכטע עם דיין
 גאָטט, דען דוא אָהנע אונ-
 טערלאַם אָנגעבעטעט, דיך צו
 רעטטען פֿאָן דען לעווען? —
 (כב) דניאל ענטגעגנעטע דאָ-
 רויף דעם קעניגע (וויז פֿאָגט):
 דער קעניג מענע עוויג לעבען.
 (כג) מיין גאָטט האָט זיינען ענ-
 געל געזאָגט, אונד דען ראָ-
 כען דער לעווען פֿערשלאָס-
 סען, דאָס וואַ מיך ניכט פֿער-
 לעטצטען, ווייל פֿאָר איהם
 זיך געצייגט האָט מינע אונ-

ימיר ה'. ימיר י'.

באדין

שולד, אונד אויך געגען דיך אַ קעניג, האָבע איך ניכטס שטראַפֿליכעס בעגאַנגען. —

ר ש י

יקים בנגהא. עמד לאור הניקור ולא נאלם שעות כזאר מלכים: ובהתנהלה לגבא די אריותא אלז. ובהלהם לחפירת האריות אלז: (כג) חנולה לא ענדת. שום דבר כיעור וזקר לא

ב א ו ר

בפירושו ס, וכן תרגום יונתן סס אפרו. ובשרשים אמר הרד"ק כי יתכן שנמלח שפרה בא
 סה"א תמורת הכפל וענינו שפרר ע"ס; וחולי שפר הוא נהיסק מן שרש, ונקרא אור הנקר בן, לפי
 שבו יתפרשו הדברים שהיו מסופקים בעוד הפחך כסה ארץ, כי בן נאמר בקר לדעת הרד"ק
 מן לא ינקר בין טוב לרע (ויקרא כ"ז ל"ג) (עיין שרש בקר); וכן לדעתי הוא שר מענין הדרישה
 זהקירה כמו שחרו טוב וכדומה. בנגהא, נגה הוא החור החלוש מאור השמש, לזה נאמר
 על אש הארצי ונגה אש להנה (ישעי' ד' ה'), וגם על זוהר הירח והכוכבים על נגה הירח
 (שם ס' י"ט), וכוכבים אספו נגהם (יואל ב' י'), אבל על קרני השמש לא מזינו נגה, ולזה
 נאמר ונגה כאור תהיה (חבקוק ג' ג'), הכוונה כי הזוהר הזך מן האור הנכבד הוא, יחי'
 גם חוק כאור השמש, ובאן הכוונה שם כמו השחר עלה בערם ולא השמש עלה הזרן וכדמחורגס.
 ובהתבהלה, כי הוא נחפו לדעת מה היה לדניאל, וכבר אצטנו שהמלך גם הוא חכה לתשועת
 ה'. (כא) לדניאל, נראה כי כאשר קרב לגוב אריות, נדמה לו כאלו קול אדם באזניו (וחולי
 היה דניאל מודה ומשבח לה', וכן הוא דעת חז"ל עיין סידוש ר"ס), אך פג עוד לבו מלהאזין,
 וכאשר קרא לו אז נתן דניאל אות, כי עוד בזיים חיתו, ולזה: ענה מלכא, קרא בתמים
 והסתומות דניאל עבד אלהא חית וגו'. (כג) שלח מלאכה, וכן בתמ"ע היה מלאך אלהים
 מתהלך בתוך האש, כי בכל ספר דניאל יתיחסו הפעולות אל ה' אך בתמעות המלאכים.
 חבולה, השמטה (הראב"ע), וכן בלוגי דלעיל הוא השמטה בגוף, ובאן הוא בנפש, ואמר
 זה כמתחלל על אש לא שער את פי המלך בענין התפלה, כלומר גם בזה ידעתי כי לא עברתי

(כד) באדון מלכא שגיא טאב
 עלוהי ולדניאל אמר להנסקה
 מן גבא והסק דניאל מן גבא
 וכל חבר לא השתכת בה די
 הימן באלהה: (כה) ואמר מלכא
 והיתיו גבריא אלק די אכלו
 ברצוהי די דניאל ולגב אריותא
 רמו אנון בניהון ונשיהון ורא
 מטו לארעית גבא עד די שלטו
 בהון אריותא וכל גרמיהון
 הדקו: (כו) באדון דריוש מלכא
 כתב לכל עממא אמיא ולשגיא
 די דארין בכל ארעא שלמכון

(כד) דא פרייעטע זיך דער קעניג
 ניג ועהר דאריבער, אונד בע-
 פאהל דניאל הערויס צו ברין-
 גען אויס דער גרובע, דניאל
 ווארד אלץ הערויס גע-
 בראכט אויס דער גרובע, אונד
 עס פאנד זיך קיינע פערלעט-
 צונגאן איהם, ווייל ער ווינעם
 גאטטע פערטרויעט האטטע.
 (כה) דארויף בעפאהל דער קע-
 ניג, אונד מאן בראכטע יע-
 נע מעננער, וועלכע דניאל
 אנקלאגטען, ווארף זיא
 אין דיא לעוענגרובע, זיא,
 איהרע קינדער אונד איהרע
 ווייבער, אינד נאך עררייכטען
 זיא ניכט דען באדען דער גרו-
 בע, אלס דיא לעוען זיא שאן
 ערגריפען, אונד אללע איהרע
 געביינע צער מאלמען.
 (כו) היערויף שריעב דריוש
 דער קעניג אן אללע פעלקער,

נאטציאנען אונד צונגען, וועלכע אין דעם גאנצען עררבאדען וואהנטען (וויז פאגט): איי-
 ערע

ר ש י

עשיתי: (כד) שגיא טאב עלוהי. הרבה הוטב בעיניי: ולדניאל. ואת דניאל ליה להעלות
 מן הסור: די הימן באלהה. אשר האמין באלהיו: (כה) די אכלו קרובי. אשר הלצינו
 עליו: ולא מטו לארעית גבא. לא הניעו לתחיות הסור עד שמשלו בהם הסריות וכל
 עלמותיהם הדקו: (כו) באדון דריוש מלכא וכו' די דיירין בכל ארעא. שדיין בכל הארץ

ב א ו ר

על רצונך, כי לא מספן נפסך רשמת הדת הזאת, רק השרים אלנוך לדבר הנמחר הזה.
 (כד) טאב, כמו טיב בעברית, כלומר זה היה טוב לו (בעיניו) בענין באש עלוהי (לעיל ט"ו).
 די הימן, כבר אצטמי לך כי מאסף הספר היה נימי השמונאים, והיה כוונתו לעורר
 עון בנפש עמו למען יחזיקו באמונתם, ולא יפחדו מחמת המליך, וינטזו בה' אשר בידו
 להכיל לקומים למות, ולזה אמר גם כאן כי הימן באלהיו. (כה) די אכלו קרובי,
 כי הלצינו את דניאל, כי כבר אצטמי לך לעיל שהמלך רצה להמליך בעד דניאל, באמרו כי
 אך התחנן לה' ולא שאל ממנו דבר והס לא קבלו זאת, וזוה כבר נחברר למלך כי רק למען
 למלוא מקום לשוא את דניאל, המציאו את הדת הנכבדה הזאת, ולכן נמלא עליהם חמה.
 בניהון, כי כן היה דרכם לסקוד עון אביהם על בנים ועל כל בני בית הקוטא (ועיין בבאורי
 לספר יהושע במעשה עבן פרשה ז'). גרמיהון, עלמותיהם, כמו ישכר חמר גרם (בראשית
 מ"ט י"ד) ועוד כמוהו. והנה זוה יגדל הסיפור הנס, כי מזה נראה שהיו הסריות רענים
 מאד וככל זאת לא שלטו בדניאל. (כו) די דארין בכל ארעא, ע"ד הפלגה כמ"ג כבר.
 והנה הכתב הזה דומה לכתב שנכתב נבוכדנצר (לעיל ג' כ"ט — עד סוף הפרשה), רק
 שנוכדנצר

דניאל ו

ישגיא: (כז) מן קדמי שמים
טעם דיו בכל שקטן מלכותי
להון זאעין ודחלין מן קדם
ארהיה דידניאל דיהוא ארהא
חיא וקיים לעלמין ומלכותה
די לא תחבל ושלטנה עד
סופא: (כח) משיזב ומצל ועבד
אתין ותמהין בשמיא ובארעא
די שזיב לדניאל מן יד אריותא:
(כט) ודניאל דנה הצלח במלכות
דריוש ובמלכות כורש פרסיא:
ז (א) בשנת חדה לבלאשצר
מלך בבל דניאל חלם

זיעין קיי . פרסאה קיי חזה

תרגום אשכנזי לג

ערע וואהלפארט מאגע אימ
מער צונעהמען! (כז) פאן מיר
ערגעהט דער בעפעהל, דאס
מאן אים גאנצען געביעט הע
מיינעס רייכעס, אונטער וויר:
פייגקייט אונד עהרפארט ער:
צייגע דעם גאטט דניאלים,
דען ער איזט דער לעבענדיג
געגאטט, דער עוויג בעשטע.
העט, דעססען רייך נייע צער.
שטערעט ווירד, אונד דעם
סען העררשאפט ביז אנס ענ
דע וועהרעט. (כח) דער דא
ערלעזעט אונד עררעטטעט,
צייגען אונד וואונדער טהוט
אים היממעל אונד אויף ער.
דען, דער דניאל עררעטטעט
האט אויס דער געוואלט דער
לעווען. — (כט) דיעזעם דניאל
געלאנג אללעס אונטער דער
רעגירונג דעם דרוש אונד
אויך אונטער דער רעגירונג
כורש דעם פערזערס.

ז (א) אים ערשטען יאהרע דעם בלשאצר, קעניג פאן בבל, זאה דניאל איין
טרויב

ר ש י

שלמכון יסנא: (כט) ונמלכות כורש. שאלך אחר דרוש שלא מלך דרוש המדי אלא שנה אחת
והכג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמלינו את כורש חתנו עליהם בתוך החל:
באדין

ב א ו ר

שנוכדנר שם רק טעם שלא ידבר שום איש סרה על אלהי ישראל, ודריוש הוסיף להיותם
יראים את שם הגדול והנורא. (כט) הצלח, עומד אף שהוא בהפעיל, כמו עלה והללח
(א"א ב"ב י"ג) ועוד כמוהו, עיין שרשים לרד"ק. במלכות דרוש, עיין בבאור בתחלת הפרשה.
ז (א) בכר ספר לנו (פרשה ה') משנה האחרונה לבלשצר, וגם (פרשה ו') מראשית ממלכת
דריוש, ואין זה ע"ד אין מוקדם ומאוחר, רק כאן יתחיל חלק שני מספר דניאל, כי
מתחלה ספר מפרשת גדולת דניאל, ואשר הגדיל ה' לעשות עמו ועם חבריו והיה כריך להקדים
לזה פתרון חלומות נבוכדנר, כי זאת היתה סבת גדולתו, והחלק הזה יכלול אף המעשי (דחו
געטיכטיינע), והנבואות הכוללות בו אינן מעיקר הכוונה, רק נמשכו מן הספור; ומעתה
יתחיל חלק הנבואי (דחו פרקעעהטיטע) שהוא תכלית הספר הזה. ולזה ינאו מנאן ואילך
הדברים תמיד בלשון מדבר בעדו, להראות כי דניאל עלמו כתב הדברים האלה על ספר,
לזכרון לימים הבאים, וא"כ המה אמת לדקו יחדו וקימים לעד, אך הפסוק הראשון והוא
כמו מבוא הענין (דער חיינגאנג), הוא מידי מאסף הספר. בשנת חדה, נא מספר יסודי

חֲזָה וְחֲזִי רֵאשָׁה עַל־מִשְׁכַּבָּהּ
 בְּאֲדִין חֲלֵמָא כְּתַב רֵאשׁ מִלִּין
 אָמַר: (ב) עֲנֵה דְנִיָּאל וְאָמַר חֲזָה
 הוּיִת בְּחֲזִי עִם־לִיָּא וְאָרֹן אַרְבַּע
 רוּחֵי שְׁמַיָּא מְגִיחִין לִיָּמָא רַבָּא:
 (ג) וְאַרְבַּע חִיּוֹן רַבְרָבִין סִלְקִין
 מִן־יָמָא שְׁנַיִן דָּא מִן־דָּא:
 (ד) קְדַמִּיתָא כְּאֲרִיָּה וְגִפְסִין דִּי־
 נֶשֶׁר

טרוינגעווייט, אונד געבילדע
 זיינעם הויפטעם ערשיענען
 איהם אויף זיינעם לאגער; דא
 פערצייבנעטע ער דען טרוים,
 ערצעהלטע דיא ווייטגינסטען
 געגענטענדע. (ג) דניאל האב
 אן, אונד ערצעהלטע (וויי
 פֿאָגט): איך שויעטע אין מיי-
 נעם נעכטליכען געזיכטע, דא
 שטירמטען דיא פֿיער ווינדע
 דער היממעלסגעגענד געגען
 דאז נראָסע מעער. (ג) אונד
 פֿער אינגעהייערע טהיערע
 שטיענען אויס דעם טעערע,

איינעם פֿערשיערען פֿאָן דעם אנדערן. (ד) דאָז ערשטען וואָר וויא איינע לעוויין, אונד
 האַט

ר ש י

ז (א) באדין, חלמא כתב. או (הכלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) וארון. והנה:
 ארבע רוחי שמיא מניחין וגו'. ארבע רוחות נובחות נאות מארבע רוחות העולם
 ונלחמות עם הים הגדול וסוערו אותו: (ג) וארבע חיון. וארבע חיות: שנין דא מן דא.
 משינות זו מזו: (ד) קדמיחא כאריה וגפסין די נשר לה. היא כאריה ולה כנסי נשר זו היא
 מלכות בבל שהיתה מושלת באותה שעה וכך רואה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבנו
 ירמיה

ב א ו ר

תחת הסדורי ורבים נכה. באדין, אחר שער משנתו. ראש מליו, כלומר הדברים הנכמרים
 והעיקרים ולא כל הפרטים, וכן נראה מן הספור. (ב) עם ליליא, בלילה. וארון, כמו
 דא לו ונחלק הלמ"ד ברי"ש, כמו וענה איים נאלמנותיו (ישעי' י"ג כ"ב) תמורת בארמנותיו
 (מדברי הראב"ע). ארבע רוחי שמיא, רומז לארבע נפשות הארץ, כי מקלה הארץ ועד
 קלהו המו גויס ממו ממלכות, גם יבוון בזה על ארבע החיות במראה. מגיחין, לדעתי שרש
 גוח (או גיח) היא מתדמה לשרש ננח (כמו מול ונמל), וענינו (הערפֿאָרטשטאָסען, חוּיזטשטאָ-
 טען), והיא התנועה החזקה אשר בו ידחוף וידחוק דבר מה את עכס אחר (דוק ותראה שכן
 יתפרש בכל מקום), ומזה גם חולי וגחי בת ליון (מיכה ד' י'), אם כדעת הרד"ק הולאת
 הנשימה (זייפֿלער חוּיזטשטאָסען), או כדעת געזעניוס על הולאת הולד, ומזה גם תרגום של
 וילחם ואגח קרבא, כמו שיאמר הלוועז (דיח העערעטשטיעטען חוּיף חוּינאָדער), וכן בעברית
 ואורב ישראל מגיח ממקומו (אופטיס כ' ל"ג), וכן הענין כאן שהיו הרוחות מושבות בחזקה
 בין גלי הים, כאלו ילחמו עמהם לחם, והמשל הוא על הרעש ומהומה שיהיה בעת ההיא,
 והים אם שהוא כולל העולם בכללו כענין על ימים יסדה (תהלים כ"ד ב'), או שהוא ליוז
 הזמן (דחז ביוז דער לייט) כאשר הוא עוד עתה כפי המושלים. והנה באו הרוחות האלה
 לעורר מתהום רבה החיות הגדולות והנוראות ולהוליאם על פני המים; ויפה אמר הראב"ע
 בפירושו לשלש החיות הראשונות, כי החיות הרומשות בים הגדול גדולות מנפש חיה ביבשה.
 (ג) וארבע חיון, זה כלל המראה שראה ארבע חיות עולות, אבל לא בנת אחת, כי אם בזה
 אחר זה, כי הוא משל לארבע מלכיות אשר נסור האמת תמשול שניה. (ד) קדמיחא כאריה,
 אין אמתו יודע בנריר למתי קן החזון הזה, ועל חזונו מן המלכיות אשר כבר חלפו ועברו,
 ואשר עוד יעמדו ויספו לשני בוא יום הגדול והנורא, יורו החיות האלה, ואם גם מלינו
 שירמיה דימה בכל לאריות ולנשר (עיין רש"י), הנה באמת הוא רק משל כולל, ויזכק על כל אומה
 מקיפה

דניאל ז

תרגום אישכנזי לד

האטטע אדלער = פליגעל ;
איך זאָה וויא איהם דיא פלי-
געל אויסגערויט וואורדען,
נאכדעם מאָן עם פֿאַן דער ער-
דע ערהאַבען האַטטע, דאָן
שטאַנד עם אויף דען פֿיסען
וויא איין מענש, אונד איינעם
מענשען הערץ וואַרד איהם
געגעבען. (ה) אונד דאָן אַנ-
דערע טהיער, דאָן צווייטע
נעהמלך, גליך איינעם באַ-
רען, דייעס וואַר נאָך איינער

נִשְׂר לָהּ הַזֶּה הָיִיתָ עַד דִּי-
מְרִיטוֹ גַּפִּיָּה וְנִטְיִלָת מִן-אַרְעָא
וְעַל-רַגְלֵיךָ כְּאַנְשׁ הַקִּימָת וּלְבַב
אַנְשׁ יִהְיֶה קָה: (ה) וְאַרְו חַיָּוִה
אַחֲרֵי תְּנִינָה דְמִיָּה לְדַבּ וּלְשִׁטְר-
חַד הַקִּימָת וּתְלַת עֲלֵעִין בְּפִמָּה
בֵּין שְׁנַיָּה וְכֵן אָמְרִין לָהּ קוּמִי
ימירי . ימירי . אכלי

זייטע הין געריכטעט, אונד דרייא קנאַכען האַטטע עם אין דעם ראַכען צווישען זיינען
צאָהנען, דייעום וואורדע צוגערופען, (וויא פֿאָגט): מאַכע דײך אויף! אונד פֿרים
פֿלייש

ר ש י

(ירמיה ד') ואומר הנה כאשר ידאָה וגו' (שם מ"ח): עד די מריטו גפה. נמרטו כנפיה' זו
היא רמו למפלתה: ונטילת מן ארעא. ל' נסתלק מן הארץ רמו שחטל המלכות מן הארץ:
ולבב אַנש. ל' חלשות כמו ידעו הגוים אנוש המה סלה: (ה) אחרי. אחת: מנינה. שעלתה
שניה מן היס: דמיה לדוב. זה רמו למלכות פרס שחמלך אחר בכל שאוכלים ושומים כדוב
וזמורבלים כנשר כדוב: דמיה לדוב. לדב כתיב כמו דינא תרגום של זאב שאף זאב נקראת
מלכות פרס שנאמר על כן הכס אריה מיער זאב ערבות יעדס: ולשטר חד הקימת. ולכד
א' עמדה רמו לשיפאוק מלכות בכל חמתין פרס שנה אחת שחמלך מדי: ותלת עלעין בפמה.
שלא כלעות דבותינו פראו ג' מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעחן
פעמים פולטחן זהו בפומה בין שניה פעמים חון לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין
שלא

ב א ו ר

תקיפה ונוראה. וגשין די נשר, זה יורה על מהירות וקלות, כי חיש מהר כאשר ידאָה הנשר
חמלך ידה לכל הגוים. ונטילת מן ארעא, רש"י פירש שחטל מלכותה מן הארץ; ואין זה
נכון שהרי עוד תעמוד המלכות כמו שאנאר ועל רגליך וגו', רק שישפל גאוה כאשר אפרש,
ולין תרגמתי כדעת הראב"ע שאמר: וכבר נשארו או מרטו הנקף ע"כ; כי כבר ידעת שישמש
הי"ו על זמן העבר. ועל רגליך, היפך מה שהיה מקודם גדול האנר רב הנוכה ופרשה
כפיה עד קצות הארץ, עתה תעמוד על רגליה כאחד האדם, כלומר שתייה המלכות הזאת
לא יותר משאר המלכויות ולא תרים כסאָה עוד מיתר הגוים. ולבב אַנש, היפך כי לב אריה
היה לה. (ה) ולשטר, הנוכח בש"ן שחלית, וכדח"ל סטר והוא הלד (עיין ערוך ערך סטר).
חקימת, פירש רש"י עמדה, וא"כ ינוקד חַקִּימָת כחכרו בפסוק שלפניו, וכן הוא בתנ"ך כ'
מושה בן ישראל (אשטורדס שנת של"ה), והענין לדעתי שהיו פניה רק ללד אסד, וזה ירמוז
שלא היזה נלחמה כשאר החיות פנים ואחור ולכל הרוחות מקצה הארץ עד קצהו, אך שמה
מגמת פניה לרוח אסד. וחלח עלעין, רוב המפרשים והמעתיקים אמרו שהמה הללעות
(ויבבען), והוא ע"ד ארעא בארמית תחת ארץ בעברית וכמהו. ור"ס כתב ו"ל: ויש אומרים
מלת ור שלא שיגים גדולות ע"כ, ואחריו נמשכו קלת חכמי העמים ותרגמו (הויער, פֿאַנג-
לִיחֵנע); ואנכי אחתי כדעת הראב"ע שכתב על ואפרחיו יעלעו דם (איוב ל"ט ל') ו"ל: כמו
זשמו ולעו (עובדיה א' ט"ו) והטעם יבלעו דם אברי החללים, ויהיה עי"ן הראשון כפל, או
יהיה מגזרת עלעא בלשון רבון, והטעם ישברו כלעות החלל להוליא דם, והראשון נכון בדקדוק
והאחרון עשמו שהוא מגזרת עלם עב"ל; וא"כ נאמר כי עלע בא ע"ד ההעברה על כל עכמות

חרגום אשכנזי

פלייש אין פיללע. (ו) נאך דיע זעם זאה איך וויעדער איין אנה דערעס (טהיער) וויא איין פאר דער, דיעזעס האטטע פיער פליגעל איינעס פאגעלס אויף זיינעס ריקקען, אויך פיער הייפטער האטטע דאז טהיער, אונד געוואלט ווארד איהם פערליעהען. (ז) נאך דיעזעס שויעטע איך אים געכטלען געזיכטע, איין פיערטעס טהיער, פורכטבאר אונד שרעקליך, אויסגעהמענד שטארק, אונד מיט געוואלטי גען אייזערנען צאהנען, עס פראס אונד צערמאלטע, דאז איבריגע צערטראט עם מיט דען פיססען, דיעזעס וואר פערשיעדען פאן אללען טהיער רען, דיא פאר איהם ערשיע גען, אונד האטטע צעהן האר.

דניאל ז

אכלי בשר שגיא: (ו) באחר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר ולה גפין ארבע די-עזף על-גביה וארבעה ראשין לחיותא ושלטן יהיב לה: (ז) באחר דנה חזה הוית בחזוי ליליא וארו חיוה רביעיא דחילה ואמתני ותקיפא יתירה ושנין די-פרול לה רברבן אכלה ומדקה ושאר אברגליה רפסה והיא משניה מן-כל-חיותא די קדמיה וקרנין עשר לה:

יתיר י'. רביעאה קני'. יתיר י'. יתיר י'. משחכל

רשי

שלה מלכיס שעמדו לפוס כורס ואחשוורוס ודריוש שנה הכית: בשר שגיא. בשר הרנה: (ו) גפין ארבע גו' וארבעה ראשין. הם ד' מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדן במותו אח מלכותו כמו שנתוב בספר יוסף בן גוריון שהמיה הזאת השלישית היא מלכות יון ונקרא נמו על שם שהיתה גזרת גזירות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהיב לה. וממשלת נתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. כלילה אחת. השלש הראשונות ראה כלילה אחת וזו כלילה אחת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה: ושנין די פרול לה. שיני ברזל לה: ומדקה. מדיקה ושוקת הדק: ושאר. מותר אכילה: וקרנין עשר. עשר קרנות זו פי' לו

באר

הגוף, ותהיה הכוונה שהיה כפיה עוד שלש עלמות (ושלש הוא מספר מסוים) מחיה אשן טרפה, ונאמר לה שאין לה לגרום העלמות היבשות רק חקום ומאכל בשר שגיא. (ו) גפין ארבע, רמו שחעוף במועף לארבע כנסות הארץ לכבוש ולהרוס לשלול שלל ולבזוז, וגם ארבעת הראשים יורו כי תשול ככל פנות תבל; וס יתכן שהראשים ירמוזו על ארבעה מלכיס אשר יעמדו, ובמו שאמר להלן על ארבע הקזות (ח' כ"ב) ארבע מלכויות מגוי יעמודה. (ז) חזה הוית בחזוי ליליא, לפי שהמיה הרביעית היא עיקר החזון כנראה מהפסוק להלן (ובאשר אבאר שם), לכן הוסיף כאן בחזוי ליליא כמו שאמר בתחלת הספור. ואמתני, הימה חיומה (הראב"ע). רפסה, רפס כסמ"ך או בש"ן שמחלית (עיין שרשים לרד"ק) ענינו הדריכה והרמיסה, ואלו נחלק ימין בשמאל והוא נגזר מן רפס וטיע (ישעי' ג"ז ב') ויורה על רמיס דבר נמקס מנחל (חין דען קטטה טרעטען), והכוונה כאן שלח לבד אכלה למלכות בעונה, אבל בשעת נפשה רמסה גם השאר אשר הותירה ברגליה שהיו מן נשפת, כמו שאמר להלן (י"ט) וטפרים די נקש, ובבר נשא סגניא מיבה (ד' י"ג) המשל הזה על שפתיו, ואמר כי

(ח) מִשְׁתַּבֵּל הָיִית בְּקִרְנֵיָא וְאֵלֹ
קִרְן אַחֲרֵי זַעֲרָה סִלְקַת בִּינֵיהוּן
וּתְלַת מִן־קִרְנֵיָא קְדָמִיתָא
אֵיתְעַקְרוּ מִן־קְדָמִיָּה וְאֵלֹ עֵינִין
כְּעֵינֵי אֲנָשָׂא בְּקִרְנֵיָא דָא וּפִם
מְמַלְל רְבֵרְבָן: (ט) הָיָה הָיִית
עַד דֵּי כְרִסוֹן רְמִיּו וְעַתִּיק יוֹמִין
יִתְב לְבוּשָׁה וְכַתְלָג חוֹר וְשַׁעַר

ביניהן קרי. איתעקרה קרי. יתירי. ראשה

ר ש י

תרגום אשכנזי לה

נער. (ח) איך בעטר אַכְטֵמֵטע
דיא האַרנער, אונד זיעהע,
איין אַנדערעס קליינעס האַרן,
שטיעג אויף צווישען איהנען,
אונד דרייא דער פֿאַרונגען
האַרנער ווארדען ענטוואור-
צעלט פֿאַן איהם, אויגען וויא
מענשענאויגען ווארען אן דיע.
ועם האַרנע, אונד איין טונד,
דער פֿערמעססענע ווארטע
אויסשטיעם. (ט) איך זאָה
ענדליך דאַס שטיהלע אויפֿגע-
שטעללט ווארדען, אונד איין
בעטאַנטער זיך זעטצטע, זיין
געוואַנד וואַר וויים וויא שנעע,

לו המלאך שהם עשרה מלנים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שחבר את הנזית: (ח) ואלו-
כמו וארו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאווה. הוא טיעום אמו"ל שחרף וגידף ונכנס
להיכל בעזות פנים: (ט) די כרסין רמיו. כסאות הוטלו ונתקנו לישיב במשפט אחד לדין
ואחד לכדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב. הקב"ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל אלפנים
שהנעיסו לסניו והליקו לבניו: כחלג חוור. ללכן עונות עמו: ושער ראשה בעמר נקא.

ב א ו ר

ני קרנך אשים ברזל ופרסתיך אשים נחושה והדקית עמים רבים. (ח) משחכל, מענין שכל
(ראב"ע), והוא כמו ואני הייתי מבין (לקמן ח' ה'). ועיררה, קטנה היתה כשעלמה והיתה
הולכת וגדלה והתפשטה עד שנסלו מכניה שלש קרנים, ולכן נאמר לקמן (כ') וחזרה רב מן
חברתה. עינין, העינים המה ליור ההשתכלות והסתבוננות, כמה דלת אומר החכם עינו
בראשו (קהלת ב' י"ד), ואמר בעיני אנושא, שכל נאשוב שהיה אך בקרן נדמות עינים כמו
שנמלא בעינים ויתר הגשמים, רק היו בעיני אדם לראות בהם. ופם, כלומר גם פה הי' לו,
ואין לורך לבאר כי פי אדם הוא לו, שהרי נאמר ממלל רברבן. ממלל רברבן, דבר גדולות
נגד אל עליון כמ"ש רש"י, וכאשר באר להלן (כ"ה) ומלין לכד עליא ימלל, והנך רואה כי
לשגש חיות הראשונות ערך דמות ממיני החיות אריה דב ונמר, והרביעית לא קרא לה שם,
לפי שהיתה משונה במראה ולא מלא דוגמתה בכל יצורי תחת. (ט) כרסון רמיו, הקימו
כסאות. ולדעתי השרשים רוס ורמה אחד המה בעיקרם, ויורו על הפגנה והקמה (חוי"ב
העבען, חוי"בטטעווען), ואמר רמה בים (שמות ט"ו ב' וב"א), כי הרוכה להשליך דבר ברב
כח יגביה אותו כנודע, וכן פרש ורומה קשת (ירמי' ד' כ"ט), כי נושקי קשת יגביהו אותו
עד כנגד עיניהם לירות אל המטרה, ולזה נאמר בארמית רמא או רמה על דבר הנחון על
איש שלא ברצונו באלו הושלך עליו (חוי"בערענגען, חוי"בירדען), כמו למרמא עליהם (עזרא
ז' כ"ד), וכן תרגום של וישא מלך אשור וגו' (מ"ב י"ח י"ד) ורמא, ומזה נדחז"ל מלתא דלא
רמיא עלי' דאינשא, וכן ורמינהי (עיין ערוך ערך רמה). והנה הקימו הכסאות למשפט, כי
בא ה' לשפוט את הארץ הוא וכל קדושו עמו, וכבר יש בזה רמז לכ"ד של מעלה אשר ישבו
על מדין וה' בראשם, מה שלא נמלא בשאר נביאים. ועתיק יומין, תרגום של ישן עתיק,
ועיין בספר זמירות ישראל בנאור על עתקה מבל זוררי (תהלים ו' ח'), ובנאור רעי רי"ו
על פסוק והדברים עתיקים (דה"א ד' כ"ב). והנה דימה את השם הנכבד אשר ישב על כסאו
למשפט לאיש זקן, כי בימים ההם אמרו אך בישישים חכמה ואורך ימים חכונה, וכל שופטיהם
ושופטיהם היו אנשים באים בימים, כאשר יורה ע"ז הוראת שם זקנים גם בעברית גם בשאר
לשונות. כחלג חור, כשגל לכן, כי היה מדרך נכבדי העם ושופטיהם ללבוש בגדים לבנים,

רֵאשִׁיָּה בַעֲמַר נִקְרָא בְּרִסְיָה
 שְׁבִיבִין דִּי-נֹר גְּלִלוּהִי נֹר
 דְּלִק: (י) נְהַר דִּי-נֹר נְגַד וּנְפִק
 מִן-קְדָמוּהִי אֶלֶף אֲלָפִים
 יִשְׁמְשׁוּנָה וְרִבּוּ רִבּוֹן קְדָמוּהִי
 יִקּוּמוּן דִּינָא יִתְּבוּסְפָרִין פְּתִיחוּ:
 (יא) חֲזָה הָוִית בְּאֲדִין מִן-קַל
 מְלִיָּא רַבְרַבְתָּא דִּי קְרִנָּא
 מִמְּלָא חֲזָה הָוִית עַד דִּי קְטִילַת
 חֲיוֹתָא וְהוּבַד גְּשָׁמָה וְהִיבַת
 לִיקְדַת אֲשָׂא: (יב) וְשָׂאָר חֲיוֹתָא

דאז האר זיינעם הויפטעם
 וויאריינע וואללע, זיין שטוהל
 פֿייערפלאמען, אינד דעם-
 סען ראדערווערק לאדערנדע
 גלוטה. (י) איין שלאנגעלנדער
 פֿייערשטראם בראך אויס
 איהם הערפאר, טויענד מאהל
 טויענד דיענטען איהם, מי-
 ריאדען מאהל מיריאדען
 שטאנדען פֿאר איהם, מאן
 זעטטע זיך צו געריכטע, אונד
 ביכער וואורדען געאָפֿענט.
 (יא) נון שויעטע איך (ד. ה. ח. ז.)
 וויאזוי שויעטע איך (ד. ה. ח. ז.)
 שאללענדען פֿערטעססענען
 ווארטע, דיא דאז האָרן אויס-
 שטיעם, איך זאה, דאס דאז
 טהיער געטארטעט, אונד זיין
 לייב פֿערניכטעט וואורדע,

אלשין קיי. רבבו קיי העריו

אינדעם עס אין דאז פלאמענדע פֿייער געווארפען ווארד. (יב) אויך דען איבריגען טהיער
 רען

ר ש י

מנקה עלמו מזכיות שיש לעכו"ס לפניו ומאלם להם כל שנרם בעולם הזה בויקרא רבה:
 די נור. של אש: נור דלק. אש בוערה: (י) נגד ונפק. מושך וילא: ישמאונה. לעתיק
 יומין: דינא יתיב. המשפט נמישכ לפניו: וספרין פתיחו. הספרים נפתחו ספרי העבירות
 והרעות שעשו: (יא) מן קל מליא. מקול הדברים הנכבדות שהקרו מדבר עלמה חמתו של
 עתיק יומין: עד די קטילת חיותא והובד גשמה. אבד גופיה: ליקדת אשא. ללנת אש
 הוא אשו של יעקב והיה בית יעקב אש וגו' (עונדיה א'): (יב) ושאר חיותא העדיו

ב א ר

ובגדו כהונה לעד, כי מראה הלכן חורה על נקיין לבד וטהרת הנפש, ע"ד אש יהיו מטאכנס
 כשנים בשלג ילניו (ישעי' א' י"ח) וכדומה. גלגלוהי, הנה היה נכסא המשפט אופנים, להורות
 כי בכל מקום יהיה מקום נסא, כאלו יעבור ממקום למקום לעשות משפט ולדקה בארץ—
 ומי לא ידע התדמות המראה הזה למרכבת יחזקאל. (י) נהר די נור, לדעת רוב המפשיים
 והמעתיקים הוא נחל אש, ויהי' ע"ד כי באש ה' נשכט (שם ס"ו ט"ו), וחכמי הקבלה כבר ידעו
 איה מקום הנהר הזה שראש דניאל בחלמו, והדברים עתיקים; אולם הראנ"ע אמר ו"ל:
 יש אומרים נהר אש (זוהר של אש), והוא הנוכח בעיני, והכוונה כי מן אש המתלקחת
 בגלגלים התפשט אור יקר וקפאון; ובתרגומי לא נתיי מיתר המפרשים, בעבור שנא להלן
 והיבנת ליקדת אשא, שנראה מזה שהיה במראה מקום חושט למרגיו אל. מן קדמוהי, מן
 הכסא, אבל קדמוהי השני, וכן ישמאונה מוסב על עתיק יומין. אלף אלפים, לדעתי המה
 שלוחי ב"ד עושי רלון השופט, ועמדו פה לשמוע מה ילכו ואנה ישלחם. ורבו, המה הנעלי
 דינים אשר באו למשפט. דינא יחב, כמ"ש רש"י המשפט נמישכ, ונא שם המקרה חמת התואר,
 כי הענין על הדינים, וכן יאמר כל"א (דחז געריכט פֿערזאמטעטע זיך). (יא) חוח הוית,
 כיון שראיתי מקום המשפט, הייתי מתנוון לדעת מה יהיה משפט הקין המדברת גדולות,
 וראיתי חזיותה עדי אובד, כן המשך הפסוק על נכון. והיבנת, לדעתי הו"ו של והיבנת,
 תורה על הסנה, כלומר שנאבד גופה לפי שניתן ליקוד אש וכדמחורגום. (יב) ושאר חיותא,

דניאל ז

הַעֲדִיּוֹ שֶׁלִּטְנֵהוּן וְאַרְכָּה בְּחַיֵּי
יְהִיבֶת לְהִוֵן עַד־זְמַן וְעַדָּן:
(יג) הַזֶּה הָיִית בְּחַזוֹי לִיקְיָא וְאַרְו
עִם־עַנְנֵי שָׁמַיָא כְּכַר אֲנָשׁ אֲתָה
הוּא וְעַד־עֵתִיק יוֹמִיָא מְטָה
וְקִדְמוֹהִי הַקָּרְבוֹהִי: (יד) וְלֵה יְהִב
שְׁדִטָּן וְיִקְר וּמַלְכוֹ וְכִלּוֹ עִמְמִיָא
אֲמִיָא וְלִשְׁנֵיָא לֵה יִפְלַחוּן
שֶׁלִּטְנֵה שֶׁלִּטְנֵן עֲלֵם דִּי־לֹא יַעֲדָה
וּמַלְכוּתָהּ דִּי־לֹא תִתְחַבֵּל:

אחכריח

תרגום אשכנזי לו

רען ווארד איהרע העררשאפט
וועגגעגאממען, יעדאך ווארד
איהרע לעבענסרויער אויף
איינע בעשטיממע צייט
פֿעסטגעזעצט. (יג) פֿערנער
זאך איך אים נעכטליכען גע-
זיכטע, אין רען וואלקען דעם
היממעלס ערשיען וויא איינעם
מענשען זאָהן, אונד אלס ער
ביו צו דעם בעטאגמען גע-
לאנגטע, שטעללטע מאן
איהן דעמועלכן פֿאר. (יד) איהם
ווארד מאכט, העררל כֿקייט
אונד קעניגטוום פֿערליעהען
אונד דאס אללע פֿעלקער
נאציאָנען אונד צונגען דיענען
זאללען איהם, זיינע הער-
שאפט איינע עוויגע הער-

שאפט וויא, דיאניע פֿערגעהט, אונד זיין רייך ניכט צערשטערעט ווערדען וואָלל. (טו) מיר
דניאל

ר ש י

שלטנהון. ולאחר המלכויות הסירו מן השמים משלטהון: וארכה בחיין יחיבת להון. וזמן
נתן להם בחיים עד יום מועד לעתיד לבא. מלחמות גוג ומגוג: וארכה. המתנה: (יג) כבר
אנש חסה. הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומיא. שהיה יושב במשפט: שעה, הניע:
(יד) ולה יהב שולטן. ולאחרו בן אדם נתן ממלכת שהיו עובדי כוכבים ומזלות דימה בחיות
וישראל דימה כבן אדם על שם ענותנים ומשיחים: די לא יעדה. לא יסיר:

ב א ו ר

רבים מהמבארים חשבו כי המה שלש המיות אשר ראה במחזה; אולם זה לא יתכן, כי כבר
אמרנו לעיל כי המיות אך בזה אשר זה נראו, וא"כ כבר חלפו ועברו, וכן הוא במשאל, כי
נאשר קמה מלכות השניה, כבר בלתי הראשונה ואנד זכרה; רק הענין ושאר חיותא על שאר
המלכויות אשר יהיו בימים ההם, וקראם חיות ע"ד וכל חיות לא יעמדו לפניו (לקמן ח' ד'),
ואמר כי אשרי שנעשו שפטים נחיה הרביעית, נתרלה גם המשפט על יתר החיות (המלכים)
זיסיו ממעלתם ויעמדו בלם שנס אחד למלך המשיח, וכמו שיבאר בפסוק ב"ד וכו'. שלטנהון,
בל"ז אף שחיה נקבה, לפי שהכוונה על המלכים, וכן להון. וארכה בחיין, כלומר שהושם
גבול וקץ לאריכות חייהם, כמה ימים יעמדו עוד עד העת המיועדת, והוא ימות המשיח,
ובאשר יבאר עתה. זמן ועדן, זמן יאמר לדעתי על העת המוגבלת (חיין בעטיחוטער לייט=
רויף), כי הוא מענין הזמנה בדח"ל, וכאשר בארנו. (יג) בחווי, עיין לעיל פסוק ז'.
עם ענני, בענני, כמו עם ליליא דלעיל פסוק ב'. כבר אנש, לפי שהמלכויות גראה עד
עתה נמשלו כבהמות פראות לרוע מזגם, ידמה עתה המלכות האחרונה והנכבדה לתאר אדם
מבשר הולירה, וכמ"ש רש"י (ועיין מ"ש הרד"ק על בן אדם יחזקאל ב' א'), ונא בענני הוד,
להורות כי מלכות שמים היא ונקרב אל עתיק יומין, עד"כ נאס ה' לאדני שב לימיני וגו'
(מסלים ק"י א'). וכתיב הראש"ע וז"ל: ויאמר רבי ישועה שהוא משיח ונבון דבר רק הוא עם
הקדש שהם ישראל, וזה נכון באמת כנראה ממה שיבוא בפירוש ובשאר נבואות דניאל, שהכוונה
על קדושי עליון בכלל, וגם קלת חכמי העמים הקביתו כי זה לא נאמר על מלך המשיח, רק
על

דניאל ווארד מיין גייסט אים
 אינגערן ערשיטטערט, אונד
 דיא געוויכטע מיינעס הויפטעס
 ערשרעקטען מיך. (טז) איד
 נאָהעטע מיך איינעס דער
 אַנווענדען, באַטה איהן אום
 אויפֿשליס איבער אַללעס דייע-
 זעס, אונד ער פֿערשפּראַך
 מיר, דיא דייטונג דער דינגע
 מיר בעקאָנט צו מאַכען.
 (יז) דייעזע גראַסען טהיערע
 (זמגטעער) דערען פֿיערע וואַ-
 רען, (בעדייטען) פֿיער קעניגע,
 דיא זיך פֿאַן דער ערדע ערהע-
 בען. (יח) אַבער דיא הייליגען
 דעס העכסטען ווערדען דאָן
 דאָן רייך בעקאָממען, אונד
 עס בעזיטצען איממער אין
 עוויגקייט. (יט) דאָן פֿערלאַנג-

(טו) אַחֲכַר־יָת רוּחִי אָנָה דָנִיֵּאל
 בְּגוֹ נְדָנָה וְהַזְוִי רֵאשִׁי יְבַהֲלֵנִי:
 (טז) קִרְבַּת עַל־חַד מִן־קְאָמִיא
 וַיִּצִיבָא אַבְעָא מִנָּה עַל־כָּל־דְּנָה
 וַאֲמַר־לִי וּפְשָׁר מַלְיָא יְהוּדַעֲנִי:
 (יז) אֲלִין חַיּוֹתָא רַבְרַבְתָּא הִי
 אֲנִין אַרְבַּע אַרְבָּעָה מַלְכִין
 יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא: (יח) וַיִּקְבְּלוּן
 מַלְכוּתָא קְדִישִׁי עַלְיוֹנִין וַיַּחֲסִנוּן
 מַלְכוּתָא עַד־עַדְמָא וְעַד עַלְמִס
 עַלְמִיא: (יט) אֲדִין צְבִית לִיצְבָּא

על

ר ש י

(טו) אַחֲכַר־יָת רוּחִי. ל' כי יברה (שמות כ"ג) ול' ארמי ועברי שוין צו כלומר נשמה מתוך עומק כרייתא:
 בגו נדנה. בחוק חיקו נרחק שלו כלומר נבהלה רוחי בחוק הנוף מן המלוס הזה: (טז) קרבנת
 על חד מן קאמיא. קרבתי אלל אחד מן העומדים שם לפני עתיק הימים המלאכים נקראו
 עומדים שנאמר (זכריה ג') בין העומדים האלה מפני שאין להם קפלים: ויליבא אנשא
 מנה. והאמת שלתי ממנו: (יז) ארבעה מלכין. ד' מלכויות: (יח) ויקבלון מלכותא קדישו
 עליונין. אלו ישראל שיעלו המלכות רביעית: (יט) אדין צבית ליצבא. אז חפתי לעמוד
 על

ב א ו ר

על מלכות המשיחי. (טו) אחכריח, לדעת רש"י הוא מענין כי יברה איש בר (שמות כ"א ל"ג)
 ע"כ המליכה באלו רוחי חסרה וטמנה עלמה בגוף, ויהיה זה כמו חפלה לעני כי יעטף (חפלים
 ק"ב ח') ע"כ בנאור. והראב"ע אמר שאין לו רע, והטעם באלו נפשי ידאה מרוב בהלה,
 וכן פירש ר"ס, וגם הרד"ק אמר לפי ענינו נבהלה רוחי, או פירושו קלרה רוחי, וחרגום
 של קלר רוח דכריא רוחיה, ובערוך ערך כרה פירש שהוא ענין העיפות והלעבר (עראידען,
 ליידיענר זיין) ע"כ, וכן העתיקו כאן קלת חכמי העמים (בעטריבט); ואנכי חרגמתי מענין
 בהלה, כדעת רוב המפרשים מבני עמנו. בגו נדנה, נקרבני, כי הנוף לנפש כמו נדן למרנ.
 (טז) קאמיא, מן אחד מהמלאכים העומדים שם לשרת פני עליון, כענין ועמדה לפני המלך
 (מ"א ח' ב'), וכן חי ה' אשר עמדת לפניו (שם י"ז ח'). ואמר לי, חרגמתי ע"ד החכם
 לענגערקע, שהענין שהנטיח לי כי יודיעני פשר הדבר. (יז) ארבעה מלכין, כבר אמרתי לך
 כי עוד אנחנו בחולמים חלוס בפשר הפתרון, ואין אמתו יודע אל מי מהמלכים נפיה, ומתי
 קץ הפלאות? ולכן טוב לנו שלא לדרוש במכוסה ממנו, וכבר האריכו בזה גם חכמי ישראל,
 גם חכמי העמים, כל איש ואיש כפי אמונתו וכפי אשר שער בנפשו, יעיין הקורא נדבריהם.
 מן ארעא, אמר זה להורות שהם רק מושלי אפר, ולזה ינלו וינלו, היפך מ'כות שמים
 העומדת לעד. (יח) ויחסנון, חסון הוא חרגום של ירש ונחל. עד עלמא ועד ע"ם עלמיא,
 כמו מן העולם עד עולמי עד. (יט) צבית ליצבא, חפתי לדעת אמחת הקים הרביעית.

והנך

דניאל ז

על-חיותא רביעיתא די-הות
שניה מן-כלהון החילה יתירה
שניה די-פרוז וטפריה די-נחש
אכלה מדקה ושאר אברגליה
רפסה: (כ) ועל-קרנא עשר די
בראשה ואחרי די סלקת ונפלו
מן-קדמיה תלת וקרנא דגן
ועינין לה ופם ממלל רברבן
וחוזה רב מן-חברתה: (כא) חוזה
הוית וקרנא דגן עבדא קרב
עם-די-ישין ויכרה להן: (כב) עד
די-אתה עתיק יומיא ודינא יהב

בלחן קרי. יתירג' יודין. ונפלה קרי. יתיר'. לקדישי

תרגום אשכנזי לו

טע איך אויפֿשלוס איבער דאן
פיערטע טהיער, וועלכעס
פערשיעדען פאָן אללען (מיבֿ-
ריגען) אונד אויסנעהמענר
שרעקליך וואַר, אייזערנע צאָה:
נע אונד עהערגע קלוען האַט-
טע, וועלכעס פֿראַס, צער-
מאַלטע, אונד דאן איבריגע
מיט דען פֿיסען צערטראַט;
(כ) אונד (מויפֿטלוס) איבער דיא
צעהן האַרנער אויף זיינעם
הויפטע אויך איבער דאן אַנ-
דערע (המין), וועלכעס אויפֿ-
שטיעג, דורך וועלכעס דרייא
אויספֿיעלען, אונד דאָס די-ע-
זעס האַרן אייגען האַטטע, אי-
נען מונד, דער פֿערמעססענע
וואַרטע פֿיהרטע, דאָס זיין אַנ-
זעהען גרעסער וואַר אַלס יע-
נעם זיינער נעבענהאַרנער.

(כא) איך האַטטע געזעהען, וויא יענעס האַרן קריעג פֿיהרטע מיט דען הייליגען, אונד
זיא. עם איבערוועלטטיגטען, (כב) ביז דער בעטאַנטע קאַם, אונד רעכט פֿערשאַפֿטע דען
היי

רשי

על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניא מן כלהן דחילה יתירה. אשר היתה משונה מכולן
באמה יתירה: (כ) ונפלו מן קדמיה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונות: וקרנא דגן
ועינין לה. והקרן אשר בואת ועינים לה כנחוש למעלה: (כא) חוזה הוית. בחלומי הראשון
שספרתי למעלה: עם קדישין. עם ישראל: (כב) ודינא יהב לקדישי עליונין. ונקמה נתן

באר

והנך רואה כי בשלש חיות הראשונות לא חקר דניאל על פרטי העניינים, ונח דעתו במה שנאמר
לו דרך כלל שהם מורים על המלכויות שיעמדו, אך על ענין החיה הרביעית, שאל פשר ביתר
באור. והנה הראב"ע כתב לעיל (פסוק ו') וז"ל: והנה ראינו כי המלאך לא פירש לו דק
החיה הרביעית, והיה כן כי שלש חיות הראשונות יוכל המשכיל לדעתם מנבואות דניאל האחרונות
עכ"ל; וזה רחוק, שהרי המלאך לא פירש לו איכות החיה הרביעית רק ע"פ שאלתו, ומדוע
לא שאל דניאל גם על יתר החיות? האם ידע כי עוד יחלוס חלוס? ואולי דעת הראב"ע
כי הסופר השמיט באור יתר החיות וסמך על הנא, אך האמת הוא, כי הבין דניאל שהחיה
הרביעית תורה את אשר יקרה לעם ה' באחרית הימים, עת ישונו לבנין אסיירי החקוקה,
ונהנו עליהם וכל הגוים לעבוד את שם הנוכד, וידע כי זה תכלית הקוזן אשר הראה ה' אותו
לבן חשקה נפשו לדעת כל פרטי הדברים בענין הנוכד הזה, כי מה לו לקודות העמים ותולדות
מלכי ארץ, אם בזה לא תהיה לישראל חשועת עולמים, (גם לבנות הספר הזה היתה עיקר
מגמתו להחזיק אמונת עמו בנביאת המשיח, ויחכו ליום אחרון), ולזה ישים תמונת החיה
הרביעית לנגד עינינו, והוסיף בה פרטים רבים שלא זכר תחלה, והוא כי שם לא בא
שהיו טרפיה מן נחש, גם לא שהקרן האחרון חוזה רב מן חברה, אך לא מן המלחמה שעשתה
עם קדושי עליון. (כא) חוזה הייח, לפי שענין המלחמה לא נזכר מלפנים, לבן אמר חוזה
הוית, כאלו יאמר גם ראיתי בחלומי אשר ספרתי, וזה כוונת רש"י ע"ש. (כב) ודינא יהיב

תרגום אשכנזי

הייליגען דעם העכסטען, אונד
כין דיא צייט קאם, וואָ דיא
הייליגען דאָו רייך בעקאמען.
(כג) דער בערמגטע זאגטע
(איר דיין רייטונג), וויא פאָלגט:
דאָ פֿיערטע טהיער (דייטעט)
אויף איין פֿיערטעס רייך, דאָ
אויף עררען ענטשטעהן ווירד,
וועלכעס פֿערשיעדען זיין ווירד
פאָן אללען רייטען, דיא גאנצע
עררע פֿערשלינגט, צערטריטט
אונד ויא צערסאלמט (כד) אונד
דיא צעהן האָרנער (בעדייטען),
דאָס אויס דיעזעס רייכע צעהן
קעניגע ערשטעהען וועררען;
דאָ ווירד איין אנדערער ער-
שטעהען, דיעזער ווירד פֿער-
שיעדען זיין פאָן דען פֿאָריגען,
אונד ווירד דרייא קעניגע ער-
ניערדיגען; (כה) פֿרעכע רע-
דען ווירד ער געגען דען העכ-
סטען פֿיהרען, דיא הייליגען
דעם העכסטען אויפֿרייבען,

דניאל ז

לקדישי עליונין וזמנא מטה
ומלכותא ההסנו קדישין:
(כג) כן אמר חיותא רביעיתא
מלכו רביעיא תהוא בארעא די
תשנא מן כל מלכותא ותאכל
כל ארעא ותדושנה ותדקנה:
(כד) וקרניא עשר מנה מלכותה
עשרה מלכין יקמון ואחרן
יקום אחריהן והוא ישנא מן
קדמיא ותלתה מלכין יהשפל:
(כה) ומלכין לצד עליא ימלל
ולקדישי עליונין יבלא ויסבר
להשניה זמנין ודת ויתיהבון
בידה עד עדן ועדנין ופלג עדן:

רביעאה קרי. עלאה קרי. ודינא

דיא פֿעסטע אונד דאָ געזעטץ צו אנדערן טראַכטען, אונד זיינער מאַכט וועררען זיא פֿריין
געגעבען זיין אויף אייגע צייט, אויף צווייא צייטריימע אונד אויף איינען האַלבען
צייט

ר ש י

להם ממנה: (כג) כן אמר. כה ענני המלאך הפותר לי את המלוכה: (כד) וקרניא עשר. וקרני' עשר.
אשר ראית לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: ואתון יקום אחריהון. והאחרון
יקום אחריהון הוא טיטוס: (כה) לנד עילאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל
יערים ויליק: ויסבר להשניה זמנין ודת. ידמה בלבו להעבירם על כל מועדיהם ודמיהם:
עד עדן ועדנין ופלג עדן. קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וסתום
ודרשוהו

ב א ו ר

נעשה להם הדין הראוי להם, והוא לרשת את הארץ ולנקום באויביהם. לקדישי עליונין, כבר
הודעתך כי דניאל ראה במחזה, ה' ובית דינו שלו יושבים למשפט, וכל חלה מלאכי מעלה
היו עליונים, ולזה קרא לעם הנבחר קדושי עליונים. (כד) יחשפיל, ע"ד העברית, כמו
דלותי ולי יהושיע (מהלים קט"ו ו') ונדומה. (כה) יבלא, אם שהוא כמו בלה שענינו הזקנה
והכליון, כמו בלו עלמי (שם ל"ז ג') ונדומה, או שהוא כמו בלע בעי"ן מענין השתתה,
כמו בלע אדני ולא חמל (איבה ב' ב'), ונאמת שניהם דומים במובן. ויסבר, יחשוב, וגודע
הוא מדברי חז"ל וכמו שפירש"י. והנה רבים מחכמי העמים, וגם קלת חכמי ישראל, רלו
לנאר כל זה על מלכות החשמונאים, חכמי אשר גברה ידם על מלכות יון; ואנוכי בל ידעתי
איך יודק ע"ז אצרו שתהא מל. ומו מלכות עולמים ומאשלתו לדור ודור, והני כבר בטלה?

דניאל ז

(כו) וּדְיָנָא יִתְבּ וְשְׁלִטְנָה יְהֵדוּן
לְהַשְׁמָדָה וְלְהוֹבְדָה עַד־סוֹפָא:
(כז) וּמְלָכוּתָא וְשְׁלִטְנָא וְרִבּוּתָא
דִּי מְלָכוֹת תְּחוּת כָּל־שְׁמִיָּא
יְהִיבַת לְעַם קְדִישֵׁי עֲלִיוֹנִין
מְלָכוּתָהּ מְלָכוֹת עָרְס וְכָל
שְׁלִטְנָיָא לְהִיפְלָחוֹן וְיִשְׁתַּמְעוּן:
(כח) עַד־כֶּה סוֹפָא דִּי־מְלָתָא אָנָּה
דְּנִיָּאל שְׁגִיָּא וְרַעֲיוֹנֵי יְבַהֲלֵנִי
וְזִיוֵי יִשְׁתַּנּוּן עָלַי וּמְלָתָא בְּרַבִּי
נְטָרַת:

תרגום אשכנזי לח

צייטרוים; (כו) דאן ווירד דאן
געריכט זיך זעטצען, אונד זיינע
הערשאפט איהם אבנעה-
מען, אום זיא פֿיר איממער צו
פֿערטילגען אונד צו פֿערניכט-
טען. (כז) אונד דאן קעניגטהום,
דיא הערשאפט אינר דיא
מאכט אללער רייכע אונטער
דעם גאנצען הימעל, ווירד
דעם הייליגען פֿאלקע דעם
העכסטען פֿערליעהען, זיין
רייך ווירד זיין איין עוויגעס
רייך, אונד אללע מעכטיגען
ווערדען איהם דייענען אונד גע-
הארבען. (כח) דיעזעס איזט
דאן ענדע דער זאכע, מיך
דניאל ערשרעקטען מיינע
פֿארשטעללונגען זעהר, אונד

בשנת

מיינע פֿארבע פֿערענדערטע זיך, אבער איך בעוואהרעטע דיא זאכע אין מיינעם הערצען.

איהם

ר ש י

ודרשוהו הראשונים ואיש לפי דעתו וכלו הקלים. ויש לנו לפתור עוד כאשר ראיתי בתוך נאם
רב סעדיה הס אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופי' המועד
עד עת שני עתים וחלי עת ואמר שהעתים הם ארבע מאות ושמונים שמונים לאחס ממלכים
עד שנבנה הכית. וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"כ ועוד חלי העת הזה תמ"ה
הרי אלף של"ה. את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד שוב זכת התמיד אל מקומו והוא
הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קלת ראיה בספר הזה. ועוד יש מביאין ראיה לתשנן זה
הסתר אסתיר פני הסתר אסתיר בני' אלף ושל"ה: (כו) ודינא יתב. והדין נחישש לפני המקום:
ושלטנה יהעדון. ושלטנו ומשלטנו של אותו מלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון. היו
נשמעין למלותו לעשותו: (כח) עד כה. באן: שגיא רעיוני יבהלני. הרבה היו מחשבותי
מנסלות אותי: וזיוי ישחנן. מראות יופי ותארי נשחנן: כלבי נטרט. כלבי נפתי:

בשנת

ב א ו ר

אם לא ינאמר שהנבואה הזאת הייתה על תנאי, אם יעשו ישראל רצונו של מקום, וכמו שכתב
הרב אברבנאל בנמה מקומות, ובכך חשב אחד מראשי חכמי התלמוד (פרק חלק דף ל"ו ע"ב)
אם יעשו ישראל תשובה נגאלין ואם לא אינן נגאלין; אולם אנכי את דרכי אשמר, ובלתי
לחקור במופלא ממני, ולזה אין לי עסק לדרוש על עידן ועדנים ופלג עידן. (כח) עד כה,
עד הנה סוף הדבר (ר"ס), ונראה לי שגם אלה דברי המלאך הדובר בו, כי יאמר שזוה
ישלם הדברים, כי יכלע ה' את מעשהו בהר ליון ואז תשקוט הארץ, ולא ישא גוי אל גוי עוד
חרב, ואך שלום ואמת חלמית, ובאשר נגאו על עת ההיא כמה נביאים.

אני

ח (א) בשנת שלוש לחלכות
 בלשצר המלך חזון
 נראה אלי אני דניאל אחרי
 הנראה אלי בתחכה: (ב) ואראה
 בחזון ויהי בראתי ואני בשושן
 הכירה אשר בעילם המדינה
 ואראה בחזון ואני הייתי על-

אובל

ח (א) אים דריטטען יאהרע
 דער רעניערונג דעם
 קעניגס בלשאצר ערשען מיר
 דניאל איין געזיכט נאך יענעם,
 וועלכעס מיר פריהער שאן
 ערשיענען וואר. (ב) מיר קאם
 פאר אין דיעזער אנשוואונג,
 אים זעהע איך מיך אין דער
 הויפטשטאדט שושן אין דער
 לאנדשאפט עילם, דא זעה
 איך אין דעם געזיכטע, דאס
 איך מיך בעפאנד אים פלוסע

ר ש י

ח (א) בשנת שלש. אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחילת החלום האמור למעלה
 שנראה לו בשנת אחד לבלשצר: (ב) על אובל אולי. על הגרשמו אולי:

קרניים

ב א ו ר

ח (א) אני דניאל, בא יחס הישר כי הוא לקריאה, והענין אני דניאל! חזון נראה אלי,
 וכבר מלינו ביולא בזה (עיין חל"ע דפוס פראג תקל"ו צערך דרכי הלשון), והוא
 סגולה ומיוחדת לשון עברית, ולכן אין לתרגמו. חנראה, כמד הראב"ע אשר נראה, כמו
 העיר ההוללה, ההלכות אחר עב"ל; וכוונתו שהוא עבר ובא בה"א שלא כמשפט, שאם יהיה
 ציוני היה ראוי הנראה בסג"ל האל"ף, כי מוסב על חזון והוא זכר. והנה אמר אחרי אשר
 נראה וגו', להורות כי גם זה היה בחזון לילה, וכן נאמר (מ"א ט' ב') וירא ה' אל שלמה
 שמת נאשר נראה אליו בגבעון, שם שם הנוונה שהיה בחלום לילה כמו בפעם הראשון,
 כמפורש (שם ג' ה') בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה, וכן מבואר בד"הי (ב' ז' י"ב),
 שגם המראה השנית היתה בחלום; ויש מחכמי העמים אמרו שהיה המחזה הזה בהקיץ ולא
 בחלום, ואין להם ראיה מכרחת לזאת. (ב) ואני בשושן הכירה, לדעת הראב"ע הלך דניאל
 בשנת שלש לבלשצר לשון ושם חלם החלום הזה, ואח"כ חזר לבלל, שהרי היה צנצל בשנהרג
 בלשצר; אולם ממה שנאמר שושן הכירה, לא יתכן זה, כי בירה נאמר בעלם על היכל
 המלך, כמו בביתא (עזרא ו' ב'), וכן על כל ארמון גדול (בורג, טאקס), כמו שערי הבירה
 (נחמיה ב' ח'), כי לא לאדם הבירה (דה"א כ"ט א'), וכן ברבים ויבן ביהודה צבניות (דה"ב
 י"ז י"ב), והושאל גם על העיר המלוכה, כמו ובשושן הבירה הרגו (אסתר ט' ו') ששם ח"א
 לפרש על ארמון המלך. והנה נודע הוא מפי סופרים הקדמונים, כי שושן היתה לקרית מלך
 רב רק בימי מלכות פרס ומדי, ולא מקודם לזה (עיין בפירוש המכס ועגערקע), וא"כ איך
 קראה בירה? לכן יראה נדעת יפת שהביא הראב"ע, שגם זה היה במראה, וענינו למרחוק
 הביטו באלו היתה כבר שושן מקום מקדש מלך והוא היה שם, ושעור הכתוב כן הוא: ואראה
 בחזון הוא הכלל, בלומר חזון נראה לי, והקדים ויהי בראתי ואני בשושן הבירה, בלומר נדמה
 בעיני באלו הייתי בשושן הבירה, ואח"כ יספר ענין החזון שהיה על אובל אולי, ושם ראה
 האיש וגו'. בעילם המדינה, לולא היתה שושן צעת ההיא כבר מסוארה, עד שראוי לכנותה בשם
 בירה, לא היה צריך להגביל אותה שהיא בעילם, כאשר לא מלאנו בעזרא ואסתר שיבאר
 הכתוב מקומה איה, כי כבר היתה נודעה; והוא הדבר אשר דברתי, כי עוד היתה שושן
 צעת הסיס בלי שם, ואך עיני דניאל ולא זכר ראו אותה עתה ביסעת הודה, ולזה הולך

להגביל

ד נ י א ל ח

אוכל אולי: (ג) ואשא עיני ואראה
והנה איל אחד עמד לפני
האבל ולו קרנים והקרנים
גברות והאחת גברה מן-
השנית והגבהה עליה באחרונה:
(ד) ראיתי אתה איל מנגה ימה
וצפונה ונגבה וכל-חיות לא-
יעמדו לפניו ואין מציל מידו
ועשה כרצנו והגדיל: (ה) ואניו

חרגום אשכנוי לט

אולי. (ג) איך ערהאב מיינע
אוינען, אונד שויעטע, דא
שטאנד איין ווידער פארדעם
פלוסע, דיעזער האטטע האר-
נער; ביידע הארנער ווארען
האך, אבער איינעס וואר דאך
האהער אלס דאן אנדערע,
אונד דאן האהערע קאם צו-
לעטצט הערפאר. (ד) איך זאה
דען ווידער שטאסען נאך ווע-
סטען, נאך נארדען אונד נאך
זידען, קיין טהיער קאנגטע זיך
איהם ענטגענען שטעללען,
אונד ניעמאנד פערמאכטע
(זיך) צורעטטען פאן זיינער גע

וואלט; ער מאכטע (דיעט) נאך אויבענער וויללקיהר, אונד טהאט גראס. (ה) אונד אלס
איך

ר ש י

(ג) ולו קרנים. רמז למלכות פרס ומדי: והאחת גבהה מן השנית. רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות
מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט') בשנה אחת לדריוש בן אשורוש
מזרע מדי ושניו בסדר עולם לא מכינו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד: והגבוהה עולה

ב א ו ר

להגביל אותה. אוכל אולי, הנכון שאוכל כמו יונל מן יבלי מים, ושם הנהר היה אולי, כי
דרך הנביאים וחולמי חלומות שיראו החזון אכל נהר שוטף, בפרעה נאמר והנה עומד על שפת
היאר (בראשית מ"א א'), יחזקאל היה על נהר כנר (יחזקאל א' א'), וגם לקמן (י' ד')
נאמר ואני הייתי על יד הנהר הגדול. ור"ס פירש אוכל שער שכן הוא בארמית, ואומר שלח
יתכן שהוא יונל, כי בשושן הנירה אין בה נהר; וגם זה לעד כי לא ידעי הנאון כוונת הפירוש
הזה, כי איך יכתיב השלם הזה אשר היה בארץ המזרח את הידוע (עיין ספר המלים להחכם
געזעניוס, ובדברי החכם וענגערקע נאן); אולם ממה שאמר בפסוק הנא לפני האוכל, יש
קצת ראיה שעניו שער, כי לא מנינו מלת לפני אלא נהר, כי אם מלת על ובדומה.
(ג) קרנים, הנפרד קרן, וראוי להיות קרנים כמשפט הזוגי, כמו מן רגל רגלים, ונא הקו"ף
בא"ף שלא כדון, כן כתב הרד"ק בשרשים, ובמכלול הוסיף או הוא ממאקל אחר, ממאקל
פצל, כמו פגף פגפים, ובדעת הזאת החזיק החכם געזעניוס בספר המלים, ודע שאם
יתרבה קרן בלשון נקבות, אין זה מנפרד קרנה, כי ניחיד לא תבוא קרן בנקבה, אך שכן
פענין ברוב הזוגים, שאם יבא רק ע"ל המליכה שיתרבו ע"ד רבוי פרטים לנקבה, כמו יד
ידות המזבח, כנף נכפות נכותך, לפי שבהוראת הזאת נכר חלו מהיותם זוגים, וכן הוא
בשרש קרן כמו קרנות המזבח, וכן ארבע קרנות שראה זכריה (ב' א'), כי לא היו קרני
בהמה שהם שנים בטבע, רק היו על צורת הקרן, ולכן נאמר גם קרנות שן (יחזקאל כ"ז
ע'), כי השן (עלפנכיון) איננו מקרן חיה כלל כידוע, רק נקרא כן ע"ל האלה; ואולי
הוא נשאל מן קרן עור פניו (שמות ל"ד כ"ט) שעניו הזוהר, כי השן מנהיק ביותר כוודעי.
(ד) יסח, האל היה מנגח לשלש פאת הארץ, מערב כסוף ודרום, ולא למזרח, כי ממזרח
שגש בא מלך פרס, שהרי כפיר העזים ילא לנגדו מן המערב (לקמן פסוק ה'), והנהמה
בל חנגח לאחור (מדברי הראש"ע בהרחבת באור). וכל חיוח, אמר הראש"ע: אינם החיות
הנוצרות בפרעה הראשונה, רק כל המלכים שאלו דרך בואו ע"כ, ועיין לעיל (ז' י"ג). ואין
מציל, אף עלמו וכדמתורגם. והגדיל, לדעת בזה המפרשים יסגר הפסול, כמו כי הגדיל

הייתי מבין והנה צפיר העוים
 בא מן המערב על פני כל
 הארץ ואין נוגע בארץ והצפיר
 קרן חזות בין עיניו: (ו) ויבא
 עד האיל בעל הקרנים אשר
 ראיתי עמד לפני האבל וירץ
 אקיו בהמת כחו: (ז) וראיתיו
 מגיע אל האיל ויתמרמר

איך דיעים זא בעטראטע=
 מע, זיעהע! דאקאם איין ציע=
 גענבאק זאן דער אבענדוויטע
 הער איבער דיא גאנצע גע=
 גענד אהנע דיא עררע צובע=
 ריהרען; דיעזער ציעגענבאק
 האטטע איין אנועהנליכעם
 הארן צווישען זיינען אויגען.
 (ו) ער קאם ביז צו דעם דאפ=
 פעלט געהארנטען ווירדער,
 דען איך (יטך) פאר דעם פלו=
 סע שטעהען זאה, אינד ליעף
 אויף איהן צו מיט זיינער ווי=

טהענרען קראט. (ז) איך זאה, וויאער בייא דעם ווירדער אנלאנגטע, ערצירנט ווארד

ר ש י

באחרונה. רמו הוא שתקדים מ'כית מדי למלכות פרס: (ח) הייתי מבין. הייתי מסתכל בו: צפיר. שציר: ואין נוגע בארץ. דומה היה למדלג באויר: קרן חזות. קרן גדול למראה סעין: (ז) ויתמרמר אליו. וילחם אליו הוא לשון נעם מר:

קרנים

ב א ו ר

אויב (איכה א' ט'), והענין הגדיל לעשות; או שהכוונה הגדיל את עלמו, כי גם זה מהוראת ההפגיל לפעמים כנודע; וחולי הוא יולא לשלישי כדרך ההפעיל ברוב, ואמר כי עשה ברטונו והגדיל למי שספן, כי זה ישפיל וזה ירים כאות נפשו; אולם ממה שאמר גם על הצפיר (ח') ולפיר העזים הגדיל, וזש לא הזכיר עשה ברטונו, לכן טוב לפתורו על אחד משני דרכים שזכרתי. (ה) צפיר העוים, תרגום של שציר לפירא (שרשים לרד"ק), ואחד מחכמי העמים אמר, כי לפיר העזים ענינו בן העזים (חיון יוגער ליעגענבאק); ולדעתי אין זה רחוק, כי כמו שיקרא בעברית ימי הילדות שמות מן שחר, כן נאמר בארמית מן לפרא שענינו בוקר (וגם בעברית וילפור מהר גלעד בשופטים ז' ג') לפיר על רכות בשנים, כי אלכסנדר היה כעיר לימים כאשר נלחם מלחמותיו כנודע, ואם גם לפיר העזים יורה רק על מלכות יון בכללה כאשר אבאר, הנה גם למלכות יון (אזלעדקניען) רק בימי פיליפוס אבי אלכסנדר ינחה לה שם נגוים. מן המערב, כי יון למערב פרס. ואין נוגע, כי חיש מהר יטוש על פני כל הארץ, וכבר בא גם לעיל (ז' ו') כי לומר היו כנפים לענין מה, וידוע הוא כי אלכסנדר שטף ועבר עם חילו בימים לא כבירים בארכות מרחקים, עד קלה הודו המזרחית. קרן חזוח, לדעת רש"י ור"ס פירוש גדול המראה, והראב"ע פתר מסובך, וכן כתב הרד"ק בארשים שרש חזה, וזכר אותו עם בית אבנים יחזה (איוב ח' י"ז). והנה ר"ס אמר כי הצפיר הוא אלכסנדר בעלמו, וקרן חזוח הוא המלכות; אבל יפה העיר החכם וענגערקע כי זה כל יתכן כנראה מפסוק ח', שאחרי שאננה הקרן עלו ארבעה חזות תחתיו, וא"כ עוד עמד השציר ח'; אבל באמת נהפך הוא, כי הצפיר ירמוז על המלכות, והחזות על המלך אלכסנדר (עיין לקמן פסוק כ"א). (ו) אשר ראיתו, כלומר ראיתי עודנה עומד על הנהר. בחמת כחו, כמו ואלך מר בחמת רומי (ישוקאל ג' כ"ד) שחרגס יונתן בתקוף רומי, וכן תרגמתי, ואולי שגם כמו כאן ענינו רוח, כי הנפש הוא נח צנוף. (ז) ויתמרמר, לדעת רש"י ור"ס שראו מרר, ושעורו שאלו אליו במר רוחו; גם יתכן שהוא מן מרה (כי הכפולים ונמי הס"א שוים אם יבאו ע"ד המרכובים כנודע), שענינו ההתנגדות והמרינה, כמו ובהמרותם חלן עיני

ד נ י א ל ח

תרגום אשכנזי מ

ווארד געגען איהן, דען ווידע
 דער שטיעם, אונד דעססען
 צווייא האַרנער צערבראָך,
 אונד דער ווידער האַטטע
 ניכט קראַפֿט, איהם צו וויי-
 דערשטעהען; ער וואַרף איהן
 צובאָדען, טראַט איהן, אונד
 ניעמאָנד רעסטעטעדען ווידע-
 דער פֿאַן זיינער געוואַלט.
 (ח) אונד דער ציענענבאָק
 טהאַט אויסעראַרדענטליך
 גראַם, אַבער אַלס ער זיך אַם
 שטערקסטען צייגטע, צער-
 בראַך דאָזיגראַסע האַרן; עס
 קאַמען הערפֿאַר פֿיער אַני-
 זעהנליכע (האַרניגער) אָן זיינער
 שטאַטט געגען דיא פֿיער גע-
 בענדען דעם היממעלס;
 (ט) אונד אויס איינעם פֿאַן איהנען בראַך הערפֿאַר איין קליינעם האַרן; דיעזעס פֿער-
 גרע=

אליו ויך את האיל וישבר את-
 שתי קרניו ולא היה כח באיל
 רעמד לפניו וישריכהו ארצה
 וירמסהו ולא היה מציל לאיל
 מידו: (ח) וצפיר העזים הגדיל
 עד מאד וכעצמו נשברה הקרן
 הגדלה והעלנה חזות ארבע
 תחתיה לארבע רוהות השמים:
 (ט) ומן האחת מהם יצא קרן
 אחת מצעירה והגדל יתר אל-

הנגב

(ט) אונד אויס איינעם פֿאַן איהנען בראַך הערפֿאַר איין קליינעם האַרן; דיעזעס פֿער-

ר ש י

(ח) חזות ארבע. מראה ארבע קרנים: (ט) ומן האחת מהם. ומאחת מאלו המלכות: ולא קרן אחת. מלכות טיטוס ילא ממנו: מלעירה. מלכות מולערת ונבזית כמו שקראו למעלה קרן אחת מלעירה והוא על ענין שנ' כזו אחת מאד (עובדיה א'): ומגדל יתר. ומגדל מאד: אל הנגב. היא

ב א ו ר

עיני (איוב י"ז ג') שהוראחו בריבם. ולא היה, המאמר ולא היה כח באיל, וכן ולא היה
 מגיל לאיל, עומד לנגד וכל חיות לח יעמדו וגו' (לעיל פסוק ד'), להראות כי כאשר עשה
 כן יעשה לו. (ח) הגדיל, עיין לעיל פסוק ה'. וכעצמי, כאשר הניעה מלכות יון לעולם
 גבורתה, נשברה הקרן הגדולה, והוא אלכסנדר אשר מה בדמי ימיו בהיותו בן ל"ב שנה, אחרי
 שעה גדולות וגוראות נאָרן פרס והודו. וכעצמו, כאשר התאמץ בכל כמו להגדיל. חזות ארבע,
 שעורו קרני חזות, ויחסר המתואר, ואין זה זר כנודע. והנה ארבע החזות הנה ארבע מלכות
 שעמדו, כמו שאר בפתרון, ואף שחלוקה הזאת היתה ימים רבים אחרי מות אלכסנדר כנודע
 מספורי הקדמונים, הנה באחזה הנראה אליו נדמה לו כאלו עלו מיד, כי עת השערוריה
 שהיתה בין מיתת אלכסנדר לעמידת ארבע המלכים האלה בלא נחשנה. (ט) מהם יצא,
 לשון זכר אף שמוסב על קרנות, ולדעת הר"ק בשרשים קרן באמת משוחף; ולדעת קלת
 מחכמי העמים כי רעיוני הכותב עזבו פה המשל וכוונתו על הנמשל על המלכים, וזה נכון,
 והוא כלל גדול במשלי הנובאים. מצעירה, הנכון לדעת הר"ק שהוא תואר לנקבה מן מלער,
 ודגש הכל"י לתפארת; ומה שאו והיה ראשיתך מלער (איוב ח' ז'), וכן הלא מלער היא
 (בראשית י"ט כ'), כנר פירש הוא ז"ל, שענינו דבר מלער, וקלת מחכמי העמים שמו המ"ם
 לשמש, והוראתו אם ליתרון (ועהר חזם קליון), או יורה על הקרוב (ביוחננה קליון); אולם
 בעבור דגשות הכל"י לנדה אין מן הראוי להוכיח המלה מפשטותה. ויפה העיר החכם וענגערקע,
 שהארכה הוה דומה למראה החיה הרביעית שראה בתולה, וקרן אחת זעירה (לעיל ז' ח'),
 וא"כ יש לשפוט כי מלעירה כאן הוא כמו זעירה שם. והנה הקרן הזאת רומז כמ"ס הראש"ב
 על אנטיוכוס עסיפהאנוס, אשר הלך לישראל מאד בימי החשמונאים, ואמר אל הנגב והוא
 מלכים

הַנֶּגֶב וְאֶל-הַמִּזְרָח וְאֶל-הַצִּבְיִי:
 (י) וְהַגְדִּיל עַד-צְבָא הַשָּׁמַיִם
 וְהִסֵּר אֶרְצָה מִן-הַצְּבָא וּמִן-
 הַכּוֹכָבִים וְהַתְּרַמָּסִים: (יא) וְעַד
 שׁוֹר-הַצְּבָא הַגְּדִיל וּמִמֶּנּוּ הָרִים
 הַתְּמִיד וְהַשֶּׁלֶךְ מִכּוֹן מִקְדָּשׁוֹ:
 (יב) וְצְבָא תִתֵּן עַל-הַתְּמִיד

גרעסערטע זיך זעהר נאך זודען
 הין, אונד נאך דעם אָסטען,
 אונד געגען דאָז העררליכע
 לאַנד. (י) דאָן וואָס עס עמ
 פאַר ביז צום העערע דעם הימ
 מעלס, אונד שטירצטע צור
 ערדע (חייניגע) פֿאַן דיעזעם
 העערע, (כעטויך) פֿאַן דען
 שטערנען, אינד צערטראַט
 זיא. (יא) זעלכסט ביז צו דעם
 פֿירשטען דעם העערעם ער-

האָבעס זיך, דיא וואָהנונג זיינער הייליגקייט וואָרדע הינגעשלידערט, אונד דאָז טעג-
 ליכע אָפּפֿער איהם ענטצאָגען; (יב) אונד עלענד ווירד ענטשטעהען, דאָצו ווירד נאָך
 גע-

ר ש י

מזרים שהיא ברומה של ארץ ישראל: ואל הכני. ארץ ישראל שנקראת ארץ בני כענין
 שנאמר נחלת בני לבנות גויים (ירמיה ג'): עד לבא השמים. הם ישראל שנמשלו לכוכבים:
 (יא) ועד שר הכנף. הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הכנף כלפי הקב"ה חרף:
 וממנו הרם התמיד. ועל ידי גדודיו וקילותיו שלח לירושלים נטל התמיד שלח שם נירון
 קיסר שר לבאו שאמרו רז"ל במס' גטין ונגוריון: (יב) ולכא תנחן על התמיד בפשע. וזמן

ב א ו ר

מזרים, כי הוא (מנטיח'כום) נלחם עם (פטח'ח'עחום) מלך מזרים, ולקח את ארצו מידו עד
 העיר חלכסנדריא, אך שהוכרח ע"פ פקודת זקני רומי לשוב עד הגבול. ואל המזרח, הוא
 ארץ פרס. ואל הצבי, כמו אל ארץ הכני, כמו ויעמוד בארץ הכני (לקמן י"א ט"ז) והיא
 ארץ ישראל, ונקראת כן לפי שהיא בני הארכות מכלול יופי, כענין לכני ולכבוד (ישעי' ד'
 ז'), ואמר הרד"ק שהוא מן לבא בארמית, שהוראתו החפץ והרלון, כמו ולמן די לבא (לעיל
 ד' י"ד), ולזה נאמר על דבר חפץ ויקר. (י) עד צבא השמים, הנוכח כפירש"י שהם ישראל
 שנמשלו לכוכבים, ע"ד ומכדיקי הרבים נכוכבים (לקמן י"ג ג'), וכן בנבואת בלעם דרך
 נוכח מיעקב (כמדבר כ"ד י"ז), והעד כי בפתרון נאמר (פסוק כ"ד) והשחית עומום ועם
 קדושים, ואמר שלא לבד נלחם להרחיב גבולו, אבל גם שלח יד בקדושי עליון להעבירם
 מאמונתם, ולהכחיד שם ישראל מן הארץ. (יא) ועד שר הצבא, התנשא נגד השם וחלל את
 מקדשו, כנודע זה מן אנטיוכוס, וכן אמר להלן (פסוק כ"ה) ועל שר שרים יעמוד, ונקרא
 שר לבא בלימר שר לבאות ישראל, כי ה' בישרון מלך, וכן אשרו חז"ל (שבועות ל"ח ע"ב)
 לא נקרא לבאות אלא ע"ש ישראל וכו', גם זה נכון ע"פ המשל שכנה את ישראל בשם לבא
 שמים, והוא רוב שמים. הגדיל, אף שהענין על הקרן, אמר הגדיל כמו שאמרנו, כי
 הכוונה על המלך. וממנו, לדעתו אין זה מוסב על שר הכנף, רק על המקדש אשר יזכיר,
 כי כבר היה זה לנגד עיניו, כאשר אמר ועד שר הכנף הגדיל כאשר בארנו, ולכן הפנמי
 בתרגומי את המאזנים. (יב) וצבא תנחן, רבו כמו רבו הפירושים בפסוק הזה, עיין בדברי
 החכם ונענגערקע; אולם כולם אינם שווים לי, כי נלתי מתיינים היטב לפי תוכן הענין
 ופשטות הלשון, לזה אני אומר הנה לבא בכאן לא יורה על אנשי החיל, אף לא על הכנף
 שנזכר לעיל שהם ישראל (כמו שפשוט חכמי העמים); גם אינו מענין זמן וקן (כדעת רש"י
 ורד"ק בשרשים), רק הענין הוא כי שם לבא הישאל גם על ימי הרעה והעוני (כעדרענגנים,
 עזענד) הנאים בעקבות המלחמה, עיין בספר המלים להחכם געועניוס, ונבאור להחכם
 ונענגערקע על ונבא גדול (לקמן י' א'), ושעור הכתוב כן הוא: והכנף תנחן, כר ונוקה
 תנחן נחרץ. על התמיד בפשע, עם התמיד בפשע (כמו ויבואו האנשים על הנשים) שמות
 ל"ה

בַּפֶּשַׁע וְהַתְּשֻׁלָּךְ אָמַת אֶרְצָה
וַעֲשִׂתָהּ וְהַצְלִיחָה: (ג) וְאִשְׁמַעְיָה
אֶחָד־קָדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר אֶחָד
קָדוֹשׁ לְפִלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר עַד־מָתִי
הַחֲזוֹן הַתָּמִיד וְהַפֶּשַׁע שָׁמַם הַתַּת

געפֿרעפֿעלט ווערדען מיט
דעם טעגליכען אָפּפֿער — עס
(דמי הקרו) ווירד דיא וואָהר=
הייט צו באַדען שטירצען, אונד
וואָס עס אונטערנימסט, דאָן
געלינגט. (ג) דאָ האַרטע איד
איינען הייליגען רעדען, דאָן
שפּראַך איין אַנדערער היילי=
גער צו דעם נאָמענלאָזען רע=
וקדיש

דע:דען: אייך וויא לאנגע דייטעט דאן געזיכט, וועלכעס (מלייגט) דאן טעגליכע אָפּפֿער
(חם) פֿערניכטעט, אונד דען פֿרעפֿעל אן דעסען שטעללע געזעטצט, אונד דאָס זאָוואָהל

דאָן

ר ש י

מיעד נתן להיות תמיד מסולק בשביל פשע: וכנא. זמן כמו הלא לנא לאנוש עלי ארץ
(איוב ז'): ותשלך אמת ארצה. תורת אמת השפילה: (יג) אחד קדוש. אחד מן המלאכים
ויאמר אותו המלאך לפלמוני. הרי חיבה זו בשמים לפלמוני אלמוני ומרגס יונתן בן עוזיאל
בספר שאול כסי ועזיר לשון כי יפלא מאך דבר אלמוני אלמון מבלי שם שלא פי' לי מהו
ומה שמו: לפלמוני המדבר. למלאך שהיה מדבר וגוור גזירות ולנא המועד חנתן על התמיד
בפשע: עד מתי החזון. הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע הזומם יהיה נתון
תחתיו פשע שואם ע"א מעיבדי כיכבים שהיו כאנן דומם וכן היא קרויה נספר הזה נכמה
מקומות שיאמר עד מתי החזון התמיד והפשע שואם ואמר מעת הוסר התמיד ולתת שקון
שואם: שואם ל' אלם ומשחק כמו אשתומם כשעה חלא (לעיל ג') ואשב שם שבעת ימים
משמים בתוכם (יחזקאל ג') כמו אלם: תת וקדש ולנא מראס. לתת את מכוך המקדש ואת
לנא

ב א ו ר

ל"ה כ"ב וכו') כלומר עוד מזורף לנא יהיה, כי יקרינו תמיד בפשע ויעשו שלחן ה' מגואל בזמני
מחים כאשר עשו היונים (כאשר בשפר הזמנאים ובספר הקורות ליוסף בן מתתיהו); ואולי
יבוא הני"ת של בפשע במקום למ"ד (עיין מכלול לרד"ק בשמוס הני"ת), ויהי' פשע שם מואר
לע"כ כמו והפשע שואם דלקמן. ותשלך, מושב על הקרן שהיא לשון נקבה. (יג) אחד קדוש,
שעורו קדוש אחד, כמו כל רבים עמים (תהלים פ"ט נ"א) (ראב"ע), או שיוכן בחשרון ענין
ובתלמו אחד שהוא קדוש. מדבר, לא נזכר מה דבר, אך מתוך הענין ניכר שדבר על דבר
הזון. אחד קדוש, מלאך אחד אמר לאלאך הראשון המדבר. לשלמוני, כתב הראב"ע:
מל' מורכבת ופלמוני הוא מגזרת פלא ואלמוני מגזרת אלם (יעיין בהמעמר לספר רות ד' א'
ובזיר לספר מ"ב ו' ח'). ואמר עוד כי בתחלה לא ידע דניאל את שמו; הנה לרעתו הוא
היה גבריאֵל הנזכר להלן (פסוק ט"ז), וכבר אמרו חז"ל כי שמות המלאכים עלו עמם מנבל,
וא"כ הוא מן האשר כי עוד עתה לא ידע לנמותו נשם, והכין. והפשע שואם, לדעת המפרשים
יהיה שואם תואר לפשע (ופשע הוא כנוי לע"ז עיין רש"י), וא"כ יחסר הה"א הדעת בחאר,
וכ"ל השואם כנודע. גם יש לפרש כי שעורו בהפוך ושואם הפשע, וכבר מלינו במוהו (עיין
מכלול לרד"ק), ויהיה שואם שם על משקל שגל כמו וראה שממתינו (לקמן ט' י"ח) שלדעת
הרד"ק נשרשים הוא שם. ויותר נראה נעונו לשרם המקרא (וכל מנין במקרא ידע שאין זה
זר כל כך), וענינו הזמיד שואם והפשע תת, וענינו עד מתי התמיד בעל ונתון תחתיו הפשע,
ולפירוש זה כי תת מושב על הפשע, אין אנו לריכין לומר כי הוי"ו של וקדש יתירה כמו
שפירס"י ז"ל ע"ס, וגם הנגינה חסכים לנאורי כאשר יבין היודע נטיב הטעמים. והנה כל
איכל להתאפק מלהעיר רוח הקורא, כי בדברי רש"י נאן שאמר על הוי"ו הנוסף וז"ל: ואף
בלשון בני אדם יש מדברים בן, יש סמך גדול לדעת רעי רי"ו (אשר הביאותיה בהמעמר

וְקִדְשׁ וְצַבָּא מִרְמָס׃ (יד) וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵי עַד עֶרְבַּב בְּקֶר אֲלָפִים וּשְׁרֵשׁ
מֵאֹחַ וְנִצְדֵק קִדְשׁ׃ (טו) וַיְהִי

בראחי

דאז הייליגע אלם דאז העער
צערטרעטען ווערדע? (יד) אונד
ער וואגטע מיר: כיו אויף צווייא
טייענד דרייא הינדערט אבענ.
דע אונד מארגען, דאן ווירד
דעם הייליגטהומע גערעכטיג.
קיט ווירערפארען. (טו) אונד

ר ש י

לנא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שנחבז למעלה וחפל ארצה מן הלנא ומן
הכוכבים: וקדש ולנא. וי"ו יתירה והרבה בחלה במקרא נרדס ירכב וסוס (תהלים ע"ו) ואף
בלשון בני אדם יש מדברים בן: (יד) עד ערב בקר אלפים ושש מאות. ראיתי פתח בשם
רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופחד עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנאמר זו והיה
לעת ערב יהיה אור ובטיחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב
והבוקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמים האחד שיהא חשבון זה סבוון
עם חשבון אחר שנסוף הספר. והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב
והבוקר אשר נאמר אמת הוא. ואם לא רמז החשבון תלוי בתיבות אלו למה חזר ובפל אותו לומר אמת
הוא. והחזרה נשטרה לסתום ולפתום הדבר ואף הוא לו נגלה בלשון סתום וסתום ואנו נוטיל
להנטיח מלכנו קץ אחר קץ ונעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשו. והנא אחריו יחזור
וירוש. דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגימ' חמש מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושש
מאות הרי אלפים ושמונה מאות וע"ד: ונלדק קדש. יכופר עון ישראל לנטל גזרות מדרסן
ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למלכים עד יגאלו ויושעו משועת עולמים במלך משיחנו
וחשבון זה כלה לסוף אלף ור"ץ מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומעת הוסר
התמיד כדי לתת שיקוף שומם ימים אלף ור"ץ יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסור
שיקוף השומם והתמיד הוסר שש שנים לפני החורבן בית שני והעמיד דמות צהיכל ויום י"ז
צתמוז היה שצדק אפוסטמוס את התורה ונטל את התמיד והעמיד דמות צהיכל כמו ששנינו
במס' תענית. ושש שנים שכתתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה ששנוע שלם לא בטל
התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט') ומלי השבוע ישנית זבח ומנחה
כלומר מקלח השבוע שלפני החורבן ינטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין. וחזיר על
הראשונה נילד מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושש מאות מיום דת ישראל לשלמים להיות
כלה לסוף אלף ור"ץ ליום שהוסר התמיד. ר"י היו נמלרים ארבע מאות ושמונים מיום לאחסם
עד ויבן הבית ארבע מאות ועשר היה הבית וע' שנה גלות צבל וד' מאות וכ' בית שני תן
עליהם

ב א ו ר

בראשית א' ב') על אודות הוראת וי"ו הימירה ע"ש. וקדש, הוא המקדש. וצבא, עם ה'.
מרמס, ענינו יהיה למרמס, או שמתחת עומד במקום שנים. (יד) ויאמר אלי, הוא כלמוני
המדבר, ואף שהמלאך שאל את פיו, הנה השיב לדניאל כי הוא לא בא לגלות און שונני
מרום, אך שולח להבין את דניאל. ערב בקר, יחסר וי"ו השמש ערב ובקר, כמו שמש
ירח (תנחומי ג' י"א) ועוד כמהו, והענין ימים כמו שהבין הראב"ע, כי אין לספק שקן החזון
הזה כבר נשלם בימי החשמונאים; וגם ר"ס הביא בשם ר"ח שירה זה על מסלת אנטיוכוס,
אך שלדעתו יהיו אלפים ושש מאות חדשים; אולם הנחיק מאד מפשטות הכתוב, עיין בדבריו,
ולדקו דברי הראב"ע כי המה ימים, וכתב כי שש שנים ושש חדשים עמדו ישראל בלרה גדולה
תחת משלת אנטיוכוס, וכן העלה החכם לענגעדקע (אשר לפי הנראה לא נאח דברי הראב"ע)
שהם שש שנים ושמונה חדשים, וזה החשבון מכוון יותר לימות הלנבה שאנו מונים שהם ש"ד
ימים, אך שמכאן החשבון הזה יעלה לאלפים ושש מאות וא"ס וחזרו ימים, ולכריכין אנו
לומר שלא מש על מספר העשריים, ובאמת כי חשבון שיהיה עולה בקנה אחד, רק שהראב"ע
מונה שהם שנים לימות החמה שהם ש"ה נאשר באר דבריו. ונצדק קדש, הראב"ע אמר:
שיבז הכיף אל המקדש, ור"ס כתב שוליק ונטפר, והכוונה אמת, כי לדק המקדש הוא
טהרתו

תרגום אשכנזי מב

אלם איך דניאל דאן געוויכט שויעטע, אונד אויפֿשלוס ווינשטע, זיעהע! דא שטאנד עס פֿאר מיר וויא דיא געשטאלט איינעס מאַנעס, (כז) אונד איך האַרטע איינע מענשענע שטימע איננערהאלב דעס (פֿונטעס) אולי; דיעזע ריעף אונד שפראך: גבריאֿל! ער. קלעהרע דיעזעס היער דאָנגע זיכט! (ז) ערקאָם דאָהין, וואָ איך שטאָנד, איך ערשאַק בייא זיינעס קאָמען, אונד פֿיעל אויף מיין אַנגעזיכט. דאָ

בראתי אני דניאל את החזון
ואבקשה בינה ורנה עמד
לנגדי כמראה גבר: (טז) ואשמע
קול אדם בין אולי ויקראוי אומר
גבריאֿל הבן להקו את המראה:
(יז) ויבא אצל עמדי ובבאו
נבעתי ואפלה על פני ויאמר
אלי הבן בן אדם כי לעת קץ
החזון

שפראך ער צו מיר: מערקע אויף, מענשענוואָהן! דען דאָנגעוויכט דייטעט אויף דאָ עני דע

ר ש י

עליהם אלף ור"ן של קץ הימין הרי אלפים וח' מאות ופ' לא מהן שש שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכתוב אלף ור"ן אלא למצת הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ונקר ואלפים וג' מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המצפה ויגיע לקץ הימין מ"ה שנה יתרים על אלף ור"ן יש לומר על חשבון הראשון יכל המלך המשיח ויחזור ויתבסס מהם אותם מ"ה שנה. ור' אלעזר הקליר יסד (בסילוק יזכר של פרשת הקדש) ביסוד שירו שבעים ו' הרי מ"ב. וי"ל בג' שנים שלא באו לחשבון שנוע לא מנה ואני מלאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתנקות מ"ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: (טז) אבקשה ציה. הייתי מתאזה שינינו לי מן השמים: (טז) בין אולי. בתוך הנהר: ויקרא. האדם ויחמר. למלאך אחר גבריאֿל: הבן להלו את המראה. פרש לזה את החזון: להלו לשון משיכות כמו שקראו חמדות כל מקום שאלו הלו בעל לורה הוא ומכאן למדו באגדה ילחק גדמה לאציו בללם ובדמות שנקרא האיש הלו נפ' ויהי כי זקן ילחק ויהי יוסף יפה תואר הנוי המנוי בה' דברים שהאב זוכה לבנו: (יז) לעת קץ. לימים רבים יהיה החזון הזה: נדרמתי

ב א ו ר

עזרתו. (טז) עמד לנגדי, מלת לנגדי חורה כי עוד לא קרב אליו ממש עד אשר נרדס, ובמ"ש להלן (פסוק ז'). כמראה גבר, גבר יאמר על איש לו הנח והעז, ויש בזה כנר רמז לשם גבריאֿל אשר יזכיר בפסוק הבא; והראב"ע פירש בהיפך שקראו גבריאֿל בעבור שאמר במראה גבר. (טז) קול אדם, הנה עלם המלוכה היה יותר נכבד ורוחני מהמלאך הדובר בו, ולזה לא הניט דניאל את תמונתו, אך שמע קול אדם כלומר דברים הנאמרים בשפה ברורה. בין אולי, נדמה לו כאלו רוח אלהים מרחפת על פני המים ומשם הקול יולא. (יז) נבעתי, כי כאשר קרב אליו המלאך וראה אלהים פנים אל פנים, פחד כאשר מצינו אצל יעקב ומנוח, ולזה נפל על פניו כי ירא מהניט אל האלהים. לעת קץ, אלו אמר לקץ עת, הייתה במשמעו אחרית הימים, אבל עתה שאמר לעת קץ, הכוונה רק על זמן המיועד, כי קץ הוא מן קצין שעיניו החתוך, ולזה יאמר גם על חלק הזמן אשר בו יתום דבר מה, והיה כמו שאומר בעל לשון אשכנז (חייין לייטשטניטט), וכבר כתב הרד"ק על ויפת לקץ (חנקוק ב' ג') וז"ל: כלומר החזון לא דבר לזמן הזה, אך על העת העתיד והוא לשבעים שנה ע"כ; הרי שגם על שבעים שנה יאמר קץ, והוא הדבר אשר דברתי בשם הראב"ע שהחזון הוא כל יורה על הגאולה האחרונה.

תרגום אשכנזי

דניאל ח

דע איינעם צייטפונקטעס. (יה אונד אלס ער מיט מיר רע= דעטע, ווארד איך, מיט דעם געזיכטע צור עררע ליעגענד, בעטייכט, ער אבער בערוהר. טע מיך, אונד שטעללעט מיך אויף מינע שטעללע, (יט) אונד שפראך: זעהע! איך קינדע דיר, וואס געשעהען ווירד אס ענדע דעס שטראפגערייכ. טעס, דען (דמו געזיכט ליעט) אויף דאז ענדע איינעם בע= שטיממען צייטפונקטעס. (כ) דער דאפפעלט געהארג טע ווירדער, דען דוא געזע= הען האסט, (בעדייטעט) דיא קעניגע פאן כדי אונד פירם. (כא) אונד דער ציעגענבאק(בע=

החזון: (יח) ובדברו עמי נרדמתי על פני ארצה ויגע בי ויעמידני על עמדי: (יט) ויאמר הנני מודיעך את אשר יהיה באחרית הזעם כי למועד קץ: (כ) האיל אשר ראית בעל הקרנים מלכי מדיופרס: (כא) והצפיר השעיר מלך יון והקרו הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון: (כב) והנשברת והעמדנה ארבע תחתיה ארבע מרכיות מגוי

יעמדנה

דייטעט) איינען קעניג פאן יון, אונד דאז גראסע הארן צווישען זיינען אויגען (דייטעט) אויף דען (* ערשטען קעניג. (כג) אונד דאז אבגעבראכענע, אן דעססען שטעללע פיער אג= דערע דא שטאנדען, (לייגט) אויף פיער קעניגרייכע, דיא אויס(דיעווער) נאציאן ענטשטע=

הען

(* ד. ה. פאקליגזיכטען.

ר ש"י

(יו) נרדמתי. לאן חנומה ושמשין: על עמדי. על מעמד רגלי: (יט) כי למועד קץ. כי הוא לזמן קץ ימים רבים: (כ) מלכי מדי ופרס. שתי קרנים שתי אומות מולכות כמו שפרשתי לזעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמינוצם יוסיפון: (כב) והנשברת. שראית שנטברה ומעמודנה ארבע תחתיה. כמו שכתוב בספור החלום למעלה: ד' מלכות. אשר יעמדנה מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדן מלכותו נמותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבעה ראשי נמר ולא בני המלך היו: ולא נכחו. ולא

ולא

ב א ו ר

(יח) נרדמתי, הנוונה כאשר שנתי אס נופל על הארץ נרדמתי, והיא ביטול החושים, וכדמתורגם. (יט) באחרית הזעם, שגורו באחרית ימי הזעם, או שענין עד שיכלה זעם של הקב"ה, וכן תרגמתי. למועד קץ, כמו לעת קץ דלעיל כאשר פרשנו. (כא) מלך יון, ענינו מלכות יון, כי הפסיר יורה על המלכות ולא על המלך כאשר פרשנו, וכן אמר מלכי מדי ופרס והענין על מלכותם, וכמו שפירש"י לעיל (פסוק ב'). הוא המלך הראשון, אף שכבר היה פיליפוס אבני אלכסנדר מלך אדיר, קרא לאלכסנדר מלך ראשון בעבור גדלו ותענומות עזו, וכן שמו בספר התשמונאים (א' א' א'). (כב) והנשברת, הוא מקרא קלר ושעורו: ועל דבר הנשברת אשר תעמדנה וגו', ושמוש הוי"ו במלת ומעמדנה במקום אשר (עיין מכלול לרד"ק בשמוש הוי"ו). מגוי, ענינו מגוי הזה, ונחמר ה"א הדעת בעבור אות השמוש הנוסף כאשר הערנו ע"ז פעמים רבות. יעמדנה. זכר ונקנה נאמד ונבר מלינו כמוה (עיין מכלול). ולא

ולא

ד נ י א ל ח

חרגום אשכנזי מג

הען ווערדען, אבער ניכט מיט זיינער מאַכט בעגאַבט. (כג) אבער אַם ענדע איהרעם רייכט, ווען דיא אַבטרייניגען (חזע נחטער) פֿאַללענדעט האַבען ווערדען, ווירד איין קעניג אויפֿשטעהען פֿאַלל פֿרעכען טראַטצעס אינד רענע קעקינדיג. (כד) געוואַלטיג ווירד זיינע מאַכט, אַבער ניכט דורך אייגענע קראַפֿט, ער ווירד דאַן בעוואַונדערונגס־ווירדיגע צערשטערען, וואָס ער אונטערנימט, ווירד איהט בעלינגען, אונד דיא מעכטיגען אונד דאַן הייליגע פֿאַלק ווירד

יעמִדְנָה וְלֹא בְכָחוֹ: (כג) וּבְאַחֲרִית מַלְכוּתָם כְּהַתָּם הַפְּשָׁעִים יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמִבֵּין הַיְדוּת: (כד) וְעַצֵּם כָּחוֹ וְלֹא בְכָחוֹ וּנְפִלְאוֹת יִשְׁהִית וְהַצְּלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁתִּיחַ עֲצוּמִים וְעַם־קִדְשִׁים: (כה) וְעַל־שְׂכָלוֹ וְהַצְּלִיחַ מִרְמָה בִּידּוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשִׁלוֹהַּ יִשְׁתִּיחַ רַבִּים וְעַל שְׂרָשְׁרִים

יעמד

ער צו גרונדע ריכטען. (כה) אונד אַב זיינער קלוגהייט, דיא זיינער מאַכט יעדע ליסט געלינגען לעסט, ערהעכט זיך זיין הערץ, דער פֿריעדליכען פֿיעלע ווירד ער פֿערדערבען, זיך ועלכסט ווירד.

ר ש י

ולא יהיו האחרונים כנח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית. מלכות יון: כהתם הפושעים. כשיגיע זמן שיחמו רשעי ישראל שנבית שני יעמוד מלך עז פנים הא שיעים: (כד) ועלם כמו. ולא נבנירה כי אס נחלקקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית. ונפלא ופלא ישחית: והלליה ועשה. חפלו: והשחית עלומים. עובדי כוכבים ומזלות רבות ועם קדושים ישראל ומאמינים התורה: (כה) ועל שכלו והלליה מרמה בידו. ועל ידי שהוא משביל בכל אשר יפנה וילליח יחזיק במרמה שבידו. ובלבבו (יגדיל) יתגאה: ונשלוה ישחית רבים. במרמה ובחלקקות ישחית רבים היושבים אחרו נכרית ואלום: ועל (זר) שרים יעמוד. כלפי מעלה יטיח דברים זהופי' החלום הנחוב למעלה (ועד ער הלכא הגדיל):

ב א ו ר

ולא בכחו, ענינו ולא נכחו, כי שמוש הבי"ת והכ"ף קרובים; ור"ס פירש כמו ולא מבחו (כי הבי"ת ישמש לפעמים גם במקום מ"ס כמ"ש הרד"ק במכלול), כלומר לא יבואו האלכים האלה מבח המלך הראשון, כי לא יהיה לו יורש עזר; וגם זה נכון, כי אף שאחרי מות אלכסנדר מלך בנו תחיו, הגה לא עמדה מלכותו, ובארבע מלכויות הנוכרים לא היה איש מזרעו. (כג) כהתם הפושעים, כאשר תתמלא סאתם של הפשעים; והראב"ע כתב וז"ל: והנה הטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים, לכן נמכרו ביד יונים; וכאוי א"כ לתרגם: (ווען דיח נחטעהחטען פֿאַללענהויג זיין ווערדען); אולם בעיקר הענין שהכוונה על המורדים מעם ה' אשר הסתחמו אל בני יון כנזכר בספר השמנאים, נדקו דבריו באין ספק. ומבין חדות, יודע לעשות כל דבר בעצה ובמרמה, יודע מה בסתרי לב איש, ואיך יתנהג עמו להביאו אל התכלית הנרצה מאתו, וכבר נודע מאנטיוכוס עפיפיהאנוס שהיה איש חלקלקות דובר שלום בשפתיו ובקרבו ישים ארבו, וגם ירושלים לכר בערמה ולא שגר מולא שפתיו. (כד) ולא בכחו, רק בעבור חטאת ישראל ליסרם השם (ראב"ע). ונפלאות ישחית, ונפלא ופלא ישחית (רש"י), ויש גם לפרש שיסחית הדברים שהם מפלאי התנ"ל. והישחית עצומים, זה פירוש ומפל ארכה מן הכח וגו'. (כה) ועל שכלו, שעור הנחוב כי בעבור שכלו אשר הלליח מרמה בידו, לכן לבבו יגדיל, ויהיה הוי"ו של והלליח במקום אשר, ושל ובלבבו לנתינת טעם, ובשלוה, כמו בשלום, כלומר גם לתנאים השלמים עמו ישחית וכמו שפירש"י. ועל שר שרים,

וַיַּעֲמֵד וּבִאֲפֶסֶד יִשְׁבֵּר: (כו) וּמְרֹאֵה
 הָעֶרֶב וְהַבֶּקֶר אֲשֶׁר נֹאמַר אִמַּת
 הוּא וְאַתָּה סְתָם הַחֹזֶן כִּי לַיָּמִים
 רַבִּים: (כז) וְאֲנִי דְנִיָּאל נְהִיִּיתִי
 וְנַחֲלִיתִי יָמִים וְאַקּוּם וְאֶעֱשֶׂה
 אֶת־מְלֹאכֶת הַמֶּלֶךְ וְאֶשְׁתּוּמַם
 עַל־הַמְּרֹאֵה וְאִין מְבִין:

וירד ער דעם פֿירשטען דער
 פֿירשטען ענטגעגען שטעללען,
 אבער — אָהנע (מענטשען)
 מאַכט פֿערטיליגט ווערדען;
 (כו) אונד דאָז געזיכט פֿאָן
 אַבענדען אונד סאַרגען, זאָ
 וויא עס לויטעט, איזט עס
 אויך ווירקליך, דוא יעדאָך
 פֿערבירג דאָז געזיכט, דען עס
 ציעלט אויף לאַנגע צייט
 הינויס — (כז) איך דניאל
 אַבער וואָר זעהר ערגריפֿען,
 אונד וואָר מעהרערע טאַגע
 קראַנק, דאָן מאַכטע איך מיך
 אויף, אום דיא געשעפֿטע
 דעם קעניגס צו בעזאַרגען. איך
 ענטועטצטע מיך צוואַר איבער
 דיא ערשיינונג, אַבער דאָך
 בערקטע עס נייעמאַנד.

ט (א) בְּשֵׁנַת אַחַת לְדְרִיּוֹש בֶּן־
 אַחְשׁוּרוֹשׁ מִזְרַע מְדֵי־
 אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים:
 (ב) בְּשֵׁנַת אַחַת לְמַלְכוֹ אֲנִי
 דְנִיָּאל בִּינְתִי בְּסַפְרִים מִסְפָּר

ט (א) אים ערשטען יאָהרע

דעם דרייש וָאָהן דעם אחשורוש פֿאָן מעדישער הערקונפֿט, דער צום קעניג איבער
 דאָז רייך דער כַּשְׂדִּים איינגעזעצט וואָרדע, (ב) אין דיעזעם ערשטען יאָהרע זיינער
 רעגיערונג זוכטע איך דניאל אין דען שריפֿטען אויפֿשלוס איבער דיא אַנצאַהל דער יאָה־
 רע

ר ש י

ובאפס יד ישבר. ובאין כח ישבר על יד ימוש חלש שנבריות שנכנס בחוטמו כמו שאינו
 במסכת גיטין: (כו) ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלום העליון. אמת הוא: ולמה
 סתום החזון. אל תפראשו וסתמהו בלנך כי לימים רבים יבא: (כז) נהייתי. לשון הוה
 שבר כלומר נלעצתי על הפורענות הזה ונדכיתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על
 פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשנר שמנהו נבונדנכר אביו כמו שנאמר בתחילת הספר
 והשלטיה על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואתנהל על החזון: ואין מבין. שאני
 משתומם כי הייתי לפני השמים מתחזק:
 ט (א) בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש. לא זהו אחשורוש שנימי המן כי הוא מלך פרס
 היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשנר כמו שכתוב
 למעלה ודריוש מדא' לקח מלכותא: (ב) בינתי בספרים. נשתכלתי בחשבונות: מספר

ב א ו ר

עיין לעיל (פסוק י"א). ובאפס יד, כלומר שלא חלו בו ידי אנוש נמ"ש הראב"ע כי יד ה'
 סיתה באנטיכוכים. (כו) ומראה הערב והבקר, כמו ספי' הראב"ע שענינו שערב ובקר אמת
 הוא כמשמעו כלומר ימים. (כז) ואשתומם, כלומר חף שהייתי משתומם, בכל זאת אין מבין
 ונדמתורגס, וכבר מלינו שימוש הוי"ו ע"ז האופן כמו את פנה אהב וה' סגר רחמה (ש"א
 א' ה') ועוד כמהו.

ט (א) מורע כדרי, אמר זה להכדילו מן דריוש בן אחשורוש הפרסי (שהיה בן אסתר) [ראב"ע],
 ודריוש זה הוא הנוצר לעיל (ו' א'). (ב) בינתי בספרים, לפי דעת בעל הטעמים
 שהעמיד

רע, פֶּאָן דענען דעם פּראָע-
טען ירמיה דאָן וואָרט גאָט-
טעם וואָרד, דיא טריממער
ירושלים וויעדער צו ערבויען
נאָך זיעבענציג יאָהרען. (ג) אַיך
ריכטעטע דאָן מיין אַנטליטץ
צו גאָט דעם העררן, זיכטע
מיך צום געבעטהע אונד פֿלע-
הען (פּתלובענייטען) דורך פֿאַ-
סטען, דורך זאָק אונד אַשע.
(ד) היערויף בעטעטע אַיך צום
עוויי

הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר-יְהוָה
אֶרְמִיָּה הַנָּבִיא לְמַלְאֲוֹת
הַחֲרָבוֹת יְרוּשָׁלַם שְׁבַעִים שָׁנָה:
(ג) וְאַתְּנָה אֶת-פְּנֵי אֶל-אֲדָנִי
הָאֱלֹהִים לְבִקְשׁ תְּפִלָּה וְתַחֲנוּנִים
בְּצוּם וְשֶׁק וְאַפֵּר: (ד) וְאַתְּפַלְלָה
לִיהוָה

ר ש י

השנים וגו'. הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שנבא (ירמיה ט') כי לפי מלאת לבבל ע' שנה חפוקד אחכס דמיתי שהפקידה הזאת היא בנין הבית ושבעים שנה בלי' בשנת אחת לד' יוש המדי משפטה מלכות בבל יד על ישראל שנכש נבוכדנצר יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנה שניה למלכות נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונה נכש ניווה שנה שניה עלה ונכש יהויקים לא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמלאס. ואף נמשנה סדר עולם נמלא החשבון הזה ושנינו שס בשנת מות בלשצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר ח' מיום שנכש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד דריוש והשלימה ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממחרת לבא הנינתי ונחתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לילמנות לפני נכוש יהויקים אלא למלאות חרבות ירושלים כשימלאו שבעים שנה לגלות כדקיהו שנו חרבה ירושלים ועוד יש שמונה עשר לבא שהגלות הזאת היתה ב"ח שנה לכנוש יהויקים כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז' גלו בח' גלו בי"ח גלו בי"ט ופירשו רז"ל במס' מגילה גלו גלות יבניה בשבעה לכנוש יהויקים שהיא שמונה לנבוכדנצר גלו בשנייה בשמונה עשרה לכיבוש יהויקים

ב א ו ר

שהעמיד מלח בספרים באחנה, תהיה המלה הזאת מוסגרת, והענין בינותי מספר השנים וגו', ואמר שהנין זה בספרים, ובא הני"ח נפתח על סגליעה, כי הנין בספרים השייכים לענין זה למכוא החשבון והם ספרי דברי הימים; אך יותר נראה בעיני שהם שני מאמרים (ובן דעת החכם זענגערקע, אך שהוא פירש באופן אחר) והוא כי הוא חקר בספרים, והמה (כדעת יש מחבמי העמים) דברי הספר אשר שלח ירמיהו אל הגולה (ירמיה כ"ט). (ומה שאמר ספרים ברבים, כי מלא העתקות רבות והשוא אותן), כי שם (פסוק י') ואמר בה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה חפוקד אחכס, וגם הנין במספר השנים אשר היה דבר ה', והוא מה שנאמר (שם כ"ה י"א י"ב) ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה והיה כמלאת שבעים שנה חפוקד על מלך בבל וגו', ומשנ דניאל כי שתי הננואות האלה אך דבר אחד יבשרו, שמיד אחר מפלת בבל ישובו בניו אל גבולם, וכאשר ראה שכבר מלך דריוש, ועוד לא העיר את רוחו לשלות רבובים חפשי, אמר כי עוונותינו גרמו זה ולזה התפלל, ובוה טעה דניאל כי אין שתי התשובות שוים, והשבעים שנה של פקידת בבל תמו בערם השבעים שנה למלאות לחרבות ירושלים, אך אין בידנו למכוא החשבון מכומלס מתי התחילו אלה או אלה, וחשבון חז"ל והגאונים ידוע (עיין רש"י וראב"ע), ואנכי תרגמתי לפי הכוונה. לפלאוח לחרבות, הנה מלאות מן הפיעל ולכן הוא יולא, וענינו למלאות את חרבות ירושלים כלומר לננותם, והלמ"ד של לחרבות היא כמו הרגו לאבנר (שמואל ב' ג' ל') שעורו את אנני (עיין מכלול), ושבעים שנה ענינו לשבעים שנה. (ג) לבקש תפלה, הכוון כמו שאמר הראב"ע לבקש

ליהוה אלהי ואתודה ואמרה
 אנא אדני האר הגדול והנורא
 שמר הברית והחסד לאהביו
 ולשמרי מצותיו: (ה) חטאנו
 ועוינו והרשענו ומרדנו וסור
 ממצותה וממשפטיה: (ו) ולא
 שמענו אל עבדך הנביאים
 אשר דברו בשמה אל מלכינו
 שרינו ואבתינו ואר כל עם
 הארץ: (ז) לך אדני הצדקה
 ולנו בשת הפנים כיום הזה
 לאיש יהודה וקישבי ירושלים
 ולכל ישראל הקרבים והרחקים

עוינען מיינעם גאטטע, טהאט
 (זייען:) בעקענטניס, אונד
 שפראך: אַ מיין הערר! דוא
 גראַסער אונד פֿורעכבאָרער
 גאטט, דער בונד אונד גנאָ
 דע בעוואָהרעט דענען, דיא
 איהן ליעכען, אונד זיינע גע
 באַטע האַלטען! (ה) וויר האַ
 בען געווינדגעט אונד אונד
 פֿערגאַנגען, האַבען געפֿרע
 פֿעלט אונד וואַרען ווירער
 שפענסטיג, אינדעם וויר פֿאָן
 דיינען געזעטצען אונד געבאָ
 טען אַבגעווייכען זינד; (ו) וויר
 האַרטען ניכט אויף דיינע
 קגעכטע, דיא פֿראַפֿעטען,
 דיא אין דיינעם נאַמען גערע
 דעט צו אונזערן קעניגען, אונד
 זערן אַבערן אונד צו אונזערן
 פֿאַטערן אונד צו דעם גאַנצען
 פֿאָלקע דעם לאַנדעס. (ז) דייך,

אַ הערר! איזט דיא גערעכטיגקייט, ווען יעטצט שטאך אונד טריפֿעט, וויא דיא מעננער
 פֿאָן יהודה, דיא איינוואָהנער פֿאָן ירושלים אונד וויא גאַנץ ישראל, דיא נאָהען אונד פֿער
 גען

רש"י

והויקיסנ שהיא חשע עשרה לנבוכדנצר: (ד) ואתודה. על חטאת עמי: האל הגדול והנורא.
 ולא אמר גבור אמר עובדי כוכבים משמענדים זכניו ואיה גבורותיו: (ה) וסור. והלכנו
 הלך וסור ממלותיך טולנ"ש בלע"ז: (ז) לך ה' הצדקה. כלומר משפטיך ופוערנות שבאת
 עלינו הדין והלדק עמך: ולנו בשת הפנים. כדי לנו להתנייש על המאורע לנו כי א.מנו
 גרמנו לעלמנו: כיום הזה. כאשר אנחנו רואים כיום:

באר

לבקש חפלה בלבו וככה התפללתי, והענין כי כלום ושק נקש להנין נפשו אל החפלה. (ד) שמר
 הברית, המה דברי משה (דברים ז' ט'). (ה) וסור, רש"י פירש הלכנו הלך וסור; והראב"ע
 אמר שענינו סור סורו כמו זכור את יום השבת (שמות כ"ח), שלדעתו גם שם שעורו זכור
 חזכור את יום השבת, ולדעת שניהם יחסר הפעל בדרך הסחלטה, ואולי שימוש הוי"ו במלת
 וסור במקום ביי"ת (עין מכלול שהניא כיוולא זזה), ושעורו מרדנו כסור ממלותיך. (ו) ואבהינו,
 יפה העיר הראב"ע ואמר שהיו זקנים וא"כ הוא כמו וזקנינו, וזזה נעך היטיב אל מלכים
 ושנים כאשר יבין המאכיל. (ז) לך ה' הצדקה, כי אמה תשלם לנו כמעשנו, ולנו ראוי בשת
 הפנים להנלם מעונותינו. כיום הזה, לעת עתה. ואנכי נחרתי בתרגומי בדעת חכם א ד
 שהכוונה אם לנו ולאיש יהודה וגו' יש לנו חרפה וזזה נגויים כיום הזה, לך הצדקה כי
 חלדק בהשפטיך עמנו, ולפ"ו חרגמתי גם ולנו בשת הפנים נפסוק הנא. ולישבי ירושלים,
 כי בירושלים נשאר עוד מלכת העם, ולף שאהרי מוח גדליה בן אחיקם ברח למצרים, ונאמר
 (מ"ב כ"ה כ"ו) ויקומו כל העם מקטון ועד גדול וגו', זה נאמר רק על העם שהיו עם יוסף
 בן קרח כמסורא בירמיה (פרשה מ"א ומ"ג). הקרבים והרחקים, מינושלים.

בְּכָל־הָאָרְצוֹת אֲשֶׁר הִדְהַתָּם
שֵׁם בְּמַעַלְם אֲשֶׁר מַעַלּו־בְּךָ:
(ח) אֲדַנִּי לָנוּ בְּשֵׁת הַפָּנִים
לְמַלְכֵינוּ לְשָׁרֵינוּ וְלֹא־בַתִּינוּ
אֲשֶׁר חָטְאוּ לְךָ: (ט) לְאֲדַנִּי
אֱלֹהֵינוּ הַרְחֵמִים וְהַסְּלֵחוֹת כִּי
מִרְדְּנוּ בּוֹ: (י) וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל
יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לְלַכֵּת בְּתוֹרָתוֹ
אֲשֶׁר־נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו
הַנְּבִיאִים: (יא) וְכָל־יִשְׂרָאֵל
עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ וְסוּר לְבַלְתִּי
שָׁמוּעַ בְּקִלְקֶלְךָ וְתַתֵּן עֲלֵינוּ הָאֱלֹהִים
וְהַשְׁבֵּעָה אֲשֶׁר כְּתוּבָה בְּתוֹרַת
מֹשֶׁה עֲבַד־הָאֱלֹהִים כִּי חָטְאוּ

נעו, אין אללען לענדערן, וואָס
הינדוא זיא פֿערשטאָסען אים
א הרער פֿערנעהונגען ווייללען,
וואָמיט ויא זיך גענען דיך פֿער=
גאָנגען. (ח) יא, אונז, אָ עווי=
גער! טריפֿסט דיא שמאך, זאָ
וויא אונזערע קעניגע, אונזע=
רע אָבערע אונד אונזערע פֿאָ=
טער, ווייל וויר געווינדגעט
האָבען גענען דיך. (ט) דאָך
בייא דעם העררן אונזערעם
גאָסטע איוט באַרמהערציג=
קייט אינד פֿערגעבונג (לוח־סָ=
פֿען), ווען וויר אונז אויך
עמפֿארטען ווידער איהן.
(י) וויר געהאָרעטען ניכט
דער שטיממע דעם עוויגען
אונזערעם גאָטטעס, צו
וואַנדעלן נאָך זיינען לעהרען,
דיא ער אונז דורך זיינע קנעכ־
טע, דיא פֿראַפֿעטען, ער=
טהוילטע. (יא) גאָנץ ישראל
איבערטראַטען זיינע לעהרע,

לו

ווענדעטען זיך אַב, זיינער שטיממע ניכט געהאָרענד, אונד זאָ ערגאָסעסט דוא אי=
בער אונז דען צוגעשוואַרענען פֿלוך, דער אין דער לעהרע משה'ס, דעם קנעכטעס דעם
אללמעכטיגען פֿערצייכנעט איוט — דען, וואַהרליך! וויר האָבען אונז (טווער) פֿערוינד=
געט

ר ש י

(ט) לה' אלהינו הרחמים. שלא בלינו בעונותינו כי מרדנו בו: (יא) ומחך עלינו. ומגיע עלינו
כמו לא נחך ארצה (שמות ט') ותרגום אונקלוס לא מטם לארעא: האלה והשבעה. אלות
הנחית אשר השנעתנו בחורב והיה אם לא חשמעו וגומר. כל הקללות הכתובים שם:

ב א ו ר

(ח) לנו בשה הפנים, כלומר בודאי יש לנו להכלל. אשר חטאנו, כי חטאנו. (ט) כי מרדנו, ככר
נחב הרד"ק בשרש כי ו"ל: המלה הזאת חלקה רבי יהודה על פנים רבים ופירש רונס בלשון
אע"פ ענ"ל, וכן הענין נאן; ויפה העיר המכס זענגערקע שהפסוק הזה והנא הוא כאלו
דבר דניאל זה אל לנו, ולא שם דברו אל ה', ולכן ידבר בנוף נסתר; ולפי דרני אמר
לענמו בודאי ראוי להכלל אל ה', אף שהרבינו לפסוע כי לה' הרחמים והסליחות. (יא) וכל
ישראל, מוסב למעלה מסוק ח' (כי כסוק ט' וי' המה רק מוסגים כאשר בארנו) שאמר
למלכינו לשרינו לאבחינו אשר חטאנו לך, ולזה הוסיף וכל ישראל וגו'. וסוד, כפי אשר פרשנו
לעיל כסוק ה' חהיה גם כאן שעורו נסור, והענין שעברנו על מצותיך באופן הסרה, והיא
שלא לשב עוד עליהם. וההך, חרגמו נדעה הרד"ק (בשרשים שרש נחך) והראב"ע שעניו
הלקה והקסה, וא"כ יהיה נחך ונסך מן המחלטים. האלה והשבעה, כלומר האלה שקבלו
עליהם בשבעה וכדמחוגס. כי דטאו לו, גם עתה ישוב לדבר מה' בנוף נסתר, כי דימה

געט נענען איהן. (יב) אונד זאָ
 ער פֿללט ער אויך דאָ וואָרט
 ווי לכיים ער איבער אונד אינד
 איבער דיא אינד ריכטענדען
 ריכטער אויסגעשפראַכען, איי
 בער אינד צו כרינגען גראַסעס
 אונגליק — דען נאָך גיע געי
 שאה עטוואַס אונטער דעם
 היממעל, וויא עס אין ירושלים
 געשאה. (יג) גאנץ וויא עס
 געשריעבען שטעהעט אין דעם
 געזעטצבוֹכע משה'ס, אַלל
 דיעזעס אונגליק האַט אינד געי
 טראַפֿען: אַבער וויר פֿלע
 העטען נִכְט צו דיִם עווינגען
 אונזערעס גאַטטע, אום אַב צו
 לאַכסען פֿאַן אונזערן זינדען,
 אונד אין דיינער וואהרהייט
 גליקעליגקייט צו זיכען. (יד) דאָ
 רום וואַכטע גאַטט איבער דאָ
 אונגליק, אונד בראַכטע עס
 איבער אונד, גערעכט איזט
 דער עינגע אונזער גאַטט —
 וויר אַבער האַרען דאָך ניכט

לו: (יב) וַיִּקַּם אֶת־דְּבָרָיו וְאֲשֶׁר־
 דִּבֶּר עֲלֵינוּ וְעַל־שְׂפָטֵינוּ אֲשֶׁר־
 שְׂפָטוּנוּ לְהִבְיָא עֲלֵינוּ רָעָה גְדוֹלָה
 אֲשֶׁר לֹא־נַעֲשִׂתָהּ תַּחַת כָּל־
 הַשָּׁמַיִם כַּאֲשֶׁר נַעֲשִׂתָהּ
 בְּיְרוּשָׁלַם: (יג) כַּאֲשֶׁר כָּתוּב
 בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֵת כָּל־הַרְעָה
 הַזֹּאת בָּאָה עֲלֵינוּ וְלֹא־חֲלִינוּ
 אֶת־פְּנֵי וַיְהוֶה אֱלֹהֵינוּ לְשׁוּב
 מֵעֲוֹנֵינוּ וְלִהְשָׁכִיל בְּאַמְתָּךְ:
 (יד) וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל־הַרְעָה
 וַיְבִיֵאֵה עֲלֵינוּ כִּי־צַדִּיק יְהוֶה
 אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר
 עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹלוֹ:

ועתה

ימיר י'

ד ש י

(יב) כאשר נעשה בירושלים. מרב הרג וזרפת העיר ונשים ענו ושנו בקולרין: (יג) כאשר
 כתוב בתורת משה. רמו שהעיד בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת:
 (יד) וישקוד וימחר: כי לדיק עמו ורבותינו פי' לדיק הקב"ה ולדקה היא עלינו שמהר
 יחקרים שחי שנים למנן ונושנתם כדי שלא תחקיים בנו כי אבד תאנדון ונשנתם בגי' שמה מאות

באור

נכפשו באלו כל ישראל שומעים את דבריו ועליהם יטיף מלחו, וא"כ יהיה צמלת כי מלכד
 הוראת מלת הטעם ג"כ ענין ההתאמת, וכאשר תרגמנו. (יג) ולא חלינו, כלומר אם גם
 קראנו אל ה' לא היה זה בלב שלם, לעזוב דרכינו ולהשכיל באותות ה' אשר רק זה חוקן
 החשיבה. ולהשביל באמתך, לדעמי להשכיל הוא כענין ויהי דוד לכל דרכיו משכיל כלומר
 לא חפכנו למלוא הנלחמתינו בחזרת ה' תמימה אשר היא לבדה עץ חיים למחזיקים בה,
 ובלעדיה לא יאושר איש בדרך. והנה באימץ התפעלות נכפשו אמר באמתך בנוכח בנהיג בדברי
 הנביאים. (יד) וישקוד, כבר ביאר הכד"ק בשרשים כל היראות השמש הזה בשלוש מלות כי אמר
 שענינו המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר, והמה שלשה השריינים שהביא המנס
 געועניום בערך שקד (עיין בדנדיהם) וכן הוא בדמו"ל עיין ערוך ערך שקד ח' ואלחמו
 הלכנו בעקבות מעתיקי העמים ותרגמנו (וואַכען) כי גם הוא מענין התמדה, והכונה שם'
 "ה שקד על הרעה להחיש אותה נעתה וכו' כבר נכלל בו גם הוראת המהירות. צדיק ה',
 הענין ה' הוא הכדיק על כל אשר עשה לנו כי אך ליסרנו הביא עלינו את הרעות האלה,
 אבל

(טו) וְעַתָּה וְאֲדַנִּי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ אֶת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
בְּיַד חֲזָקָה וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּיוֹם
הַזֶּה הִטָּאנוּ רַשְׁעֵנוּ: (טז) אֲדַנִּי
כְּכֹל־צַדִּיקְתִּיךָ יֹשֵׁב־נָא אִפְּךָ
וְחַמְרִיךָ מֵעִירְךָ יְרוּשָׁלַם הַר־
קְדֻשָׁה כִּי בַחֲטָאֵינוּ וּבַעֲוֹנוֹת
אֲבֹתֵינוּ יְרוּשָׁלַם וְעַמְּךָ לְחַרְפָּה
לְכֹל־סְבִיבֹתֵינוּ: (יז) וְעַתָּה וְשָׁמַע
אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַפְּלִת עֲבָדֶךָ וְאֶל־
תְּחִנּוֹתָיו וְהָאֵר פָּנֶיךָ עַל־מִקְדָּשְׁךָ
הַשָּׁמַיִם לְמַעַן אֲדַנִּי: (יח) הַטִּיר
אֱלֹהֵי וְאִזְנֶךָ וְשָׁמַע פְּקָחָה

אויף זיינע שטיממע. (טו) זיהו
אָ הערר אונזער נאָטט, דער
דוא דיין פֿאָלק אויס מצרים
געפֿיהרט מיט שטארקער
האַנד, אונד דאָרדך דייענען
רוהם ביז אויף דען הייטיגען
טאָג פֿערברייטעט האַסט —
וויר האַבען געזינדיגעט אונד
געפֿרעפֿעלט. (טז) נאָך דער
פֿיללע דייער מילדע, אָ עווייִ
גער! ווענדעד ינען צאָרן אונד
דייענען גרים אָב פֿאָי דייער
שטאַרט ירושלים, דייענס הייִ
ליגען בערגע! דען דירך אונִי
וערע זינדען אונד דו דאָ
פֿרעפֿעל - לעבען אונזערער
פֿאַרעלטערן איזט ירושלים
אונד דיין פֿאָלק צור שמאָך
געוואָרדען בייאַ אַללען אונזערן
אומגעבונגען. (יז) נון, אַללִי
מעכט־גער! ערהאַרע דאָז גע־
כעט אונד דאָז פֿלעהען דייענס

קנעכטעס, אונד לאַם וויעדער לייכטען דייענע פֿאַרזעהונג איבער דיין צערשטאַר־
טעס הייליגטהום דייענטויללען, אָ נאָטט! (יח) נייגע, אָ הערר! דיין אָהר אונד פֿער־
נים

ימיר ה' - עיניך

* דיח איבערזעטונג פֿאָן פֿסוק ט"ו. ביז איינטויעמליך פֿסוק י"ט, איזט חזיס דען פֿאָן היינעק
ווירדיגען פֿריינדע דען הערן פֿערלעגער איבערזעטלען סידור עיון הפֿלה גענקוואַטען וווקרען.

ר ש י

ומשמים ושמים והם גלו לסוף שמונה מאות ומשמים לביאחם לארץ. (טו) ועתה ה' אלהינו מתודים
אנחנו כי חטאנו ורשענו: (טז) לחרפה. לגדוף: לכל סביבותינו. לכל שניינו כלם מתרפים אותנו:
(יז) למען ה'. למען שם הקדוש הנקרא על ז"ה שאל' מקדש ה' כוננו ידך (שמות ט"ו):
וראה

ב א ו ר

אבל אנחנו עוד לא שמענו בקולו. (טו) ועתה ה', אמת שעד הנה לא שמענו בקולך הנם
עתה אנו מתודים לפניך וכמו שפירש רש"י. אשר הוצאת, הזכיר יליאת מזרים כדרך
הנביאים גם כן לאמר הלא גם בארץ מזרים לא שמענו בתורת ה' (כמפורש ביחזקאל),
ובכל זאת משפת להם את זרוע עוזך. פיוס הזה, כי עוד עתה גדול שמך בגוים בעבור
האותות והמופתים שעשית לעמך בלאחם מארץ מזרים. (טז) ככל צדקתיך, לדעתי הכוונה
כדקתך הכוללת אשר תרבה לסלות עד אין קץ, כי לולא מהיה לדקת ה' בלתי תכלית כוודאי
אין לקוות יצועה כי הלא אך בחטאינו ובעוונות אבותינו וגומר. (יז) למען אדני, שעורו
למענך ה' בדלקמן (פסוק י"ט) למענך אלהי, ויחסר הכנוי ועוד נמוהו (עיין מכלול לרד"ק),
וכן דעת ר"מ הכהן כמו שביא הרשב"ע. (יח) ושמע, תפלתינו. ששמחינו, כחז הכד"ק
כשרט

תרגום אשכנזי

נים, ערהעבע דייעע אויגען, אונד שויע אונוערע צערריט טונג אונד (דיח פֿערוויסטונג) דער שטאַרט, דיא דייעען נאָ מען פֿהרט, דאָך ניכט אָב אונוערער טוגענד, זאָנדען אויף דייעע אַלל באַרמהערציג־ קייט (פֿערטרויענד) לעגען וויר אונוערע ביטטע דיר פֿאַר. (יט) הערר ערהערע! הערר פֿערזייע! הערר פֿערנים! וויללפֿאַהרע! צענערע ניכט, אום דייעטוויללען, מיין גאַטט! דען נאָך דייעעם נאָמען ווירד דיא שטאַרט אונד וויר דיין פֿאַלק גענאַנט. (כ) נאָך שפראַך איך בעטענד אונד בע־ קענענד מיינע זינדען, אונד דיא זינדען מיינעם פֿאַלקעם ישראל, מיינע ביטטע פֿאַר־ לעגענד דעם עוויגען מיינעם גאַטטע וועגען דעם הייליגען בערגעם מיינעם גאַטטעם.

דניאל ט

עיניך וראה שוממתינו והעיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיה הרבים: (יט) אדני ושמעה אדניו סלחה אדני הקשיבה ועשה אל־האחר למענה אלהי כי שמך נקרא על־עירך ועל־עמך: (כ) ועוד אני מדבר ומתפלל ומתודה חטאתי וחטאת עמי ישראל ומפיל תחנותי לפני יהוה אלהי ער הר־קדש אלהי: (כא) ועוד אני מדבר בתפלה ורֵאִיש גבריאל אשר ראיתי

בחזון

(כא) אונד אינדעם איך זאָ אים געכעטע שפראַך, דאָ קאַם דער מאַן גבריאַל, דען איך שאַן אים

ר ש י

(יח) וראה שוממתינו. ושמו' העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענת לדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו להשיב לנו כי על רחמך באתו: (יט) ה' שמעה. אל תחנונינו ה' סלחה לחטאתינו: ה' הקשיבה אונך ללעקתינו. ועשה בקשתינו ואל תאמר: (כ) על הפ קדש אלהי. בעד הר בית אלהים שיבנה בתחילה בימי בלשאלר כמו שכתוב למעלה:

מועף

ב א ו ר

בשרש שם שהוא שם שוממות דור ודור (ישעי' ס"א ד') ויחנן שהוא תואר עכ"ל. והעיר, אס שוממותינו הוא שם, א"כ תהיה הכוונה ושוממות העיר נמ"ש רש"י, ואס הוא תואר הענין גם ראה העיר וכו' איך ירדה פלאים. כי לא, כלומר אולם לא וגו' וכדמחורגס. (יט) אדני שמעה, זאת התפלה סלחה העונות שהודיתי, כן נחב הראב"ע; וכוונתו לדעתי לבאר מדוע הקדים סלחה להקשיבה, כי היה מדרך המליצה להקדים הקשיבה על שמעה, ולזה אמר שהכוונה סלחה לעונות כי תקשיב אל הווידוי. (כא) ועוד אני מדבר, לדעת הראב"ע יהי' ועוד אני מדבר בפסוק הקודם, בעוד הייתי מתפלל ומתודה דברים הרבה שלא נכתבו כאן, ועוד אני מדבר בפסוק הבא הוא ענין בפני עצמו באשר יבאר והאיש גבריאל; אולם ע"ד הפסטי יש לוסף שגם עוד מדבר הראשון מוסב על והאיש גבריאל אך לפי שהאריך באומר מוסגר לזה יכפיל פתח

דברו

אִים פֶּאָרִיגֶען געוויכטע געזע-
 הען, אִים שנעללען פֿלוגע מיך
 בעריהרענד — צור צייט דעם
 אַבענדאָפֿפֿערס — (כג) ער
 (טטמנד) זיננענד, דאָן רעדע-
 טע ער מיט מיר, אינד שפראַך:
 דניאל! איך בין יעטצט העראַכ
 געקאָממען, דיר איינוויכט צו
 פֿערליייען. (כג) גלייך אים
 אַנפֿאַנגע דיינעם געבעטעם
 ערגינג דער אויסשפּרוך, אונד
 איך קאָממע, (מיהו) צו קינע-
 דען. דען דוא ביזט שעטצענס-
 זיע

בְּחִזּוֹן בְּהַחֲלָה מֵעַף בִּיעָף נִגַע
 אֵלַי כָּעַת מִנְחַת-עֶרֶב: (כג) וַיִּבֶן
 וַיְדַבֵּר עִמִּי וַיֹּאמֶר דְּנִיָּאל עֲתָה
 יִצְאָתִי לְהַשְׁבִּילָךְ בִּינָה:
 (כג) בְּתַחֲלַת תְּחִנוּנֶיךָ יִצְא דָבָר
 וְאֲנִי בָאתִי לְהַגִּיד כִּי תְמוּדוֹת
 אֶתָּה וּבִין כְּדָבָר וְהָבֵן בְּמִרְאָה:

שבעים

ווערט, זא מצרקע דען אויף דען אויסשפּרוך, אונד ערלאַנגע דייטונג דער געוויכטע.
 זיע

ר ש י

(כא) מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה: (כב) ויבן. ויבניני: (כג) בתחלת תחנוניך
 יכא דבר. אחתי מאת הק"ה שלי להגיד לך: כי תמודות אזה. דברי אמד יש לך להקב"ה:
 וכן בדבר. ומן לב להנין בדבר:

שבעים

ב א ו ר

דברו כי זה דרך השליכה כנודע. מעף ביעף, ידוע הוא כי בנינו הפעול מנין הפעיל זה
 לנחי פ"י ונחי ע"ו וא"כ כבר יתפרש מועף אס משרש יעף שהוא כמו עיף ויהי ענינו שהיה
 עיף ויגע מחמת מהירות העופפות ויהיה ביעף כדעת הרד"ק משרש עוף ע"מ יקום מן קום,
 או שהפך הוא ויהיה מועף מעלומי העיף כלומר שהי' מעופף (ובא בפעול כמו מולק) וכדעת
 הרד"ק ביעוף שם בשלש ביקר ויהי' מענין עיפות כדעת הראב"ע כלומר שהיה מעופף כבר
 בכנדות ויגיעה מרוב המהירות. ויותר נכון כי שניהם מענין עוף ובא השם אחר הפעל לחזק
 והרבה כמוהו. ובעיקר הכוונה אין חילוק בין הפירושים האלה, אולם יהיה איך שיהי' מעף
 הוא בנינוי הפעיל והאומר שהוא מנין הפעיל אינו אלא טועה כי מאין ימלא מ"ם לפני
 השרש בנינוי הפעולים אס אינו מן כנל"ס. גנע אלי. נדמה לו כאלו נגע בכנסיו וכו' לעוררו
 משנתו. בעה מנחה ערב, דוגמת אליהו שנאמר בו ויהי בעלות המנחה (מ"א י"ח ל"ו):
 (כב) ויבן, לדעת הרד"ק בשרשים הוא יולא והענין ויבין אחי; אולם מלבד שיחסר לפי זה
 הפעול, הנה גם תתן מגרעת בהוד המליכה כאשר יבין המשכיל כי הי' ראוי להקדים מדבר
 עמי לכן יראה לי כי הוא מהקל (כי נחמי עין וי"ד בנין הקל ובנין הפעיל שוים בעמיד כנודע)
 והכוונה כי כאשר נגע בני עמד כמעט רגע כאלו התכוון מה ידבר אלי, ואחר כן וידבר
 אלי וכדמחורגס. יצאחי, ממעון קדשי מן השמים. להשכילך בינה, הנכון שהכוונה להשכילך
 בנינה להנין נבואת ירמיה. (כג) בתחלת תחנוניך, ע"ד טרם תקרא ואני אענה (ר"ס). כי
 חסודות, כל המפרשים פירשו אים חסודות וכלקמן (ו' י"א); אולם אין טורח לזה כי הוא
 מדרך המליכה לומר על אים המתואר במקרה מה שהוא המקרה בעלמו וכן יאמר בל"א
 (דוא ביזט דיש טוגענד זענבסט א. ד. ג.). והבן במראה, לדעתי הענין כי על ידי הסוד אשר
 יגלה לו ימלא פשר במראה הנבואה כנלל, כי גזה יתבאר לו הי"ב אשר המראות אשר כבר

(כד) זעבענציג יאהרוועבע: דע ווארדען אבגעמעסען איי

(כד) זעבענציג יאהרוועבע: דע ווארדען אבגעמעסען איי
עמך רש"י מיום חורבן ראשון צימי לדקיהו עד זיהיה בשניה:

ב א ו ר

ראו עיניו וגם יבין דברי שאר הנביאים וחדותם * (כד) נבוכו הפותרים בפירוש הפסוקים שלפניו ועיניו. מהם יפנו אל דרש חז"ל כר"י ור"ס הגאון ואנשים כגילם אשר יאמרו: כי על מלך המשיח אשר יבוא באחרית הימים, ואשר עיני הנולה כלות אליו, ידמוזן מליהם; ואם אמנם דברי חז"ל מוסדות נאמנים המה, אשר כל ירא אלהים ישען על קבלתם, כי ממנה תולדות חיים, הלא ידעת ג"כ מה שאמרו: אין המקרא יולא מדי פשוטו, ודרש ופשט גם שניהם דברי אלהים חיים. לזאת התאזרו מימי קדם אנשי אלהים וכראשם הראש"ע אשר יפתרו הפסוקים קשי ההנה שלפניו, גם על פי פשוטם באמנם: החזון הזה רק ירמוז על הקורות במשך ימי בית שני, עד עת החרבן ע"י טיעוס, ומשם והלאה כבר נאלס ונסתם החזון הזה ועקבותיו לא נודעו עוד. ואני לא אחריך בהלגיני דבריהם אלה לפניך, הלא בעיניך חביב כי תדרוש מעל ספריהם, גם תדע בנחמד דבריהם היטב, כי גם פשטם לא נשמר מן הלחץ, לכן אמרתי אחיה גם דעתי בפירוש הפסוקים על פי פשוטם, שאע לי קורא ועיס, ותפוט שפוט: (בעיקר התשובה הלכתי בעקבות החכם וענגערקע). בשנה הרביעית למלך יהויקים היא הראשונה לנבוכדנצר, ילא דבר ה' מפי ירמיה, והיתה כל הארץ הזאת לחרבה ולשמה, ועבדו הגוים האלה את מלך בבל שבעים שנה, והיה כמלאות שבעים שנה אפקוד על מלך בבל וגומר (ירמיה כ"ה, י"ח — י"ג), ועוד להלן: כי כה אמר ה' כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אחכם והקיימותי אליכם את דברי הטוב, להשיב אחכם אל המקום הזה וגומר (שם כ"ט י') ועוד מוזת יבאר (שם נ' י"ח — ב'), הנני סוקד על מלך בבל וגו', ואנבתי את ישראל אל נהר וגומר ובימים ההם וכו', יבקש את עון ישראל. ואינונן ואת חטאת יהודה ולא תמלאנה כי אסלז לאזר אשאייר, אשר משם תראה כי שלשה המה חקות גלות האל הזה אחרי יצ"י: נקמת אויביהם, שנים אל אדמת קדש ושאת עונם ותטאחם. ובשנה שהיא נכנש יהויקים (מלכים ב' כ"ד ח'). ושמונה עשרה שנה אחרי כן בשנת תשע עשרה לנבוכדנצר באו דברי הנביא, הארץ נעזבה, והעיר היתה לחרבה נמהפכת אלהים (שם כ"ה, ח' — י"ח). והנה דניאל בהתנוון כל אלה חשב כי הציג השבעים שנה פעמים (ירמיה כ"ה שם כ"ט) אחת היא ומקן שבעים שנה טכנוש יהויקים, תבוא מפלת שזיהם ותשונת יהודה ושלוש שליתם בפעם אחד, ועתה ברשותו כי מקן שבעים שנה האלה נפל דריוש המדי על ארץ כשדים וילכד מלכות בבל, ויהודה עודם בשבי על פשעם ותטאחם, לעק לבו אל ה' בתפלה ובתחנונים, וזה מסבות שמים: אחת, נשברה רוחו מנחת עמו הנפולים ויבקש פדות להם, ושנית למען הדרך ירמי' בעיני העם, נבוא דבריו להושיע. ויבינהו המלאך בפאוק הזה דרך כלל: כי טעות היא נחשבו מזנה השבעים שנה לאחד, כי אלה בירמיה (כ"ה) על מלכ בבל, שנים פרטות הנה, אשר החלו מנכוש יהויקים, וכבר ספו תמו צימי דריוש המדי, אולם אלה (שם כ"ט) אשר אמר ה', להשיב מקלותם ישראל אל נהר, ולעשותם שלום ושגונים, אינם שנים פרטות, כי הם שבעים שבעים (70) יאהרויבענדע אשר יתלו (כאשר יתבאר בפסוק הבא), משנת י"ט לנבוכדנצר. ומקן השבעים השבעים האלה, אז יאליו השנים נמוזות שאלות בהשלך ה' במולות ים כל חטאחם. * שבעים, שנוע שם

* אמר בנימין זאב המבאר, זה ימים עמדתי מתכוון על חרבעה הפסוקים האלה מכאן עד סוף הפרשה כי כן המה הפסוקים והחזומוס בכל הספר הזה וכו' גם משאת חמרס גם משאת לורחם, משאת חמרס כי יבואו השבונות רבות אשר נלחו כל המש"ים למנוח פשרס לרעת מתי התחילו ונמתי כלו ר' וכלו, ומנר לורחם גם המה קשים מאד כי המלינוות המה שונים מכל ספרי נביאים ורק רוח נבון וחכם בדקדוק לשון עברית ובסגנון מלינוותיה יש לחל ידו למנוח נתיב יושר בין סככי המחמרים האלה — ואני עודני פניתי לימין נשמחול מחין יבוא עזרי. וכנה שלוחה הלי במיגלה ספר פירוש נאה ונכון להפסוקים האלה משת דידך נשאי הכ"ח המשכיל מושלם בחכמות ומדות מובהרר מרדכי גאלדרטאן מתושבי טורנויה, ורמיזי כי כל דבריו באמת ונדק נחמרים חין בהם נשזנ ועקש ולזה הלגתים לפני הקורא מבני נשנות בו דבר כי חין להוסיף חזין לגרוע ממנו ורק בפסוק כ"ד הופפתי הערה משמי כאשר יראה הקורא. ** ידוע תדע כי הפתרון הזה יכודו בהורת משה (ויקרא כ"ו ל"ג — ל"ה) וציון עוד דה"ב (ל"ו, כ"ח) ומאניהם תראה, כי חכמית השבעים היתה לרנות הארץ אמתות האנים אשר יושביה לא אבו בשחטם עליה.

עִמָּה וְעַל-עִיר קְדֻשָּׁהּ לְכִלְיָא
הַפְּשִׁיעַ וְלַחֲתָם חֲטָאוֹת וְלִכְפָּר

בער דיין עֵאֱלֵק אונר דייע היי-
לינע שטאדט ביז צור אכ-
שפעררונג דער טרייאלאזיג-
קייט, צור פֿערזיענלינג דער
זינדען, צור פֿעררעקקונג דעם

ולהתם קריי.

עיו

ר ש י

לכלא הפצע ולהתם חטאז. איקנלו ישראל את גמר פורענותם בגלות מיטום ושענדו כדי שיכלו

ב א ו ר

זכר כמו שנוע אחד (להלן כ"ז) ונגזר ממספר שבעה נהקיסו תמיד זמן שבעה, או שבעה ימים או שבע שנים (חיינע זוןכע, חיון יתהרזיעבענד) ורבים ממנו בספר זה תמיד נמשפט שבעים, ובאר ספרי קדש שבעות. ובא השם לפני מספרו, לרמוז עליו כפרט, להיותו דבר קדש בלתי נודע מלפנים. נחתך, אין לו רע במקרא, כי אם בחלמוד ועינו ממע בענין חרוץ בעברית, והנה חרוץ גזר נרדפים המה, כי הוראת שניהם חגיכה. ונראה לצ"ד ההבדל: גזר ענינו הפרד חלק או חלקים מדבר בחזקה ובמכה פתאומית כמו: גזר יס סוף לגזרים (חבלים קל"ו י"ג) גזר את הילד (מלכים א' ג' כ"ו) לערטיקען, לערהויען. והדבר הנזכר נקרא על שני משקלים, או על משקל פעל, גזר גזרה, על דרך גבלה מרפה, כמו ארץ גזרה (ויקרא ט"ו, י"ב) חיון חבגעשטיטענעם זכר, ורק היא יחידה בחורה או בשש נקודות גזר - גזרים, הרבים תמיד על משקל זה, והוא שאל השם הזה על פקדת אלהים ומלך באת לפתאום ובחזקה (הפלטספריך ערטהיינען) כמו ותגזר אומר (איוב כ"ב, כ"ח) ובדומה, ומז"ל ומיסדי הפלה ישמשו לרוב בהשם גזרה מהוראה הזאת אם לטובה אם לרעה. ומה נגזרתי מנגד ענין (חבלים ל"א כ"ג) בחלוק, "ושם הכלי אשר בו יגזור, גרון. אולם חרוץ הוראתו העלמית עשית חרוץ או חתך נחת (הסך גזר) אם להפריד אם לחסור בלבד, ונקרא חפירה ובור, חרוץ, כמו (להלן כ"ה) או חרוץ או יבלת (ויקרא כ"ב כ"ג) חרוץ בבשרו. ונקראים הכלים החותכים בן, בחרוץ יודש קלח (ישעיה כ"ח, כ"ז) בחריני הנרזל (שמואל ב' י"ב, ל"א), ומחת הטבע לחתוך ההברות היטב, ולבטא אותן בלי ערנוב אשר נקראה צפי ההמון חתוך הלשון (רייטויך פֿערנעהחבחר טפערעכען, פֿערזוויטבחרען) נקרא ג"כ חרוץ לשון, כמו לא חרוץ לבני ישראל (יהושע י' כ"א) (כיעשזכר ענטגעגענטע חיינען פֿערנעהחבחרען זייט) אז חחרץ (שמואל ב' ה', כ"ג) ענינו אז חכרות להם הדרך לנוס, בנוסף עליהם מאזריסם, והוא שאל אל ההשתדלות האדם ועמלו נדבר, מכני שופר וחוקך במחשבותיו, אך יגיע אליו, מענין ויחחרו אנשים (יונה א', י"ג) כמו ויד חרולים תעשיר (משלי י', ד') מחשבות חרוץ אך למותר (שם כ"א, ה'), ונקרא חרוץ בחמונת פעול, אף שהוא פועל, כמו בטוח, עלום. ונקרא זהב חרוץ, יען מפני יקרו מאר מיני המחכות יחזור האדם אחרי יותר. וימי האדם אשר חי, להיותם נחרטים ונגבלים משני קלותם מראש ומסוף, יכול עליהם שם חרוץ כמו, אם חרולים ימיו (איוב י"ד, ח'). והפסקת הדין מכורש ושום שכל, אשר לא יכול בו שום ספק, ודומה באלו נחתכה ונקלנה בהנדלה גמורה מכל ההלטרפות אל דבר אחר, נקרא חרוץ משפט, כמו משפטך אתה חרלת (מלכים א' כ', מ'), וכן הפקודה מאת ה' להיותה נכונה לבוא, והרי היא באלו נחתכה מכל כד שאין לה שום הפלות והלטרפות אל חוץ, אשר יוכל להניח ולהפסר אותה, נקראה נחרלה או נחרלת (אזנוידעררעוויכעם פֿער הענגניס) כמו נחרלת שיממות להלן כ"ו, ומרזן נקרא בן, אורות חחרץ אשר בו, וחריני חלב ירש ג"כ על דרך זה. והזכיר המלאך מזוד, לשמש פה בפעל נחתך, להורות כי הזנע' שנועים נחתבו ונגבלו משני קלותם למען יודע די באר, מתי יבוא אור התשועה על בנין, ובהוראה הזאת יבוא נוסח הפייטן, "החיה" חיים לכל חי" (אשר לדעת אנודרהם אנו נוסח הגדולה יסדוהו). ובא נחתך ביחיד, אף שהשנועים רבים, כי פה ישמש במקום בפעל סתמי (impersonale passivum) ואז אינו נחתך אחד עם השם, כיודע למנוי הלשון. ואולי יסר פה מנה עת כמו אשר היה לפנינו (קהלת א', ד'). והטוב אשר יבוא אחרי השנועים שבעים, שלשה: לכלא הששע, לדעת המפרשים יבוא א' תחת ה' ועניו לכלה, אולם אנוי נחרתי בדעת האזורים שהוא מענין בית הכלא, כלומר שפצע ראלו אסיר נבית הספר, לא יזכרו ולא יפקדו, ויגידו עליו רעיו לחתם חטאות (אשר לפי דעת הדין פה עם הנמינ) "ולבשר עון", חתם הוראתו העלמית אמן וקיום בחמישה, כמו ונחתם

עון ולהביא צדק עלמים ולהתם
חזון ונביא ולמשה קדש קדשים:

פערברעכענס, צור הערבייא:
פֿיהרונג דער עוויגען גערעכֿ-
טינקייט, צור ערפֿיללונג דער
ווירזאנינג אונד דעם פראָע-
טען (פרופֿעלייהונג) אונד צור
זאלכינג* דעם הייליגטוהים.

והדע

ר ש י

(* זייכוויהונג, הייליגונג.)

פשיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עוונתם כדי להביא עליהם לזק עלמים ולמשוך עליהם קדש
קדשים הארון והמזבחות וכלי הקודש שיבואו להם ע"י מלך המשיח. ומנין שנעים שנים
ארבע מאות וחשעים שנה. גלות הכל ע' ובית שני ת"כ:

ב א ו ר

צטנעת המלך אין להשיב (אסתר מ', ח') בעזיעגען בעקרעטיגען. אולם לפי מליצה
קדמונית הושאל ג"כ לדמות ההעברה מעינים בדמות חתימה, כמו בעד ככנים יחוס (איוג
ט', ז') כאלו נתנס ככלי החתום ולא יראו עוד, פֿערזיעגען, ובהורחה הזאת ענינו פה.
וגם שרש כפר יורה בעלם על הכסוי והעלמה, והדבוק עם יחס על או בעד יקום לעד.
גם כפרת ענינו מכסה, ועל חטא, עון, ופשע יכול לשון כסה כמו: כסית כל חטאתם,
(מהלים פ"ה, ג') אם כסיתי כאלם פשעי (איוג ל"א, ל"ג) ואל חכס על עונם (נחמיה ד',
ס), ומה ינעם פה סדר הדברים לחיד מנין, אחרי מלאת בטנם אפרו עונם במשך השנעים
השנעים, אז יסיר ה' עון השנים באמת, בזופסן שיכלאסו ככלי, ויתן לפיהו מחסום, ועוד
יתן עליו מכסה מלמעלה, למען לא יראה ולא יפקד עוד. וגם בין השמית ישמור סדר וזה
מלמטה למעלה, פשע, ענינו פה "נגידה כמו" מלך מואב פשע בני (מ"ב ג' ז') (פרילוקו ווער
דען) והנגידה בנרית היא מדרגה ראשונה, והשניה לה חטא ענינו הסרה מקו הלקה כמו קולע
אל השערה ולא ימטיח (אופט ס' ט"ז), והשלישית עון ענינו עקמומית ועקלקלות והוא היותר
גרוע כמו נתיבותי עוב (איכה ג', ט') ותכלית כליון הרשע והסרתו היא: להביא צדק
עלמים, גם לזקת אדם לאלהים היא, כמו קרנתי לזקתי וגו' (ישעיה מ"ו, י"ג) והלזק
בעלמו להיותו רוקני ומדה נפש, יקום לעולם, הפך הארץ וכל אשר עליה אשר יסדו
ויכלו והיו בלא היו, לכן יקרא לזק עלמים. ושלילות ההתנגדות הזאת חמטק בישעיה (כ"א,
ו') כבוד וביופי. לדעת געזעניוס שם כן הוא יסוד מן בניס אשר לפי דעתו הוראתו
קאָפֿער, חיקען, והוא שם על משקל פל כמו לכלל וכדומה, ותרוממו (אונד חיחרע בעווקהנער
טווינדען וויח חיקען הין) אשר אז נגינה "המליטה הזאת במאוד מאוד. ולחחום חוין
ונביא, חסם יבוא פה בהוראתו העלמית כמוכא למעלה ותרוממו בעזיעגען, או בהורחה
הנרדפת ערפילזען, פֿאָלזענען, כלומר נבוא הכזק אשר כנר נכח עליו ירמיה נכמה מקימות,
יאמנו דברי הנביא וחזונו בעיני העם. ולמשיח קדש קדשים, אין ענינו פה מקום ארון
"הנרית (דחז חווערהייליגסטע) כי אז היה ראוי לבוא בה"א הידיעה קדש הקדשים בוא והנחת
שמה מבית לפרכת את ארון העדות והנדילה הפוכה לכס בין הקדש ובין קדש הקדשים (שמות
כ"ו, ל"ג) כי אם נכס זה יתואר המקדש בכללו, ואז תחזה בסדר שמות (ל' כ"ג — כ"ט)
כי המשכן ואת כל כליו נקראים קדש קדשים, וההנדל, כי בלי ה"א ענינו קדש מקדשים
דנים, ויוכל להיות קדש אשר עוד יקדש ממנו, אולם בה"א ענינו קדש מכל הקדשים שנעולם,
שאין קדש למעלה הימנו*.) ולמשיח, ענינו לקדש את הבית ברוח קדשו אשר ישכן ה' שמה

* אמר בנימן זכב, עיון הרמיק (יחזקאל מ"ג, י"ב) וזה לשונו: "ההר וכל גבולו סביב קדש קדשים כנגד
ירושלים שהיא כלה קדש, שנחמר, והיתה להעיר יקדש, ובכר עלמו יקום מקדש מנחה והדביר הוא קדש
הקדשים יי. ומנחתו פה מקום נאמן להניג מה שהשיבותי לשני ימים לא ככירים, את ירודי יקר רוח הרב
הגדול כבוד הכס דאקטאר פראנקעל ניי דחיתה במסכת שבועות (דף ל"ה ע"ב) כל מלכות האמורים בדניאל
חול חוץ מזה: תנה מלכז מלכות די חלסה שמיז וגומר (דניאל ב') ופי' רש"י דאלו לנבוכדנצר לא הוה קרי
ליה דניאל מלך מנכזז וכו' וקשה הליך השער לומר כן, דהא פסוק מפורש הוא ביחזקאל (כ"ו, ז') כי כה
אמר ה' וגו' נבוכדנצר מלך ככל מנשון מלך מלכיים וגו' וזאת תשובתי: הלא ההנדל שעה הרמיק
בין קדש קדשים הקדשים, ההנדל הוא בעלמו יז בין מלך מלכיים למלך המלכיים, כי בלי ה' ענינו מלך
על

וְתַדַּע וְתִשְׁכַּח מִן־מִצְרָיִם דְּבָר

תרגום אשכנזי מצ

(כה) דוא זאללסט אבער וויס:
סען אינד פערשטעהען, פאָם
אויסברוכע דער פֿערהויסונג

להשיב

ר ש י

(כה) ות־ע ותשכיל מן מולא דבר. מתוך מולא דבר זה שילא בחללת תחנוניך להגיד

ב א ו ר

מענין משיחא ישעיה (ס"א, א') אשר אין לה שחר, אס איננה רוח ה' הקודמת. (כה) עחה
יבאר ענין השבעים השבעים בפרט, מהיכן יתחילו ועד היכן יגיעו, ומה שלריך להתבונן
בהם. השבעים השבעים יפרדו לשני מספרים, להמספר ששים ושנים אשר נקנו לפנינו בשם,
ולהמספר שאונת השבעים אשר אינם נכתובים. המספר הראשון יתחיל משנת תשע עשרה
לנבוכדנאצר בלאת יעודי ירמיה על עיר הקדש אל הפועל, ויתום במות חנטיח־כ־ום עפי־ה־ח־נעם
בימי המשונאים הוא משנת ג"א קע"ב עד ג"א תקל"ו. ואלה השבעים שנעה הנקובים
בפרשה, נכלעו בתוך המספר ההוא, והן המה שנעת שבעיו הראשונים בעלמם, ויליגם
לנדם, כי מקלותם שהוא בשנת ג"א רכ"ב קס כרש הפרסי, והיה לעניי האין להללה מעט,
כי מקלת הגולה שבו למקומם, ועיר הנהרסה החלה להוטר. והמספר שאונת השבעים אשר
אינם נכתובים יתחילו ממות עפי־ה־ח־נעם בשנת ג"א תקל"ו הנ"ל, ויחשבו אחורנית עד ימי
חנטיח־כ־ום הגדול בשנת ג"א תק"מ, כי בימיו באו בני יהודה תחת עול מלכות סוריען
וישחרו תחתיו עד מות עפי־ה־ח־נעם, ולפי זה נכלעו שאונת השבעים בתוך הששים ושנים,
והן המה בעלמם שאונה שבעים החזרוניים מן המספר ההוא, ומן השאונה השבעים יפרט
השנוע האחרון בלנדו כי המה ימי מלוכת חנטיח־כ־ום עפי־ה־ח־נעם אשר הרע מאוד מכל אשר
היו לפניו, וכלה זעמו על עם ה' לחבלתם, ומן השנוע הזה יפרט חליו האחרון בלנד, שהוא
שלא שנים וחכי לפני מות הנליעל הנזכר, כי נאלה הגדיל רשעתו עד לשמים. והנה מהלכה
הזאת תראה, כי השבעים השבעים אינם נקראים כן אלא למשמע און, ובאמת לא יארכו
יותר מהשבעים ששים ושנים, והמספרים האחרים אשר ינס לפנינו ואשר אינם, נכלעו
באלה באר הראיתך. ואם תסיר שאונת השבעים הנכלעים אשר תשבת אחורנית עד בואך
אל חנטיח־כ־ום הגדול מהשבעים השבעים ישארו לך ששים ושנים שבעים, אשר לא יקראו גם
הם כן אלא למשמע און, אשר קלם בימי חנטיח־כ־ום הגדול הנ"ל, שהוא התחלת השאונה
השנועים האחרים. ואחרתי ששים ושנים שבעים למשמע און, כי באמת לא יכילו יותר מחמשים
וששה שבעים, וגם הם אינם נלמדים באר יתבאר, כל אלה תראה נשען ונוטר בפסוקים
הנאים. ואל לארזה עיניך תשפוט באר נערכה לנגדך בפרשה כי נכונה הליע המלאך
פתרונו באדרת המדה לעיני העם. ואם תשאל על השבון הזה, אחת, הלא גם מהשבעים ששים
ושנים יפקדו עשר שנים, כי מספר ששים ושנים שבעים באמת יכילו תל"ד שנים, ואם תחשוב
משנת קע"ב עד תקל"ו לא ילאו לך כי אם תכ"ד שנים? ונחית מה לו לחשוב שבעים אם
אינם באמת כי אם ששים ושנים? על זאת אשיב לך קורא נעים, כי מספר השבעים היה
יקר בימים ההם כמו (בראשית מ"ו, כ"ז, שם כ', ג', שמות ע"ו, כ"ז, שם כ"ד, א', במדבר
ז', י"ג, שם י"א ט"ו, שם ל"ג, ט', שופטים א', ז', שם ח', ל', שם ט', ד', שם י"ב, י"ד,
מלכים ב' י', א', ישעיה כ"ג, ט"ו, יחזקאל ח', י"א) ומרוב יקרו יבאר בו אף אם יש מספר
אשר יותר מנושאלם תמורתו, ולא יקשיד אם הוא חסיד או יתיר מעט מאהבתו אותו, וגם
פה לא ישחית את המספר ההוא בעבור העשרה. מצא, אין ענינו לאת הדבר מפי ירמיה
בשנת אחת לנבוכדנאצר, כי אם לאת הדבר ההוא אל הפועל (אין ווירקו־ח־קייט טרעטען)
שמה עשרה שנה אחרי כן (עיין למעלה). דבר, דבר ה' על ירי ירמיה, ומה חובן הדבר

על מלכים רבים, וזה נושאל על כל מושל בגבורתו בהשילו מלכים רבים תחת רגליו, חולם כ"ח ענינו מלך על
כל מלכי ארץ, והוא רק אל עליון. והנה כל קדש קדשים בלי ה"ח נקרא בלאון חרמית קדש קודשין, וקדש
הקדשים כ"ח נקרא קדש קודשית, והשברל הוא ישמרו תמיד חונקלוס ויונתן בתרגומם ואם ימנא ביונתן
(יחזקאל מ"ג, י"ב) קדש קדשית בלתי ספק טעות הדפוס היה, כי מעט אחרי כן (שם מ"ה, ג', שם מ"ח,
י"ב) תרגמו כמש"ט. וכן נשלה השגה ה"ח במקומות אחרים של תרגום חונקלוס, ורק הדפוס מקור משחת
להנה. וכן נקרא לפי מש"ט בלאון היה מלך מלכים בלי ה' מלך מלכין, ומלך המלכים כ"ח מלך מלכית.
ועתה מה מאוד ימתקו דברי חז"ל בחמרים כי מלך מלכית דגיתל קדש להי כי ענינו מלך המלכים ואין דמינו
מלך מלכים בלי ה"ח ביחזקאל, והכן.

תרגום אשכנזי

צוריק צו פֿיהרען (יהודה), אונד ירושלים וויעדער אויפֿצובויען, ביז אויף איינען געזאָלכטען פֿירשטען וינד זעבען יאהרויע= בענדע, אונד אים לויפֿע פֿאָן צווייא אונד זעכציג יאהרויע= בענדען ווירד זיא וויעדער מיט שטראַסען אינד גראַבען ער= בויעט ויין, דאָך אים דרוקקע

דניאל ט

להשיב ולבנות ירושלם עד-
משיח נגיד שבועים שבעה
ושבעים ששים ושנים תשוב
ונבנתה רחוב וחרוץ ובצוק

העחים

ר ש י

לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד זמן תחת מיום המרצן עד בא כרש מלך פרס שאמר הקנ"ה עליו שהוא ישיב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו שנאמר כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' ה' יבנה עירי ונלותי יסלח וגו' שבועים שבע'. שבע שמועות שלמות יהיו בגילה קודם שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שנים אלא מתוך שלא שלמה השנועה לא נמנה. בשנת אחת לדריש המדי שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזן הזה כלו שבועים לכנוס יהויקים לא מהן י"ח שנה שקדמה בנוס יהו קים לתורבות ירושלים נאשרו חמשים וששים שנה הוא שזנו רבותינו נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה הס נ"ב שנה אשר מיום המרצן עד שחזרו בימי כורש הרי שבע שמיטות ושלש שנים. ושבעים ס' ושנים תשוב ונבנתה העיר ברחובותיה: וחרוץ. הם חריטים שעושין סביב החומה לחזק העיר שקורין קאנה בלע"ז: ובצוק העיתים. ואותן העתים יהיו בצוק ובכרה כי בשעבוד מלכי פרס ויון ורומיים יהיו מטריקים

ב א ו ר

ההוא? להשיב ולבנות ירושלים, ענינו להשיב ישראל אל גוייהם ולבנות ירושלים, כי בירמיה (כ"ט, י') נתיב, והקיימותי עליכם את דברי העב ולהשיב אתכם אל המקום הזה, ומאמרו המקום הזה, נודע כי תבנה העיר הקדושה במשפט הרשון. משיח נגיד, שניהם כנויים אל כורש הפרסי, כי דריש המדי לא מלך על כשדים אלא שנה אחת ולמקלותה בחלותו למות נתן מלכותו ביד חזנו כורש מלך פרס ג"א רכ"ב, ותהייה מאז שלשת הממלכות, פרס, מדי ובבל, אחזות בידי כורש, והוא הנקרא משיח ה' (ישעיה מ"ה, א'), ומן תשע עשרה לנבוכדנאצר עד ימי מלכותו המה שבעה שבועים והשנועה שבועים אלה אינם נלמדים, כי בשנת תמלא ג' שנים יותר, ולהיותם פחות משנוע לא יעלה בשנתו. ומשיח הוא תואר לנגיד (זיין געזאָב) טער פֿירטט) ובא התואר לפני השם אלא במשפט. לדעת ידו הכננד החכם מהו' וואלף מייער נ"י דרך הלשון אצל המלכים כן, כמו והמלך דוד שנא ג"כ השם הכללי לפני הפרטי אלא במשפטו (עיין בספרו תורת ל' עברי פראג 1834 בערך דרבי לזון). ושבעים ששים ושנים, ילטיף למעלה, כלומר, מן מלא דבר להשיב ולבנות ירושלים יש לחשוב שבועים ששים ושנים (עיין למעלה) אשר בתוכם חשוב ונבנתה רחוב וחרוץ, ענינו מלאכת בנין העיר אשר החלה בימי כורש לא תשלם אלא במשך השבועים ששים ושנים שהוא בימי יחמיה בשנת עשרים לארתחשטא שמונה עשרה שנה אחרי כן. ונבנתה, שעורו ונבנתה ירושלים ברחוב וחרוץ אשר בה, והנה משמע עשרה לנבוכדנאצר עד עשרים לארתחשטא המה שבועים שנה במספר, ובהיות אז עיר ומקדש על מכונם במשפט, ילדקו דברי ירמיה (שם כ"ט, י') אף בשנת השבועים שנה לשנים פרטות, ולא היה לריך המלאך אלא להעיר את דניאל, כי אלה השבועים שנה (שם כ"ה, י"ג) על מסלת בבל יחלו מכנוס יהויקים בשנת אחת לנבוכדנאצר ויכלו בשנת מלכות דריש הנ"ל, ואלה השבועים שנה על תשובת הגולה אל עיר בניויה (שם כ"ט, י') יחלו משנת תשע עשרה לנבוכדנאצר ויכלו בשנת עשרים לארתחשטא, אלא לפי שעיני דניאל כלות לימי השליה והשקט אשר פשע ומטאה ימחו ולא זכרו עוד, ואשר נבא ירמיה עליהם (שם נ"י, ב') הולך המלאך לפתרון השבועים שבועים, כי אף מקלותם שהוא במלכות המשמונאים, נא להם הכבוד והיקר המקום, ועד הימים האלה חיו בצוק העמים כאשר יתבאר. וחרוץ, עיין בפסוק שלפני זה. ובצוק העחים, כלמר גם אחרי כן לא יגוב השלום בחלונות הקדש במשפט, כי כעת לעת יפשוטו האויבים יד זדונם, ויפרכו סרן במקדש העיר ובחומותיה, ויושניה

העתים: (כו) ואחרי השבעים ששים ושנים יכרת משיח ואין

דער צייטען. (כו) אונד נאך דען צווייט אונד זעכציג יאָהר זיעבענדען ווירד הינגעראַפֿט ווערדען איין געזאַלבער, אונד

לו ר ש י

עליהם בשבעוד קצה ואע"פ שהם ס"ב שבעים ועוד ארבע שנים שנותרו מן השבוע השמיני שהיתה תחלתו וכלעת ג' שנים בתוך נ"ב של מצד הגולה לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבעים והרי אמה מולא שמתחילה התחיל למנות שבעים ע'. וסוף כשפי' עתיהם ומשפטיהם לא מנה אלא ס"ט. אלא שבע א' נחלק מקחתו לכאן ומקחתו לכאן והוא לא הזכיר אלא השבעים השלמים: וצ"ק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבעים יכרת משיח יהרג אגריפס מלך יהודה שהיה מואל בימי החורבן: (כו) משיח. אינו אלא ל' שר וגדול: ואין לו. כמו ואינו:

ב א ו ר

ויושביה כמו בן נבוכים ממגור ומחרב בקרנם, כי יגבר האויב עליהם, על כן גם מימי נחמיה והלאה, בשנת העיר על מנוה והחומות נוסדו, חיו בני ישראל בצוק העתים, ענינו במזור ובמלוק עד תום השבעים השבעים בימי חנטיחכום עפיפהחנעם. העתים, המקרים והפגעים אשר יקרו ויפגעו את בני האדם אם לטובה אם לרעה יקראו עתים על שם העת אשר יבואו בו, ומשפעל לוק אשר יבוא אליו נראה, כי ענינו"ה לרעה וגם האשכנזי יאשר בן (גוטע קדער טזעכטע" לייטען). (כו) ואחרי השבעים ששים ושנים, השבעים ששים ושנים האלה אינם האמתיים אשר ישלמו בימי חנטיחכום עפיפהחנעם, כי אם הן המה אלה אשר אינם נקראים בן אלא לשמע און, כאשר העירותך על זה נקודם, אשר סופם בימי חנטיחכום הגדול בשנת ג"א חק"מ הנ"ל, אשר ממנו יהלו שמונה השבעים האחרונים, בנז"ל בימי המלך ההוא בני יהודה תחת ממלת סעזילירען, "ואלה השמונה המה ימי בלי חפץ, אשר נפלאו בכל התלואות אשר מלאו את עם ה' לפנימות עפיפהחנעם הנ"ל. ואחרי השבעים וגומר, ענינו במשך השמונה השבעים הנאים אחר ה'. ידוע תדע, כי בהסלג מלכות חזקסחנדער מן חזלערדחזיען אחרי מותו לארבעה ראשים, נפל מלכות סיריען בידי סעזיליקום הראשון הנקרא ניקחטער, אשר ממנו נקראים הנאים אחריו בממלתו סעזילירען, וממנו עד חנטיחכום עפיפהחנעם יחשבו בספרי הקירות עשרה מלכים הנקנים שם בשמותם, ואין לנו ולחמשה הראשונים מאומה, בלתי אל החמשה האחרונים ענינו. הראשון הוא חנטיחכום השלישי הנקרא הגדול, בשנת ארבע למלכותו שהיא בשנת ג"א חק"מ נכנעו בני יהודה תחת יד סיריען, ואחריו מלך סעזיליקום הרביעי הנקרא פֿינחטער, אשר נרמו עליו להלן (י"א, ב') הוא נרכח על ידי העזירדחזרום בשנת ג"א חקפ"ד כבוס התרעלה, כי הרוח חמד מלכותו, והביא רבים מההמון בצריתו להחזיק אותו. ולהנרלח בן יורש עלר, והבן ההוא נשלח לפני מות אביו אל עיר רומי לעמוד שמה תחת דודו אחי אביו הוא חנטיחכום עפיפהחנעם, אשר היה בימים ההם צעיר הזאת בבני התערובות (גייטען) ועפיפהחנעם בהפדותו שב למקומו, ולהבן ההוא יאמה השלוכה. ויהי בהתאסף את הרוח הנ"ל קשר אמין, רבים מעם הארץ החזיקו ידם את סטחזחזעחום הרביעי הנקרא פֿהינחזעטער מלך מלרים, הוא היה בו קלעפחזטרף אחות הנרכח, וחזו ידו גם הוא ויחזק במלוכה (עיי' חזקקחבער I, 11, 13) ויהי המלוכה לפלגות. אולם חנטיחכום עפיפהחנעם, נשמעו בדרך תשובתו מרומי, כי אצו מה, ויחזקו נקשרים, ובחלקלקות גנב לב המחזיקים בהעזירדחזרום ונפטחזחזעחום להלן (י"א, ב"א) ויעביר גם שניהם מעל כסאם, ויתנשא בצוקה למלך, וימלך לבדו על כל ארץ סיריען, שלא בדת, כי נגזלה המלוכה מירש העלר, הוא חנטיחכום הרביעי הנקרא עפיפהחנעם, הוא הנכזה להלן (י"א, ב"א) אשר הרע לבני ישראל מאוד בזדון לבדו כידוע, ואשר מת במלחמה אשר עשה ממזרח ומלפון (להלן י"א, מ"ד—מ"ה). יכרת משיח, הוא סעזיליקום הנ"ל כי הוא נכרח בצוקה לא בחסים ולא במלחמה (להלן י"א, ב') ולא את בשלום בדרך כל הארץ, וכדי להבדילו מהנא אחריו שהוא חנטיחכום עפיפהחנעם אשר היה נגיד לנד ולא שיש, כי התנשא בנוחו, ובעולם ידו ולא נתן עליו הוד מלכות (להלן י"א) יקרא הסעזיליקום ההוא פה משיח לבד. ואין לו, לדעתו הוראת ואין בהוראת ושמעון אינוו" (בראשית מ"ב,

לו) ז * ז

לו והעיר והקדש וישחית עם נגיד הבא וקצו בשטר ועד קץ מלחמה נחרצת שממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבועו אחד וחצי השבוע ישבית וזבח

דער איהם אנגעהאָרט, איזט ניכט געגענווערטיג, אונד שטאַרט אונד הייליגטהים ווירד פֿערוויסטען דאַז פֿאַלק איינעם פֿירשטען, וועלכער הייבגעקעהרעט וואָר, אונד דעססען ענדע אין דער פֿליטה (קריעג) זיין ווירד, ביז ענדע דיעזעס קריעגס אַבער וואָה:

ומנחה רעט דאָז פֿערהענגנים דער פֿערוויסטעטען. (כז) ער (מנטיח־כּוּז) פֿערשטערקט דען בינד דער פֿיעלען איין יאַהרוֹיעבענד, אונד אין דער העלשטע דעס זעלבען שאַפֿט ער שלאַכט.

ר ש י

והעיר והקדש. והעיר והמקדש: ישחית עם ונגיד הנבא. עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו: וקצו בשטר. וסופו לקללה ואכזרון שיטוף כח: ועד קץ מלחמה. מלחמת גוג תהא העיר: נחרצת שוממות. חרץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד. לרבים. לשרים כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה. והגביר. טיטוס ברית לארי ישראל. שבוע א' ינטיחם בהגברת ברית ושלום עד ז' שנים ובתוך השבוע יסר את בריתו: ישבית זבח ומנחה. וזכו שאמר בחזיון הראשון וכשלוה

ב א ו ר

ל"ו) ענינו אינו לפנינו וחסר פה מלת אשר, וראוי בתשלומו, ואין אשר לו, כלומר הוי"ו אשר לו, לא היה אז בארץ למלך תחת אביו, כי היה בני התערבות בעיר רומי תחת דודו כנ"ל. הבא, ענינו הנגיד אשר בא מנוא מדרך רומי אל ביתו. וקצו בשטר, בטרם יבאר הרעות אשר עשה הנביעל הזה במלכו ינחם ויאמר: כי לא לצד יתקף ניהודה וירע להם, כי קץ הנוגש הוא בשטר, ענינו מלחמה, כמו, שטר ועבר (ישעיה ח', ט'). ועד קץ מלחמה, ולא אמר המלחמה בה"א בהטרפו אל השטר הקודם, הוא מפני שאלת שטר יכול כמה מלחמות אשר עשה, ובמלחמה אחת מהמלחמות האלה יכול, לכן ענינו פה בלתי נודע עד קץ מלחמה אחת מהמלחמות הנעשות, ועד הוראת הוי"ו כהוראת והארץ היתה תכו (חבער), כלומר אולם עד קץ המלחמה הזאת אשר יכול בה, שהוא קץ השנעים השנעים נחרצת שבמורה, ענינו לא תמוס גורת השממות אשר על בני הארכות מימי נבונדנאָר, נחרצת שם מקרה (פֿערה־אָנגיט) עיין למעלה כ"ה, ונסמך אל שוממות כחרגומי, שוממות שם תואר כמו להנחיל נחלות שממות (ישעיה מ"ט, ח') סעיפי השרש הזה בפסוק הנא. (כז) והגביר, כל מעין נספרי חֶקֶקֶבֶעֶר, יראה כי נבוא חֶקֶקֶבֶעֶר עפיה־חֶנֶעֶס אל ארץ הקדושה, להסיר עבודת ה' ולהקים תמורתה הבלי נכר מאלילי היונים, התמנרו רבים מני יהודה שכמי אלהים ויכרתו ברית ביניהם, לסור מאחרי אלהי אבותם ולעשות ככל התועבות אשר יבקש זדון לב ההוא מאתם. וזה ענין ברית לרבים שהוא כמו מזמור לדוד הלמ"ד במקום הסמיכות, ושיעורו ברית הרבים. והגביר הנגיד הנזכר, והוראת ההפעיל כשמשעו (טטרק חֶכֶעֶן, פֿערשטֶאָרקען). שבוע אחד, אלה שבע השנים מעת בואו על ארץ יהודה לשנות לחרוב ולהרוג, עד יום מותו במלחמה. והשנים האלה נפרטו למעלה (ח', י"ד) למספר ימיהם, חלפים ושלש מאות, ואודות החשבון הזה אשר אינו מזומלם כל כך, כי בחשבון הימים האלה לשנים, לא יעלו לך כי אס שש שנים וששה חדשים, עיי' הנאור שם. וחצי השבוע, הוא החצי האחרון מהשבוע ההוא, כי באלה השלש שנים וחצי לפני מותו הרשיע הנביעל הזה מאוד מאוד, וכיד רמה שפך בוז על ה' ונאר מקדשו כי בלי המקדש היו לו לחרפה ולבוז ולא לל (חֶקֶקֶבֶעֶר I. 1, 22) ואין קץ לחללי חרבו אשר הרבה על לא חמם בכפס, בהדנקס בדתם. מורגה מאנותיהם, וגם זבח ומנחה לא חפץ, כי אס ליראה עזביו ותועבותיו. ועל

ומנחה ועל כנף שקוצים משמים

חרגום אשכנזי נא
שלא בט - אונד מעהלאפפער
אב, אינד צוואר אום דעם
ענטועטצענדען שוטצעס דער

ועד

ר ש י

בשלה ישחית רבים מחוך ברית שלום ישחיתם : ועל כנף שקולים מאומם . כנוי הוא כלומר ועל
מושב גובה בין שקולים ותיעוב יניח את הזומם את ע"א מעובדי כוכבים שהיא נאלמת כאנן

ב א ו ר

ועל כנף שקוצים משמש, כנף הוראתו הראשונה כנף לעופף, ובהיות הכנפים משני קלות
לדי העוף לכן הושאל גם על קלות כל דבר, כמו מנף הארץ (ישעיה כ"ד, ט"ז) ענינו
קלות הארץ, כנף מעיל (שמואל א' כ"ד, ד') קלות המעיל, והיה מטות כנפיו (ישעיה ח'
ח') קלות חיל המלחמה, אש כנפי שחר (תהלים קל"ט, ט') קלות קרני אור השחר בעלותיו.
ובהיות העוף פורש כנפיו על גזליו, ובאגרותיו יסך להם הושאל אל כל מחסה ומסתור כמו
ופרשת כנפך (רות ג' ט') ומרפה בכנפיה (מלאכי ג', כ') בסתר השמש ענינו שם מסות ה'
על יראיו. ובהיות הכפור קובלת גזלית תחת הכנפים, לכן הושאל גם על הקנינה ואסיפה,
ומזה כנפיה בדברי חז"ל ואולי ולא יכנף עוד מורדך (ישעיה ל', כ') ג"כ מהוראה זאת, ורוח
נושבת בדמיונו אל לפור מעופפת עשה יעשה לה העברי כנפים כמו וידא על כנפי רוח (תהלי'
י"ח, י"א). והנה חכם לענגערקעפירש, בהיות הוראת כנף לפעמים קץ הדבר וגבולו, לכן ירמוז
ג"כ ראש הבית וקצו מלאעלה שהוא גגו (ליינע). ושקולים במשמעו דבר מתועב ומשוקץ (טייזחל)
וענינו העכבים אשר הם הכליעל הזה תוך המקדש וקדשיו, וישם הקדש לחול, והעשור
למשא, ויכנה את המקדש אחרי עמדתו באלילים ועינים כגם כנף שקולים (גרייזליינע).
משמש לדעתו תואר לאיש עושה שממה והוא אנטויקום עפיההקנעם ויחפר פה פעל יכול
ומוכן מענינו, וראוי בתשלמו: ועל כנף שקולים יבוא משמש, ועד מתי יכנה לש"ע, עד
כלה ונחרטה, מלת עד מושבת גם למטה, וענינו עד כלה ועד נחרטה, כלה מצנן
ויכל אלהים (בראשית ב', ב') פקולוענדען, וענינו פה עד תשלם שלמת הרשע לבוא מאת ה'
נחרטה לדעתו מענין אשר כתבתי למעלה (כ"ד) בעטום והוא הנושא ונשאו תוך, כי
שרש נחך יפול על משלחת מלאכי רעים מן השמים כמו אפי ותמתי נחבת (ירמיה ז', כ')
וכדומה, ושומם לדעתו הוא בעלמו השמים הקודם והוא אנטויקום ותרגומי לפי זה:
אונד חיבער דרו גרייזליינע קהוואט העל דער פעררוויסטער אונד לויסר ביו לור פקולוענדען,
אונד ביו דער בעטום זיך ערגייעסטן ווירד חיבער דען פעררוויסטער. אולם לדעתי דרך
אחרת בנאור הדברים . שמש, עיקר הוראתו הסרת תוזר פני הדבר והדרו, עד אשר כל
רוחו יאשרו: מה זאת? כי לא יכירו אותו עוד. ומסתעף לשני סעיפים, כי נוסף בין על
הדבר הנעדר מתארו והדרו (וויסטע) ובין על האדם אשר יראה וכן יתמה (ערטטוינען) והננין
הקל בהוראה הראשונה לרוב עומד וענינו היות שממה וויסטע זיין, כמו נחלות שוממת
(ישעיה מ"ט ח') ובהוראה השניה תמיד עומד וענינו תמיה, ערטטוינען כמו ישמו ישרים
על זאת (איוב י"ז, ח') ולפי שמענע האדם אשר יתמה על החפץ המצנה לחרוד ולהנהל,
עד שרואה באלו היה אכן דומם מאין רוח בו, לכן הוראתו ג"כ ערטטוינען. זיך ענטועטלען
באשר יאמר האשכנזי פערטטוינעט ווערדען. כמו היו בני שוממים (איכה א', י"ז) ויינע קינדער
זינד ערטטוינעט בחרדם על שואמות אדמתם, ולהיות אלילי עץ ואבן בלי רוח חיים בלי
תנועה כאיש החומה, לכן יתארו גם הם נחאר זה, כמו שקון שומם (להלן י"ב, י"א) חייך
טטטוינעט טייזחל, וכן פשע שומם (למילה ח', י"ג) כגם פשע יונה העלבים להיותם לפשע
ולמוקץ לבני אדם, והנה הפעל וההפעיל שניהם יוצאו העומדים בקל, אולם הפעל יוליח
תמיד ההוראה השניה (חיך טטטוינען זעלען, ענטועטלעט, ערטטוינעט) כמו ואשנה מאומם
(עזרא ט', ג') ענינו מהשומעה רעה בזה לפתחום ונהלתי וישנתי כאנן דומם עד כי
הסבותי כל רוחי לתמוה ולשאול: מה לך? וכן ונחמו השקון שומם (להלן י"א, י"א) חייך
ענינו מעשי ידי אדם אשר יסנו כל רואיהם, לתמוה ולאמר: החלה אלהים והמה לא אלהים?
ותרגומו חייך ענטועטלעט טייזחל. כנף ענינו פה לדעתי מחסה ומסתור באבואר למעלה.
משומם, פעל ויולא הוראה שנית בקל ענטועטלעט והוא תאר לכנף, מה שאין כן שומם
בסיף הפאקן שהוא מקל ועומד והוראתו ערטטוינעט זיין והוא עם ה' אשר נעלם בדבור
ומוכן

תרגום אשכנזי

שייאלע וויללען, אינד דיעם
ביו צור פאללענדונג, ווען דאז
אויף דען ערשטארטען רו-
הענדע פֿערהענגניס אַבגע-
פֿלאַססען זיין ווירד.
י(א) אים דריטען יאהרע דעם
כורש, קעניגס פֿאָן פֿרס
וואַרד דעם דניאל, דעססען
נאָמע בלטשאצער איוס, איינע
אַפֿענבאַרונג ענטהיללט ;
וואַהרהייט ענטהעלט דיעזע
אַפֿענבאַרונג, אונד איין וויי-
ט

דניאל ט י

ועד-כלה ונהרצה תהך על-
שומם :

י (א) בשנת שלוש לכורש מלך
פרס דבר נגלה לדניאל
אשר-נקרא שמו ברטאשצר
ואמת הדבר וצבא גדול ובין

אח

ר ש י

דומם כנף ל' גונה כנף עוף הסורח: ועוד כלה ונחלה חרף על שומם: ותקיי' ממעלת השקן
עד יום אשר תתך עליה כלה ונחלה הנגזר עליה בימי מלך המשיח: מחך על שומם. תגיע
ומרד כליון חרוץ על ע"א מעובדי כוכבים ועל עובדיה:
י (א) וכבא גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון:
ובינה לו במראה. ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת
בינה (איוב ל"ח) אלא ה"א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תהלים ה') לפיכך הטעם למעלה

ב א ו ר

ומבן מענינו. ועל ענינו כמו הדבר אשר חזה על יהודה ועל ירושלים הוראתו מלטרף אל
יהודה וגומר, כלומר אידות השקולים אשר יעסק הבליעל הזה יושבי מלכותו חחת כנפיהם,
ישבית כל זנח ומנחה לה'. כלה ענינו כמו עבר קציר כלה קיץ (ירמיה ח', כ') והוא שם
בתמונת כלה (בראשית י"ח כ"א) ולא בהוראתו פֿאַללענדונג. ונחלה, כמבואר למעלה פֿערהענגג.
כיס. ודבק" עס על שומם ושעורו. דהז חויף דען ערשטערטען (פֿאַלקע) וזה ענדע פֿערהענגגניס,
ונחלה על שומם נושא ונשאו תתך וענין הפעל הזה (פֿאַטורען עקזוקטוק) עס ווירד אַבגע-
פֿאַססען זיין, כלומר הבליעל הזה לא יעמוד מלעשות ככל התועבות האלה, עד כי תחם
ותשלם הרעה אשר דבר ה' לעשות לעמו, ועד אשר הגזרה הנגזרה מאת ה' על בני יהודה
השוממים תהיה נחמת עד תמה. והנזכר יבאר.

י (א) הנה שלשה פרשיות האלה עד סוף הספר דנוקים המה והחזון הזה יגיע עד אחרית
הימים כאשר יקילו ישיגי עפר ואם גם סבור המלחמות הכלולים בנביאה הזאת באמת
כלם כבר תמו בימי חשמונאים כאשר אבאר, מ"מ יען עוד לא עוררו שוכני קבר אין ספק כי
עוד חזון למועד ועוד אדבר מזה להלן במקומו. בשנת שלש, הוא רק כעין פתיחה (אי-
בערטרופט) לפרשיות הבאים מאת בותב דברי הימים למלכי פרס, ולכן נאמר אשר נקרא
שמו בלטשצר כי הוא הכותב נחב לאנשי ארצו והם לא ידעו את שם דניאל, ומאסף ספר
דניאל העתיק הדברים האלה ללשון עברית (עיין הקדמה) ושם את לשון הכותב, אך מן
ואמת הדבר וגומר המה דברי המאסף בעלמו, כי כפי הנראה עיני המאסף הזה (שחי' כאשר
אמרנו בימי החשמונאים) כבר ראי כי כאשר פתר בן היה והנה אמר בשנת שלש לכורש אף
שלעיל (א' כ"א) נאמר ויהי דניאל עד שנת אחת לכורש אין זה סתירה כי נאמר שבאמת
דניאל עלה מבל בשנת אחת לכורש עס יתר הגולה ואח"כ חזר לבל (מאיהו סנה סיהיה)
או שהכוונה שם כדעת ר"ם בשם ר"מ שעד שנת אחת לכורש היה ראש הפרטומים ואח"כ עזב
את סגן המלך (ועיין שם בנאור). דבר, כלומר דברי אלהים ונדמחורגם. וצבא גדול,
רבו הפירושים במלת לבא, ולדעתי כי לבא ענינו יעוד (בעטטיאונג) כמו הלא לבא לאנוש
עלי ארץ (איוב ז' א') שנארו הראב"ע, הרלב"ג והרד"ק קץ וזמן קליב ונקרא היעוד לבא כי
חשבו בימים ההם כי יעודי הזמן וקורות התבל המה רק מפאת מערכת לבא השמים, וכן
יהיה ענינו כאן אמר כי הדבר אמת ויעוד גדול וכלל בו ונדמחורגם. ובין, המאסף יעורר
את

את

אֶת־הַדְּבָר וּבִינָה לּוֹ בַמְּרֹאָה:
 (ב) בַּיָּמִים הָהֵם אָנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי
 מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבָעִים יָמִים:
 (ג) לֶחֶם חֲמֻדוֹת לֹא אֲכַלְתִּי וּבָשָׂר
 וַיִּינּוּ לֹא--בָא אֶל־פִּי וְסוּךְ לֹא--
 סָכַתִּי עַד־מְלֹאת שְׁלֹשַׁת שָׁבָעִים
 יָמִים: (ד) וּבַיּוֹם עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה
 לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־

טינעס צייטעראייגנים; דאָ
 רום זייא אויפֿמערקזאם אויף
 דיעזע אַפֿענבאַרונג, אום זיא
 דייטליך צו פֿערשטעהען.
 (ב) אין דיעזען טאַגען טרויער־
 טע איך דניאל דרייא וואָכען
 לאַנג. (ג) לעקקערגעריכט
 אַם איך ניכט, אונד וועדער
 פֿלייש נאָך וויין קאַמען אין מיי־
 נען מונד, אויך געזאַלכט האָ־
 בע איך טיך ניכט ביו נאָך
 פֿאַללעזעהליגען דרייא וואָכען;
 (ד) אונד אַם פֿיער אונד צוואַנציג
 ציגסמען טאַגע דעס ערשטען
 טאַנאַטס, בעפֿאַנד איך טיך

יד

ר ש י

בני"ת ופירושה כמו הנן: (ב) הייתי מתאבל - כשראה שביטל בורש מלאכת הבית שכוה להתחיל ומור
 בו ע"כ נתב לרי יהודה ובנימן רחום בעל טעם ושמי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא:
 שלשה שבועים ימים - עשרים וא' שנה הם י"ח שנה משנה א' לדריוש המדי אשר שם
 אל לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתיים לדריוש הפרסי בן אסתר שנה הבית
 וג' שנים היתירים לא ידעתי אם לפנייהם התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניותיו ג'
 שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות - פת נקיים כמו שתרגם אונקלוס אח בנידי עשו החמודות

ב א ו ר

אח נפש הקורא כי יטביל היטיב בדבר החזון. ובינה לו במראה, גם בינה כמננו בין הוא
 הלוי בה"א נוספת כמ"ש רש"י (עיי"ש), והענין כי תנין החזיון הזה במראה כמו ומראה ולא
 בחזות (כמדבר י"ב ח') כלומר תשיג בו השגה שלמה וכאשר תרגמתי. ואולי נוגל לפרש שהכוונה
 כי תנין במראה אשר ראו עיניך כלומר נקורות העתים עתה ומראה כי טוב פתר החזון כי
 כבר אמרנו שרוב יעודי הנבואה הזאת כבר הגיעו בימי מאסף הספר הזה. (ב) הייתי מתאבל,
 כמו שכתב רש"י כשראה שכורש ביטל מלאכת הבית כוזכר בעזרא (ד', ה') וסכרים עליהם
 יועלים להפך עלתם כל ימי כורש, ואם דניאל עלה מבבל עם זרובבל הנה נאמר כי דניאל
 שב אל בבל להמליך אל המלך בעד עמו וכאשר ראה כי לא עלתה בידו להטות לב האלך
 לטובה התאבל. שבועים ימים, כלומר שלשה שבועים שלמים כמו עד חודש ימים (בראשית
 כ"ט, י"ד) עיין גם בבאור וכן באן (דרייח פֿאַן טעטענדיגע וואָכען). (ג) לחם חמודות, לחם
 ערב לחך בענין שקראו חז"ל מלה עשירה שלש עם שמן ודבש והוא היפך מן לחם עוני כי באן
 הוא ע"ד השאלה לכל מאכל טוב שעולה על שולחן מלכים וכדמתורגם: לא סכתי, בן היה
 דרך השרים והנכנדים לסוך את בשרם בשמן הטוב ובפרט אם ישנו לאכול וכן מכינו אצל
 דוד (שמואל ב', י"ב, ב') כי כאשר קם לאכול רחץ וסך. (ד) לחדש הראשון, הוא ניסן כי
 לעת מועד זאת בני ישראל ממלכים השחוחתה עליו נפשו בזכרו גאולת מלכים וגלות האר
 הזה ואיך נהפך חגגינו לאבל - גם נכספה וכלתה נפשו לעבור בהאון חוגג נמימי קדם, ולזה
 התאבל והתפלל אל אל המושע - והראב"ע תמה איך לא שחה דניאל יין כליל ראשון של
 פסח והתאבל בימי החג, ולכן פירש הוא החודש הראשון לשנת שלש לכורש, אולם טענת
 הראב"ע חלושה עד מאוד כי מלבד שהחיונ לשחות יין כליל הראשון של פסח הוא רק מדברי
 סופרים ולא ידע דניאל כי חוק לישראל הוא ואבל הנפש לא נאסר כלל גם בשבתות וחגים כי
 אין האדם שליט ברוחו להסיר נפש מלבו ולהפיץ ענני התוגה בזמן מן הזמנים כחפץ נפשו -
 אף כי שלא נאשר שדניאל ישב בתענית ממש ולא טעם מאומה - מלבד כל אלה אין שום טענה

יָד הַנְּהַר הַגָּדוֹל הוּא הַדְּקָל :
 (ה) וַאֲשָׁא אֶת-עֵינַי וָאָרָא וְהִנֵּה
 אִישׁ-אֶחָד לְבוּשׁ בְּדִים וּמְתַנֵּי
 חֲגָרִים בְּכַתֵּם אוֹפּוֹ : (ו) וּגְוִיָּתוֹ
 כְּתָרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמֵרְאָה בָּרֶק
 וְעֵינָיו כְּלִפְיָדֵי אֵשׁ וְזָרְעָתוֹ
 וּמְרַגְרְגָתוֹ כְּעֵין נְהַשֶּׁת קָלָל
 וְקוֹל דְּבָרָיו כְּקוֹל הַמּוֹן : (ז) וָרָאִיתִי
 אֲנִי דְנִיָּאל לְבָדִי אֶת-הַמְּרָאָה
 וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-הָיוּ עִמִּי לֹא
 רָאוּ אֶת-הַמְּרָאָה אֲבָל חֲרָדָה

אם אוֹפֵּר דַּעַס גְּרָאָסְעוֹן פְּלוֹ-
 סַעַס חֲדָקַל . (ה) אִיד עֵרְהָאָב
 מִיַּנַּע אִינַעוֹן , שׁוּעֵטַע , אונד
 זִיעָה ! אִיין מַאָן אִיין לִינַעוֹן
 גַּעקִילִירַעַט אונד דַּעַסְסַעוֹן לַעֲנָה
 דַּעוֹן מִיט דַּעַס פֿײַנסטַעוֹן גַּאָלְדַּע
 אומגִירטַעַט , (ו) זִיין לִיב וואָר
 וויא קִרְיוֹאָלִיט , זִיין אַנטִלִיטִין
 וויא דַּעַס כְּלִיטַעַס שְׁטֵרֵאָהֶל ,
 אונד זִינַע אִינַעוֹן וויא פֿײַעֶר-
 פֿלאַמַמַעוֹן , זִינַע אַרמַע אונד
 פֿײַסַע וויא דַּעַר שׁימַמַעֶר גַּלַּעֲנָה א
 צַענְדַּעוֹן עֵרַצַּעַס , אונד דַּעַר
 שַׁאָלֶל ווינַעֶר וואָרמַע וויא אִיין
 דַּאָנַנַּעֶרנְדַּעַס טַאָכַעוֹן . (ז) אִיד
 דְּנִיָּאל נֹר אַלִּיין זַאָה דִּיעוֹע
 עֵרשׁיִינוֹנַג , דִּיא מַעַנַּעֶר , דִּיא
 בִּיא מִיר וואָרַעוֹן , זַאָהַעוֹן נִיכְטַס
 דַּאָפֿאַן , דַּאָךְ אִיין גַּעוואָלְטִי-

ר ש י

(בראשית כ"ד) דניאל : (ה) לבוש בדים . בגדי בון : בכחם אופו . בחגורה של קבולת מרגליות .
 כל כחם ל' קבולת זכנ וחבן יקרה : (ו) וגויתו כמשיש . פירשו רז"ל כשקטח חילין גופו ג-ול
 שני אלפים פוסה כמדת ים שזמו חרשיש והוא ימיה של אפריקה : קלל . לרק ומזוקק ומנהיב :
 כקול המון . כקול קבולת המון רב שקולם נשמע למרחוק : (ז) והאנשים אשר היו עמי .
 ארז"ל הם חגי זכריה ומלאכי : אבל חרדה גדולה נפלה עליהם . ארז"ל אף על פי שזדם
 אינו

ב א ו ר

כי עת לעשות לה' הסרו תורמך , ואם כל קהל ישראל אכלו משמנים ושזו ממתקים בים
 טוס העשור לעת חכמת הנית בימי שלמה מדוע לא יתאכל ויחענה איש ימידי בימי החג אם
 המקדש שמש ומזבח ה' נהרס אם נוונתו לשם שמים . ואני , בחלומי כמ"ש הראב"ע . (ה) לבוש
 בדים , כאשר נאמר בישוקאל (ט' , ג') ואיש אחד בתוכם לבוש בדים , ויראה שדימה המלאכי
 בלבושי בד לפי שכן היה בגדי הנהונם וכבר נודע מה שסיפר לנו יוסף בן מתתיהו הסופר
 כי כאשר ראה חזקיהו חזקיהו כהן הגדול יולא לקראתו ירד מעל המרכבה והשתחוה לו חפים
 ארכה באשרו כי זה דמות המלאך אשר יולא לפניו להלחם עם אויביו . בכחם אופו , לדעת
 הראב"ע ורד"ק האל"ף נוסף והוא כמו ראשו כחם פו (ש"ה ה' , י') ולדעת חכמי העמים
 הוא כמו כחם אופיר ונחלף הרי"ש בזי"ן עיין ספר המלים לגעזעניוס וכדברי זענגערקע כאן .
 (ו) כחרשיש , חבן יקרה הנא מאי חרשיש , ואמרו חכמי העמים שהוא חבן (קריזוף-
 חֲדַעַר טַאָפֿאַס) . ומרגלוחיו , כמו רגליו (ראב"ע) וחכמו ברות (ג' ד') . נחשה קלל , לטושה
 ומרוטה (פֿאָלִירַט) וקרא קלל לפי שעי' לטישה יחמעט המומר (דית וזאטעכויע) ונעשה קל
 מאשר היה לפני זה . כקול המון , אם כקול המון מים רבים או כקול המון מחנה
 כאשר נאמר בישוקאל (א' כ"ד) , כי המראה הזה דומה ממש למראה ישוקאל (עי"ש א' , ז'
 י"ג וכ"ד) . ואני תרגמתי כקול המון (דזאנְעֵנְדַּעַס טַאָכַעוֹן) כענין הקולות יחליון . (ו) וראיתי ,
 אשר הראב"ע ככה היה רואה במראה הנבואה ע"כ . נוונתו כי רק בחלום לילה נדמה לו כאלו
 היה דבר זה אך לא נה מה זאת נפועל וכאשר בלרנו . אבל הדרה גדולה , גם חכמי העמים
 הסבימו

גְּדֹלָהּ נִפְלְאָה עֲלֵיהֶם וַיְבָרְחוּ
בְּהֶחֱבֵא: (ח) וַאֲנִי נִשְׁאַרְתִּי לְבִדִּי
וַאֲרָאָה אֶת־הַמַּרְאָה הַגְּדֹלָהּ
הַזֹּאת וְלֹא־נִשְׁאַר בִּי כַח וְהוֹדִי
נֶהֱפֵךְ עָלַי לְמִשְׁחִית וְלֹא עֲצָרְתִּי
כַח: (ט) וַאֲשַׁמַּע אֶת־קוֹל דְּבָרָיו
וְכִשְׁמָעִי אֶת־קוֹל דְּבָרָיו וַאֲנִי
הֵייתִי נֹרֵדִם עַל־פְּנֵי וּפְנֵי אֶרְצָה:
(י) וְהִנֵּה־יָד נֹגְעָה בִּי וְהִנֵּיעָנִי
עַל־בְּרַכְי וְכַפּוֹת יָדַי: (יא) וַיֹּאמֶר
אֵלַי דְּנִיָּאל אִישׁ־חַמְדוֹת הַבֵּן
בְּדְבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹבֵר אֵלֶיךָ

ועמד

ר ש י

תרגום אישכנוי נג

גער שרעקקען כעפעל זיא,
אונד זיא פליאהען, זך צו פער=
בערגען. (ח) איך בלישב אלליין
דא, זאך דיעזע גראסע ער=
שיינונג, אבער עס בליעב קיינע
קראפט אין מיר, אונד מייע
געזיכטספארבע וואנדעלטע
זיך וויאדיא איינעס פערברע=
כערס, אונד איך ווארד נאנץ
ענטמויטהעט. (ט) איך האר=
טעדיא שטיכמע זייער וואר=
טע, אבער אלס איך זיא האר=
טע, שטירצטע איך בעטייכט
מיט מייעס אנגעזיכטע צור
ערדע ניעדער. (י) דא בעריהר=
טע מיך איינע האנד, אונד
פערשאפטע מיר וויעדער
בעוועגונג אן הענדען אונד פיי=
סען. (יא) ער שפראך צו מיר:
דניאל! ווירדיגער מאן! וויללסט
דוא פערשטעהען דיא ווארטע,
דיא איך צו דיר שפרעכע, זא

אינו רואה דבר שהיא נבעת ממנו מזלו שברקיע רואהו ולכך נבעת: (ח) והפך עלי למשחית
להשחית ודרך המקראות לדבר כן כמו (ירמיה ה') סיסים מזוינים משחית היו (משכיל) בהשחית
הנקר: ולא עלרתי כח. כלומר לא כנסתי. כל כחי הלך מקרבי: (ט) נרדס. מרוב פחד:
(י) ותניעני. בלדס השניע את היטן להקיני: (יא) איש חמדות. איש עהור:
על

ב א ו ר

השכימו עם חכמי ישראל כי האנשים חלו ורעדו מספק מלאך ומסדר גאונו ואף שעיניהם
לא ראו אותו הרגישו כנפסם כי ה' בקרנם. — אולם יש גם לפרש שאף שלא ראו עלם המלאך
הנה שמעו קול המון כקול שדי ונפל עליהם אימתה ופחד — והנה ספר לנו הכתוב הזה
להודיע מעלת דניאל כי רק עיניו מחזה שדי יחזו, ובפרט לדעת חז"ל שהאנשים שהיו עמו קני
זכריה ומלאכי אשר גם המה התנבאו ובכל זאת לא הגיעו לשלמות השגת דניאל, ובבר אמרנו
שמגמת סופר ספר דניאל להחזיק אמונת עמו ולעורר בלבם תקות ביאת הגואל. (ח) והודי,
הוד בעברית כמו זו בארמית והמאמר דומה אל וזיהי שנין עלוהי (לעיל ה', ט') והענין
תואר פניו. למשחית, רוב המפרשים והמעתיקים בארו כענין שם והוא כמו מְשַׁחֵת כמו כי
משחיתם גם (ויקרא כ"ב, כ"ה), אולם הראש"ע אמר שהוא שם או תואר, ולזה אנכי בתרגומי
תפסתי לשון אחרון שהוא תואר ונחסר לדעתי כ"ף הדמיון בעבור פגישות שני יחוסים (כאשר
הערנו פעמים), והכוונה כי תואר פניו נשתנה, כאשר יקרה זה לאיש משחית שאם יבוא במשפט
יתבהל וחזל סומקא ואתי חיורי כן אנכי נכסלתי ועמדתי מרעיד. (ט) הייתי נרדס, עיין
לעיל (פרשה ח', י"ז — י"ט) כי שתי המראות דומות. (י) ותניעני. כלומר נתן לי תנועה בדי
ורגלי כי עד עתה היה הוזה שוכב, ומלת על תשמע ובמקום כי"ת, וכמו שכתב הרד"ק בשרש
עלה כי כל מקום שנתאר על יד הכוונה ביד עיי"ש, וכן תרגמתי. (יא) הבן, לדעתי הוה
מבנין

ועמד על עמודי כי עתה שלחתי
 אליך ובדברו עמי את הדבר
 הזה עמדי מרעיד: (יב) ויאמר
 ארי אלהיך דניאל כי ו מן
 היום הראשון אשר נתת את
 לבך לרביך ולהתענות לפני
 אלהיך נשמעו דבריך ואני באתי
 בדבריך: (יג) ושר מלכות פרס
 עמד לנגדי עשרים ואחד יום
 והנה מיכאל אחד השרים

שטעהע אויפֿרעכט אויף דיינר
 שטעללע, דען איך בין יעטצט
 זו דיר געזאנדט, אונד אלס ער
 דיעס צו מיר שפראך, שטאנד
 איך בעבענד אויף. (יב) ער
 שפראך צו מיר: פירכטע ניכט,
 דניאל! דען פֿאן דעם ערשטען
 טאגע אן, דא דוא דיינען זין
 געריכטעט, אויפֿשלוס צו ער=
 האלטען, אונד ריך צו דעמי=
 טהיגען פֿאָר דיינעם גאָטט,
 זינד דיינע וואָרטע ערהאַרט
 וואָרדען, אונד איך וואָרע
 (גענגסט) געקאָממען דורך דיי=
 גע וואָרטע (פֿערהלחטסט).
 (יג) דער אָבערסטע דעם פֿער=
 זישען רייכעס שטאַנד מיר

הראשונים
 ענטגעגען איין אונד צוואַנציג טאָגע, יעטצט אָבער קאָם מיכאל, איינער דער ערשטע
 אָבער=

ר ש י

על עמדך. על משמר רגליך: שלחתי אליך. נשלחתי אליך מאת המקום: מרעיד. מרפיית: (יב) ואני
 באתי בדבריך. באתי בשליחות זו בשביל דבריך. ונבוחינו דרשו במס' יומא ואני באתי לתוך
 הסנווד על ידך שהייתי מגורש מתיכו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי בקיע בשאל ארך
 מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי: השרים הראשונים.
 כלומר

ב א ו ר

מנבין התנאי והכוונה אם תרצה להבין את הדברים לריך אתה לעמוד וכן תרגמתי. ועמוד,
 כי אף שגא לו כבר רוח התנועה בנרכיו וידיו הנה עוד ה' שוכנ ארלה ולזה המלאך שיעמוד
 על עמדו. מרעיד, בינוני מן הפעיל ואף שהוא עומד במ"ש הרד"ק שרש רעד, וחזרו
 בעזרא מרעידים על הדבר (עזרא י' ע') ולדעת חכמי העמים (עיין דקדוק לשון עבר להחכם
 עוזאז) ימלא זה אך בספר המחברים האחרונים ע"ש. ולי יראה שורה על חזק הפעולה
 וכן אדמו ויאדימו במ"ש הרד"ק במגלול. (יב) להבין ולהתענות, כלומר להבין אשר יקרה
 לעמך באחרית הימים ובעבור זאת ענית את נפשך ונדמחורגס, והנה אם גם נאמר כי
 הפעל התענה יורה על היום ממש, בכל זאת אין זה סותר למה שאמרנו לעיל (פסוק ג')
 שרק לחם חמודות לא אכל ולא מנע את נפשו מכל מאכל כי שם אמר כי כל ג' השנועים לא אכל לחם
 חמודות ובשר ולא שתה יין, אבל יתכן כי איזהו ימים מהם נטרס הגיעו ימי החג לא טעם כל
 מאומה אולם אנכי תרגמתי כדעת רוב המעתיקים שענינו שנכנע לפני ה'. ואני באתי,
 תרגמתי על פי דעת ר"ס שהפעל באתי הוא ע"ד תנאי (קאזינוקטיץ) כלומר אני כבר הייתי
 בא אליך ביום הראשון בדבריך אך שר מלך פרס ענני. (יג) ושר מלכות פרס, עיין מה
 שכתבתי במנוח הספר כי שם הראתי לדעת כי מכל הנביאים דניאל הוא האחד ואין שני לו
 אשר השביל כי יש לכל אומה ולשון שר בשמי מרומים אשר יגן בעדה ע"ש. עמד לנגדי, אין
 הנוונה כמו שחשבו קלת המפרשים כי האבק עמו כי ה' עושה שלום במרומיו ומלאכי מעלה
 כל יערכו מלחמה כי שם אך שלום ואמת נשקו, רק הענין כי שר של פרס עמד לשטן לישראל
 ללמד עליהם חובה לפני כסא דין של רס וגשא (כי כבר ראה דניאל (לעיל פרשה ז') ה' יושב לכסא
 לדין עמים) ולא זכה המלאך (שהוא לדעת המפרשים גבריאל) לנצח דין עד שמיכאל עמד
 לימין

הַיָּרְאשִׁים בָּא לְעֹזְרֵנִי וְאֲנִי
נֹתַרְתִּי שֵׁם אֲצֵל מַלְכֵי פָּרָס:
(יד) וּבֵאתִי לְהַבִּינָה אֶת אֲשֶׁר-
יִקְרָה לְעַמֶּךָ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים כִּי-
עוֹד חֲזוֹן לַיָּמִים: (טו) וּבְדַבְּרוֹ עָמִי
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָּנֵי אַרְצָה
וּנְאֻמָּתַי (טז) וְהִנֵּה כַּדְמוּת בְּנֵי
אָדָם נִגַּע עַל-שִׁפְתַי וְאִפְתָּח-פִּי
וְאִדְבַּרְהוּ וְאָמְרָה אֶל-הָעַמֹּד
לִנְגֹדֵי אֲדֹנָי בַּמִּרְאָה נִהַפְּכוּ צִירֵי

עלי

הר' נקש"ן

הרגום אשכנזי נד

אָבְעֶרְסְטֶען, מיר צו העלפֿען,
אונד זאָ ערהיעלט איך דאָרט
דען פֿאַרראַנג איבער דען (פֿאַר-
טטעהער) דער קעניגע פֿאַן
פערזיען. (יד) איך קאָממע דיר
נון קונד צו טהוין, וואָס דיינעם
פֿאַלקע בעגענגען ווירד אָם
ענדע דער טאָגע, דען דיעזעס
געזיכט צייגט אויף יענע צייט.
(טז) אַלס ער זאָ מיט מיר
שפּראַך, זענקטע איך מיין גע-
זיכט פֿערשטוממענד צור ער-
דע. (טז) אונד זיעהע! גע-
שטאַלטעט וויא איין מענשענ-
זאָהן בערוהרטע ער (דער עכ-
געז) מיינע ליפּפען, וואָרויף
איך שפּרעכענד מיינען מונד
עפֿפֿעטעט, אונד זאָגטע צו

דעם פֿאַר מיר שטעהענדען: מיין הערר! דורך דיא ערשיינונג וואָנדעלטע שרעקקען מיך

אז

ר ש י

כלומר החשובים ראשונה בנוכחים: ואני נותרתי. גם לשחק את שרי פרס שנשמים: (יד) כי
עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד לך ויבא עוד לימים הרבים הנחונים למועד: (טז) והכחי
לירי עלי. אלו ראשי עלמות כל אשר ואבר המקועים בחורי מושנס וסונב בחונס כדלח על
לירה

ב א ו ר

לימין לדקו. ואני נותרתי, חרגמתי על פי חנס אחד מחנמי העמים שלדעתו הוא מענין
יִסָּד מרעהו לדיק (משלי י"ב נ"ו) שהוא לדעת הרד"ק בשרשים והראש"ע תואר וס"ב יתכן
שהוא בינוני מהקל ע"מ פֿעל ומסנו וכוה הנפעל ע"ר נחי פ"י כמשפט, או שהנפעל כאן
הוא תולדות ההפעיל (עיין חל"ע דפוס פראג 1834 נערך ופעל) והיא כמו פחו כמים
אל חותר (בראשית מ"ט, ד') וענינו כי לי נתן ימר שאח על שר כרס ונלחתי אחי בטינוחי.
אצל מלכי פרס, הנכון שהכוונה אלל שר מלכי פרס. (יד) ובאחי, כלומר אחרי אשר נלחמתי
וגם יכולתי באחי להגיד לך. כי עוד חזון לימים, שעורו כי החזון עוד לימים ומלת
עוד הוא כמו עד כמה שכתב הרד"ק בשרשים שהוראת עוד לפעמים כענין עד טיין שס.
והכוונה שהחזון הזה יגיע עד הימים שזכר והמה אחרית הימים ולזה תבוא הלמ"ד של
לימים בפחה ודגש אחריו שורה על הידועים כנודע. (טו) נתחי פני, לא שופל על
פניו שהרי המלאך כוה לו שיעמיד על עמדו, אך שכתב פניו בקרקע כאיש וכלס והי' זה
יען לא שער נופשו כי ראוי הוא לגלות לו מפניו העמים עד עת קץ. (טז) כדמוח בני אדם,
כמ"ש ר"ם וז"ל נשתנה המלאך לדמות בני אדם למען חת לו קירח רוח ולא יבהל ע"כ. בוגע,
לפתוח את פיו כענין אדני שפתי חפחה (תהלים נ"א י"ז) וכבר מלינו הענין הזה אלל ישעיה (ו'
ז') וירמיה (א', ט') - במראה, ע"י המראה הנוראה הזאת. נהפכו צירי, המליכה הזאת
מלינו בשמואל (א' ד' י"ט) כי נהפכו עליה לירייה וחרגם יונחן ארי צעמוהא מכלתא, ויהי' ליר
מענין

אן, אונד איך בעהיעלם קיינע קראַפֿט. (יז) וויא פֿערמאָג איין זאָלעך קנעכט מיינעם העררן מיט דיעזעם מיינעם העררן צו שפּרעכען — נאָך יעצט — איזט קיינע קראַפֿט אין מיר, אונד (ביימחמה) קיין לעבענס-הויך מיר געבליעבען. (יח) דאָ-רויף בעריהרטע ער מיך אַבערמאַהלס אין ווירקליכער מענשענגעשטאַלט, אונד ער-קרעפֿטיגטע מיך, (יט) אונד שפּראַך: פֿירכטע דייך ניכט, ווירדיגער מאַן! הייל דיר, וויא נור בעהערצט אונד מוטהיג! אונד אַלס ער זאָ מיט מיר שפּראַך, בעקאַם איך מוטה: איך שפּראַך: מיין הערר! רע-דע נור! דען דוא האַסט מיר מוטה איינגעפֿלעסט. (כ) דאָ

עלי ולא עצרתִי כַח: (יז) והיך יוכל עבד אֲדָנִי זֶה לְדַבֵּר עִם-אֲדָנִי זֶה וְאֲנִי מֵעַתָּה לֹא-יַעֲמֹד-בִּי כַח וְנִשְׁמָה לֹא נִשְׁאַרְהִיבִי: (יח) וְיִסַּף וַיִּגַעֲבִי כַמְרָאָה אֲדָם וַיַּחֲזִקֵנִי: (יט) וַיֹּאמֶר אֶל-הִירָא אִישׁ-חֲמָדוֹת שְׁלוֹם לָךְ חֹזֵק וְחֹזֵק וְכַדְבְּרוּ עִמִּי הַתְּחִילְתִּי וְאָמְרָה יְדַבֵּר אֲדָנִי כִּי חֹזֵק־תִּנִּי: (כ) וַיֹּאמֶר הַיִּדְעַתְּ לָמָּה בָּאתִי אֵלֶיךָ וְעַתָּה אָשׁוּב לְהִלָּחֵם עִם-שָׂר פָּרְס וְאֲנִי יוֹצֵא וְהִנֵּה שָׂר-יֹוֹן בָּא: (כא) אַבְל

וְכַדְבְּרוּ וְנִשְׁמָה

אגיד

שפּראַך ער: ווייסט דוא נון, וואַרום איך צו דיר געקאַממען? יעטצט מוס איך צוריקקעה-רען, אום וויעדער צו קעמפֿען מיט דעם אַבערסטען פֿאַן פֿרס, איך ווערדע צוואַר וזיעג-נייך) הערפֿאַרגעהען, אַבער ויעהע! עס קאַמט דער אַבערסטע פֿאַן יון. (כא) דאָך

ר ש י

לירה בחור המפתן לירי נהפכו להשאט ממקומו מרוב רתת ומרדה: (יז) עבד אדני זה, על עלמו הוא אומר עבד. ועל השלאך הוא אומר אדני. כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס. וידעתי כי אוכל אך כבא עת מלכות יון ידעתי שאני

ב א ו ר

מענין לר ולרה וכן דעת הרד"ק בשמים שורש לור, אך בשמש אכן נטה לדעת חז"ל שאמר שהכוונה על לירי בית הרחם כמו הדלת תסוב על לירה (משלי כ"ו, י"ד) ונענין הזה פירש גם רש"י כאן עיי"ש. ואנכי תרגמתי כדעת יונתן, ובאמת כי גם כיר (מנגעו) נקרא כן לפי ש"י הליך נעשה החלל שמוקעין בו רגל הדלת לר. (יז) והיך, שה"ס תמורת א' וחברו היך אביא (דה"ב י"ג, י"ב). עבד אדני זה, לדעתי הכוונה בהיפך איך יוכל עבד זה של אדני לדבר וגו' וכאשר תרגמתי, עם אדני זה, אשר נגלה אלי בתחלה במראה איום וגורא כנאמר לעיל בפסוק (ה' — ז'). ואני מעחה, כלומר גם עתה אחר אשר נראת אלי כדמות בני אדם עוד תופיע מהוד אונני שקים, וכאשר ראה כי עודנו ירא מפניו הפשיט הודו מעליו ונראה לו במראה אדם ממש. (יט) הוֹך וְחֹזֵק, הכפל לחזק כמו שזנו שזנו מדרכיכם הרעים (יחזקאל ל"ג י"א) ורבים נמוהו. (כ) נפירוש ותרגום הפסוק הזה הלכתי בעקבותי החכם וענגערקע, (אולם רק בעיקר הכוונה באשר יראה המעיין) כי לדעתי אמת יבנה חבו ומישרים ידבר. הידעה, אף שכבר גלה לו המלאך בעבור מה שולח אליו הנס חשב אולי מרוב פחדו ואימתו היה כחיש נדהם ולא הבין מה דבר אליו ולזה שאל אותו הידעה וגו'. ועחה אשוב, אף שכבר נכת את שר מלך פרס הנה ידע כי אחרי אשר הוא הניח את מקומו להראות לדניאל עוד ישוב שר פרס לקטרג על ישראל ולהאשימם. ואני יוצא, כלומר הנה אני יולא להלחם עמו עוד ואין ספק שגם בפעם הזאת אוכל לו אולם מה יועילנו זה. והנה שר יון בא, והוא יעז ימים רבים באשר יבאר מזה נפרש י"א ו"ב. (כא) אבֿל אגיד, הכוונה לדעתי יען כי

אגיד לך את השושבנות
ואין אחד מתחזק עמי על אלה
כי אם מיכאל שרכם:
יא (ז) ואני בשנת אחת לדריוש
המדי עמדי למחזיק
ולמעוז לו: (ח) ועתה אמת אני
בך הנה עוד שלשה מלכים
עמדים לפרס והרביעי יעשיר
עשר גדור מכל וכתוקרתו

בעשרו

חרגום אשכנזי נה

ווילל איך דיר בערשטען וואס
פערצייכעט איזט אים בולע
דער וואהרהייט (אונד נייע-
מאנד אונטערשטיצט מיך
אלס מיכאל אייער אָבער-
סטער.

יא (א) אויך איך שטאנד אים
ערסטען יאהרע דעם
דריוש דעם מערערס איהם
(מיכאל) בייא, איהן אונטער-
שטיטצענר אונד הילפעלייג
סטענר. (ב) נון ווילל איך דיר
דיא וואהרהייט פֿערקנידען,
ויעהע! נאָך דרייא קעניגע
ווערדען אויפֿשטעהען דען
פערזערן, אונד דער פֿיערטע

ויר מיט גראָסען שעטצען ויך בערשיכערן, מעהר דען אללע, אונד מעכטיג דורך זיי

נען

ר ש י

אלף והוא יבנה לאזר ל"ד שנה לבנין הבית ושיעמד אלכסנדרוס מוקדן כי אע"פ שהיו ישראל
מזענדים למלכי פרס בזאת הימים עבודה נחה עבדו בהם ולא הכנידו עליהם כי נתנם
הקב"ה לרחמים להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום נכתב אמת.
שער הגזרה ואמת היא ואין אדם בכל השרים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כי
אם וגומר:

יא (א) ואני בשנת אחת לדריוש המדי. בנפול מלכות בבל. והתחלת מאשלת מדי ופרס והיו
מבקשים שרי מדי ופרס מאת המקיס להכניד עול ממאלת חומתם עליכם אני גבריאל
עמדי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכם: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו'. רז"ל אמרו בסדר
עולם זה בירש ואשורוש ודריוש שכנה הבית ומה ת"ל רביעי רביעי למדי. אבל בספר יוסף
בן גוריון כתוב שהיה לו בן לבורש שאך תחתיו לפני מלך אשורוש ושמו במנושה: וכחזקתו

ב א ו ר

נכון אנכי לדרכי לעמוד נגד השרים האלה לזה אני לך רק את הרשום נכתב אמת אשר אין
להשיב כי כלה ונחרבה מאת ה' נבואות ולא אנאר פרטי הדברים כי אין אחד מתחזק וגומר
לכן מוכרח אי לשוב אל מקומי. וא"כ המאמר מן המלה אבל עד אמת הוא רק מאמר מוסגר.

יא (א) ואני, הפסוק הזה נמשך על סוף פרשה י' (וכדעת הרשב"ע) שאמר ואין אחד
מתחזק וגומר כי אם מיכאל, אמר עוד שגם הוא גבריאל עמד לימין מיכאל בשנת
אחת לדריוש כלומר שאף הוא הפיל תחנתו לפני ה' להסב מלכות הנשדים לוררי היהודים
אל מלכי מדי ופרס. (ב) שלשה מלכים, מלבד בורש אשר ישב עתה לכסף והמה נקראו
בשמותם בל"ע (קטובייעט) והוא מה שקרא נס"ע בשנושה עיין רש"י, דמריום היסטוראפוס
וקסערקסעט). והרביעי, עם בורש ויפה העיר הזכס (וענגערקע) שאס תהיה הכוונה מבלעדי
בורש היה לריך לומר עוד ארבעה מלכים, והנה חנמי העמים אמרו כי דניאל חזות אמת
בל הניד כי בשנת עוד עמדו מלכים לפרס מלבד אלה וגם ר"ס הנה אמר כי שש האלכים
היו עוד לפרס עד אלכסנדר הגדול, אכן הנכון כי דניאל לא חשב מלכות פרס בחקפו
וגבורתו רק עד (קסערקסעט) אשר נימיו כבר החל לכמות קרן מלכות יון וגברה על מלך
פרס, ובימי (מרטוקסערקסעט) כבר הואפל גאון מלכות פרס ואנשים היו נגפים ולא יכלו עוד
לשאת קרא לשני בני יון כבודע זאת לכל קודא בסקפרי העמים. וכחזקתו בעשרו, כלומר

חרגום אשכנזי

נען רייכטהים ווירד ער אללעם אויפביעטען ווידער דאן רייך פאן יון (גריעכעלנאנד). (ג) יע= דאך ווירד איין טאפפערער קעניג אויפשטעהען, דער ווירד מיט גראסער מאכט הערר= שען, אונד וויכערמאן נאך גע= פאללען האנדעלן. (ד) אונד אינדעם ער זאָ (פֿעסט) דאָ שטעהעט, ווירד זיין רייך צער= טריממערט אונד פֿערטהיילט נאך דען פֿיער היממעלסנע= גענדען, דאך ניכט אן זיינע

דניאל יא

בעשרו יעיר הכל את מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור ומשל ממשל רב ועשה כרצונו: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו ותחזק לארבע רוחות השמים ולא ראתו ולא כמשלו אשר משל כי תנתש מלכותו ולאחרים

מלכד

נאכקאממענשאַט, אויך ווירד עס קיינע מאכט מצהר געבען, וויא דיא מיט דער ער הערר= שטע, דען זיין רייך ווירד צערשפליטטערט, אונד נאך אן אנדערן, אויסער דען פֿיערען פֿער=

רשיי

של דריוש: בעשרו יעיר. את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור. ביון הוא אלכסנדרוס: ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרוסיים ליונים: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיחזק הרבה. ויעמיד על חזקתו תשבר מלכותו שימות: ותחזק לארבע רוחות השמים. כחוב גספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבעת ראשים ממשפחתו הם ד' ראשי נמר שראה דניאל וארו חיויא אחרי כומר (לעיל ז') ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח זה במערב זה בלפון זה בדרום. וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד' תחתיה (לעיל ח') בקרני של כסיר השעיר: ולא לאחריתו. ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. אחריתו אינו נופל אלא על ל' בניו וכן הוא אומר (עמוס ד') וגשא אתכם בלנות ואחריתכם נסירות דוגה. יתרגום יונתן ובניכון ובנתיבון בדגונות ליידין: ולא כמשלו אשר משל. ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו. לחלק ד' ראשים הללו ולאחרים מלכד אלה:

ויחזק

באור

בחזקו שיהיה לו ע"י עשרו. יעיר הכל, כל עולם כמו. את מלכות יון, תרגמתי כדעת רש"י ע"ג, ויהי את כענין על כמו והקטר אתו (מ"א, ט', כ"ה) כלומר יעיר הכל להלחם עם מלכות יון ואמר מלכות ולא מלך כי בימים ההם אין מלך ביון רק יועזי ארץ כנודע. (ג) ועמד, לאחר ימים יעמוד מלך גבור וגומר, והוא אלכסנדר. ועשה כרצונו, עיין לעיל פרשה ח', ד'. (ד) וכעמדו, כאשר יעמוד בתקפו תשבר וגו' כי אלכסנדר מת טרם הגיע לשלשים שנה (מדברי הראב"ע) וכן נאמר לעיל (פרשה ח' ח') וכעלמו נשברה הקרן הגדולה ותעלינה חזות ארבע תחתיה לתרבע רוחות השמים. ולא לאהריתו, לא ינחיל מלכותו לבניו אחריו כמ"ג רש"י ויתר המפרשים (ועיין לעיל שם שם כמה שכתבנו). ולא כמשלו, כל מר שלא יגיע לעוז אלכסנדר כענין שאמר לעיל (שם כ"ב) ולא כנחו. אשר משל, בא הש"י נקאך כי גם לז"ק יש לפעמים דין מפסיק גדול כמו שכתב הרד"ק במגילת. כי הנחש, קלת מחבמי העמים פשוטו כמו חנף וכענין וערים נתת (תהלים ט', י') ויותר יראה לי שחלוק התי"ו בעי"ת (ועיין שרשים לרד"ק שרש נטש ונתת) וענינו הפשוט והפזור (פֿערברייטען, לֿערטטרייען) כמו והנה נטושים (ש"א ל' ט"ז) ותטש המלחמה (שם ד', ב') ולכוונה הזאת תרגמתי. מלכד אלה, אם תהיה הכוונה מלכד בני אלכסנדר הנה תהיה זה שפת יתר, כי כבר אמר ולא לאחריתו, אבל הענין כי מלכד ארבעה המלכים שרמו עליהם עוד יהיה מושלים אחרים על מקלת הפלכי ומדינות

דניאל יא

מְלֹכֵי-אֱלֹהִים: (ה) וַיְחֹזֶק מֶלֶךְ-
הַנֶּגֶב וּמֵן שָׂרְיֹו וַיְחֹזֶק עֲלָיו וּמִשָּׁל
מִמִּשְׁלֵי רַב מִמִּשְׁלָתָו: (ו) וּלְקַץ
שָׁנִים יִתְחַבְּרוּ וּבֵת מֶלֶךְ-הַנֶּגֶב

הבא

הרגום אשכנוי נו

(פֶּעֶרְטֵהִילַט ווערדען). (ה) מעש-
טיג ווירד דאָן ווערדען דער
קעניג פֿאַן וירען, אָבער (חיי-
נער) פֿאַן זיינען אָבערסטען
ווירד איהן איבער וועלטיגען—
ער ווירד העררשען — אונד
גראָם ווירד זיינע העררשאַפֿט
זיין. (ו) אונד נאָך מעהרערען

יאַהרען ווערדען זיא זיך פֿערבינדען, דיא טאַכטער דעם קעניגס פֿאַן וירען ווירד קאָממען
צום

ר ש י

(-) ויחזק מלך הנגב. הראש אשר ימלוך בנוב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן שריו:

ב א ו ר

ומדינות ועיין בדברי החכם וענגערקע. (ה) ויחזק, הנה מכאן ואילך ידבר המלך רק משתי
מלכויות שהן מלכות מזרים ומלכות סוריא (סיריען) לפי שארץ הלני היתה באמצע שתי הממלכות האלה
והיתה פעם תחת ממלכת מלך מזרים ופעם תחת מלך, סוריא (מדברי החכם הנ"ל). מלך הנגב,
מלך מזרים והוא (פֿטֿוֹןֿוֹעֿוֹס וְחִי אִו סִטֿטֿעֿר) והראשון משרי החיל אשר לאלכסנדר אשר מלך אחרי
מות בני אלכסנדר על מזרים וכנגד ירושלים ועשה שפטים ביושביה אך לאמר ימים וכמרו רחמיו
על עם ה' והקל את עולם בנוב זאת נספר יוסף בן מתתיה הכהן. ומו שריו, יען בא
מלת שריו באחמא לכן פירשו רבים מחכמי העמים שהכנוי של שריו מוסב על מלך גבור הנזכר
בפסוק ג' כלומר שהמלך הזה יהיה מן שרי אלכסנדר, אבל זה רחוק גם במקום גם בטעם,
ולזה החזקתי בדעת רוב המפרשים לבלתי שת לב על מלכ הנגיבה מליחם הכנוי של שריו אל
הנושא הקודם שהוא מלך הנגב, ושעור הכתוב לדעתי כן הוא: ומן שריו אחד מן שריו ונחמר
מלת אחד כמו ויקח מאנני המקום (בראשית נ"ט י"א) ועוד כמוהו (עיין חל"ע דפוס פראג
1834 בערך המספר). ויחזק עליו, אם כדעת רד"ק שנמלא וי"ג יתר בנטיול כמו ותשג
חמר ושוממה (ש"ב י"ג כ') שענינו ותשג חמר שוממה ועוד כמוהו (עיין מכלול לרד"ק),
וא"כ תהיה הכוונה אחד מן שריו יחזק עליו, או כדעת הרי"ק שכל מקום שתבוא וי"ו
יתירה יוגן בחסרון מלה, ותשג חמר יהי' שעורו עלובה ושוממה וכן יתבאר בכל מקום שיתיר
הוי"ו, וא"כ יוגן גם כאן בחסרון ענין, וענינו ויעמוד ויחזק, ודעת הרי"ק ש ישרה בעיני
(עיין חל"ע שם בערך שמוש אותיות ב"כ"ל"ס) לכן תרגמתי על פיו, והנה האחד מן שריו
הוא (סעוויקוס ניקחטער) שהי' מתחלה רק פחת ושר לבא תחת (פֿטֿוֹןֿוֹעֿוֹס) החזיק את"כ
במלונה ומשל מנהר פרת עד ארץ יהודה, ומסנו החל לכמוח קרן מלכות מאשפת (לעוילידען)
אשר גברה מאוד בארץ סוריא. ומושל, כלומר הוא ימשל וממשלתו תהיה רב וכדמתורגם.
(ו) ולקץ שנים, למען חמלא דרך סלולה בבאור הפסוק הזה מן המוכרח להקדים לך מעט
מקורות מלכות סיריא (סיריען) כי בזה יאיר לך נתיב ותראה כי אין שום דבר סתר וסחוס
בענין הזה וכי כל פרטי הדברים הנאמרים בחזון נבר ילאו לאור בימים הבאים מכלי עודף
וחסר, ואומר: הנה מאז היסדה מלכות סוריא מאת (ניקחטער) הנזכר היתה מלחמה בין
מלכי מזרים ומלכי ארס (סיריען), וכאשר מלך (פֿטֿוֹןֿוֹעֿוֹס פֿהיִןֿוֹרֿעֿוֹפֿהִוס) על מזרים
נתן את בתו (בערענילע, להנטיחכוס טהעפס) לאשה בתנאי כי בני הנטיחכוס אשר נולדו
מאשתו הראשונה (וְחִיִּילֵעֵץ) ואשר כבר גרשה המלך, לא יהיה להם חלק ונחלה במלונה —
וכזה תשב מלך מזרים כי בימי בן בתו תשוב ארץ ארס תחת ממלכת מזרים. אולם כאשר מת
(פֿטֿוֹןֿוֹעֿוֹס פֿהיִןֿוֹרֿעֿוֹפֿהִוס) לקח הנטיחכוס את אשתו הראשונה שוב אחר שלומיה והביא
אותה ואת בניה אל היכלו, ושלא את (בערענילע) ואת בנה מעל פניו, יהיו נעים ונדים
עד כי נפלו בחרב אויביהם, אולם גם הנטיחכוס לא האריך עוד ימים על כסאו, כי אשתו
(וְחִיִּילֵעֵץ) אשר לא בטעה באהבתו וידעה כי איש הפכפך הוא המיתה אותו. — ואמר הלעה
הזאת נבוא לבאר הפסוק. יחברו, מלך מזרים עם מלך ארס. ובה, הוי"ו במקום כי
כלומר על ידי זה יתחברו כי בת מלך הנגב וגומר. מלך הנגב, היא מלך מזרים.

חרגום אישכנוי

צום קעניגע פאן נאָרדען, איי-
גע אויסגלייכונג צו טרעפֿען,
עס ווירד אכער ניכט פֿערמע-
גען דיא סאַכט דער אומאַר-
מונג (דעם עהעבונדעם) איינ-
האַלט צו טהון (דעם קריגע),
דען ניכט אויסהאַררען ווירד
ע- (דער קעניג) אין זיינער אומ-
אַרמונג (זיך עהעבונדע) אונד
זיא ווירד פֿריוו געגעבען ווער-

דניאל יא

תבא אל-מלך הצפון לעשות
מישרים ולא תעצר כוח הזרוע
ולא יעמד וזרעו ותנתן היא
ומביאתיה והילדה ומחזקה
בעתים: (ז) ועמד מנצח שרשיה

כנו מלא ו'

דען, זיא אונד דיא זיא הינבראַכטען, זאַמט דער אַטמע, אונד (יענעק) דער איהר (דער
פֿריכלעסאין) בייאשטאַנד צו אַללען צייטען. (ז) עס ערהעכט זיך איינער פֿאן איהרער וואור-
צעל

רשיי

(ו) לעזית מישרים. פשרת שלום בינו ובין אביה: ולא תעצר וגו'. וילכדה מלך הצפון ואת
מביאתיה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת זרתה: ולא תעבור. זרוע מביאתיה כח לעמוד
(ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גבורי כחי. ותנתן ביד מלך הצפון היא
ומביאתיה והיולדה הוא אביה: (ז) ועמד מנצח שרשיה. בן יושב על כנו נכסא המלוכה:
ויבא

באור

מלך הצפון, הוא מלך ארם לונה (סיריען) והכוונה על (בערענילע) כאשר אחרנו. לעשות
מישרים, כמו שפירש"י לעשות פשרה של שלום כאשר ישר בעיני שני המלכי'. ולא תעבור, לדעתי
הכוונה בכח הזרוע, בחיבוק זרוע כלומר קישור החתון הזה כל יעבור במלחמה שנין מלך
מלרים ומלך ארם וכדמתורגם, ובא ולא תעבור כל"ו אף כי כח ל"ו כי הוא כנוי סחמי (עם
ווירד ניכט). ולא יעמוד וזרעו, כבר כתב הרד"ק בשרשים שיש וי"ו תשמע במקום ב"ת
והביא ראיות רבות (עיין מכלול בשמוש הוי"ו) וא"כ נאמר שנס פה הוי"ו במקום ב"ת, והענין
כי לא יעמוד חַנְטִיחָוּם בזרוע והוא כנרית החתון אשר בא כי גרש יגיש את בת מלך מלרים
אוחה ואת בנה כאשר אחרנו. ותנתן היא, בערעליגע אשר הומתה על פי פקודת חַתְדִּילֵגָה.
ומביאתיה, שהם המשרתים אשר באו עמה מביאת אביה לעמוד לפניו. והילדה, רוב המשרתים
והמעתיקים פירשו זאת על אביה, אולם הפאָן־העוֹמֵם פֿהיִן־העוֹמֵם מת בדרך כל הארץ ולא
יתכן עליו לומר ותנתן. ור"ש אשר והילדה היא הנערה האצרת לפניה, נראה שהוא קרא
וְהִילְדָה כדעת קלח מזכמי בעמים. אף ליראה כי היולדה היא המינקת אשר היא כחם הילד,
וידוע הוא כי בימים ההם המינקת עד זקנה יעד שינה לא עונה את יונק שדיה, ובפרט
אם היה היונק בת, אז היתה לה המינקת לאם, ואף היא כנדרתה כנת, בחיק האמנת
שפנה את כל רוחה, ואם גם היתה לאיש עוד סרה למשמעתה כאשר היתה באמנה אמה
(וכן נאמר תמשת בני מיכל בת שאול וגומר (ש"ב כ"ג, ח') ומיכל לא היה לה ולר עד יום
מותה, ונקראו על שמה לפי שגדלה אותם, עיין שם ברש"י ורד"ק). ומחוקה בעתים, הוא
היועץ אשר היה לה אשר הקזיק אותה בעלתו לעתות ברה וכדמתורגם. בעתים, שונים,
גם חתמו לחרב הונלו, ואם גם אין לזה זכרון בספרי הקורות מה בזה? הלא גם לא נזכר
בזום מקום כי נהרגו מביאתיה ובכל זאת אין ספק שכן היה, ובא ה"א של והיולדה במפיק
אף שראוי להיות רסה, לזווג עם ומחזיקה, כאשר כתב הרד"ק כמה פעמים, והעד הנאמן כי
ה"א של היולדה אינה לכנוי שהרי בא המלה בה"א הדעת בראש והכנוי עם הידיעה לא
יתזכרו במשפט כנודע, והאפשרים העלימו עין מזה, וע"פ הכוונה הזאת תרגמתי. (ז) מנצח
שרשיה, מוס: על בן מלך מלרים (בערענילע) והכוונה על (פאָן־העוֹמֵם חַיִּיעֶרֶגֶטעם)
אחיה, וכן אמר ר"ש מאשפזת אביה והוא אחיה בן אביה יקום, אולם מה שאמר שנת
לנקום

כָּנּוּ וַיָּבֵא אֶל-הַחֵיל וַיֹּבֵא בְּמַעוֹז
 מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וַעֲשָׂה בָהֶם וְהַחֲזִיק:
 (ח) וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם-נַסְכֵיהֶם
 עִם-כָּלֵי חַמְדָּתָם כִּסְף וְזָהָב בְּשִׁבְי
 יָבֵא מִצְרַיִם וְהוּא שְׁנַיִם יַעֲמֹד
 מִמֶּלֶךְ הַצָּפוֹן: (ט) וּבֵא בְּמַלְכוּת
 מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וּשְׁבַּ אֶל-אֲדָמָתוֹ:
 (י) וּכְנּוּ יַתְגַּרוּ וְאָסְפוּ הַמּוֹן הַיְלִיִּים

ובניו קרי

רבים

צעל שפרעסלינגע אויף דיא
 איהם געביהרענדע שטעללע,
 ער קעממט צום העערע אונד
 דרינגט אין דיא פֿעסטונגען
 דעם קעניגס פֿאַן נאַרדען,
 האַנדעלט (דפֿרט) נאָך ווילל-
 קיהר, אונד ועצט זיך דאַרינ-
 נען פֿעסט. (ה) אויך איהרע
 געטטער זאַמט איהרען גע-
 נאַססענען בילרערן, זאָ וויא
 איהרע קאַסטבאַרן גערעטהע
 (אויס) זילבער אונד גאָלד, ווירד
 ער אַלס בייטע נאָך מצרים
 פֿיהרען — אונד דאַן אייניגע

יאהרע אַכשטעהען פֿאַם קענינגע דעם נאַרדענס. (ט) דיעזער ציעהט ווידער דאַן רייך
 דעם קעניגס פֿאַן זידען, מוים אַבער צוריקקעהרען אין זיין לאַנד. (י) אונד זיינע (דעם קע
 ניגס פֿאַן קהודען) זאָהנע וועררען זיך צום קריגע ריסטען, איינע מענגע אַנזעהנליכע
 העערע

ר ש י

ויבא אל החיל. אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוז במצוריו: ועשה בהם
 והכלית בהם: והחזיק. ויכבוש אותם: (ח) נסיביהם. אריהם: (ט) ובא במלכות מלך הנגב. דרך
 מלכות מלך הנגב שהוא אבי אביה: ושם אל אדמתו. והיא מלכיים כמו שאמר למעלה בשבי ביבא מלכיים:
 (י) ובניו. של מלך הצפון יתגרו: ובא בוא. כמו והולך הלך בנו של מלך הצפון יבא בוא ושקף ועבר

ב א ו ר

לנקים נקמת אביו אינו נכון כי רק לקחת נקמת אחותי אשר הומזה כאשר אצרו התעורר,
 וגם רש"י שאמר בן יושב על בנו בכסא המלוכה כוון רק על בן פטוֹחֶתְעֵחוּס פֿהילחדעפֿהוס,
 כי מזרע בערענילע לא עמד איש לכסא. בנו, כמו על בנו והכווי לדעתי מוסב על כסא
 המלוכה. ויבא אל החיל, ללאת ולכוֹף לפניהם. במעוז, כמ"ש רש"י כי פטוֹחֶתְעֵחוּס
 הזה לקח מיד (סענייקוס זערויונס) בן חַנְטִיחֶכּוּס טהעקס את כל ארץ (זעליזיען) עד הנהר
 חדקל (טיגריס) ובארץ הנגב כל ערי המנלר עד נבל. ועשה בהם, כרלונו. והחזיק,
 לדעתי מלת בהם עומד במקום שנים והענין והחזיק בהם. (ח) וגם אלהיהם, בן היה
 דרך האומות בימים ההם אם גברו ידם על אויביהם לקחו את אלהיהם המושיעים אותם
 לדעתם והביאם אל ארצם לבלתי יהיו עוד לסתרה על שונאיהם. עם נסביהם, רש"י ור"ס
 פירשו שריהם כמו נסיבי מדין, אך יותר נראה נדעת חבמי העמים שהוא מענין מסבה
 וכמחורגס, כי לא יהיה זה מדרך המדרגה להזכיר שם אלהים תחלה ואח"כ השירים כאשר
 יבין כל מזכיל; והנה כל הענין הזה נזכר כרשומי העמים (עיין בדברי הכנס זענגערקע).
 כסף, כלומר מכסף וזהו נחמר מ"ס השימוש. יעמוד ממלך, תרגמתי נדעת הכנס הנזכר
 שהוא מענין ותעמוד מלדת (נראשית כ"ט ל"ה) כמו שיתבאר בפסוק הבא. (ט) ובא,
 פטוֹחֶתְעֵחוּס הנזכר חדל מהלחם עם מלך ארם ושם לארצו וישב שם שנתים שנה, ואח"כ
 השיב (סענייקוס קהזוייקוס) מלך ארם את כל מחוזות (קניין חזיען) תחת משאלתו, גם עבר
 צלי אדיר (פּוֹחֶטְטֵט) לכבוש האיים וסוף היס. אולם רוח סערה שברה האניות וימלט רק המלך
 ומתו האנשים אשר איתו גם חילו אשר שלח ביבשה מול ארץ מלכיים נפלו נחרב אויביהם,
 וישב מלך ארם באנשים מעטים נחרפה אל ארצו. ומעשה בין תבין את אשר לפניך. —
 (י) ובניו, של מלך הצפון, ובא ברבים כי גם (זעלייקוס זערויונס) אסי חַנְטִיחֶכּוּס הגדול

המגרה

הרגום אשכנזי

דניאל יא

רבים ובא וישטף ועבר וישב
 ויתגרו עד מעזה: (יא) ויתמרמר
 מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם
 מלך הצפון והעמיד המון רב
 ונתן ההמון בידו: (יב) ונשא
 ההמון ירום לבבו והפיל רבאות
 וקא יעזו: (יג) ושב מלך הצפון

העערע פֿערוואַממעלן, (דער
 חיינע) פֿעללט איין, אונד איז
 בערשוועממט פֿלוטהענד, ער
 ווירד צוריקווייכען — אַבער
 דאָן דען קריג פֿיהרען, ביז צו
 זיינער (דעם קעניגס פֿון זידען)
 פֿעכטיג. (יא) דאָ ווירד דער
 קעניג פֿאָן זידען אין ביטטע־
 רער וואַטש אויסברעכען,
 ווירד אויסציעהען אונד קאַמ־
 פֿען מיט איהם דעם קעניגע
 פֿאָן נאָרדען, ער (דער זידען

ויחגרה קרי • מעווי קרי • ורם קרי והעמיד

קעניג) שטעללט איין צאהלרייכעם העער אויף, אונד יענע מענגע (דעם נאָרדישען קעניגס)
 ווירד אין זיינע האַנד געגעבען. (יב) דיא צאהלרייכען העערע ווערדען זיין געמיטשט שטאַלץ
 מאַכען, זיין הערץ ווירד זיך ערהעבען — אונד אַכוואַהל ער מיריאַרען ניעדערשטירצט —
 ווירד ער דאָך ניכט מעכטיג ווערדען. (יג) דאָ ערשיינט וויעדער דער קעניג דעם נאָרדענס,
 שטעללט

ר ש י

אל ארץ הנגב: וישב ויתגרה. במלך הנגב: עדן מעוזו. עיר מצריו: (יא) ויתמרמר
 וילחם בעם ונתן ההמון של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון. של מלך הצפון להתגאות
 מאד כי יזמו בלנס להתגבר במלחמה: והפיל רבאות. רבים נמיל מלך הנגב: ולא יעזו.
 בכל

ב א ו ר

התגרה מלחמה במחוזות (קליין פּויען) וזאת יחשב לראשית המלחמה עם מלך מצרים. ובא בוא,
 כתב רש"י כמו הולך הלוך ע"כ. כוונתו כי בא"כאן הוא הבינוני ולא העבר כי בעבר ראוי להקדים
 המקור (עיין תל"ע פראג בערך דרכי הלשון, ועיין גם לקמן פסוק י"ג) והענין כי בוא יבוא
 אחד מצדו והוא חנטיחכום הגדול אשר לחם עם (פּטאָוואַעחוּם פֿהיִוואַפּטעטער). וישב, כאשר
 ראה פּטאָוואַעחוּם כי כלתה אליו הרעה ואין לאל ידו לעמוד לפני חיל מלך ארם שלח
 בערמה ליריס (געוואַנדטע) אל חנטיחכום להשלים עמו ויאות לו המלך להשביט המלחמה
 ארבעה חדשים (חיינען פֿיערעוואַנזעהנייכען וואַפֿענענטזנטשטאָנד). אולם כאשר עבר המועד הזה
 וראה כי מלך מצרים לא יחסן בשלום, ואך למען תהיה לו הרומה התנכלה, אסף עוד את
 כל מחנהו ונלחם עם מלך מצרים ובכל אשר יפנה יכלית עד כי בא אל מצר הגבול הנקרא
 (רַחַפֿהיּוּ) (ושם נשברה זרוע מלך ארם כאשר יתבאר בפסוק שאחריו) ועל העיר הזאת נאמר
 עד מעוז והכנוי מוסב על מלך הנגב. (יא) ויתמרמר, פּטאָוואַעחוּם הזה הי' איש אכזר
 ובעל תענוגים, אך כאשר ראה כי כבר בא חיל ארם עד קצה גבול ארץ מצרים התאזר עוז
 ויכל להלחם בראש חילו ונלח את חנטיחכום. עמו עם, כמו ותראו את הילד (ראב"ע)
 ורבים כמוהו. ונתן ההמון, ההמון של מלך ארם נתן בידו כמו שפירש רש"י וראב"ע.
 (יב) ונשא, לדעתי מלת לבבו במאמר הנא עומדת במקום שנים ושעורו ונשא ההמון לבבו,
 ורם לבבו והענין כי ההמון גבורי כח הזה אשר עשה חיל הגביה לבו ורם לבבו, ולכוונה
 הזאת תרגמתי. והפיל, לדעתי שמוש הוי"ו של והפיל במקום אף כי (עיין מכלול לרד"ק),
 כלומר אולם אף כי הפיל רבאות ממחנה מלך הצפון בכל זאת לא יעזו כלומר לא יהיה לו
 עוז ונלחון הראוי לו, כי היה לאל ידו עתה לרדוף מלך הצפון עד לכלה, והוא איש שונא
 מלחמה לא עשה כן והשלים עם מלך ארם, וזה היה לצור מכאול ולאבן נגף ולחגא לארץ
 מצרים כאשר יבאר. (יג) ושב, אחרי אשר גברה יד מלך מצרים על מלך ארם והשלים עמו
 עשה

דניאל יא

תרגום אשכנזי בת

והעמיד המון רב מִן־הָרֵאשֹׁן ודקן העתים שנים יבוא בוא בתיל גדול וברכוש רב: (ד) ובעתים ההם רבים יעמדו על־מֶדֶךְ הַנְּגֵב וּבְנֵי פְרִיצֵי עִמָּה יִנְשְׂאוּ לְהַעֲמִיד חוּזוֹן וְנִכְשְׁלוּ: (טו) ויבא מֶלֶךְ הַצִּפּוֹן וַיִּשְׁפֹּךְ סוּלְלָה וּלְכַד עִיר מְבַצְרוֹת

שטעללט איין העער אויף , גרעסער נאך אלס דאז ער= סטע, אינדרצו ענדעדער צייט פאן אייניגען יאהרען, ריקט ער העראן מיט איינעם גראסען העערע קאממענד, אונד מיט פיעלעם אויפוואנדע. (יד) אין דיעזען צייטען דאן ווערדען נאך פיעלע ויך געגען דען קעניג פאן זידען אויסלעהנען, אונד דיא ענטארטעטן אויס דיינעם פאלקע ווערדען זיך פערמעם= סען איינע ווייסזאנונג צו בע= ווערקשטעללען, ווערדען א= בער פעראונגליקען. (טו) זא

וורעו

ווירד קאממען דער קעניג דעם נאָרדענס איינען וואָלל אויפֿווערפֿען, איינע זעהר פֿעסמע שטאַרט

רש"י

בבל זאת לא יהיה נכחן המלחמה שלו: (יד) ובני פריצי עמד להעמיד חזון. ראיתי

באר

עשה חכמי חכום הגדול מלחמות רבות והגביר על אויביו מסביב, הוריד באף עמים כבירים וכבש ארצות שונות, ולקח י"ג או י"ד שנים שם טוב פניו מזרימה להלחם עם פטוֹלֶמְיוֹס עפיפה חכמים בן פטוֹלְמְיוֹס פִּילֶהֶפְטֶסֶר אשר היה לעיר לימים ושבת המלכות ג'סו ביד אילי הארץ — אולם פרטי המלחמה הזאת לא נודעו לנו. ולקח העתים שנים, כתב הראב"ע וז"ל פירוש שהם שנים, כוונתו כי שנים בא רק ליתר באור ושעורו לקח העתים שהוא לקח שנים. יבוא בוא בחיל, יען יקדים הפעל בדרך ההמלטה למקור שלא במשפט (עיין לעיל פסוק י'), לכן יראה לי כי מלת בוא נמשך לאחריו והענין יבוא בנאות חיל וכדמפורגם. ובברכוש רב, תרגמתי על פי החכם רש"ד (חויפֿוֹטֶנֶר) כי בן ה' מדרך מלכי קדם לכאן בכל כבוד בית המלך ופאר המלכות. (יד) רבים יעמדו, מלבד חכמי חכום הגדול אשר הליר למלך הונג התגרה זו גם פה יוספ מלך וזלעדוֹתֵינֵי, גם אנשי מזרים היו לפלגות והיתה חרב איש באחיו. ובני פריצי עמד, פרוץ הוא האיש הפרוע אשר יפרוץ גדר המוסרי ויעבור גבול חוק המדיני (אזין חוים= געלחטטענער, חויסטווייפֿענדער), ויען האיש הזה לא יכלה לכל לכן קראו חז"ל עד"הל לזתים וענבים הרעים אשר שינו את טבעם וחדלו את מתקם פריציזתים וענבים (פרק אחרון דעוקלי= ועיין בערוך ערך פרוץ) (חויטוויגֿוֹיֶע) ולכוונה הזאת תרגמתי. והענין הוא כאשר יספר לנו יוסף בן מתתיה הכהן כי כאשר גברה יד מלך ארם פשעו היהודים מתחת יד מזרים אשר כללם חשו זה מאה שנים והטו שם חתת ממעלת ארם אשר הכנידו את עולם עליהם בימים הבאים, וכאשר שב חכמי חכום מארץ מזרים ילאו חושבי ירושלים לקראתו ובלבלו את מחנהו גם היו בעזרו לכור את מזודת ליון אשר היתה ביד חיל מזרים, ובעבור המעל הזה אשר מעלו במלך מזרים קראם הוניה פריצים. להעמיד חזון, גם פה הלכתי בעקבות החכם רש"ד שהכוונה כי בדעתם חשנו להעמיד בנדיה הזה החזון אשר דבר טוב על ישראל באחרית פמים, אבל נשלו כי רק הרעו לעם הזה והלל לא הלילו. (טו) ויבוא, נמשך למעלה על יבוא בוא בפסוק י"ג כי הפסוק י"ד רק מאמר מוסגר; והנה אחרי אשר חכמי חכום עשה והלליה פיה אל ארץ (קזיינחזיען) להשיב אליו המחוזות אשר בינתיים לכד (סקהפֿס) שר לבא מזרים. עיר מבצרות, כאשר פנה (סקהפֿס) עורף לפני מחנה ארם גם ועשרת אלפים

וְזָרְעוֹת הַגֵּב לֹא יַעֲמְדוּ וְעַם
 מִבְּחָרְיוֹ וְאִין כְּחַרְעֵמֶד: (טו) וַיַּעַשׂ
 הַיְבָא אֱלִיּוֹ כְרַצוֹנֵוּ וְאִין עוֹמֵד
 לְפָנָיו וַיַּעֲמֵד בְּאַרְץ־הַצְּבִי וּכְרָה
 בִּידוֹ: (יז) וַיִּשָּׂם פָּנָיו לְבוֹא בְּתַקְקָה
 כָּל־מַלְכוּתוֹ וַיִּשְׁרִים עִמּוֹ וַעֲשֵׂה

שטאדט עררינגען, אונד דיא
 העערעסמאכטע דעם קעניגס
 פֿאַן זידען וועררען ניכט בע-
 שמעהען, יא, אויך זיין אויס-
 ערלעזענסטעס פֿאַלק, ווירר
 ניכט ווירערשטאַנד לייסטען
 קעננען. (טז) אונד דער ווירער
 איהן העראנגעקאממענע,
 ווירר נאך בעלעכען פֿערפֿאַר-
 רען, ניעמאַנד ווירר זיך איהם
 ענטבעגען שטעללען, ער ווירר
 פֿעסטען פֿום פֿאַססען אין דעם

וכח

העררליכען לאַנדע, אונד עס ווירר גאַנץ אין זיין געוואלט זיין. (יז) נון ווירר זיינע אַבזיכט
 דאַהין ציעלען, זיך געוואלט זיגען איינפֿלוס צו פֿערשאַפֿען אין זיינעם (דעס זידען קעניגס)
 גאַנצען רייכע, דאַהער מיט איהם אויסגלייכונג צו טרעפֿען, דיזעזע ווירר ער צו
 שטאַנדע

ר ש י

סז פריזי ישראל וסיעתס: (טו) ועס מבזריו. יהיה במלחמה: ואין כח לעמוד. מפני
 מלך הלפון ואף על פי שיש באן וי"ו יתירה. דרך מקרא לדבר כן בלשון זה כמו חוריה ואין
 שם מלוכה יקראו (בספר ישעיה ל"ד): (טז) ויעש. המלך הלפון הנא אל מלך הנגב כרצונו:
 בארץ הצבי. בארץ ישראל: וכלה בידו. וכלה את הארץ באובלוסיו: (יז) וישם פניו. מלך
 הלפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו. וישראל עם מלך הנגב. גם
 עליהם ילחם מלך הלפון באותן הימים: ועשה. והללית: ובת הנשים יתן לו להשחיתה. זו

ב א ו ר

איש עמו אל העיר לדון עיר בצורה עד מאוד וחיל ארס כר עליה עד רדחה, ובא מנכרות
 ברבים עם שהכוונה מבאר המנכרות או שהיה מזודות רבות, ומנכר זכר ונקבה כמו שכתב
 הרד"ק בשאר בלר. וורעות, חילו וכן זרעות מלך בבל (יחזקאל ל', כ"ד). ועם מבחריו,
 בלומר גם לעם מנחריו אין כח לעמוד, והו"ו של ואין נוסף כמ"ש רש"י עיי"ש, והוא כי מלך
 מלכיים שלח שלשה שרי החיל עם מחניהם להחיל את לדון מיד מלך ארס ונכל זאת נתנה
 העיר ביד חנטיח־כוס כי חזק הרעב שם. (טז) הבא אליו, מלך הלפון אשר בא על מלך
 הנגב. בארץ הצבי, א"י וכבר פרשנו זה. וכלה בידו, יפה העיר החכם רש"י שאם תהיה
 הכוונה מענין כליון לא יסכים זה למה שסיפרו לנו אבותינו כי יושבי ארץ יהודה השלימו עם
 חנטיח־כוס בנפש חפלה כאשר הנאתי לעיל, אבל כלה הוא כמו בלה גרש יגרש (שמות י"א א')
 וכדמתורגם. (יז) בתקף כל מלכותו, רוב המפרשים הסנו הכונו על חנטיח־כוס, אבל זה יכחיש
 את הידוע כי חנטיח־כוס לא נלחם עוד במלכיים ביד חזקה וזרוע נטויה, ולזה הלכתי בעקבות
 החכם רש"י שהכונו שב על מלך הנגב, והענין הוא כי אחרי אשר השיב חנטיח־כוס את כל
 גבול ארס כאשר היה בימי (סענייקוס ניקחטטר) ופחד פן ישא עוד מלך מלכיים בעזרת
 הרומים את ראשו, התנכל בערמה לבוא עמו בנרית חתון ולארש את בתו (קועחפטרט) עם
 (סטח־חנטיח־כוס עפיה־חנטיח־כוס) שהיה אז בן י"ב שנים וחשב להפריד את בנות מלכיים
 עם הרומים; אולם לדעתי אין הכוונה במאמר לבוא בתקף כל מלכותו כמו שחשב רש"י ה"ל
 שרלה להתזיק במלכות מלכיים כי לא נראה שהיתה זאת מגמתו, אף לא נדעת קלת חכמי
 העמים שתרגמו (לו קחחטען) ווירער ריח טטערקע) כי אין זה במשמעות הלשון, אבל הענין כי
 ע"י בתו חשב שיהיה לו יד בכל עסקי מלכות מלכיים כי היא חטה את לב המלך ככל אשר תחפוץ
 על פי עלת חביה. ושעורו ולבוא בתקף כל מלכותו וכן תרגמתי. וישרים, אם שהוא שם
 או שהוא תואר ויחסר המתואר, ושעורו ודברים ישרים, והענין כמו שנאמר לעיל פסוק
 ו' לעשות מישרים ע"ש. ועשה, כלומר איעשה כאשר זמס. אך יותר נראה שהו"ו של ועשה

ד נ י א ל י א

וּבַת הַנְּשִׁים יִהְיֶה לָהּ שְׁחִיתָהּ
וְלֹא תֵעָמַד וְלֹא יִהְיֶה:
(יח) וַיֵּשְׁבוּ פָנָיו לְאֵימֹת רַבִּים
וְהַשְּׁבִית קֶצֶין חָרְפָתוֹ לוֹ בְּרַתִּי
חָרְפָתוֹ יֵשֵׁב קֹו: (יט) וַיֵּשֶׁב פָּנָיו

וישם קרי למעווי

חרגום אשכנזי נט

שטאנדע ברינגען, איינע יונג=
פרייליכע פרינצעסין ווירד
ער איהם געבען, אום עם (דמי
רייך פֿון זידען) צופערדערבען,
אבער עם ווירד ניכט שטאטט
פֿינדען, אונד קיין (פֿערטהייז)
ווירד פֿיר איהן דארויס ענט=
שטעהען. (ח) דארויף ווירד
ער זיין אנטליץ ווענדען צו דען

אינועלן אונד פֿיעלע בעצווונגען, אבער איין פֿעלדערער ווירד דיא איהם (פֿסן קעניגע דעס
נאָרדענס) צוגעוואַנדטע שמאָך, פֿערניכטען, אונד זעלבסט דיעזע איהן ניכט בעטראָפֿענע
(נור בעדערקעהטע) שמאָך, איהם פֿערגעלטען. (יט) דאָן ווענדעט ער זיין אַנטליץ, צו דען פֿע=

ר ש י

בנסת ישראל היפה בנשים. וכוה מלך הלפון לשר לבא להשחיתה. ואמר אני שהא אנטיוכם
הרשע מלך יון שגור גזרות על ישראל וכוה לפוליסוס שר לבא להרוג את כל הקורא שמו
יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון: ולא תעמוד. עלתו זאת: ולא לו תהיה. בת הנשים שעמד
מתחיהו בן יוחנן ושרק עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו. והשבית הקב"ה
את גדופו ואת חרפתו שהיה משרק את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והשיבה
עליו

ב א ו ר

נוסף ונמו שכתבתי בפסוק הקודם והענין וישרים עמו יעשה. ובח הנשים, היא (קנעפֿטרין)
הזונרת וקראה בת הנשים כמו שמעי בת וראי (תהלים מ"ה י"א). לחשחיתה, מוסב על
מלכותו להשחית את מלכות מלרים. ולא העמד, עלתו. ולא לו החיה, שום תועלת מזה —
כי נסבלה עלתו — גם כל הללית עוד במלחמה באשר יבוא. (יח) וישם, אחרי הדברים
האלה לבד חִטִּיחֶכֶם עוד איים בארץ (קנין חזיען) אשר היו בעלי ברית הרומיים וקני
הרומיים שלחו אליו לירי, אך הוא בגאותו ורום לבנו דבר אהם קשות והעיר בזה רוח נקמה ברומיים.
והשבית קצין, הוא (זוליוס סליפיח) שר לבא רומי אשר הכה אותו ואת עמו לפי חרב במערכה
אשר העריך לנגדו אלל העיר (אחגאנזיעיח) במחו (זיליען). חרפתו לו, יען היתה ממלת
רומי ביד זקני העם (חיינע דעפוביק), לכן כל איש אשר נשא חרפה על מלכות רומי קללה
חשבנ זאת לכל איש פרטי מהרומים ובפרט לשרי לבאותם ולכן אמר חרפתו לו. בלהי חרפתו,
"לדעתי מלת בלתי כאן הוא כמו בלתי אחיבם אחבם (בראשית מ"ג ג') שענינו לבד (חויסער, חויסער
דען), והכוונה כי מלבד חרפתו אשר חרף אותו עוד ישיב לו חרפה כלומר שיגמול לו יותר
רעה מאשר עשה הוא לרומיים, וכן היה באמת כי בברית שלומים אשר עשו הרומיים עם חִטִּיחֶכֶם
השפילו לארץ קרבו והבניעוהו במאוד מאוד כנודע זאת בקורות העמים, וימורגם לפ"ו:
(אונד חיהן ניכט כור דיה לוגעפֿיגטע טוואַך ענטגעלטען (אסאען) זאָנדערן כּוּך זעהר). —
אך ברמות הדברים האלה לפני ידידי מהר"ם גִּזְוֹרֵמָן העירני על דברי החכם המדקדק
בן זאב באולר השרשים שלו אשר לפי דעתו מלת בלתי אס חבוא בלי שלילה קודמת, ענינו
חמיד שלילה עיין עם, ואם בן נפלו יסודות באורי. ואם גם לדעתי אין הכרע בדברי החכם
הזמר, בכל זאת אחזיק בפירוש ידידי הנ"ל אשר גם לדעתי, יהיה עיקר הכוונה כמו
שכתבתי, אך בפירוש בלתי רוח אחרת עמו והוא כי מלת בלתי ענינו כמו בלתי טהור הוא
(שמואל א', כ', כ"ו) והיא מחברת עם חרפתו למלה אחת בדרך מלת השלילה כמו על —
מות וכדומה. כלומר מלבד שהשבית הקצין את החרפה בהולדה אשר אנה לו חִטִּיחֶכֶם, אבל
יקח גם את נקמתו ממנו החרפה אשר חשב לעשות לו, "כאלו השגחהו, וכן תרגמתי.
(יט) וישב, חִטִּיחֶכֶם שב לאחור אל ארצו והשיב אנשי חיל בערי הבכורות בארץ (קנייחזיען),
ומיד

למעוזי ארצו ונכשל ונפל ולא
ימצא: (כ) ועמד על כנו מעביר
נוגשהדר מלכות ובימים אחרים
ישבר ולא באפים ולא במרחמה:
(כא) ועמד על כנו גבוה ולא נתנו
עליו הוד מלכות וּבֵּא בְּשִׁלוֹה

טטען זיינעם לאנדעם, אכער
(היער) ווירד ער שטרויבעלן —
שטירצען — אונד ניכט מעהר
געפונדען ווערדען — (כ) אן
זיינער שטעללע ווירד זיך ער=
העבען (מיינער), דער איינען
ערפרעסער פֿיר דאָז הערר=
ליבע רייך (דמק) אומהער זענ=
דען ווירד, אכער אין קורצער
צייט, ווירד ער (דער קעניג) גע=
שטירצט, ניכט אויף עהרענ=
פֿאללע ארט — ניכט אים קריע=
גע — . (כא) אונד אן זיינער שטעללע ערהעכט זיך אין פֿעראַכטליכער, דעם מאַן דיא
קעניגליכע ווירדע ניכט פֿערלייהען וואַללטע — ער ערשיינט אונפֿערמוטהעט, אונד
בע=

והחויק

והחויק

ר ש י

עליו שהכה בשחין רע בעודו בדרך שהלך לנור על ירושלים והסריח בשרו וגשרו אנריו ואמר
לעבדיו להשיבו לאנטוויא ולא הספיק לנוא שם עד שמת בחולאים רעים: (יט) למעוזי
ארצו. לשוב אל עיר מבצריו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש. ויתחזק על נסיוו כהר המודעית
מתחיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו'. והוא הדור מלכות ישראל כי שר וגבור
יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני התשמונאים: ובימים אחרים ישבר. בימים מועטים תשבר
מלכותם: ולא באפים. של אונה אחרת: ולא במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקראו
ארכמונלום והורקנוס על דבר המלוכה: (כא) ועמד על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמד

ב א ו ר

ומידי עברו גזל וחמס בכל המקומות, גם אלה ידו באונרות בתי אלהיהם וכאשר בוז היכל אלהים
אשר בעיר (עזיחיים) נפל הוא ומילו נחרב — ולא ימצא, עוד בארץ החיים. (כ) ועמד,
כל המבארים אשר בנו יסודות פירושם בתולדות הזמן הסכימו כי כוון הפסיק על (מעזייקום
פֿהיִןפֿטֿטֿטֿר) אשר קם תחת אביו חִנְטִיחִיכִוּ הגדול למלך על ארם ומלך י"ב שנים, ומשך
תשע שנים הוכרח לתת מידי שנה בשנה עשרת אלפים (טחִלענטע) מס למלכות רומי. והשר
(העזיחִיחִר) היה על המס, וע"ז נאמר מעביר נוגש, כי המלך העביר הנוגש בכל ארץ ממשלתו
לקחת כסף ביד חזקה, אולם בפירוש הדר מלכות, נבוכו המפרשים ובפי חכמי ישראל לא
מכאחי מענה נכונה על זה, והחכם געזעניוּם ואחריו החכם זענגערקע אמרו כי הדר המלכות
בנוי לא"י כמו שקרא אותה ארץ לבני, אולם לדעתי אין הראי' דומה כי שם נקרא א"י כבי
הארצות לפי שהיתה ארץ מבורכת לא תחסר כל בה, אך איך יקרא אותה הדר מלכות הלא
בימים ההם אין מלך בישראל רק נביא מלך תחת ממשלת עם אחר, ואף כי לדעת המפרשים
האלה כריבין אנו להוסיף אות במלח הדר, כי הכוונה מעביר נוגש בהדר מלכות; ולזה יראה
לי שהוא רק הסמיכות נוגש של הדר מלכות והוא מלכות רומי אשר עלתה על כלנה, והכוונה
כי העביר נוגש בעבור מלכות רומי לאסוף המס אשר הוטל עליו וכן תרגמתי. הדר, הוא כמו
הדר ושני משקלים לו כמ"ש הרד"ק בשרשים ויתפרש איך שיתפרש מילדי העברים הוא ואין
"אנו כריבין לחקור על מקורו בארמית. ולא באפים, אין נפשי לדעת המבארים שפירושו מענין אף
וחמה ולכן תרגמתי מענין ולחמה יתן מנה אמת אפים (ש"א, א', ה') ות"י חולק חד נחר, ופירוש
רש"י ורד"ק הראוי להתקבל בסדר כנים יפות ובשרשים מנה אמת נכבדת, הראוי להשיב אפים,
וכן כאן הכוונה שלא ימות בדרך כבוד כגבור על שדה תרומות (טחִלעטֿעֿזֿר) כי מת ע"י
קשור העזיחִיחִרוּס הזכר, ויהיה ולא במלחמה באור של ולא באפים. (כא) ועמד, זה
(חִנְטִיחִיכִוּ עִפִּיפֿהִחִנְעִס) המרשיע, לורר היהודים. גבוה, בתכונת נפשו ובמעשיו. ולא נחגו,
לדעתי הוא מבנין התנאי בדרך פעלי העברים כלומר לא רלו לתת עליו הוד המלכות כי
הוא היה רק אזי הקטן של מעזייקום הזכר אשר השאיר בן אחריו ולו יאחה המלוכה. ובא

ד נ י א ל י א

והחזיק מלכות בחלקלקות: (כג) וזרעות השטף ישטפו מלפניו וישברו וגם נגיד ברית: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה ועלה ועצם במעט גוי: (כד) בשלורה ובמשמני מדינה יבוא ועשה אשר לא עשו אבתיו

ואביה

רחגום אשכנוי ס

כעמעכטיגעט זיך דעם רייכעם דורך שמייעלייא . (כג) אונד דיא מעכטיגען העערעם פלו . טהען ווערדען פאר איהם וועג . געשפיעלט ווערדען, אונד צער . שעללען זאמט דעם פערבינ . דעטען פירשטען . (כג) דען זייט דעם ערויך מיט איהם פערבונדען, ווירד ער (דער קע . כיג דעם נקודענס) טרוג איבען , ווירד הינופציעהען, אונד דיא אבערהאנד געווינגען מיט וועג

ניגעם פאלקע . (כד) פלעצליך ווירד ער אין דיא פארציגליכסטען געגענרען דעם לאנדעם איינדרייגען , אונד האנדעלן וויא וועדער וויינע עלטערן נאך ויינע פארעלטערן געהאנדעלט הא-

ר ש י

מלכות שנאמר בזוי אחיה מאד (עובדיה א') ויעמדו ויטלו מלכות מיונים: (כב) וזרעות השטף . וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפים וחזקים ישטפו מלפני אחריים וישברו: וגם נגיד ברית . וגם מלך ישראל שיכרות . עמם ברית גם הוא סופו שיטף מלפניו כי ישברו על הנרית וישטפו עליהם שאמרו רז"ל עשרין ושית שנין קמו ביהמנותייהו כהדי ישראל והדר אשתעבדו כהון: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה . ומן הזחמות שיסתף עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה משכה רעה: ועלה . ממקומו: ועלם . בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה באדום בעמון ובמואב: במעט גוי . לא ילטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר

ב א ו ר

בשלוח , הו"ו אל ובא לתשובת התנאי כלומר הוא בא בשלוח , ושלוח תרגמתי בדעת החכם געעניוס שענינו פתאום מבלי ראות (פולעזיק] זונפערזעהענס) כהוראתו באשר לשונות הקדס , והנה חנטיקטוס כאשר שמע ברומי כי מת אחיו שנ מיד אל ארצו והחזיק במלוכה . בחלקלקות , עיין לעיל פרשה ח' פסוק כ"ג וכו"ה . (כב) וזרעות השטף , כלומר חיל העמים כי זרוע יורה על אנשי המלחמה שהם זרוע הגוי כנודע ושטף יאמר עד"הל על אסיפת עמים , וכן חרגום יונתן רק לשטף מים רבים (תהלים ל"ב) לחוד דיי תון עממין סגי אין היך מ"א , ואמר הכתוב כי חיל העמים אשר יעמדון לנגדו , אנשי לבאיתיו ישטופם . וישברו , לפי שדמה אותם לשטף מים לכן אמר וישברו כי כן נאמר משברי ים לפי שהגלים ישברו ויתפוללו על שני הסלעים אשר על שפת חוף הים (בראשית) ובאשר תרגמתי . וגם נגיד ברית , ישבר מלפניו , והכוונה על מלך מצרים אשר כרת חנטיקטוס הזה עמו ברית במרמה להביא ארץ מצרים תחת ממשלתו , ובאשר יבאר כמה שאל . (כג) ומן החברות , מזמן התחבר עמו (ר"ס) ; והענין כי אחרי אשר הכה חנטיקטוס חיל מצרים במערכה אלל העיר (פעוויחוזף) השלים עם פטרוחמנעזוס פהינחשעטער , אך אח"כ שטף ועבר בארץ מצרים וגנב את לב מצרים באמרו כי לא להלחם בא רק לעשות משפט ולדקק בארץ והטה בזה את לב העם אחריו ופתחו שערי מנצריהם ובמעט היה מושל בכל ארץ מצרים . (כד) בשלוח , פתאום ובאשר בארנו לעיל (פסוק י"א) והנה לדעת קלת מחכמי העמים נמשך מלת בשלוח למעלה , ועלם במעט גוי בשלוח לנתינת טעם לפיכך ינלח במעט עם לפי שיבוא בפתע פתאום , ויותר נראה לי שהו"ו ובמשמני נוסף כאשר הערנו פעמים , ושעורו בשלוח במשמני מדינה יבוא וכן תרגמתי . ובמשמני מדינה , נמיעט המדינות בענין ומשמני הארץ (נראשית ב"א , ב"ח) . בזה ושלל , כל

וְאִבּוֹת אֲבֹתָיו בְּזֶה וּשְׁלַל וּרְכוּשׁ
 לָהֶם יִבּוֹזֵר וְעַל מְבַצְרִים יִחְשָׁב
 מִחֲשַׁבְתּוֹ וְעַד-עֵת: (כה) וַיַּעַר
 כַּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל-מֶלֶךְ הַנְּגַב בְּחִיל
 גְּדוֹלָה וּמֶלֶךְ הַנְּגַב יִתְגַּדֵּר
 לְמַלְחָמָה בְּחִיל-גְּדוֹלָה וְעֲצוֹם-עַד-
 מְאֹד וְלֹא יַעֲמֵד כִּי-יִחְשָׁבוּ עָלָיו
 מִחֲשָׁבוֹת: (כו) וְאֲכָלִי פִתְּחָנוּ
 יִשְׁבְּרוּהוּ וְחִילוֹ יִשְׁטוּף וְנָפְלוּ

האבן, ער ווירד פלינדערן
 אונד רויבען איהר (דער עגיפּט)
 טער) גוט פֿערשפּליטטערן,
 אונד פּלאַנע ערוינגען ווידער
 דיא פֿעסטונגען, יעדאך נור
 בון צור בעשטימטען צייט.
 (כה) זיינע קראַפֿט אונד זיינען
 מוטהווירדער דורך איין גראַפֿט
 סעם העער ווידער דען קעניג
 פֿאַן זירען אויפֿכיעטען, אויך
 דער קעניג פֿאַן זירען ווירד צום
 קריעגע ויך ריסטען, מיט אייִ
 נעם גראַסען אונד געוואַלטיגען
 העערע, אַבער דיעזער ווירד
 ניכט בעשטעהען, מאַן ווירד
 רענקע שמיערען ווידער איהן.
 (כו) אונד זיינע טישגענאָססען
 וועררען איהן שטורצען — זיין העער ווירד וועג שטרעהמן, אונד עס וועררען פֿיעלע ער־
 שלאַפֿ

חללים

וועררען איהן שטורצען — זיין העער ווירד וועג שטרעהמן, אונד עס וועררען פֿיעלע ער־
שלאַפֿ

ר ש י

בספר יוסיפון: (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור. יחלק לכל המקנלים עולם עליהם עד
 שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות: יבזור כמו יסזור. וכן בזרעמים. ועל מנצרי האומות
 יחשוב מחשבותיו להושיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהיה הכל כבוש תחתיהם: (כה) ולא
 יעמוד. מלך הנגב: כי יחשבו עליו מחשבות. יתוכלו עליו להפילו על ידי שוקד שיסחידו
 את שריו לבגוד בו כמו שהיא מסיים ואומר ואוכלי פת בגו ישברוהו: (כו) פת בגו. מאכלו

ב א ו ר

כל המעתיקים חשבו כי בזה ושלל המה שמות והענין כי חנטיח־כֹּס יבזור בזה ושלל ורכוש להם
 כלומר לאנשי חילו או ליושני מצרים להטות לבם אליו, ולדעתי בזה ושלל המה פעלים ובה
 הוא הפיעל מנל"ה ונרדף לשרש בוז וכמו שכתב הרד"ק בשרש בזה ו"ל וענין אחר אשר
 בזאו נהרים ארבו (ישעיה י"ח, ב'), כי הוא לפי דעתי מזה השרש והאל"ף תמורת ה"א ל' הפעל
 כמו שזכר היו"ד במלת חסיו תחת למ"ד הפעל וענינו בזה ושלל והם שני שרשים בענין אחד
 ע"כ, ובא ושלל בקחץ העי"ן מפני הטעם מפסיק כמו שכתב הרד"ק במכלול, והכוונה כי יבו
 ושלל אף שזכר באוהב, והמאמר ורכוש להם יבזור הוא מאמר בפני עצמו ושעורו ורכוש
 אשר להם (לאנשי מצרים) יבזור (ובזה כבר קדמוני קלת מחנמי העמים). יבזור, כמו יסזור
 וכן בזר עמים (תהלים ס"ח, ל"א) וכמ"ש רש"י. ועל מבצרים, חנטיח־כֹּס כנש כל ארץ מצרים
 מלכד העיר הגדולה חֻעֶקְס־חֶנְדְרִיחַ, וגם המלך (פֿטֶחֶן־חֶעֶחֶס עווערגעטעם) תחתיו, והוא נסגר עם חילו בעיר
 חֻעֶקְס־חֶנְדְרִיחַ, וחנטיח־כֹּס לר עליה ולא יכול להלחם בה ויסע ממנה וישלם עם פֿהִי־חֶעֶטֶר
 כאשר נספר עוד, ועל זה אמר ועל מנצרים יחשוב מחשבות לכבוש העיר הזאת. ועד עת,
 עד זמן מיועד כי אז יחדל ממנה וכאשר אמרנו. (כה) ויער, בפסוק הזה והבא עוד יבנה
 לספר ביתר באור מאותה מלחמה שזכר כבר (פסוק כ"ג, כ"ד). כי יחשבו, השושנים, והענין
 כמו שכתב רש"י כי ישאד מלך הלפון את שרי נבאות מלך הנגב למעול מעל במלכס וכמו
 שיתבאר בפסוק הבא, וכן דעת חנמי העמים ואף שלא מלאנו זה בפירוש נקורות העמים, אין
 ספק שכן היה והלא נודע הוא כי רבים מספרי הזכרונות נאנדו מאתנו ואינם. (כו) ואכלי
 פחבגו, שרים הקרובים אליו ואוכלים על שלחנו. וחילו ישטוף, חיל של מלך הנגב, ישטוף,

הַלְלִים רַבִּים: (כו) וּשְׁנֵיהֶם
 הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמַרְעֵ וְעַל-
 שְׁלֵתָן אֶחָד בְּזָב יִדְבְּרוּ וְלֹא
 תִּצְלַח בִּי-עוֹד קֶץ לַמוֹעֵד:
 (כז) וַיֵּשֶׁב אֲרָצוֹ בְּרִכּוּשׁ גָּדוֹל
 וּלְבָבוֹ עַל-בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה וְשָׁב
 לְאֲרָצוֹ: (כט) לַמוֹעֵד יָשׁוּב וּבָא

שלאגענע פאללען. (כז) ביידע
 קעניגע, (טיקע חיק העלען),
 ווערדען אן איינער טאפעל זיך
 בעליגען — אבער ניכטס ווירר
 געלינגען — דען איין (גמלן) אנט-
 דערער אויסגאנג איזט בע-
 שטיממט. (כח) ער (דער קעניג)
 דעס כהרדענט) ווירר אין זיין
 לאנד מיט גראסער בייטע צו-
 ריקקעהרען, ער ווירר דאן,
 זיינען זיין געגען דען הייליגען
 בונד ריכטען, אונד נאכדעם

בוגב

ער עם אויסגעפיהרט — צוריקקעהרען אין זיין לאנד. (כט) צור בעשטיממען צייט ווירר ער וויע

ר ש י

נוטל פרס משלחנו: (כו) ושניהם המלכים. נגיד הנריה האמור למעלה הוא הורקנוס
 שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא על ארסמובלוס אחיו המולך בירושלם: לנכס למרע.
 על בני עמך להרע ליהודה ועל שלחן אחד. על מלכות ארסמובלוס יתלמשו כזנים: ולא
 תלמח. שיתמסרו ישראל להשחתה באותן הימים: כי עוד קץ למועד. הקורבן למלאות
 שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ע'). ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס
 מזרע הורדוס: (כח) וישב. המלך לארצו מעל מלך הנגב ברנוש גדול: ולבבו על ברית קודש.
 להסר בריתו מעל ישראל: ועשה. כלומר והללית. ושם לארצו: (כט) למועד. לאחר זמן.
 ולא

ב א ו ר

כלומר יעבור ויכלה, והפעל עומד כמו ונחלים ישטפו (תהלים ע"ח ב'). (כו) ושניהם המלכים,
 המה חנטיחכום ופיהיחעטקר כי כבר אמרנו שפיהיחעטקר נפל ביד חנטיחכום; אולם לא נודע
 לנו אם הוא הסגיר עצמו ביד אויביו או נשבה במלחמה רק יהיה איך שיהיה הנה חנטיחכום
 אשר בחלקקות סיו שלום יקרא הנתיחו להשיבו על כנו, ופיהיחעטקר גם הוא החליק
 אליו נלשונו לאמור כי יהיה תמיד סר למשמעתו עת יגיע שוב למלכותו ושניהם עקוב יעקבו
 וזה כוונת הכתוב כאן. לבבם למרע, הוא רק מאמר מוסגר ורוב המפרשים אמרו למרע,
 הנינוגי חמת המקור ומליו בוולא בו וענינו להרע, אולם יחונן שהכוונה להיות מרע ונוקס
 איש לאחיו והענין אחד. ולא הצלח, מחשבות שניהם כי חנטיחכום לא השיב את פיהיחעטקר
 לכסא וגם עלת חנטיחכום להיות מושל בכל ארץ מזרים לא חקים ולא תהיה, יען לא היה
 לאל ידו לכבוש את חנטיחכום כדאשר אמרנו. כי עוד קץ למועד, נחלנו המפרשים בפירוש
 המאמר הזה, ולדעתי שעורו בהיסק כי עוד מועד לקץ (ורבים כמוהו כאשר ידעתי) והענין
 כי לקץ המלחמה הזאת יש מועד (יעוד) אחד והוא כי הרומיים ישפילו את גאון חנטיחכום
 כאשר ירש. (כח) וישב, אחרי אשר לכד חנטיחכום את פעלוזיוחוק שב לעירו חנטיחכום
 ומיום ההוא והלאה החל לקנות בישראל ועלה על ירושלים לשלול שלל ולבזוז וזשך דם נקי
 בקדנה כמפורש בספר חמונאים. על ברית קודש, להסר הנריה אשר נרת ה' את אבותינו
 בחיוב כי רלה לנטל את המכות כנודע. ועשה, כאשר עשה אשר זמס ישוב לארצו (מדברי
 ר"ם). (כט) למועד ישוב, אחרי אשר נלחם חנטיחכום על חנטיחכום ולא יכול לה השלים
 עם פיהיחעטקר והשיב לו ארץ מזרים מלבד העיר פעלוזיוחוק מזר הגבול, אך פיהיחעטקר
 ראה עתה כי רק מתוכל הוא לו להתפלל שוב על ארצו, ולכן התחבר עם אחיו (עווערגעטוס)
 וחנטיחכום כאשר שמע זאת ילא לקראתו בעם ככד וביד חזקה ומנס שוב על חנטיחכום ולולא
 מנעו

ויעדער געגען זידען ציעהען
אָבער דער ערסטע אונד דער
לעצטע (פֿעלדלוג) ווערדען זיך
ניכט גלייכען. (ל) דען עם ווער-
דען שיפֿעע אױם כחיים
(רָחֵם) קאַממען — אונמוטהיג
(דמריבער), ווירד ער אָבער-
מאַהלס וויטהען געגען דען היי-
ליגען בונד, זאָ וויא ער ברייטס
געטהאַן — אונד ווירד ווערער
זיינע אויפֿמערקזאַמקייט אויף
דיא אָבטריניגען פֿאַם היילי-

בנגב ולא-תהיה כראשונה
ונאחרונה: (ל) וכאן בו ציים
בתים ונבאה ושב וזעם על-
ברית-קודש ועשה ושב ויבן על-
עזבי ברית קדש: (לא) וזרעים
ממנו יעמדו וחללו המקדש
המעוז והסירו התמיד ונתנו

חשקון

ליגען בונדע ריכטען — (לא) קריגסמאַכטע ווערדען פֿאַן איהם אויפֿגעשטעללט, דיעזע
ווערדען ענטווייהען דאַז שיטצענדע הייליגטהום, דאַז טעגליכע אָפֿפֿער אַבשאַפֿען, דען
פֿער-

ר ש י

ולא תהא הביאה הזאת מללחת כראשונה האמורה למעלה, ועמד מלכר שרשיה וגו' שהללית
מלך הכסוף על מלך הנגב: ובאחרונה פעם שנית זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו
בו. להלחם בו: לייס. סיעות: ונבאה. ונשבר קלח: ושב וזעם על ברית קדש. ושב לארצו
והפך ברית שברת עם ישראל: (ושב ויבן על עוזבי ברית קודש). יתן לב ויחננון שעזבו ישראל
ברית (ודת) קודש ומרוב שנאת חנם ומחלוקות בנית שני כמו שנחוב בספר יוסיפון וישפכו
דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שיללית ויפך את בריתו מעמם ויחגר' גם: (לא) וזרעים
ממנו

ב א ו ר

מנעו הרומיים אותו (כאשר יבאר בפסוק הבא) אין עומד לנגדו. כראשונה ובאחרונה,
כבר אמרתי לך בחבורי (תל"ע פהג 1833 חלק שלישי בערך הוראת הכ"ף) שאם תבוא כ"ף
הדמיון על שני שמות תהיה ההוראה התדמות משני לדדיס (חיינע וועכסעלזייטיגע פֿערגאייכונג),
כלומר שדבר אחד יתדמה הראשון לאחרון, ובדבר אחר יתדמה האחרון לראשון עיי"ש, וכן
הענין כאן כי ביאה הראשונה לא היתה דומה לביאה השניה כי בפעם הראשון החמסש ובא
כאוב רק לעשות שלום כאשר אמרנו, ובפעם השניה הסיר המסוה מעל פניו ולא הנמיד
תחת לשונו כי מגמתו להלחם, והמלאכים אשר שלח אליו פֿהיזאעטער לא קבל, וביאה האחרונה
איננה שיה לראשונה כי בראשונה הללית ועשה ושב ברכוש גדול ובאחרונה שב במרסה ובו,
והוי"ו של ובאחרונה נוסף כאשר בארנו פעמים. (ל) ציים כחיים, ענינו כמו ליי בתים אלו
הרומיים (עיינן בבאור במדבר כ"ד, כ"ד) אשר באו לעזרת מלכים בלי אדיר ומפחדם עזב
חנטיקֿכום את ארץ מלכים. ונבאה, ברוח נבאה כי נכנע מאד לפני שרי לבאות הרומיים.
ושב וזעם, רנה לכלות ברית, והנה שב הכוונה שעוד יוסיף להנאקס מישראל כאשר עשה
צטורס נסעו למלכים בפעם הראשון, וזה הוא שאמר ועשה כלומר כאשר עשה כבר גם ושב השני
הוראתו כן; וכדמתורגס. ויבן, כלומר יאגית ויש לבו להטיב להמתכרלים בעם ה' אשר שמעו
לקולו עזבו את ה' וילכו בחקית הגוים והמה היו אנשי עלמו כנודע זאת: (לא) וזרעים,
שרי לבאות אשר הושיב חנטיקֿכום בירושלים ובערי יהודה להעביר ישראל מאמונתם. וחללו,
אף שכפי הנאמר בספר המשמונאים פריכי ישראל חללו בעת ההיא את מקדש ה', הנה בכל
זאת נעשה זאת בעלת ומטעם השרים (יסר בזה טענת החכם לענגערקע). המקדש המעוז,
כמו הארון הכרית ששעורו הארון הכרית וכן כאן האקדש מקדש המעוז (ראב"ע) ונקרא
המקדש מעוז לדעת חכמי העמים על שם מנכרו, ויותר נראה לפי שהוא עוז ישראל ע"ד מטע

עוזך

הַשְּׁקוּיץ מִשָּׁמַיִם: (לב) וּמְרִשִּׁיעֵי
 בְּרִית יַחֲנִיף בְּחֻלְקוֹת וְעַם יִדְעִי
 אֱלֹהֵי יַחֲזִיקוּ וְעִשׂוּ: (לג) וּמִשְׁכִּילֵי
 וְעַם יִבְיִנוּ לְרַבִּים וּנְכַשְׁלוּ בְּחֶרֶב
 וּבִלְהֵבָה בְּשָׂבִי וּבְכֹזֵה יָמִים:
 (לד) וּבַהֲכַשְׁלָם יַעֲזְרוּ עֶזְרָה מֵעַט
 וּנְגָלוּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בְּחֻלְקֵי לִקְוֹת:
 (לה) וּמִן־הַמִּשְׁכִּילִים יִכְשְׁלוּ
 לְצַרוּף בָּהֶם וּלְבָרָר וּלְלַבֵּן עַד־

פֶּעַר וּנְשִׁמְעוּן גְּרִייל אוּפֶּ־
 שְׁטַעֲלֵלְעוּ: (לב) אִינְדֵּרְעוּן צַעֲרֶ־
 שְׁטַעֲרַעֲרַעֲדַעַם בּוֹנְדַעַם וּוִירֵד
 עַר גְּלִיִּים נַעֲרִישׁ הַיִּיבֵּלְעוּן, אַבְעַר
 דַּאָּז פֶּאָלְק דַּאָּז וּיִנְעוּן גַּאָּטַט
 עַרְקַעֲנַט, וּוִירֵד וּזְךְ עַרְמַאָנֶ־
 נַעַן אֹנְדֵּר הַאָּנְדֵּלְעוּן. (לג) אֹנְדֵּר
 דִּיא וּוִיזַעוּן דַּעַם פֶּאָלְקַעַם וּוְעַר־
 דַּעַן פֶּיֵּלְעַל בַּעֲלַעֲהַרְעוּן, אַבְעַר
 זִיא פֶּעַר אֹנְגִּלִיקַעוּן דּוּרְךְ
 שׁוּעַרְדַּט דּוּרְךְ פֶּיֵּעַר דּוּרְךְ גַּע־
 פֶּאָנְגַּעֲנַשְׁאָפֶּט אֹנְדֵּר דּוּרְךְ רוּיֵב,
 אִיִּנְעַ צִיִּיט לֶאָנְג. (לד) אִיִּן
 אִיהַרַעַם אֹנְגִּלִיקַע וּוִירֵד הִילֶ־
 פֶּעַ אִיהַנְעוּן קָאָטַמַעוּן, אַבְעַר

עח כק"ס ימים רבים

נור איינע אונבעדייטענדע הילפע, פֶּיֵּלְעַל וּוְעַרְדַּעַן זִךְ אָן זִיא אַנְשְׁלִיעַסַעוּן. אַבְעַר נור אויס
 הַיִּיבֵּלְעַרִישַׁעַר פֶּעַר שְׁטַעֲלֵלְוִנְג. (לה) אויך אונטער דען ווייזען. ווירד (אמככער) פֶּעַר אֹנְגִּלִיקַעוּן,
 דַּאָמִיט אֹנְטַעַר אִיהַנְעוּן (דִּיא טֹזַקַעוּן) אויסגעשיערען, זיא געלייטערט אונד גערייניגט
 ווער=

ר ש י

ממנו יעמודו. יסלח סריו ונבדו לירושלם: וחללו. מעון בית המקדש: (לב) ומרשיעי ברית
 יחניף. פריכי ישראל שיתקברו עמו וירשיעו ברית עם סנריהם וישמדו. ויחניף בחלקקות: ועם
 יודעי אלהיו. וכשירי ישראל שחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יחזו בה ולא יעזבוה: ועשו.
 את חורתם: (לג) ומשכילי עם. חכמים שנהם. בגון של בית רבי וחכמי הדורות: יבינו
 לרבים. ידרשו לעם הארץ את התורה ויאמרו ידיהם להחזיק בה: ונכשלו. בגלותם במרב
 ובלהבה וגו': (לד) יעזרו עזר מעט. ע"י שמים וממון שיעבדו את אויביהם יסייע אותם
 בהם: (לה) יכשלו לכרוף בהם. יכשלו במשכונן הקלים שיתנו לב לכרפן וללכנס לדעת אותם
 ויענו

ב א ו ר

עוד יסלח ה' מליון (תהלים ק"י, ב'). השקוף משומם, הוא הפסל שהעמידו בהיכל ובכר
 מנזר זה לעיל (ח', י"ג). (לב) ומרשיעי ברית, לדעתו הוא כמו וכל אשר יפנה ירשיע
 (ש"א, י"ד, מ"ז), והוא יסקיט ומי ירשיע (איוב ל"ד, כ"ט) שפירושו יחריד ויבלבל כמו שכתב
 הרד"ק בשרשים, ולכוונה הזאת תרגמתי. ועם, המה בית הששמונאים ויתר חסידי עליון.
 יחזקו ועשו, יחזיקו את עלמם ויעשו מעשים נוראים. (לג) ומשכילי עם, כל זה מנזר
 מספרי השמונאים ויוסיפון כי מתחיהו ובניו העירו רוח גבורה בעם ה' בקסם שפתותיהם ובושל
 הקימו מלזיהם ורבים קרפו נפשם למות על קדושת שמו הגדול. (לד) ובהכשלהם, המשכילים
 והענין בתחלה כאשר קם מתחיהו לקנא לה' כנאות ועשה שפטים בעוזי ה', ואז מהקדו וכלו
 אליו רבים מהיהודים, אך לא באמת ובתמים רק מיראתו, ובכל זאת עוד היונים אדוני הארץ
 והצירו לישראל בכל עריהם ולזה נאמר עזר מעט. (לה) ומן המשכילים, נמשך למעלה
 לפי שרבים ילכו על המשכילים רק בחלקקות, לכן מן המשכילים יכשלו כי ינסה ה' אותם
 להודיע מי לה' בלבב שלם כי זה תכלית הנסיון וע"ז אמר לכרוף בהם כלומר להסיר מהם
 הסגים, והמה האגשים אשר אך בשפתם יכבדו לאלהי הכבוד ולכנס חק ממנו וכאשר תרגמנו.
 וללבן, כי הגו סגים מנסף וילא הכסף מלובן ומזוקק. עד עח, זה ימשך עד מות חנטיחכום
 עפ"ה חכעם

עַתָּה קַח כִּי-עוֹד לְמוֹעֵד: (לו) וְעֲשֵׂה
 כְּרַצְנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל
 עַל-כָּל-אֵר וְעַל אֵל אֱלֹהִים יִדְבֵר
 גַּפְלָאוֹת וְהַצְלִיחַ עַד-כְּלָה זַעַם
 כִּי-נִחְרָצָה נַעֲשֶׂתָהּ: (לז) וְעַל-
 אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו לֹא יִבִּין וְעַל-חַמְדַּת
 גִּשְׁיִם וְעַל-כָּל-אֱלֹהִים לֹא יִבִּין כִּי
 עַל-כָּל יִתְגַּדֵּל: (לח) וְלֹא אֱלֹהֵי מַעֲזִים
 עַל-כִּנּוּ יִכְבֵּד וְלֹא אֱלֹהֵי אֲשֵׁר לֹא-

ווערדען, ביזצור צייט דעם ענין
 דעם, דען ביז צו יענער בע-
 שטימען צייט, איזט עם נאך
 לאנג. (לו) דער קעניג ווירד נאך
 וויללקיהר וואלטען, זיך האך
 איבער אללע געטטער ערהע-
 בען, זעלבסט געגען דען גאטט
 דער געטטער שטוינענע עררע-
 גענדע ווארטע פיהרען, אונד
 ווירד זאך לאנגע גליקליך ויין,
 ביז דיא שטראפצייט פארא-
 בער איזט, דען, וואס בע-
 שטימט וואך, דאן מוסטע אויך
 געשעהען. (לז) זעלבסט דיא
 געטטער ווינער פאטער, ווירד
 ער ניכט אכטען — אויך ניכט

דעהו

דיא לוסט דער פרויען — איבערהויפט קיינען גאטט אכטען דען ער ווירד זיך איבער אללע
 ערהאבען דינקען. (לח) (בלאס דען גאטט דער אללמאכט ווירד ער אן זיינער שטעללע
 (זין דען למרע זוק זמן זיהק חכבעטט) פערעהרען, אונד נור פערעדען געטטערן, דיא
 זיי

ר ש י

ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצונו המלך. מלכות עמיד: והצליח עד כלה זעם. עד שוב אף
 הקב"ה מישראל: כי נחרלה נעשתה. נשתבלה גזירתו. כי כמו כאשר: (לז) ועל אלהי
 אבותיו לא יבין. לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו: חמדת
 גשמים. כנסת ישראל היפה בגשמים: (לח) ולאֵלֹהֵי מַעֲזִים. לאֵלֹהֵי הַכְּרוֹבִים אשר יכרות עמו
 ברית: על כנו יכבד. כי ימניף את האומות להיותם כנושים לו:

ועשה

ב א ו ר

עפיהחנעם. כי עוד, כלומר עוד ימים רבים למועד המיועד מאת ה'. (לו) המלך, הידוע והוא
 חנטיחכום. על כל אל, כנר אמרנו לעיל (י"ט) שגם חנטיחכום הגדול נפל כאשר שלח ידו
 באזכרות היכל אליקות וגם עפיהחנעם הלך בעקבותיו ורצה לשלול היכל אלהי (ווענוס) וגם
 אחר העמים זולת ישראל הנריח לעזוב את אלהי אבותיהם ולעבוד אלהים אשר יבחר להם,
 כנאמר בספר החשמונאים. ועל אל אלים, אולם לא לבד חרף אלהי העמים אשר לא אלהים
 המה אבל גם על אלהים חיים ידבר נפלאות דברים יפלאו באזני השומע. עד כלה זעם,
 עד יכלה עת הזעם, כי נחרצה, הכוונה כי אך את אשר נחרלה על ישראל נעשה וזמן
 הנאולה אין להקדים ואין לאחר ובעתה ימינה ה' וכאשר תרגמו. (לו) ועל חמדת גשמים,
 הנכון בדעת חכמי העמים שכוון בזה על היכל אליקות אם הטבע (דיח ווטטער דער כחטור)
 הנקראת לעם ועם כלשונו (חכמים או חנטיחכום, חסטטרטע, ווענוס) כי מפירש הוא בספר
 החשמונאים שחנטיחכום עפיהחנעם בזה היכלה שהיה בעולם המדינה וקרא להיכל הזה חמדת
 גשמים על שם עבודתה הנוודעת — כי היתה העבודה הזאת ממש כעבודת היכל (הילוניטח),
 בארץ נבל אשר כנר זכרנו בספר הזה. כי על כל, כלומר על כל אלהים. (לח) ולאֵלֹהֵי מַעֲזִים,
 כל אל הכחות ולזה בא מעוים ברבים כענין שם אלהים, ולדעתי הכוונה בדעת קלח חכמי העמים
 על אלהי שמים (יופיטער חניפוס) אשר לו הקדיש חנטיחכום בית מקדשו בירושלים, (ולדעת החכם
 געענוס על(חטרס) כי מה שהעיר נגד הדעת הזאת הסבס וענגערקע שלפי המשך הענין נראה
 שעיקר

יִדְעוּ אֲבֹתָיו יְכַבְּדוּהוּ וּבְכַסְף
וּבְאֵבֶן יִקְרְהוּ וּבְחִמְדוֹת: (לט) וְעָשָׂה
לְמַבְצְרֵי מַעֲזִים עִם־אֱלֹהֵי נֹכַח
אֲשֶׁר הִכִּיר יִרְבֶּה כְבוֹד וְהַמְשִׁילָם
בְּרָבִים וְאֲדָמָה יַחֲזִק בְּמַחִיר:
(מ) וּבִיעַת קָץ יִתְנַגַּח עִמּוֹ מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב וַיִּשְׁתַּעַר עָלָיו מֶלֶךְ הַצִּפּוֹן
בְּרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וּבְאֲנִיּוֹת רַבּוֹת
וּבָא בְּאָרְצוֹת וְשָׁטַף וְעָבַר:

יכיר קרי ובא

ויען עלטערן ניכט קאנטען
וויירד ער עהרע ערצייגען, מיט
גאלד אונד זילבער, עדעלשטיין
נען אונד קאסטבארקייטען.
(לט) אבער צו דעם מעכטיג-
סטען שוטצע וועהלט ער
פרעמדע געטטער, ווער איהם
אנערקענננג צאללט, דעם
וויירד ער גראסע עהרע ערציי-
גען אונד איהנען העררשאפט
פערליייען איבער פיעלע,
אונד לענדערייען פערטהיילען
פיר דיעזען פרייז. (מ) אונד
צור צייט דעם ענדעס וויירד
דער קעניג פאן זידען מיט
איהם צוזאמענשטאמען א-

בער דער קעניג פאן נארדען וויירד איהם ענטגענען שטירמען מיט וואגען רייטערן אונד
פיעלען שיפען אונד אין לענדער איינדרייגען, אונד וואָ ער דורכציעהעט, וויירד ער
אל-

ר ש י

(לט) ועשה. בנינים לבמזרים מעזים. עם אלהי נכר כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר יכיר
ירבה כבוד. את השמים אשר יראה בלבו להכיר עליהם ולהחיות ירבה להם כבוד: ואדמה
יחלק. להם: במחיר. בדמים קלים: (מ) ובעת קץ. כשמקרב גאולתנו וישתער עליו מלך
הצפון על מלך הנגב:

ובעה

ב א ו ר

שעיקר הכוונה כי חטיח־כֹּס לא רלה להניח בארץ סיריען אלהי הארץ, רק יבחר להם חדשים
מרוק הביאם, אולם יופיטער חזיופוס וזכרם גם אלהי ארם המה — אין זה טענה לדעתי
כי אדרבה ממלות על כנו יראה שכוון לומר רק אלהי מעזים יבנד על כנו כלומר במקומו
אשר עבדו אותו כבר, והוא מאמר מוסגר וכן תרגמתי. (לט) ועשה, הפסוק הזה
סמום וחסום ואנוכי סלותי לי ארם על פי דרני בפירוש הפסוק הקודם והוא כי
אמר ולא אלה מעזים על כנו יבנד והוא אלהי הארץ כאשר בארנו, ויאמר עתה כי אף שיחן
כבוד לאלה הזה בכל זאת למבצרי מעזים כלומר לחזק ותוקף אשר ישלט בכל הכחות ובו
נחשה כנעיר מבצר (על דרך לורי ומשגני) יעשה אלהי נכר, ומלת עם בא תחת יחס הפעול
את וכמו שכתב הרד"ק בשרשים שרש עם וז"ל ובא במקום שהוא נוסף על הפעול ע"ש.
אשר יכיר, כלום אף האיש אשר יכיר איתו להללו ולרוממו. ואדמה, לדעתי הענין כי במחיר
זה בהכירם אותו יחלק להם אדמה והוא כפל מן והמשילם כי יתן להם מחוזות וארצות למשול
בהן. (מ) ובעת קץ, אין זה מלחמה חדשה כי חטיח־כֹּס לא נלחם עוד עם מזרים אשר
נושע כבר בזרוע הרומיים, אך הוא כלל אחר הפרט, כי אחרי שסיפר מלחמות חטיח־כֹּס עם
מזרים ותועבותיו אשר יעשה בא"י, יכלול במעט אומר ודברים את כל קורותיו אשר זכר כבר.
בעת קץ הכוונה על ימי השמונאים כי זה היה מועד קץ החזון הזה. והנגב, נענין בהם
עמים יוגח (דברים לג י"ד), ואולי במר ה' הנבואה במשל הזה לפי שהיה אליל מזרים שור
אובל עש (חפ"ט) כוודע, ובא הפעל בהתפעל לפי שהוא יגח וינגח. ושטף ועבר, לדעתי
הכוונה

(מא) וּבֹא בְּאֶרֶץ הַצִּבִּי וּרְבֹזֹת
 יִכְשְׁלוּ וְאֱלֹהֵי יִמְלָטוּ מִיָּדוֹ אֲדוֹם
 וּמוֹאָב וּרְאִשִׁית בְּנֵי עַמּוֹן:
 (מב) וַיִּשְׁלַח יְהוָה בְּאֶרְצוֹת וְאֶרֶץ
 מִצְרַיִם לֹא תִהְיֶה לְפָלִיטָה:
 (מג) וּמִשָּׁל בְּמִכְמֵי הַזֶּהָב וְהַכֶּסֶף
 וּבְכָל חַמְדוֹת מִצְרַיִם וּלְבָיִם
 וּכְשֵׁיִם בְּמִצְעָדָיו: (מד) וּשְׁמֵעוֹת
 יִבְהַלְהוּ מִמְזִרָה וּמִצִּפּוֹן וַיֵּצֵא
 בְּחֵמָה גְדֹלָה לְהַשְׁמִיד וּלְהַחֲרִים
 רַבִּים: (מה) וַיִּטַּע אֱהִי אֶפְדָּנוּ
 בֵּין יָמִים לְהֵרֵץ צִבִי-קָדֵשׁ וּבֹא-עַד-
 קִצּוֹ וְאִין עוֹזֵר לוֹ:

(מזעס) וועגשוועמן. (מא) אונד
 ווירד אין דאז העררליכע
 לאנד קאממען אונד פיעלעם
 אונגליקווערדענדיג (דיז חייב
 ווזהנער) צו ערליידען האבען,
 אונד נור דיעזע ווערדען אים
 זיינער האנד גערעטטעט ווער-
 דען, אדום מיאב אונד דיא
 פארציגליכען זאהנע עמון'ס.
 (מב) אונד ער ווירד זיינע מאכט
 ערשטרעקקען איבער לענדער
 אונד זעלבסט דאז לאנד
 מצרים ווירד קיינע רעטטונג
 פינדען. (מג) אונד ער ווירד
 זיך דער גאלד-אונד זילבער-
 שעצע בעמעכטיגען אונד אל-
 לער קאסטבארקייטן מצרים'ס
 לודים אונד כשים ווערדען זיי
 נען שריטטען פאלגן. (מד) אבער
 געריכטע ווערדען איהן ער-
 שרעקען, פאם אויפגאנג אונד
 פאן מיטטרנאכט, אונד ער צו-

א' נמקיס ה' וכעה

העט אויס מיט געוואלטטיגעם גריממע אום פיעלע צו פערטילגען אונד צו פערניכטן. (מז) אונד
 ער ווירד זיין פראכט-צעלט אויפשלאגען צווישען דעם מעערע אונד דעם העררליכען היילי-
 גען בערגע-אבער נון עררייכט ער זיין ענדע - אונד ניעמאנד ווירד איהן עררעטטען.

ב א ו ר

הכוונה בכל מקום שיעבור, ישטוף הכל וכאשר תרגמתי. (מא) ורבזוח יכשלו, לדעתי הוא
 מקרא קצר ושיעורו ומכאולות רבות יכשלו יושבי א"י. ואלה, מוסב לאחור כי אדום
 ומואב וראשית בני עמון ימלטו מיד חנטיחכוס כי המה היו בעוזריו וגם המה שלחו ידם
 ביהודים כנזכר בספר השמונאים. וראשית, כענין ראשית גוים עמלק (במדבר כ"ד, ב'), כלומר
 בני עמון שהוא ראשית ומנחר הגוים. (מב) במכסני הזהב, מטמוני זהב ודומה לו בלשון ארמית
 אשר לא זדה ודלא כמן ליה (רד"ק בש"ש נמן). במצעדיו, שילכו לרגליו והיו סרים למשמעתו,
 כמו שפירש הראב"ע, ולדברי רבינו ס' שהוא במסעדיו אין טעם לרבויו. (מד) ושמעוהו יבהלחו,
 בא פעל זכר על שם נקבה ואין זה זר בעתיד כאשר הערנו ע"ז בתל"ע (פרוהג 1833 חלק
 שלישי ערך דרבי הלשון), והענין הוא כי כאשר שב חנטיחכוס בחרפה ממלכים אסף מיל ושם
 פניו להלחם עם יהודה אשר הסירו בעלת השמונאים עול יון מעליהם, אך אזניו תללינה
 מקול שמועה הנה באה כי במזרח קמו עם פחרטהער ובלשון עם חרשעניער הרימו יד לנגדו.
 (מה) אהלי אשדנו, לדעת הרד"ק וחכמי העמים ענינו ארמון בלשון ארמית כי ינטה את
 שפירכו (ירמיה מ"ג י') חרגם יונתן אשדנא ושראו פדן ואל"ף נוסף, ואולי הוא מן פדן כמו פדן
 ארם שענינו לדעת רא"י ורקי"ס שדה, ויורה על האהל היקר אשר היה מדרך המלכים
 ושנים לשכון בו עת לאתם למלחמה, ויחורגם לפ"ז: (פערזלעזט), אולם הלכתי בדרך שאר
 המעתיקים שהוא אהל מהודר כעין ארמון. בין ימים, הוא ים האשזעי (רזו) מיטטעזעזע-
 דיטע אעער), ובא ימים ברכים כמו אשר ישכ לחוף ימים (שופטים ה' י"ז) ועוד כמוהו.
 להר צבי קדש, הוא הר הבית. ובא, אש"כ מת בתלמים רעים כמקופר בשמונאים וביוסיסון.

ד נ י א ל יב

תרגום אשכנזי סד

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל השר הגדול העמד על בני עמך והיתה עת צרה אשר לא דנהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקצו

יב (א) אונר צו די עזער צייט ווירד מיכאל, דער גרעסטע דער אבערסטען, דער דען זאהנען דינעם פאל קעם אימער ביישטעהעט, זיך ערהעבען, דען עס ווירד איינע צייט דעם דראנגואלם זיין, דערגלייכען ניכט געווען זען, זייט דעם איין פאלק ענטשטאנדען ביו יעצט — אונר דאך ווירד אין די עזער צייט דיין פאלק עררעטעטט ווערדען —

אללע ריא אין דעם בווע פערצויכנעט זינר. (ב) פיעלע ריא אים ערדענשויעב שלאפען ווערע

ר ש י

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל. ישתק כאלם שיראם הקב"ה דן בעלמו ואומר היאך לאבד אומה גדולה כזו בשביל ישראל: והיתה עת לרה. בחמליא של מעלה וקטיגוריא בתלמידי חכמים. בזוי וכזוי לכזוי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ' אחרון של כתובות: ימלט עמך. תאבד מלכות גוג וימלטו ישראל: כל הנמצא כתוב בספר. הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי התלומות הנחובים בו. עד לקטילת היותא. ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיים: (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקצו. יחיו המתים: והמשבילים

ב א ו ר

יב (א) בעת ההיא, באחרית ימי חנטיחוס עפיפהאנעם כאשר זכר לעיל. יעמוד, שעור הכתוב יעמוד על עמך מיכאל הרגיל לעמוד על עמך, והנה כל מקום שיבוא השעל עמד וקשר עם על תהיה הכוונה על ההשקפה והשקפה בדבר (חזיפה ערקאן זיין), אם לטובה אם לרעה (ולא כאשר חשב הזנס געזעניוש שהוא תמיד לטובה ביישטעהען), אם לטובה כמו באן וכן ולעמוד על נפשו (אסתר ח', י"א), ואם לרעה כמו והסטן עומד על ימינו (זכריה ג', א') וכן וסטן יעמוד על ימינו (תהלים ק"ט, ו'), ומה הענין ג"כ עמדתם על ריבנס (יחזקאל ל"ג, כ"ו) כלומר שמתם כל השקפתכם ונשחונכם על הרע, וכמ"ש דש"י וזה ג"כ כוונת אונקלוס שתרגם והוא עומד עליהם (בראשית י"ח, ח') משמש עליוהוין כלומר שהשנית עליהם לכל יחזר להם דבר. והיתה עת צרה, גם ליתר העמים, וכמו שאמר למעלה (י"א, מ"ב) וישלח ידו בארצות. ימלט עמך, ע"י עזרת מיכאל, ור"ס כתב על והיתה עת לרה וז"ל, הוא יום הריגת נחמיה בן חשיאל ככתוב והביטו אלי את אשר דקרו ע"כ; וכוננתו לדעת חז"ל שפירשו הפסוק בזכריה על משיח בן יוסף שיהרג לדעתם — וגם מזה נראה בעליל כי אין למחבר הזה דרך הגאון כי הנכח ר"ס גאון כל יאחז דרכו בדרש דחוק בזה, וכבר אמר הרד"ק בזכריה (שם) וז"ל ותמה אני לפי פירושם איך סתמו ולא זכרו כלל ע"כ. כתוב בספר, בה"א הדעת כלומר בספר הזיים בענין מחני נא מספרך. (ב) ורבים, הנה אין לספק כי גם יעוד הנבואה הנאמרה בפרשה הזאת כבר בלה ונעשה, כי גם לדעת הראב"ע לעיל (פרשה ט') הנה הימים אלף ומאתים ותשעים ואלף ושלש מאות ושלשים וחמשה (לקמן פסוק י"א וי"ב) המה ימים ממש ואמר שאם יהיה שנים איך יחנה אדם אלף שנים ופירש שם לפי דרכו ע"ש, וא"כ מה ענין תחית המתים פה, וכבר הרגיש בזה חכם אחד מקדמונים כי הראב"ע אמר באן וז"ל ורבי ישועה אמר כי רבים מישני אדמת עפר הוא משל לישראל שהם בגלות כמו מתים, ואמר והמשביל יבין הנוון משני הפירושים (כלומר דעת ר"י אשר הביא או דעת הגאון וגם חז"ל אשר פירשו הענין על תחית המתים), אולם, מלבד של

תרגום אשכנזי

ווערדען (מיינסט) ערוואַפֿען —
 דיעזע צום לאַנגען לעבען, אונד
 יענע צור שאַנדע אונד לאַנגער
 שמאָך. (ג) דאָך ווערדען דיא
 ווייזען גלאַנצען, וויא דער
 גלאַנץ דעם פֿירמאַמענטס,
 אונד דיא וועלכע פֿיעלע צור
 פֿרעממיגקייט לייטען, וויא
 דיא שטערנע אימער אונד
 עוויג — (ד) דוא דניאל (וויסע)
 פֿערשלאָסען (דונקען), זינד
 דיעזע וואַרטע, דאָרום פֿער-
 וואַרע דיעזעס בוך, בי צור

דניאל יב

יִקְיִצוּ אֱלֹהֵי לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֱלֹהֵי
 לְחַרְפוֹת לְדְרָאוֹן עוֹלָם:
 (ג) וְהַמְשִׁכִּילִים יִזְהָרוּ כִּזְהַר
 הַרְקִיעַ וּמִצְדֵּי יִקְיִ הַרְבִּים כִּכּוֹכָבִים
 לְעוֹלָם וָעֶד: (ד) וְאַתָּה דְנִיָּאל
 סִתָּם הַדְּבָרִים וְחַתָּם הַסֵּפֶר עַד-

עח

ר ש י

(ג) והמשכילים שעסקו בתורה ובמלות. יזהירו כזוהר הרקיע:

וככלית

ב א ר

אלא יולדק לפירוש הזה היטיב אלה לחיי וגומר ואלה לתרבות וגו' כי אלה שיהיו לתרבות
 הלוא עוד לא הקימו, מלכד זה הנה לדעתי מלת ישני יורה על המנוחה וההשקט ולא על
 סערת הגלות וכרוח הטלול, ואין זה דומה כלל אל יסיון מחיך וגו' הקיפו ורגנו שני עפר
 (ישעיה כ"ו י"ט), שפירש גם הראב"ע שם בשם יש אומרים כענין הזה, הנה גם נאמר שני
 עפר והאיש הנכחה והנדכח כאלו שכן בקבר, אבל אין לומר עליו ישן וזה צרור לכל משכיל,
 ולזה ראיתי לבאר הססוק ע"ד חז"ל ורב המעתיקים שהכוונה על תחיית המתים לקן הימים,
 והענין לדעתי כן הוא, לפי שאמר ימלט עמך כל הנמלא מחוב בספר, ובוה כבר נכלל כי
 גם רבים יסלו במרב אויביהם וכן היה באמת לאלפים ולרבבות והרגו על קדוש השם הגדול
 כמפורש זה בספר המשמונאים ויוסיפון, ולזה אמר נגד אלה אשר לא נמלטו מידי מרב רבים
 מישני עפר וגו' כלומר גם המתים אשר מתו כבר כל יהיו עדי אונד אבל עוד יקומון למשפט
 לעת מן העתים, ולכוונה הזאת תרגמתי. ואחרי הבעה הזאת אבאר המלות. ורבים, ולא
 נולם כי יש מהמורדים אשר כל יעוררו משנתם וכבר אמרו חז"ל על המלוה בריבת וכדומה
 שאין עומדין בתחייה. אדמח עפר, כמו ירק עשב הנלי שוא וכדומה. לחיי עולם, הנכון כי
 מלת עולם הוא רק על זמן ארוך וכמ"ש הראב"ע נכמה מקומות שזמל עולם ענינו אינו כלל
 הנלח — ויהיו זה כדעת רבים וטונים מחכמי עמנו (עיי' אגרת תחיית המתים להרמב"ם,
 והדעות והאמונות לרבינו סעדיה הגאון) שגם המתים שיחיו לעתיד עוד ישובון לעפרם, ויגיד
 עליו רעו ואלה לתרפות ולדראון עולם, ובפי דת תורתנו הקדושה אין עונש נלחי כלל (ואין
 שום סתירה כלל מדעת הזאת אל כל דברי חז"ל אך שאין פה המקום לבאר זה) ומה שכתב
 ר"ם שהכוונה ואלה אשר לא יקומון יהיו לתרפות הוא רחוק מאוד כי איך תשיג תרפה לאשר
 אינו פה. לדראון, חכרו בישעיה (ס"ו, כ"ד) והיה דראון לכל בשר, ופירש שם רש"י
 שהוא לשון בזיון, וכן כתב הראב"ע שהוא מענין גדוף וכן תרגמתי, (ועיין ברד"ק שרש דרא
 ובספר המלים לתנ"כ געועניוס בערך דראון כי אין להאריך בזה). (ג) והמשכילים, נמשך
 למעלה כי לעה היא יזהירו המשכילים, והנה המשכילים ומלדיקי הרבים (אשר ילמדו לדק
 לעם לבלתי סור מאמונת ה') המה אשר זכר לעיל (י"א, ל"ג), ומשכילי עם יבינו לרבים
 וכנשלו במרב וגו', ואמר עמה שהמשכילים ההם אשר יתפרו נפסם למות על קדושת השם
 עת יקיפו כל בשר יזהירו וגו' כי כבוד ה' עליהם יראה ונוגה להם משפעת הוד עליון כענין
 כי קרן עור פניו. (ד) וחתם הספר, כתב הראב"ע "אלא יראנו רק מי שראוי לראותו עכ"ל,
 וכיון הדבר אשר דברתי זה פעמים כי ספר דניאל חובר בימי המשמאנים ולא נתפרסם ממנו
 דבר עד העת ההוא, כי אלו הלמיד דניאל את ספרו לשאר ספרי הקדש שהיה ביד העם איך
 יאמר עליו שלא יראנו אלא למי שראוי, על כן האמת הנדור כי לא נגלה כלל סוד ספר
 דניאל

עת קץ ישוטטו רבים ותרבה
הדעת: (ה) וראיתי אני דניאל
והנה שנים אחרים עמדים אחד
הנה לשפת היאר ואחד הנה
לשפת היאר: (ו) ויאמר לאיש
לבוש הבדים אשר ממעל למימי
היאר עד-מתי קץ הפלאות:
(ז) ואשמע את-האיש לבוש
הבדים אשר ממעל למימי היאר
וירם ימינו ושמאלו אל-השמים
וישבע בחי העולם כי למועד
מועדים והצי וככלות נפשו יד-

צייט דעס ענדעס. דאן ווערדען
פיעלע זיך דאמיט בעשעפעטיגן
אונד דיא וויססענשאפט ווירד
פערברייטעט ווערדען. (ה) דא
שויעטע איך דניאל אונד זיהע,
צווייא אנדערע (ענגעל) שטאנ-
דען דא, איינער אס אופער
דיעסווייטס דעם פלוסעס, אונד
איינר אס אופער יענווייטס דעם
פלוסעס. (ו) ער שפראך צו דעם
אין לינגענעקליידעטען מאנע
דער איבער דעם וואססער
דעם פלוסעס שטאנד, וויא
פ לאנגע איזט נאך ביז צו ענדע
דיעזער שרעקליכען דינגע?
(ז) דא הערטע איך דען אין לינג-
נען געקליידעטען מאן וועל-
כער איבער דעם וואססער
דעם פלוסעס וואר, וויא ער,
זיינערעכטע אונד לינקע צום

עם
היממעל ערהאב, אונד בייא דעם וועלטניכטע שוואור, אין איינעם, אין צווייא אונד אין
איינעם האלבען צייטרוימע אונד ווען דיא צערשטרייאונג איינעם טהיילעס דעם הייליגען
פאל:

ר ש י

(ו) וככלות נפשך ידעם קדש. כשתכלה כח ישראל. כי אזלת לך ואפס עלור ועזוב (דברים

ב א ו ר

דניאל עד נימי השמאונאים, ועל פי זה נארתי הפסוק הזה, ולדעתי יהיה סחוס המקור
ולא הנווי והכוונה ואתה דניאל דע כי הדברים סחומים ולא ימלא איש כשרם ולכן סחוס
הספר עד עת קץ והוא עד ימי השמאונאים כי אז אס נכר ימלא כל החזות הזאת ולא יפול
דבר ארלה מכל אשר ראית במחזה הנבואה אז ישוטטו רבים לנקש דבר ה' בספרך ותרבה
הדעת כי ידעו ויבינו כי דבר ה' אמת נפיק. (ה) שנים אחרים, מלאכים וטעם אחרים
שלא היה אחד מהם השדכר עמו כל הנחוב למעלה (הראב"ע), כלומר שלא היה מהם האחד
קדוש שזכר למעלה (ח', י"ג) אבל היו שני מלאכים אחרים שלא ראה עדיין. והנה חבלית
המראה הזאת היחה להראות לדניאל גם מלאכני עליון נעלם קץ הפלאות, וגם להם כל
יודע הדבר רק בחדות ולא במראה, כי מה שהשיב למועד מועדים וחלי וכן מספר הימים כסוק
"א י"ג הוא הדבר שנכר גלה לדניאל — וא"כ כל יחקור יותר לחשוף מכפוני העמים כי לא
טוב הוא משכני שמים הנאים בסוד ה'. לשפת היאור, הנהר חדקל כנזכר לעיל. (ו) לבוש
הבדים, הוא האיש גבריאל כנזכר לעיל. קץ הפלאות, כלומר הנרות הרבות ורעות היוכלות
מחקי הטבע נענין והפלא ה' את מכתך (דברים כ"ח, כ"ט) וכן להפליא את העם הזה הפלא
והלא (ישעיה כ"ט, י"ד). (ז) ואשמע, שמעתי את שבעתו אשר נשבע בהרמת ידו אל
השמים ובדמחורנס. אל השמים, כענין כי אשא אל שמים ידי (דברים ל"ב, מ'). בחי העולם,
ה' הוא החיים לכל נברא כי הוא הוליאם ומקיים לעד, וחי בלירי הוא שם ולא תואר כלומר
החיים של העולם וכן דעת הראב"ע והרמב"ם ואין להאריך בדברים ידועים. כי למועד,
זה הוא מה שנאמר לעיל (ז', כ"ה) עדן ועדנין ופלג עדן (ע"ש בנאור). וככלות נפשך, חרגמתי

עם קדש תכלינה כל-אלה:
 (ח) ואני שמעתי ולא אבין ואמרה
 אדני מה אחרית אלה: (ט) ויאמר
 קן דניאל כי-סתמים וחתמים
 הדברים עד-עת קץ: (י) יתבררו
 ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו
 רשעים ולא יבינו כל-רשעים
 והמשכרים יבינו: (יא) ומעת
 הוסר התמיד ולתת שקיץ שמים
 ימים אלק מאתים ותשעים:

פאלקעס אויפהערען ווירד,
 דאן זאלל אללעם דיעזעס אין
 ערפיליונג געהען. (ח) אלס
 איך דיעזעס הערטע אבער
 ניכט פערשטאנד, דא שפראך
 איך, וואס איזט דאן ענדע
 פאן אלל דיעזעס? — (ט) דא
 ערוויערעטע ער: געהע דניאל
 (ד. ה. פארטע ניכט ווייטער) דען
 פערשלאססען אונד פערזיע-
 געלט וינדריא ווארטע בז צור
 צייט דעס ענדעס. (י) וואָ פֿיע-
 לע געלייטערט, גערווינגט,
 אונד ערפראכט ווערדען —
 גאטטלאזע ווערדען גאטטלאז
 האנדעלן, דען דריא גאטטלאזען

ויערדען עס (דיו ווייס:מגוג) ניכט פערשטעהען, אבער דיא וויזען ווערדען פערשטעהען,
 (יא) דאס פאן דער צייט וואָ דאן טעגליכע אפפער אבנעשאפט אונד דער פערווינשטע
 גרייל אויגנעשטעללט ווארדע, טיווענד צווייא הונדערט אונד ניינציג טאגע (בעטטייט)

זינד

ר ש י

ל"ב): (ח) ולא אבין. לא ידעתי מהו. מועד מועדים וחלי: מה אחרית אלה. סוף המשבנות
 כללו: (ט) עד עת קץ. עד אשר תקרב גאולתינו. (י) יתבררו ויתלבנו. המשבנות האלה.
 יצרפו בהם רבים להניס: והרשיעו רשעים. את המשבנות לחשם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו
 אין עוד גאולה: ולא יבינו אותם כל רשעים. והמשכילים יבינו אותם כנא עת קץ: (יא) ומעת
 הוסר התמיד. כדי לתת שקיץ מאתים ומאתים ומשעים שנה הן מיום

ב א ו ר

כדעת הכנס געועניוס כי יד הוראתו נאן חלק כמו ושתי הידות נכס (מלכים ב', י"א, ז')
 והענין עד יכנס ה' נדחי יהודה ונפולות ישראל, ואז יד כי נאמת לא שנו כלס כל ימי
 בית שני אל אדמתם. תכלינה כל אלה, הפלאות שזכר כלומר הכרה והמלוכה. (ח) ואני
 ששעתי, לדעתי הכוונה אנכי שמעתי הדברים אשר דבר לבוש הנדים אל המלאך השואל,
 אך יען לא הביתי לפרשם לכן אמרתי, אדני מה אחרית אלה, וכאשר תרגמתי. והענין הוא
 כי כאשר ראה דניאל שגבריו אל דבר אל המלאך ממש בדברים אשר דבר אליו חשב כי נאמת
 נודע בזה פשר הדבר, ואך מקיזר השגתו היא כל ידע זמן הקיבו ולזה שאל מה אחרית
 אלה? כלומר למתי יכלו כל המזיונות האלה אשר הראני ה', ועל זה השיב המלאך: (ט) לך
 דניאל, כלומר לך לדרך והניסה לי כי לא אובל לגלות לך יותר כי סתמים וגומר וגם המלאך
 אשר אליו שמתי דברתי לא הבין ממנו יותר מאשר הבנת אמה. עד עת קץ, כי עת הקץ
 (והוא בימי המשמונאים) יפיץ אור על הנבואות האלה, כי אז יודע כל פרטי הענינים הנלולים
 בהם וגם נמא המשבון של ימים אשר נזכרו פעמים, אולם גם לעת בואת כל תהיה מודעת
 זאת ככל הארץ, כי עוד (י) יתבררו, לבוא בזכור הנסיון. והרשיעו, והנה הרשעים ירשיעו
 עוד לעשות, כי לא יבינו הרשעים תוכן המזון הזה, ולכן לא ישימו בה' נסלב, אולם המשכילים
 יבינו וידעו כי קרונה ישועתו לבוא. (יא) ומעת, נמשך למעלה כי המשכילים יבינו כי
 מעת הוסר וגו'. ימים אלק מאתים וחשעים, המספר הזה כנר זכר למעלה (ט', כ"ז) נשם
 חלי שנוע, ולמעלה (י"ב, ז') נשם מועד מועדים ומלי והוא דרך כלל, ועמה יפרע אוחו

דניאל יב

חרגום אשכנזי סו

(יב) אֲשֶׁרֵי הַמַּחֲכָה וַיְגִיעַ לַיָּמִים
אֶלְפֵי שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁלְשִׁים וַחֲמִשָּׁה:
(יג) וְאַתָּה לְךָ לִקְצֵי וְתַנְוִיחַ וְתַעֲמֹד
לְגַרְדָּה לְקֵץ הַיָּמִין:

זינד . (יב) גליקועליג דער ,
וועלכער האַררעט , אונד ער-
רייכט (דמו ענדע פֿון) טווענד
דרייא הונדערט אונד פֿינף
אונד דרייסיג טאָנע . (יג) דוא
אַבער געהערוויג דיינעם עג-
דע ענטגעגען — דען צו ענדע
לאַזע ערשטעהען .

דער צייטען, ווירסט דוא וויערער צו דיינעם לאַזע ערשטעהען .

ר ש י

הוסר התמיד עד שישוב בימי מלך משיחנו ומשבון זה מכיון עם חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות
מיום גלותם ממנרים עד גאולה אחרונה . גלות מנרים מאתים ועשר . מיום לאחס עד בניין
ראשון ארבע מאות ושמונים . ימי הבניין ארבע מאות ועשר . גלות צבל שבועים שנה . ימי
בית שני ארבע מאות ועשרים הרי אלף וחמש מאות וחשעים . והתמיד הוסר לפני המזבח של
שנים הרי מיום גלותם ממנרים עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמונים וארבע . הוסף
עליהם אלף מאתים וחשעים הרי אלפים ושמונה מאות ושבעים וארבע כמנין ערב בקר
בגימט' . ואלפים ושלש מאות : (יב) אשרי המחכה וגו' . ארבעים וחמש שנים נוספים על
חשבון העליון שעמיד מלך משיחנו להתכנסות אחר שנגלה וישוב ונתגלה וכן מלינו במדרש רות
וכן יסד ר' אלעזר הקליר סילוק יולר פרשת החדש ויתכנס מהם שבועים ששה : (יג) לך לקץ .
חכטר לנית עולמד : לגורלך . לקבל חלקך עם הכלדיקים : לקץ הימין . כמו באחרית הימים
ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין
בנו"ן זקיפה בסוף תיבה המשמעות במקום מ"ם ולית דכותיהון בגון ועליה יכרעון אחרין
(איוב ל"א) יקום ולא יאמין בחיין (שם כ"ד) קח לך חטין (יחזקאל ד') יחדו האין (שם כ"ו)
למחות מלכין (משלי ל"א) . לקץ הימין (נאן) :

ב א ו ר

למספר הימים שהוא שלוש שנים ששה חדשים (למנין שנת החמה) ועוד י"ב ימים יותר, ומקץ
הימים החלה חנך יהודה מכני את בית ה' אשרי הטהרו . (יב) אשרי המחכה , כנר כתב
הראנ"ע כי יפת בן עלי פירש ועתה לך בפסוק הנא שהוא מאמר דניאל לכל קורא ונאשר
נבאר , ואם הוא הרחיק הפירוש הזה , קרוב הוא אל דעתנו ועל פיו חרגמתי . והנני אוסיף
על דבריו כי גם אשרי המחכה הוא מדברי דניאל כי המלאך לא בא רק להבין דניאל ולא
איש זולתו אבל דניאל ברגשות נפשו קרא זה כאלו התקנא באיש אשר יחיה בימים ההם .
לימים אלף שלוש מאות וגו' , המספר הזה יכול מ"ה ימים יותר ממספר פסוק הקודם ,
כי מ"ה ימים אחר חנכת הבית ע"י יהודה מכני מת חכטיה־כוס עפי־האנעס ונמותו אפס
המז מן הארץ , ושלום יושניה ישגה מאוד . (יג) ואחה , כלומר אחה הקורא . לך לקץ והגוח ,
הענין לך במנוחה אל קלך קץ כל בשר אשר הושם לכל נפש חיה , ואם גם לא תגיע לימי
הגאולה הנוצרים זאת נחמתך . והעמד לגרלך , כי לעת יקילו כל בשר בנוצר לעיל (פסוק
ב') תעמוד על גורלך שהוא על פי משפט הדיק אס לחיי עולם או לחרפות ולכן אין לך כ"א
ללכת בדרך טובים ולעשות משפט ודקה , כי הגמול משוב עד רע כל יאחר מלבוא . לקץ
הימין , בא הנו"ן תמורת המ"ם ועוד נמוהו כמ"ס הרד"ק במכלול .